भीमेश्वर नगरपालिका
वाग्मती प्रदेश, नेपाल

नगर बृहत योजनाको मस्यौदा

(बृहत योजना नगर विकासका क्षेत्रगगत नीति, योजना तथा कार्यक्रमको मार्गदर्शक दस्तावेज हो । यो दस्तावेजलाई अन्तिम रुप दिनुअघि सर्वसाधारण नागरिक र सरोकारवालाहरूको पृष्ठपोषणका लागि नगर कार्यपालिकाबाट सार्वजनिक गरिएको हो । यसमा सुझाव सवै सरोकारवालाको सुझाव संकलन र विश्लेषण पश्चात भाषा र अन्य सम्पादकीय कार्य पुरा गरी अन्तिम रुप दिइने छ ।)

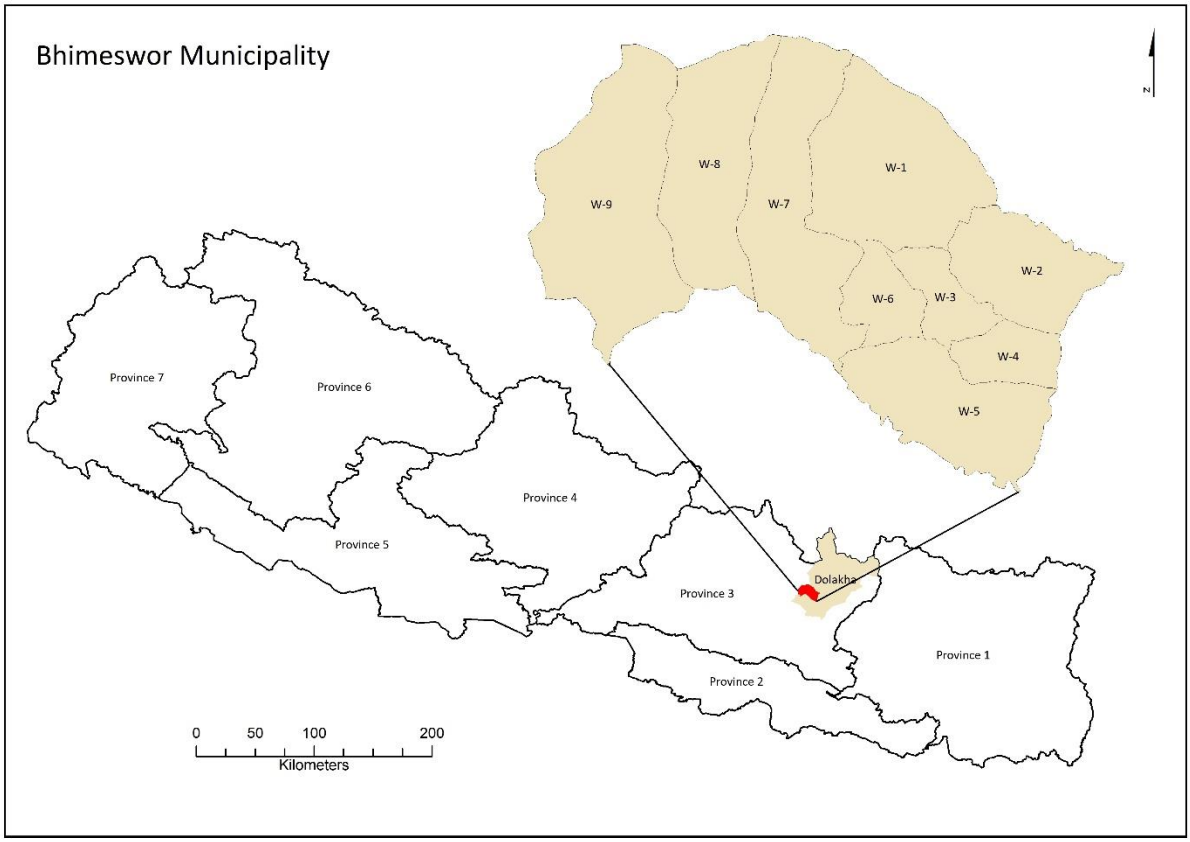

विषय-सुची

खण्ड एक : प्रारम्भिक
१.१. परिचय
१.२. बृहत योजनाको कानुनी आधार र सान्दर्भिकता
१.३. बृहत योजनाको क्षेत्र र सिमा
खण्ड दुई : बृहत योजना तर्जुमा विधि
२.१. योजना तर्जुमा प्रक्रियाको सामान्य झलक
२.२. वस्तुस्थिति विश्लेषण
२.३. प्रारम्भिक मस्यौदा तयारी
२.४. मस्यौदा स्वीकृति र सार्वजनिकिकरण
२.५. योजना कार्यान्वयन
खण्ड तीन : नगर परिचय
३.१. पृष्ठभूमि
३.२. नगरको जनसांङ्खीक अवस्था
खण्ड चार : समष्टिगत लक्ष्य
४.१. नगर प्रमूख प्राथमिकताका क्षेत्र
४.२. नगरको दुरदृष्टी
४.३. तथा दिर्घकालिन लक्ष्य
खण्ड पाँच : क्षेत्रगत योजना
५.१. परिचय
५.२. आर्थिक विकास
५.३. सामाजिक विकास
५.३.१. शैक्षिक विकास
५.३.२. स्वास्थ्य
५.३.३. सम्पदा संरक्षण
५.३.४. लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण
५.४. पुर्वाधार विकास
५.४.१. भू उपयोग तथा आवास व्यवस्थापन
५.४.२. पार्क तथा मनोरञ्जन
५.४.३. यातायात
५.४.४. सार्वजनिक निर्माण *(खानेपानी तथा सरसफाई, सिंचाई, सामुदायिक भवन तथा पुस्तकालय, विद्युत र सञ्चार)*
५.५. वन, वातावरण र विपद् व्यवस्थापन
५.५.१. प्राकृतिक स्रोत र वातारण
५.५.२. विपद् तथा आपतकालिन व्यवस्थापन
५.६. संस्थागत विकास र सुशासन
५.६.१. संस्थागत विकास
५.६.२. सुशासन

खण्ड एक : प्रारम्भिक

१.१. परिचय

बिक्रम सम्बत् २०५३ सालमा स्थापित भीमेश्वर नगरपालिका विभिन्न ग्रामिण इकाईहरू समावेश गरी स्थापना भएको नगर भएकोले शहरी विकासको योजनावद्ध पद्धति र मापदण्डको पुर्ण पालना गरेर यहाँको, सेवा प्रदायक निकाय वा सेवा केन्द्र तथा अन्य पुर्वाधार तयार भएका होइनन् । समुदायको अग्रसरतामा स्वविवेकका आधारमा वर्तमान स्तरमा पुगेको हो । यसका वाबजुत विकासलाई योजनावद्ध रुपमा अघि बढाउन र नगरको विकासको विधिमा विगतमा भएका कमी सुधार गरी लाई अपेक्षित स्तरमा पुऱ्याउन नगरले विकासको प्रयासलाई सकेसम्म वैज्ञानिक बनाउने प्रयास गरेको छ । यस नगरपालिकाले सिमिति रुपमा आवधिक प्रँथमिकता निर्धारण तथा वार्षिक विकास योजना तथा बजेट बनाउँदा नेपाल सरकारले तोकेको विधि र मापदण्डको पालना गर्दै विकासलाई योजनावद्ध बनाउने तर्फ विगतमा प्रयास गरेको भएता पनि दिर्घकालिन समग्र विकास योजना निर्माण र कार्यान्वयनले मुर्त रुप पाउन सकेको थिएन । संवैधानिक रुपमा अधिकार सम्पन्न स्थानीय सरकार गठन भएपछि स्रोत साधनको उपयोगलाई थप उपलब्धीमुलक बनाउने प्रयास भइरको भएपनि स्रोतको उपलब्धता र विकासको आवश्यकताका विचमा सन्तुलन कायाम गर्न योजना निर्माणलाई थप सहभागितामुलक र व्यापक वनाउनु पर्ने आवश्यकता महशुष गरी विकास र सेवाको क्षेत्रगत नीति, योजना, कार्यक्रम र लगानीको प्राथमिकता निर्धारणमा दिशा निर्देश गर्ने मार्गदर्शक दस्तावेजका रुपमा नगरले पहिलो पटक बृहत योजना निर्माण गर्न लागेको हो । पहिलोपटक तयार गर्दा सवै विषयको समान गहिराइमा पुगेर योजना बनाउने कुरामा रहेका सिमितता जिवन्त दस्तावेजका रुपमा रहने बृहत योजना समयक्रममा थप विस्तृत बन्दै जाँदा पुरा हुँदै जानेछ ।

भीमेश्वर नगरपालिकाले नागरिक सहभागितामा आधारित विधि मार्फत नगर वृहत योजनाको मस्यौदा तयार पारेको छ । नगरको अवस्था पहिचानका लागि गरिएको घरधुरी सर्वेक्षणको विधिबाट तयार गरिएको नगर पार्श्वचित्र २०७६ तथा जनस्तरमा भएको व्यापक विषय केन्द्रीत छलफल, नगरका विषयगत शाखा केन्द्रित रहेर गरिएको क्षेत्रगत सवल र कमजोर पक्ष तथा अवसर र चुनौती (SWOT) विश्लेषण तथा नगर स्तरीय योजना तर्जुमा निर्देशक समिति नगर कार्यपालिका एवं विषयगत समिति स्तरमा भएको छलफलका आधारमा तयार पारिएको नगरको समष्टीत लक्ष्य तथा क्षेगत योजनाको प्रारम्भिक मस्यौदा माथि नगर कार्यपालिकामा थप छलफल गरी योजना तर्जुमाको प्रारम्भिक चरणमा गरिएका समस्या पहिचान र सुझाव संकलन प्रत्रियामा सहभागि नागरिक र सम्वन्धित सवैका लागि अध्ययन र पृष्ठपोषणको अवसर उपलब्ध होस् भन्ने उद्देश्यले यो मस्यौदा सार्वजनिक गरिएको हो ।

यो मस्यौदा टोल, वडा तथा नगर स्तरमा अध्ययन तथा छलफल र अन्तरक्रिया गरी पृष्ठपोषण उपलब्ध गराउन आम नगरवासीलाई अवसर उपलब्ध गराउने उद्देश्यले कार्यपालिकाको निर्णयानुसार सार्वजनिक गरिएको छ । यसमा नगरवासीको सुझाव लिनको लागि भीमेश्वर नरपालिकाको विस्तृत योजना तर्जुमा कार्यविधि २०७६ अन्तर्गत गठित नागरिक सल्लाहकार समिति मार्फत नगर स्तरीय सार्वजनिक सुनुवाई आयोजनाका हुनेछ । जसका नगरपालिकाले प्राविधिक सहयोग पनि उपलब्ध गराउने छ । यसरी छलफल वा अन्य विधिमार्फत प्राप्त हुने पृष्ठपोषण तथा सुझावका आधारमा बृहत योजनालाई नगरपालिकाले अन्तिम रुप दिई थप छलफल र अनुमोदनका लागि नगर सभामा पेश गर्नेछ । नगरसभावाट स्वीकृत दस्तावेज सवैका लागि उपयुक्त स्वरुपमा पुनः सार्वजनिक गरिने छ ।

बृहत योजनाको उद्देश्य विकासका कार्यक्रमलाई अनताको अपेक्षा अनुरुप अघि बढाई थप उपलब्धीमुलक बनाउन तथा लगानीको मौद्रिक सार्थकता हाँसिल गर्नमा सहयोग गर्नु भएको तथा यसमा समेटिएका क्षेत्रको व्यापकताका कारणले आगामी २० बर्ष सम्मका लागि तय गरिएको समग्र कार्यक्रमको लागत अनुमान गरी विश्वसनीय आँकडा प्रस्तुत गर्नु असंभव प्रायः भएकोले यो मस्यौदालाई अन्तिम रुप दिने समयसम्मका केहि

पुर्वाधारका कार्यक्रमको लागत तयार गर्न नगर प्रयारत रहेको भएपनि सवै योजना र कार्यक्रमको लागत अनुमान तयार गरिएको छैन । समग्र कार्यक्रमको लागत विश्लेषण यस योजनामा निर्धारित प्राथमिकताका आधारमा क्षेत्रगत नीति तथा योजना तयारीका क्रममा तयार पारी आवधिक रुपमा यस योजनालाई समेत थप विस्तृत बनाउँदै लगिने छ । यो दस्तावेज जिवन्त दस्तावेजका रुपमा रहने भएको कतिपय विषय पहिलो पटक प्रस्तुत गर्दा समेट्न नसकिएकोमा समयक्रममा आम नागरिकको सुझावको आधारमा त्यस्ता कार्यक्रम समेटी यसलाई परिमार्जन गर्दै लगिने छ ।

१.२. बृहत योजनाको कानुनी आधार र सान्दर्भिकता

नगरको समष्टीगत लक्ष्य, उद्देश्य नीति तथा प्राथमिकताका आधारमा विकासका कार्यक्रमलाई नतिजा मुलक बनाउने कामको नेतृत्व स्थानीय तहले नै गर्न सकेमा मात्र समृद्ध नेपाल सुखी नेपालीको सोच हाँसील हुन सक्ने हुनाले भीमेश्वर नगरपालिकाले नगरवासीको सुख र समृद्धिलाई केन्द्रमा राखेर विस्तृत योजना निर्माणको कार्य अघि बढाएको हो । नगरको आन्तरिक स्रोत बढाउने तथा सिमित स्रोत र साधनको उपयोगलाई उपलब्धी मुलक बनाउनु कुनै पनि योजना निर्माणको प्रमूख उद्देश्य हो । सिमित स्रोत र साधनको आदर्श उपयोगको सुनश्चितताको नगरवासीको चाहना पुरा गर्नमा योगदान गर्न नगरवासीकै सहभागितामा तयार गरिएको दस्तावेज हो । नगरको सेवा प्रवाह र विकासका कार्यक्रम तर्जुमालाई निर्देशित गर्न तयार गरिएको नगर बृहत योजनाले विकास र समृद्धिको जनचाहना पुरा गर्न लाग्ने समय कम गर्न र नगरको विकास प्रयासको प्रभावकारीता बढाउनमा योगदान गर्ने अपेक्षा रहेको छ ।

नगरले आफ्नो वार्षिक विकास योजना तर्जुमा र प्राथमिकीकरण गर्दा दीर्घकालिन रणनीति र मध्यकालिन विकास योजनालाई आधार बनाउन सक्ने वातावरण निर्माणका आधारको रुपमा यो योजना निर्माण गरिएको हो । बृहत योजनाले नगरपालिकाको राजस्व सुधारको विधि निर्धारण र कार्यान्वयन, पुँजी सुधार कार्यक्रम निमौण तथा भू-उपयोग योजना तयारीमा पनि योगदान गर्ने अपेक्षा गरिएको छ । दीर्घकालिन विस्तृत योजना, मध्यकालिन विकास योजना र वार्षिक विकास कार्यक्रम निर्माणको सबै प्रक्रियामा नागरिकहरूको कार्यात्मक संलग्नता मार्फत मात्र विकास कार्यक्रमको प्रभावकारीता र दिगोपनासम्भव छ । विकास कार्यक्रमप्रति आमनगरवासीले अपनत्वको महशुस गर्ने वातावरणका लागि पनि सवै प्रक्रियामा बढि भन्दा बढि नागरिक संलग्नता आवश्यक हुन्छ ।

यस पृष्ठभूमिमा नेपालको संविधान २०७२ को धारा ५७(४) अनुसारको अनुसुची ८ मा उल्लिखित स्थानीय सरकारको अधिकारको सूची र धारा ५९ मा उल्लिखित विकास आयोजना सम्वन्धि प्रावधान तथा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को दफा ११, १२, १४, १५ र २४ को अधिनमा रहि दफा १०२ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी नागरिकहरूको सहभागितामा व्यवस्थित र प्रभावकारी रुपमा नगरपालिकाको विस्तृत योजना (Comprehensive Plan) तर्जुमा गर्ने सम्बन्धमा आधारभूत प्रक्रिया र विधि निर्धारण गर्न भीमेश्वर नगरपालिकाले विस्तृत योजना तर्जुमा कार्यविधि २०७६ जारी गरी सोही कार्यविधिका आधारमा पहिलो पटक नगर बृहत योजना तयार गरेको छ । नगरको एकल अभिकार तथा संविधानले साझा अभिकारको रुपमा राखि स्थानीय सरकार संचालन ऐन मार्फत स्पष्ट गरिएका विषयका साथै जनताको घरदैलोमा रहेको सरकारबाट जनताले गर्ने अपेक्षा पुरा गर्नमा निर्वाह गर्नपर्ने व्यवहारिक रुमपा नगरमा रहेको जिम्मेवारीका विषयलाई समेत ध्यानमा राखेर यो योजना तयार गरिएको हो ।

कार्यविधिमा नगरको विस्तृत योजनाको अवश्यकता, योजना तर्जुमामा ध्यान दिनुपर्ने विषय, योजना निर्माण प्रक्रिया, योजना तर्जुमाका क्रममा जन सहभागिताको विधि र प्रक्रिया, विभिन्न पक्ष तथा निकायको भूमिका, योजना कार्यान्वयन तथा परिमार्जन लगायतका विधि निधारण गरिएको छ ।

कुनै पनि विकास योजना कार्यकारीको विकासको गन्तव्य निर्धारक र दिशा निर्देशक हो । तथापि परिवर्तित सन्दर्भलाई आत्मसात गर्दै त्यसमा आवश्यक सुधार र परिमार्जन गर्दै विकासका योजना कार्यान्वयन हुने

कुराको प्रत्याभूति आम नागरिकलाई दिलाउन सकेमात्र राज्यप्रति नागरिकको विश्वास प्राप्त हुन्छ । त्यसलै भीमेश्वर नगरपालिकाले बृहत योजनामा नगरवासीको अपनत्व सुनिश्चितताका साथै नगरवासीको परिवर्तित आवश्यकता संवोधन गर्दै यसलाई समयक्रममा अध्यावधिक गरी जिवन्त बनाइ राखिने छ । सवै विकास योजनालाई मार्गदर्शन गर्ने कानुनी आधारको रुपमा समेत बृहत योजना तयार गरिएको हो ।

२.२. बृहत योजनाको क्षेत्र र सिमा

भीमेश्वर नगरपालिकाको बृहत योजनाले नगरको विकास र सेवा प्रवाहका प्रमूख क्षेत्रहरूलाई समेट्ने प्रयास गरेको छ भने नगरको आन्तरिक स्रोत विस्तार र वाह्य स्रोत प्राप्तिमा समन्वयका विषय समेत समेटिएको छ । विगत देखि विकासका क्षेत्र विभाजनको अभ्यासमा प्रयो गरिएको आर्थिक विकास, सामाजिक विकास, पुर्वाधार विकास, वन वातावारण र विपद् ब्यवस्थापन तथा संस्थागत विकास र सुशासन जस्ता विषयगत क्षेत्र अन्तर्गतका विशिष्ठ सेवा क्षेत्र समेटेर यो बृहत योजना तयार गरिएको हो । जसमा विगतमा खास विषयगत क्षेत्रमा नरहेका भू उपयोग, नगरको शान्ति शुरक्षा जस्ता विषयलाई पनि उपयुक्त विषयगत क्षेत्रभित्र राखिएको छ । सूचनाको विश्वसनीयताका लागि नगर आफैंले घरधुरी सर्वेक्षण गरी नगर पार्श्वचित्र तयारी तथा केन्द्रीत समुह मार्फत आम नागरिकको धारणा संकलनको विधिमार्फत बृहत योजनालाई वास्तविक समस्याको केन्द्र सम्म पुगेर समस्या समाधानको आधार पहिल्याउने माध्यमका रुमपा अघि बढाउन खोजिएको छ । योजना तर्जुमा प्रक्रियामा भएका केन्द्रीत समुह छलफल प्रतिनिधिकुलक रुपमा हुनु तथा वडा स्तरसम्मका हरेक विशिष्ठ गतिविधि र वार्षिक कार्यतालिकाको सूची र तीनको लागत समावेस गर्न नसकिनुलाई यो योजनाको सिमितताका रुपमा लिन सकिन्छ । यद्यपी जिवन्त दस्तावेजका रुपमा पहिलोपटक तयार पारिएको यस बृहत योजनालाई स्थानीय कार्यविधिमा तोकिए बमोजिम आवधिक रुपमा परिस्कृत गर्दा तथा क्षेत्रगत नीति, रणनीति तथा योजना मार्फत यो सिमितता पुरा हुनेछ ।

खण्ड दुई : योजना तर्जुमा विधि

२.१. योजना तर्जुमा प्रक्रियाको सामान्य झलक

भीमेश्वर नगरपालिकाको नगर विस्तृत योजना तर्जुमा कार्यविधि २०७६ ले निर्धारण गरेका विधि र प्रक्रिया मार्फत बृहत योजनाको यो मस्यौदा तयार परिएको हो । योजना तर्जुमाका लागि सुझाव संकलनका क्रममा सहभागि भएर आ आफ्नो राय राख्न आम नागरिकलाई प्रदान गरिएको खुला अवसर, मस्यौदाको हरेक विषयमा नगरका जनप्रतिनिधीहरू तथा विषयगत शाखा विचमा भएको व्यापक छलफलले यो मस्यौदालाई अधिकतम जनसहभागितामा आधारित बनाएको छ । मस्यौदा अध्ययन र पृष्ठपोषणका लागि सार्वजनिक गरी सुझाव संकलन गर्ने विधिबाट नागरिक सहभागितामा रहेका कमी पुर्ति हुने अपेक्षा गरिएको छ ।

भीमेश्वर नगरपालिकाले बृहत योजनाको समग्र प्रक्रियामा नगरपालिकालाई प्राविधिक सहयोगका लागि सहयोगी संस्थाको प्राविधिक सहयोग लिएको थियो । यसका लागि नगरले नागरिकको लागि सार्वजनिकिकरण गर्नु अघिका सबै उल्लिखित चरण (हरियो वक्समा राखिएको) पुरा गरेको छ भने निर्धारित अन्य चरण पनि पुरा गरी मस्यौदालाई अन्तिम रुपमा दिइने छ ।

- नगर कार्यपालिका वा नगर स्तरीय आवधिक योजना तर्जुमा निर्देशक समितिबाट नगर बृहत योजना निर्माणको विधि निर्धारण गर्ने ।
- बृहत योजना प्रक्रियालाई सहजिकण गर्न र सहभागिता मुलक बनाउन नगर र वडा स्तरमा नागरिक संरचना गठन
- नगरपालिकाबाट नगरवासीले प्राप्त गर्ने सेवा र विकासका विषय बस्तुलाई विषय क्षेत्रगत रुपमा विभाजन
- नगरपालिकाको दीर्घकालिन योजना निर्माणका लागि केन्द्रित समुह छलफल गर्न सम्वन्धित विषयगत क्षेत्रको जाँच सुची तयारी
- सेवा प्रवाहका निर्धारत क्षेत्रमा केन्द्रित रही केन्द्रित समुह छलफलका लागि लागि सहभागि पहिचान
- सेवा र विकाससँग सम्वन्धित विषयगत क्षेत्रमा केन्द्रित भई समुह (विभिन्न टेवलमा) छलफल गरी सचना संकलन र प्रविष्टी
- सबै वडाको समुहगत छलफलको सूचना, नगर पार्श्वचित्रको सूचना तथा अन्य सान्दर्भिक सूचनाका आधारमा विषयगत साखाबाट SWOT विश्लेषण
- बृहत योजना निर्देशक समितिबाट वडागत रुपमा प्राप्त दुरदृष्टिको तथा नगर स्तरको छलफलबाट नगरको दुरदृष्टि निर्धारण ।
- राष्ट्रिय, प्रादेशिक र स्थानीय योजनाको विचमा सामञ्जस्यता कायम गर्ने गरी विषयगत समितिबाट क्षेत्रगत योजनाको प्रारम्भिक मस्यौदा तयारी र एकीकरण
- बृहत योजनाको एकीकृत मस्यौदा तयारी र कार्यापालिकामा प्रस्तुत गरी थप नागरिक पृष्ठपोषणका लागि सार्वजनिकिकरण ।
- नगर योजनाको एकीकृत मस्यौदा माथि वडा स्तरीय विषयगत नागरिक कार्यदलमा आन्तरिक छलफल
- वडा स्तरको सुझाव समेत राखेर बृहत योजनाको मस्यौदा माथि नगर स्तरीय नागरिक सल्लाहकार परिषद् बैठक र संकलित नागरिक सुझाव एकीकरण ।
- नगरिक सल्लाहकार परिषद्को सहजिकरणमा बृहत योजना सम्वन्धमा नागरिक सुझावका लागि नगर स्तरीय सार्वजनिक सुनुवाई
- सार्वजनिक सुनुवाईबाट आएका पृष्ठपोषण सहित नागरिक सल्लाहकार परिषद्को उपयुक्त देखिएका राय समेटी मस्यौदालाई
- नगरसभामा बृहत योजनामाथि सार्वजनिक सुनुवाई र योजनाको अन्तिम स्वीकृति

भीमेश्वर नरपालिकाले निर्धारण गरेको विस्तृत योजना तर्जुमा प्रक्रियामा आम नागरिकको अधिकतम

सहभागिताका लागि वडा तथा नगर स्तरमा नागरिक केन्द्रित संरचना अर्थात् वडा स्तरीय विषयगत समिति तथा नगर स्तरीय नागरिक सल्लाहकार परिषद् निर्माण गरेको थियो भने योजना तर्जुमाको मुख्य भूमिका भने नगरपालिका स्वयंले लिएको थियो । बृहत योजनाको समग्र प्रक्रियामा विभिन्न पक्षको भूमिकालाई विस्तृत योजना तर्जुमा कार्यविधि मार्फत व्यवस्थित गरिएको छ । जसको प्रमूख पक्ष यहाँ प्रस्तुत छ ।

क) नगरसभा : नगर कार्यपालिकाले अन्तिम स्वीकृतिका लागि सभामा पेश भएपछि बृहत योजनामाथि योजना माथि छलफल गरी अन्तिम स्वीकृति प्रदान गर्ने ।

ख. योजना तर्जुमा निर्देशक समिति : योजना निर्माण प्रक्रियाको नेतृत्व र आवश्यक नीतिगत निर्णय, सोच, लक्ष्य तथा उद्देश्य निर्धारण गर्ने ।

ग. नगर कार्यपालिका : योजनाको मस्यौदा माथि नागरिक स्तरमा छलफलको वातावरण बनाउने तथा नागरिक सुझाव समेत लिएर नगर बृहत योजनाको मस्यौदा तयार पर्ने र आवश्यक परिमार्जन गर्ने र मस्यौदा माथि दफावार छलफल गरी नागरिक सुझाव समेत अध्यन गरी त्यसका आधारमा बृहत योजनाको अन्तिम मस्यौदा स्वीकृतिका लागि नगरसभामा पेश गर्ने ।

ग) विषयगत समिति र शाखा : योजना निर्माणमा आफ्नो क्षेत्रसँग सँम्वन्धित सूचना संकलन, एकीकरण र विश्लेषण गरी योजना निर्माणको प्राविधिक कार्यको नेतृत्व र कार्यपालिकासँग समन्वय गर्ने ।

घ) नागरिक सल्लाहकार परिषद् : विषयगत समिति, नगर कार्यपालिका तथा वडा स्तरीय नागरिक कार्यदलसँग निरन्तर सम्पर्क र समन्वयमा रही नागरिकका तर्फबाट योजनाको मस्यौदामा पृष्ठपोषण दिने ।

ङ) वडा समिति : वडा स्तरीय केन्द्रित समुह छलफल र नागरिक कार्यदलमा हुने छलफलहरूको सहजिकरण गर्ने र बृहत योजनामा विषयगत कार्यदलले दिने सुझाव तथा पृष्ठपोषण, नागरिक सल्लाहकार परिषद् तथा नगरपालिकामा पठाउने ।

च) वडा स्तरीय विषयगत कार्यदल : वडा स्तरमा नागरिकका समस्या र समाधानका विकल्प बारे आम जनताको प्रतिनिधित्व गरी वडा वा नागरिक सल्लाहकार परिषद् मार्फत नागरिक आवाजलाई नगरपालिका सम्म पुऱ्याउने, केन्द्रित समुहछलफलमा सहभागिता जनाउने तथा सहभागि जुटाउने ।

छ) सहयोगी संस्था : योजना तर्जुमा प्रक्रिया अन्तर्गत पुर्वतयारी, सूचना संकलन, विभिन्न तहका छलफल र मस्यौदा तयारीमा लगायतमा नगरपालिकालाई प्राविधिक एवं विशेषज्ञ सेवा उपलब्ध गराउने ।

बृहत योजना तर्जुमामा संलग्न संरचना तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

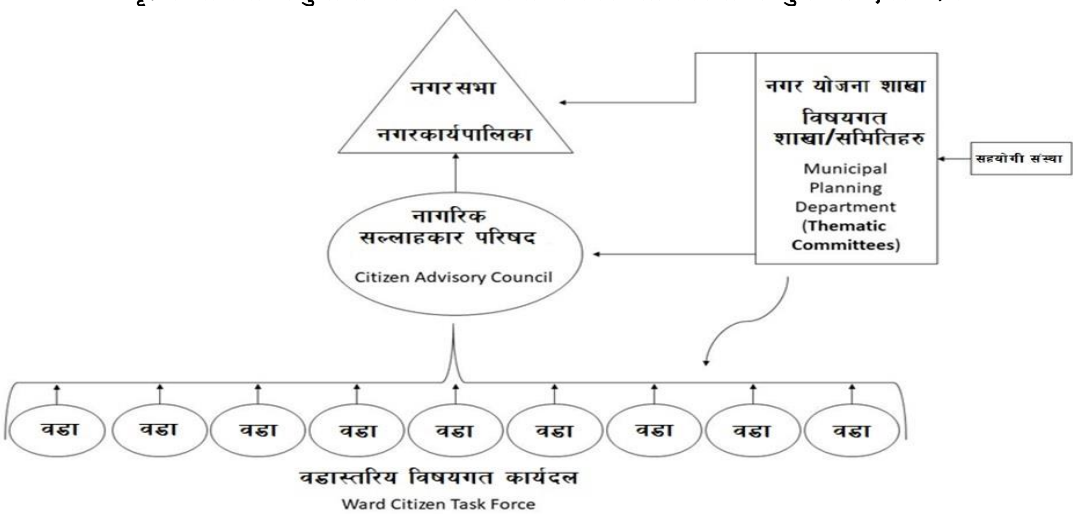

माथि उल्लिखित प्रक्रिया तथा संस्थागत संरचनाले बृहत योजना तयारीमा आवश्यक भूमिका निर्धारण गरेको भएता पनि योजना निर्माणको समग्र प्रक्रियालाई मुतल तीन प्रमूख चरणमा विभाजन गरिएको थियो । जसलाई तलको चित्रमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

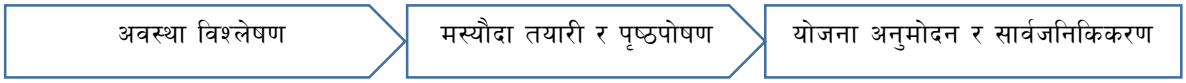

२.२. अवस्था विश्लेषण

बृहत योजना निर्माणलाई नगरपालिकाको वास्तविक समस्या समाधानमा केन्द्रीत गर्न नगरको वस्तुस्थिति विश्लेषण प्रक्रियालाई सकेसम्म वैज्ञानिक र सहभागितामुलक बनाउने प्रयास गरिएको थियो । वस्तुस्थिति विश्लेषणका लागि अवलम्वन गरिएको प्रमुख तीनओट विधि तल प्रस्तुत छ ।

- घरधुरी सर्वेक्षण मार्फत नगर पाश्वचित्र तयारी तथा तथ्यांकको थप विश्लेषण
- केन्द्रित समुह छलफलबाट नागरिक विचार संकलन
- नगरको विषयगत शाखाबाट नगरको क्षेत्रगत सवल पक्ष, कमजोर पक्ष, अवसर र चुनौती (SWOT) विश्लेषण

नगर बृहत योजना तयारीको पुर्व तयारी स्वरुप नगरको जनसंख्या, विभिन्न विकास र सेवाको स्तर र पहुँचको अवस्था लगायत महत्वपुर्ण सूचना घरधुरी सर्वेक्षण मार्फत संकलन गरिएको थियो । नगरपालिकाहरूले निर्धारण गरेका तल उल्लिखित ५ ओटा विषयगत क्षेत्र र बृहत योजनाको लक्ष्य प्राप्तिमा योगदान पुग्ने गरी अन्य क्षेत्र समेत समेटेर नागरिकको आवश्यकता पहिचान र योजना निर्माण सम्वन्धि समुदाय स्तरीय छलफल गरिएको थियो ।

सर्वसाधारण नगरवासीले नगरपालिका (सरकार) बाटप्राप्त गर्नुपर्ने आधारभूत सेवा जस्तै, शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी, सरसफाई, विद्युत, सिंचाई, कृषि तथा पशु प्राविधिक सेवा आदिले बृहत योजनामा पर्याप्त स्थान पाउने सुनिश्चिताका लागि विभिन्न विषयगत क्षेत्र अन्तर्गतका उपक्षेत्रको समुह बनाइएको थियो ।

क्रं.स.	विषयगत क्षेत्र	प्रमूख क्षेत्र अन्तर्गतका उपक्षेत्र
१	आर्थिक विकास	कृषि र पशुपालन, स्वरोजगार, उद्योग तथा बाणिज्य, पर्यटन, सहकारी, वित्तीय क्षेत्र
२	सामाजिक विकास	शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी तथा सरसफाई, संस्कृति, लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण
३	पूर्वाधार विकास	सडक तथा पुल, झोलुङ्गे पुल, सिंचाइ, भवन तथा सहरी विकास, उर्जा, लघु तथा साना जलविद्युत, बैकल्पिक उर्जा, सञ्चार, पार्क, खेल मैदान आदि, यातायातको बैकल्पिक माध्यम
४	वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन	वन तथा भू- संरक्षण, जलाधार संरक्षण, वातावरण संरक्षण, जलवायु परिवर्तन, फोहरमैला व्यवस्थापन, जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण, विपद् पुर्वतयारी र प्रतिकार्य

५	संस्थागत विकास सेवा प्रवाह तथा सुशासन	मानव संसाधन विकास, संस्थागत क्षमता विकास, सेवाप्रवाहका मापदण्ड निर्धारण, सेवा प्रवाहमा विद्युतिय सूचना प्रविधिको प्रयोग, सूचनाको हकको प्रत्याभूति, लेखांकन, राजस्व परिचालन, वित्तीय अनुशासन आदि ।

माथि उल्लिखित विषयगत क्षेत्रलाई तल उल्लिखित मुख्य विषयमा समाहित गरिएको थियो भने संस्थागत विकास र सुशासनलाई सवै क्षेत्रको अन्तरसम्वन्धित सवालका रुपमा समेटी समुदाय र नगर स्तरमा छलफल गरिएको थियो ।

क्षेत्र १ : भू-उपयोग
क्षेत्र २ : आर्थिक विकास
क्षेत्र ३ : यातायात
क्षेत्र ४ : सार्वजनिक निर्माण
क्षेत्र ५ : वातावरण
क्षेत्र ६ : शिक्षा
क्षेत्र ७ : स्वास्थ्य
क्षेत्र ८ : आपतालिन सेवाक्षेत्र
क्षेत्र ९ : प्राकृतिक स्रोत साधन
क्षेत्र १० : आवास विकास
क्षेत्र ११ : पार्क तथा मनोरञ्जन
क्षेत्र १२ : ऐतिहासिक/साँस्कृतिक सम्पदा संरक्षण

हरेक क्षेत्रका समस्या तथा समाधानका उपायका सम्वन्धमा नागरिकले आफ्नो राय स्वतन्त्र रुपमा राख्न सक्ने र खास व्यक्तिको धारणाले अन्यको भावना प्रस्तुतीलाई सिमित नगर्ने गरी वडा स्तरमा भौगोलिक क्षेत्र, पेशा तथा व्यवसाय एवं महिला, वालवालिका, अपांगता भएका व्यक्ति तथा जेष्ठ नागरिक सहितको सहभागिता सुनिश्चित हुने गरी छलफल सञ्चालन गरिएको थियो । सहयोगी संस्था तथा नगरको सम्वन्धित शाखाका प्रतिनिधिको सहजिकरणमा केन्द्रित समुह छलफल गरी सवैको सुझाव छलफलकै समयमा टिपोट गर्ने व्यवस्था मिलाइएको थियो । नगर प्रमूख, उपप्रमूख, प्रमूख प्रशासकीय अधिकृत, वडा अध्यक्ष तथा कार्यपालिका र नगरसभा सदस्यबाट यो प्रक्रियाको अनुगमन र सुपरिवेक्षण गरिएको थियो । वडागत छलफलको अन्त्यमा सहभागिबाट नगरको दुरदृष्टि दुरदृष्टि निर्धारणका लागि सुझाव लिइएको थियो । प्रक्रियामा भीमेश्वरका ९ ओटा ओडाबाट ६०० भन्दा भन्दा बढि नगरवासीको प्रत्यक्ष सहभागिता थियो ।

केन्द्रित समुह छलफलबाट प्राप्त नागरिकको विचार तथा सुझाव एकीकृत गरी समस्या र समाधानका उपायको वडागत सँगालो तयार गरिएको थियो । त्यसैगरी केन्द्रित समुह छलफल, नगर पार्श्वचित्र, अन्य नीतिगत दस्तावेज तथा वाह्य स्रोतका सूचना समेत समावेश गरी सम्वन्धित क्षेत्रमा नगरको सवल पक्ष, कमजोर पक्ष, अवसर तथा चुनौति विश्लेषण गरिएको थियो ।

२.३. मस्यौदा तयारी र पृष्ठपोषण

नगरको वस्तुस्थिति विश्लेषण पछि सवै क्षेत्रका समस्या समाधानका उपायका सन्दर्भमा नागरिकको सुझाव पुनरावलोकन गरी नगर प्रमूखको संयोजकत्वमा नगर कार्यपालिका तथा विषयगत शाखा सहितको वैठकबाट नगरको दुरदृष्टि र दिर्घकालिन लक्ष्य निर्धारण गर्नुका साथै प्राविधिक समुहले तयार परेको क्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, नीति तथा प्राथमिकताका सहितको बृहत योजनाको क्षेत्रगत प्रारम्भिक मस्यौदा माथि सम्वन्धित विषयगत समितिले विस्तृत रुपमा छलफल गरी नगर पार्श्वचित्रको प्रारम्भिक मस्यौदा

तयार गरिएको हो । प्रारम्भिक मस्यौदा तयारी पछि मस्यौदालाई पुर्णता दिने र पृष्ठपोषण लिने प्रक्रिया निम्नानुसार निर्धारण गरिएको छ ।

- नगर कार्यपालिकामा बृहत योजनाको एकीकृत मस्यौदा माथि छलफल गरी आवश्यक परिमार्जन सहित नगरिक स्तरीय टिप्पणी तथा पृष्ठपोषणका लागि सार्वजनिकिकरण
- नागरिक सल्लाहकार परिषद्को नेतृत्वमा वडागत छलफल तथा नगर स्तरीय सार्वजनिक सुनुवाई
- नागरिक सल्लाहकार परिषद्बाट नागरिक स्तरमा संकलित सुझाव एकीकृत गरी विषयगत समिति मार्फत नगर कार्यपालिकामा पेश

२.४. मस्यौदा स्वीकृति र सार्वजनिकिकरण

नगर कार्यपालिकाबाट यस सार्वजनिक गरिएको मस्यौदा माथि जनस्तरमा भएका छलफल तथा व्यक्तिगत टिप्पणी र सुझाव अध्ययन गरी बृहत योजनालाई आवश्यकता अनुसार नगर कार्यपालिकाले आवश्यक परिमार्जन सहित अन्तिम स्वीकृतिका लागि नगर सभामा पेश गर्नेछ । नगरसभाले आवश्यकता अनुसार परिमार्जन र स्वीकृत गरेसँगै गरी बृहत योजनाको अन्तिम मस्यौदा सार्वजनिक गरिने छ । यससँगै बृहत योजना कार्यान्वयनमा जानेछ भने यसका आधारमा आम नगरिकले नगरपालिकालाई थप जवाफदेहि बनाउन सुसूचित भूमिका निर्वाह गर्न सक्ने छन् ।

२.५. बृहत योजना कार्यान्वयन

बृहत योजना समग्र विकास योजना तथा कार्यक्रमको मार्गदर्शक नीतिगत दस्तावेजका रुपमा रहने छ । यसमा उल्खिति नीति तथा कार्यक्रम नगरपालिकाले निर्धारित प्राथमिकता अनुसार नै कार्यान्वयन गर्नेछ । बृहत योजना कार्यान्वयनको अवस्थाको समिक्षा तथा आवश्यकता अनुसार परिमार्जन पनि समय समयमा गरिने छ । योजना कार्यान्वयन, परिमार्जन वा संशोधनको प्रक्रियालाई पनि अधिकतम सहभागितामुलक बनाइने छ । यो योजनाले सुझाएका विभिन्न क्षेत्रगत नीति, कानुन, रणनीति तथा योजना निर्माण र कार्यान्वयनलाई पनि प्राथमिकताका साथ अघि बढाइने छ । यो प्रक्रियाको सहजिकरणका लागि प्रमूख प्रशासकीय अधिकृतको प्रत्यक्ष सुपरिवेक्षण हुने गरी एक नगर स्तरीय योजना शाखा निर्माण गरिने छ । यो प्रक्रियालाई संस्थागत गर्न दिर्घकालमा नगर स्तरको योजना आयोगको परिकल्पना पनि गरिएको छ ।

योजनाको कार्यान्वन, समय समयमा नागरिक सुझावका आधारमा परिमार्जन तथा योजनाको तथ्यमा आधारित नागरिक खवरदारीको माध्यबाट योजनाको सान्दर्भिकता निरन्तर कायाम भइराख्ने अपेक्षा गरिएको छ । स्थानीय कानुन बमोजिम निर्माण भएको यो योजनामा थपघट तथा परिमार्जनका लागि पनि कानुमा निर्धारित सहभागिता मुलक पद्दतिको अधिकतम उपयोग गरिने छ ।

खण्ड तीनः नगर परिचय

३.१. पृष्ठभूमी

भीमेश्वर नगरपालिका वि.सं. २०५३ सालमा तत्कालिन चरिकोट, माटी, दोलखा र मकैबारी गाविसहरू समावेश गरेर स्थापना गरिएको हो। वि.सं. २०७३ सालमा पुनः साविकको सुष्पाक्षमावती, बोच र लाकुरीडाँडा गाविसहरू भीमेश्वर नगरपालिकामा थप गरी हालको भीमेश्वर नगरपालिका सङ्घीय स्वरूपमा पुनः संरचना एवम् पुनर्गठन गरिएको हो। यस नगरपालिकालाई ९ वटा वडाहरूमा बिभाजन गरिएको छ। २७ डिग्री ३६ मिनेट उत्तरदेखि २७ डिग्री ४४ मिनेट उत्तरी अक्षांशसम्म र ८५ डिग्री ५८ मिनेट पूर्वदेखि ८६ डिग्री ६ मिनेट पूर्वी देशान्तरसम्म फैलिएको यस नगरपालिकाको क्षेत्रफल १३२.५ वर्ग कि. मि. रहेका छ। यस नगरपालिकाको पूर्वमा वैतेश्वर गाउँपालिका, पश्चिममा सिन्धुपाल्चोक जिल्ला, उत्तरमा कालिञ्चोक गाउँपालिका र सिन्धुपाल्चोक जिल्ला र दक्षिणमा शैलुङ्ग गाउँपालिका पर्दछन्। पहाडी प्रदेश अन्तर्गत पर्ने र न्यूनतम ८४० मिटर (चर्नावती त्रिवेणीधाम) देखि अधिकतम ३५४९ मिटर (गणेश थुम्की) सम्मका उचाइमा रहेका यस नगरपालिका प्राकृतिक विभिदतायुक्त छ।

नक्शा ३.१ : भीमेश्वर नगरपालिको राजनीतिक विभाजन

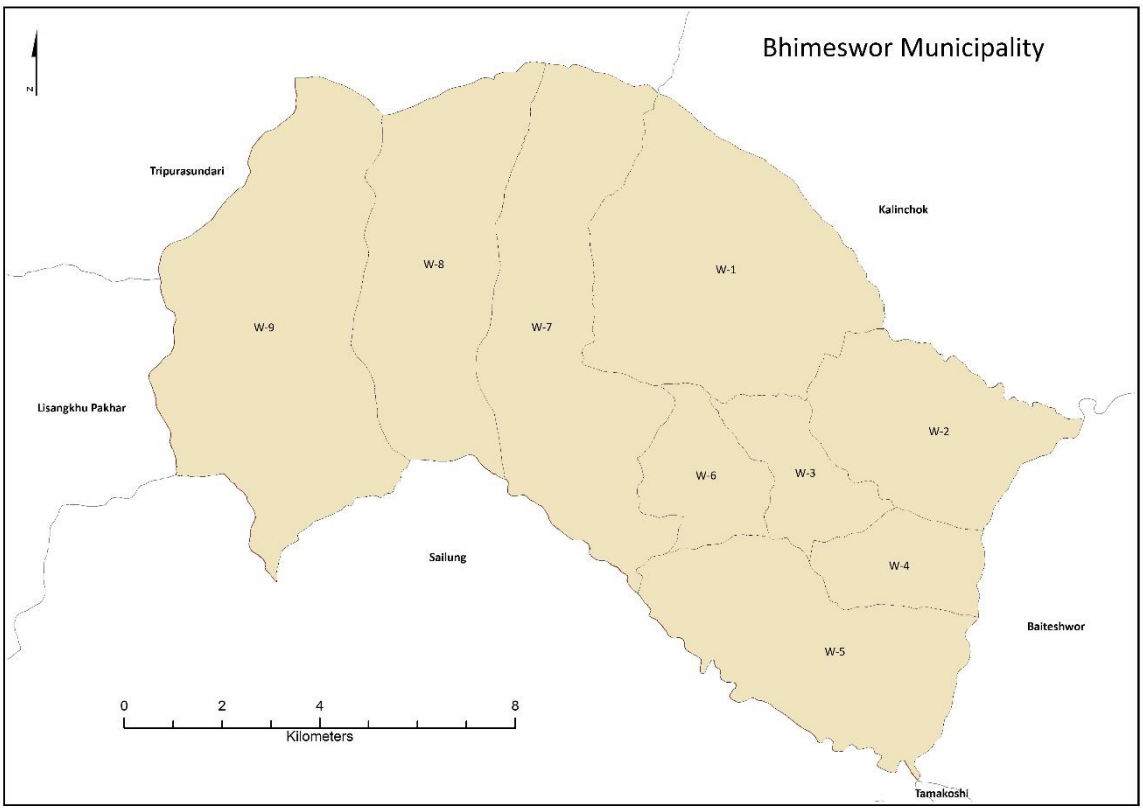

नेपालको वाग्मती प्रदेशमा पर्ने दोलखा जिल्लाको सदरमुका सहितको भीमेश्वर नगरपालिका ऐतिहासिक, पुरातात्विक, धार्मिक, सांस्कृतिक, प्राकृतिक र पर्यटकीय दृष्टिकोणले प्रसिद्ध एवम् रमणीय नगरपालिका हो। आफ्नो मूर्तिमा पसिना उत्पन्न गरेर देशमा प्राकृतिक हलचल, अनिष्ट र राजनीतिक परिवर्तनको पूर्वसूचना दिने सहश्र अवतारको देवताका रूपमा परिचित भीमेश्वरको नामबाट यस नगरपालिकाको नामकरण गरिएको छ। भीमेश्वर नपालकै एउटा महत्त्वपूर्ण धार्मिक पर्यटन केन्द्र समेत हो। यस नगरपालिकाको केन्द्र 'चरिकोट' नेपालको राजधानी काठमाडौँबाट १३३ कि. मि. उत्तरपूर्वमा अवस्थित छ। भीमेश्वर मन्दिर, त्रिपुरा सुन्दरी मन्दिर, मञ्जुश्री मन्दिर, वाराणसी मन्दिर, महाङ्काल मन्दिर, चर्नावती (त्रिवेणीधाम) चरिघ्याङ गुम्वा यहाँको

प्रसिद्ध धार्मिक स्थल हुन भने कालिञ्चोक भवगती मन्दिर प्रवेशद्वारको रूपमा समेत यस नगरपालिका रहेको छ ।

पर्यटकीय महत्व बोकेका स्थानहरूको सम्पर्क विन्दुको रुपमा रहेको चरिकोट तथा दोलखा बजार तुलान्तक रुपमा विकासित भएकोले ती क्षेत्रको बढी जनघनत्व अन्यत्रको भन्दा बढि रहेको छ भने अन्य क्षेत्रको भौतिक विकासले भर्खरै गति लिने थालेको छ । तथापि स्वास्थ्य, शिक्षा, सरसफाई आदिको सचेतना सहित सामाजिक विकासको स्तरमा भने नगरभरी धेरै हदसम्म समानता रहेको छ । तथापि नगर केन्द्रको तुलनामा सेवा प्रवाहका भौतिक पुर्वाधारको उपलब्धता वाह्य वडाहरूमा कम रहेको छ ।

सामान्यतया भू उपयोग योजना मार्फत बस्ती तथा अन्य क्षेत्र विभाजन गरी सोही अनुसारका पुर्वाधार विस्तार गरेर मात्र बसाइएको शहरलाई योजानावद्ध र सुब्यवस्थित शहरको रुपमा लिन सकिन्छ । नेपाका अधिकांश स्थानीय तह जस्तै भीमेश्वर पनि योजनावद्ध शहरी किवासको विधि मार्फत निर्माण नभएको हुनाले सुव्यवस्थित नगरका सवै विशेषता यस नगरमा छैन । तथापि आगामी दिनमा हुने पुर्वाधार विकास र सेवा प्रवाहको विधिलाई थप व्यवस्थित बनाउन र विकास निर्माणको विगतको अभ्यासमा रहेका कमी कमजोरीलाई सुधार गर्दै भीमेश्वरवासीको सुख र समृद्धिको दिगो आधार निर्माणका लागि नगरवासीको अधिकतम सहभागिताका आधारमा नगरको पहिलो बृहत योजना तयार गरिएको छ । यसले नगरको सवै संयन्त्रलाई गतिशिल बनाई सिमित स्रोत र साधनको आदर्शतम उपयोग मार्फत भीमेश्वरको विशिष्ठ पहिचान निर्माणमा यसबाट टेवा पुग्ने विश्वास गरिएको छ ।

३.२. नगरको जनसाङ्खिक अवस्था

भिमेश्वर नगरपालिकाले २०७५ सालमा सम्पन्न गरेको घरपरिवार तथ्याङ्क सङ्कलनबाट प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार नौ वटा बीच कुल १३२.५ वर्ग कि. मि. क्षेत्रफलमा फैलिएको यस नगरपालिकाको १०,२५५ घरपरिवारमा १७,५३१ पूरुष, १८,४७७ महिला र लैङ्गिकता उल्लेख नगरिएको ७७ गरी कुल ३६,११५ जनसङ्ख्या रहेको छ । तथ्याङ्कलाई हेर्दा लैङ्गिक अनुपात प्रति १०० जना महिलाहरूमा पुरुषको जनसङ्ख्या भने कम अर्थात् ९५.०४ प्रतिशत देखिन्छ । प्रति वर्ग किलोमिटर क्षेत्रफल जनघनत्व २७३ रहेको देखिन्छ । वडागतरूपमा तुलना गर्दा क्षेत्रफलको हिसाबले सबैभन्दा ठूलो वडा नं. ९ रहेको छ भने वडा नं. ३ को क्षेत्रफल सबैभन्दा कम रहेको छ । त्यसैगरी जनसङ्ख्याको हिसाबले वडा नं. ५ मा सबैभन्दा धेरै वडा नं. ८ मा सबैभन्दा कम जनसङ्ख्या रहेको छ । वडागत विवरणअनुसार सबैभन्दा धेरै घरपरिवारहरू वडा न. ५ मा १,४९० परिवारहरू र सबैभन्दा कम वडा नं. ४ मा ६७४ परिवारहरू रहेका छन् ।

वडागत जनसङ्ख्या अनुसार महिला/पुरुषको अनुपात अर्थात् लैङ्गिक अनुपातमा विभिदता रहेको छ । सबै वडाहरूमा महिलाको जनसङ्ख्या पुरुषको भन्दा बढी देखिन्छ । यसैगरी उमेर समूह अनुसार १५-१९ वर्षका बालबालिकाको सङ्ख्या सबैभन्दा उच्च अर्थात् ३,५९५ (९.९५ प्रतिशत) देखिन्छ । कुल जनसङ्ख्याको सबैभन्दा ठूलो हिस्सा अर्थात् ५० प्रतिशतभन्दा बढी ० वर्षदेखि २९ वर्षसम्मको उमेर समूहको जनसंख्या छ ।

तालिका १ : नगरको जनसांखिक स्थिति

वडा नं.	परिवार संख्या	पुरुष	महिला	उल्लेख नगरिएको	जम्मा	लैंगिक अनुपात	औषत परिवार आकार	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि.)	जनघनत्व
१	१,२७२	२,१३५	२,२८४	-	४,४१९	९३.४८	३.४७	२१.७८	२०३
२	१,०९९	१,७१७	१,८६६	८	३,५९१	९२.०२	३.२७	११.८९	३०२
३	१,१८९	२,०८३	२,१८६	-	४,२६९	९५.२९	३.५९	४.९९	८५६
४	६७४	१,५१०	१,५१५	-	३,०२५	९९.६७	४.४९	५.०१	६०४
५	१,४९०	२,९३१	२,९४२	-	५,८७३	९९.६३	३.९४	१६.२९	३६१
६	१,३०४	२,२५८	२,३४२	-	४,६००	९६.४१	३.५३	५.३३	८६३
७	९९१	१,४९६	१,६५६	-	३,१५२	९०.३४	३.१८	२१.५७	१४६
८	९८७	१,३५८	१,५१२	-	२,८७०	८९.८१	२.९१	१७.९३	१६०
९	१,२५०	२,०७३	२,१७४	६९	४,३१६	९५.३५	३.४५	२७.७१	१५६
जम्मा	**१०,२२५**	**१७,५६१**	**१८,४७७**	**७७**	**३६,११५**	**९५.०४**	**३.५२**	**१३२.५**	**२७३**

स्रोत : नगर पार्श्वचित्र २०७६

माथिको तालिकामा देखाइए अनुसार नगरपालिकामा रहेका कुल १०,२५५ परिवारमध्ये २ देखि ३ जना सदस्य सङ्ख्या भएको परिवार सबैभन्दा धेरै ४,१८५ अर्थात् ४०.८१ प्रतिशत रहेको छ। दोस्रोमा ४ देखि ५ जना सदस्य सङ्ख्या भएको परिवार ३,९५९ अर्थात् ३८.६१ प्रतिशत र तेस्रोमा १ जना मात्र सदस्य भएको परिवार १,०१८ अर्थात् ९.९३ प्रतिशत रहेका छन्। त्यस्तै ६ देखि ७ जना सदस्य सङ्ख्या भएको परिवार ९०६ अर्थात् ८.८३ प्रतिशत रहेका छन् मौलिक भने ८ जनाभन्दा बढी सदस्य सङ्ख्या १७५ अर्थात् १.७१ प्रतिशत रहेको छ। समग्र तथ्याङ्कलाई हेर्दा २ देखि ३ जना मात्र भएको परिवारको सङ्ख्या ४०.८१ प्रतिशत रहेको छ।

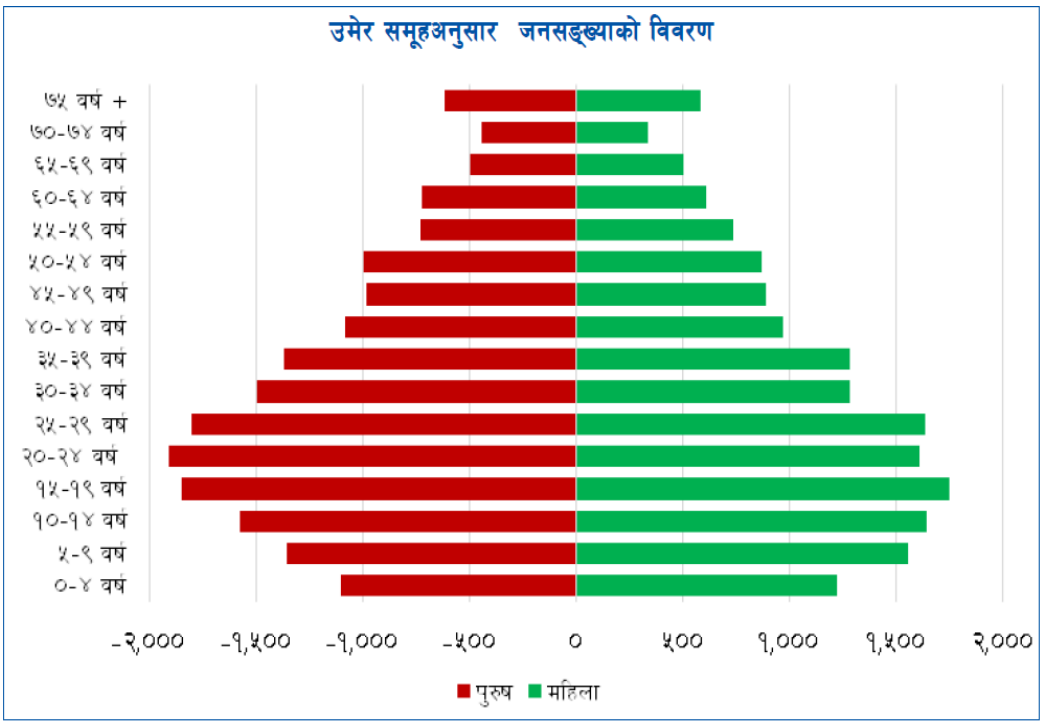

माथि प्रस्तुत जनसंख्याको पिरामीड २०७५ मा गरिएको घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलनबाट प्राप्त जनसंख्याको आधारमा तयार गरिएको हो। जसमा भीमेश्वर नगरपालिकाको जनसंख्याको लैङ्गिक अनुपात र बिभिन्न उमेर समूहको संरचनाको चित्रण गरिएको छ। नगरपलिकामा बिभिन्न उमेर समूह मध्य १०-१४ उमेर समूह, १५-१९ उमेर समूह, २०-२४ उमेर समूह र २५-२९ का जनसंख्या सबै धेरै रहेको छ जहां कुल जनसङ्ख्याको

सबैभन्दा ठूलो हिस्सा ० वर्षदेखि २९ वर्ष सम्मको उमेर समूह रहेको छ । यो उमेर समूहको जनसङ्ख्या भनेको आत्मनिर्भर भई नसकेको जनसङ्ख्या पनि हो भने अहिलेको तुलनामा नगरपालीका भित्र अर्को दुई, तिन दशक भित्र श्रमशक्ति धैरै संख्याले बढ्ने आधार पनि हो । जसले गर्दा नगर भित्र बढि भन्दा बढि रोजगारको आबश्यकता पर्छ । लैङ्गिक अनुपातको हिसाबले उक्त उमेर समूहका पुरुषको महिलाको तुलनामा संख्या घट्दै देखिन्छ । बैदेशिक वा अन्य अवसरका लागि नगर बाहिर जाने गरेको कारण गणनाका क्रममा पुरुषहरूको न्यून उपस्थिति भएको नगरको अनुमान छ । तथापि यसको यथार्थ विवरण छैन । वर्तमान अवस्थाले आगामी २० बर्षमा जेष्ठ नागरिकको संख्या बढ्ने देखिन्छ ।

३.२.१. जनसङ्ख्या प्रक्षेपण

बृहत योजनाले भविष्यको अनुमानित जनसंख्याको आवश्यकता सम्वोधन गर्नुपर्ने हुन्छ । भीमेश्वर नगरपालिकाको दुरदृष्टी, दिर्घकालिन लक्ष्य, उद्देश्य, नीति तथा कायक्रम तय गर्दा तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको जनसंख्यालाई आधार बनाइएको छ । जनसंख्या प्रक्षेपण गर्न केन्द्रीय तथ्याङ्क बिभागबाट प्राप्त नगरपालिकाको बिगतका वि.सं २०२८ साल देखिको दश-दश वर्षको फरकमा रहेको जनसंख्या तथा नगरले गरेको पारिवारिक सर्वेक्षणबाट प्राप्त तथ्याङ्कलाई लिइएको छ । नगरपालिकाको जनसंख्याको पुर्वानुमान गर्दा बिभिन्न समयमा भएको राजनितीक परिर्वतनसंगै स्थानियको पुनर्सचनाहरूमा आधारित भएता पनि सम्पुर्ण भीमेश्वरको हालको सर्मचनासंग मिल्ने गरि मिलाउन कोशिस गरिएको छ ।

भीमेश्वर नगरपालिकाको सन्दर्भमा, वि.सं. २०५३ सालमा तत्कालिन चरिकोट, माटी, दोलखा र मकैबारी गाविसहरू समावेश गरेर स्थापना गरिएकोमा वि.सं. २०७३ सालमा पुनः साविकको सुष्पाक्षमावती, बोच र लाकुरीडाँडा गाविसहरू थप गरी हालको भीमेश्वर नगरपालिका सङ्घीय स्वरूपमा पुनः संरचना एवम् पुनर्गठन गरिएको हो । यस नगरपालिकालाई ९ वटा वडाहरूमा बिभाजन गरिएको छ ।

नेपालमा बिभिन्न समयमा भएको राजनितीक परिर्वतनसंगै केन्द्र र स्थानियको पुनर्सचना हूदा चरिकोट, माटी, दोलखा, मकैबारी, सुष्पाक्षमावत र बोच ं२०४६ साल अघि गाउँपञ्चायत, ं२०४६ र २०७३ को बिचमा गाँउ बिकास समिति भएका थिए । लाकुरीडाँडा भने २०४८ सालमा तप्कालको बोच गा.बि.सको दुई वटा बडाहरू टुक्रिएर निर्माण भएका थियो । यसरी बिभिन्न समयमा पुनर्सचना हुदै चरिकोट, माटी, दोलखा, मकैबारी, सुष्पाक्षमावती, बोच र लाकुरीडाँडालाई समावेश गरेर हालको भीमेश्वर नगरपालिका निर्माण भएको हो । संघीय संरचना अनुसार साबिकको सुष्पाक्षमावतीलाई वडा नं १, दोलखालाई वडा नं २ र चरिकोट बजार लाई वडा नं ३, ४ र ६, माटीलाई वडा नं ५, मकैबारीलाई वडा नं ७, बोचलाई वडा नं ८ र लाकुरीडाँडालाइ वडा नं ९ गरि जम्मा ९ वटा वडाहरूमा बिभाजन गरिएको छ ।

त्यसकारण, बिगत २०२८ साल देखिको हालको भीमेश्वरको जनसंख्या निकाल्दा साबिकको गाउँ बिकास समिति/गाउँ पञ्चायतहरू चरिकोट, माटी, दोलखा, मकैबारी, सुष्पाक्षमावती, बोच र लाकुरीडाँडाको जनसंख्यालाई लिन सकिन्छ ।

३.२.२ जनसंख्या प्रक्षेपण विधि

जनसंख्या प्रक्षेपणमा रेखीय वृद्धि दर(Linear Growth Rate) ज्यामितीय वृद्धि दर (Geometric Growth Rate), घातङ्गीय बृद्धि दर (Exponential Growth Rate) तथा समूहगत आंशिक पद्धति (Cohort Component Method) आदि उपयोग गर्न सकिने भएता पनि समुहगत आंशिक पद्धति (Cohort Component Method) निकै उपयुक्त हुन्छ । यस पद्धतिले प्रजनन् दर, मृत्यु दर, तथा प्रवासन दरलाई मध्यनजर गर्दछ । तर, सानो क्षेत्रफल तथा समूहगत विभाजित जनसाङखिकिय तथ्याङकको अभावमा यी परिमाण अनुमान गर्न असम्भव हुन्छ ।

भीमेश्वर नगरपालिकाको सर्न्दभमा २०२८ देखि २०४८ सम्म यहाँको जनसंख्या वृद्धिदर घट्दो प्रवृतिको देखिन्छ । साथै, २०५८-६८ को जनगणना अनुसार, यस नगरले नकरात्मक जनसंख्या वृद्धि दर (negative growth rate) प्रविष्ट गर्दछ । यसका कारणहरू सशस्त्र द्वन्द, वैदेशिक रोजगारी तथा शैक्षिक अवसरका

लागि हुने आन्तरिक तथा अन्तराष्ट्रिय प्रवाशन रहेको छ । यद्यपी, २०७५ मा गरिएको घरधुरी सर्वेक्षण अनुसार, २०६८को भन्दा करिब ३,५०० ले जनसंख्या वृद्धि भएको देखिन्छ । यसैगरी २०७३ मा भएको नयाँ राज्य संरचना तथा संघिय शासन प्रणालीको स्थापना तथा त्यसका आधारमा नगर सरकार मार्फत नगरलाई थप व्यवस्थित र थप बसोबास योग्य नगर बनाउनमा योगदान हुने गरी पुर्वाधार विकास, रोजगारको अवसर तथा स्थानीय नागरिकका लागि सेवा प्रवाहमा सुधार हुने अपेक्षा गरिएको छ । जसका कारण, भीमेश्वर नगरपालिकाको जनसंख्या वृद्धि दर आगामी वर्षहरूमा पनि बढ्ने अनुमान गरिएको छ ।

तसर्थ, २०६८-७५ को जनसंख्या वृद्धि दर (१.५१%) लाई आधार मानेर २०७८ देखि २०९८ सम्मको समयलाई पाँच वर्षको अन्तरालमा विभाजित गरि घातङ्कीय बृद्धि दर पद्धतिको प्रयोगद्वारा उक्त समयको जनसंख्या प्रक्षेपण गरिएको हो । घातङ्कीय बृद्धि दर पद्धतिले दुईवटा समय अवधिको जनसंख्या वृद्धि दरलाई अनुमान गरी भावी जनसंख्या पुर्वानुमान गर्दछ । यसका लागि नगरपालिका आफैंले गरेको २०७५ को घरधुरी सर्वेक्षणमा निर्धारित जनसंख्यलाई आधार बर्षको जनसंख्या मानिएको छ ।

घातङ्कीय बृद्धि दर (Exponential Growth Rate) $Pt = P_0 e^{rt}$
जहाँ, Pt = 't' समय पछि हूने जम्मा जनसंख्या; P_o= प्रारम्भिक जनसंख्या; e= २.७१८२८; r= बृद्धि दर(%);र t= समय अबधि हो ।

नगरपालिकाको आगामी वि.स २०९८ सम्मको जनसंख्या प्रक्षेपण निम्नानुसार रहेको छ ।

जनगणनात्मक जनसाङ्ख्यिक विवरण		**जनसंख्या वृद्धि दर**		**पुर्वानुमानित जनसाङ्ख्यिक विवरण (वृद्धि दर = १.५१%)**	
साल	**जनसंख्या**	**साल**	**दर (%)**	**साल**	**जनसंख्या**
२०२८	२०८५२	२०२८-३८	२.०४	२०७८	३७७९२
२०३८	२५५६६	२०३८-४८	१.१५	२०८३	४०७६२
२०४८	२८६८२	२०४८-५८	१.६१	२०८८	४३९६५
२०५८	३३६७७	२०५८-६८	- ०.३६	२०९३	४७४२०
२०६८	३२४८६	२०६८-७५	१.५१	२०९८	५११४६
२०७५	३६११५				

२०७५ सालको जनसाङ्ख्यिक विवरण, भीमेश्वर नगरपालिकाको नगर प्रोफाइल निर्माण गरिने क्रममा हरेक घरधुरीमा पुगेर गरिएको सर्वेक्षणमा आधारित रहेको छ । भावी जनसंख्या प्रक्षेपणका लागि सो तथ्यांकलाई आधार बर्षको तथ्यांक मानिएको छ। नगरको जनसंख्या बृद्धिदर उक्त जनगणना अनुसार यस नगरपालिकाको जम्मा जनसंख्या ३६,११५ रहेको थियो । २०७८ देखि २०९८ सम्मको समयलाई पाँच वर्षको अन्तरालमा विभाजित गरि, १.५१ % वृद्धि दरको प्रयोग गर्दा, २०७५ को जनसंख्यामा करिब १६०० ले वृद्धि भई २०७८ को जनसंख्या ३७,७९२ हुन आउने देखिन्छ । यसैगरी, सोहि पद्धति र वृद्धि दरको प्रयोग गर्दा २०८३ को ४०,७६२; २०८८ को ४३,९६५; २०९३ को ४७,४२० र २०९८ को ५११४६ जनसंख्या रहने अनुमान गरिएको छ ।

स्रोत: केन्दीय तथ्याङ विभाग (बि सं २०२८-२०६८), नगर पार्श्वचित्र (बि सं

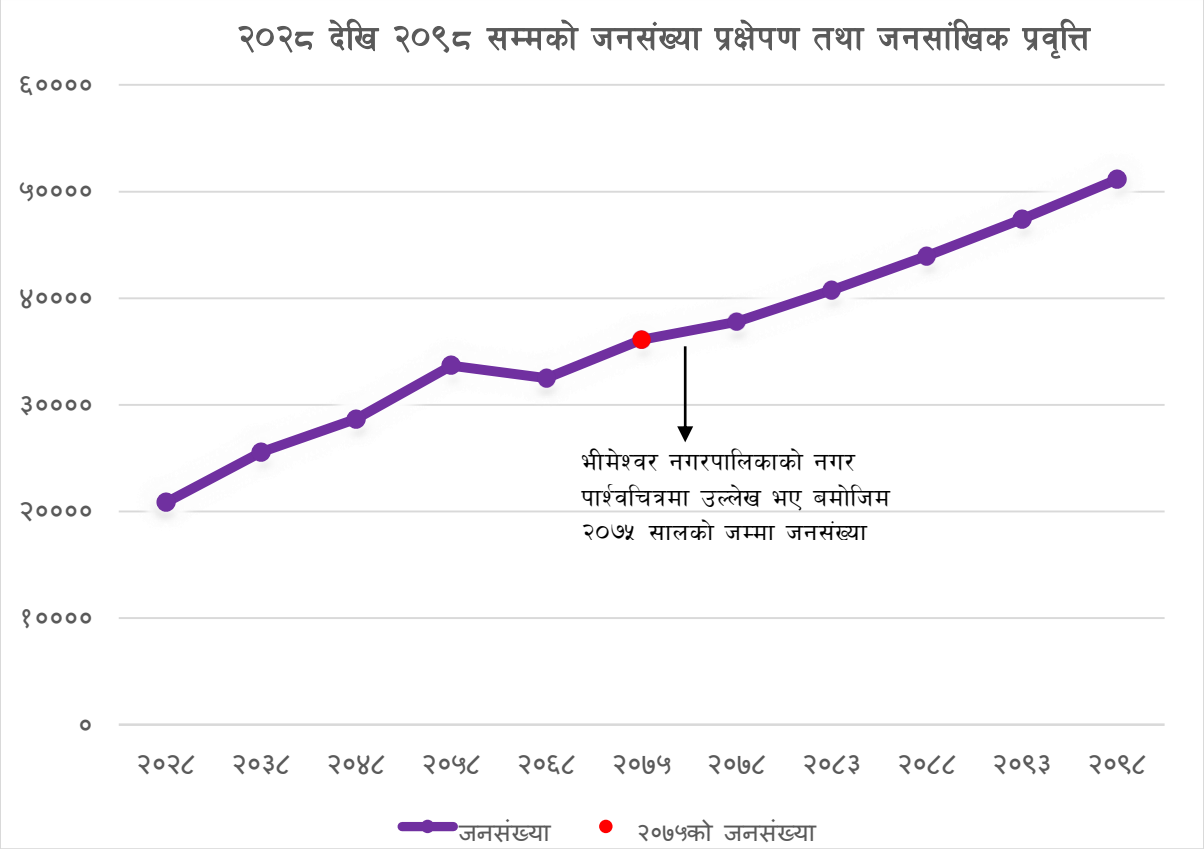

भीमेश्वर नगरपालिकाको पहिलो बृहत योजनाले नगरपालिकाको वर्तमान तथा भावी जनसंख्याको आवश्यकता सम्वोधनका लागि पुर्वाधार व्यवस्थापन, सम्भाव्य वस्ती विकास, जनसंख्याको मिश्रण अनुसार उपयुक्त रोजगारीका अवसर सिर्जना जस्ता पक्षलाई वैज्ञानिक बनाउनमा जनसंख्या प्रक्षेपणको अधिकतम उपयोगको प्रयास गरिएको छ । २०७८ मा हुने राष्ट्रिय जनगणना तथा आवश्कता अनुसार नगरले गर्ने स्थानीय सर्वेक्षणका आधारमा जनसंख्याको प्रवृति विश्लेषण गरी आवश्यकता अनुसार जनसंख्या प्रक्षेपण र त्यसका बृहत योजनाका खास खास प्राथमिकता लाई पनि समयक्रममा परिमार्जन गरिने छ ।

खण्ड चार : नगरको समष्टिगत लक्ष्य

४.१. नगरको मुख्य प्राथमिकता

भीमेश्वर नगरपालिकाले बृहत योजना तयारीका क्रममा भएका वडा स्तरीय विषय केन्द्रित छलफल मार्फत नगरको विकासका प्राथमिकता निर्धारणमा नागरिक सुझाव संकलनका दागि सहभागितामुलक पद्धति अपनाइएको थियो । खुला मतदानको विधिबाट पहिचान गरिएको प्राथमिकता तथा नगरको मुख्य प्राथमिकताको क्षेत्र सम्वन्धमा व्यक्त वडा स्तरमा व्यक्त विचार समेतलाई नगरको योजना तर्जुमा निर्देशक समिति स्तरमा छलफल गरिएको थियो । मत सर्वेक्षणमा भीमेश्वर नगरपालिकाले शिक्षा क्षेत्रलाई मूख्य प्राथमिकता दिनुपर्ने देखिएको थियो भने स्थाथ्य, यातायात र आर्थिक विकासलाई क्रमशः अन्य महत्वपूर्ण प्राथमिकतामा राखिनुपर्ने देखिएको थियो । सोही क्रममा नगरको दुरदृष्टी निर्धारणका लागि सुझाव दिने क्रममा ९ वडाका सवै भन्दा बढि नागरिकले नगरलाई पर्यटनमा र आय आर्जन तथा रोजगारी प्रवर्द्धनमा विशेष ध्यान दिनुपर्ने बताएका थिए । यसरी नगरवासीको धारणा र नगरपालिकाको समग्र हितका लागि कार्यपालिका तथा विषयगत शाखाको सहभागितामा प्राप्त सुझाव समेत राखी कृषि र पर्यटन क्षेत्रलाई आर्थिक विकासका मुख्य क्षेत्रका रुपमा लिने र शिक्षा र स्वास्थ्यलाई सामाजिक विकासका मूख्य क्षेत्रका रुपमा प्राथमिकताका साथ अघि बढाइने छ भने दिगो पुर्वाधार विकासलाई पनि नगरले महत्वपुर्ण प्राथमिकतामा राख्नेछ ।

४.२. नगरको दुरदृष्टी

वि.सं. २०७५ को आँकडा अनुसार नगरका ५७.६ प्रतिशत परिवार कृषिमा संलग्नछन् भने करिव ४० प्रतिशत परिवारको आम्दानीको मूख्य स्रोत कृति रहेको छ । नगरका अन्न तथा तरकारी उत्पादनका लागि उपयुक्त तल्लो तटीय भेगको खेतीयोग्य जमिन, आलु उत्पादनका लागि उपयुक्त माटो र हावापानी तथा किवी खेती, सुन्तला खेती, तरकारी खेती जस्ता व्यवसायिक उत्पादनका अवसर तथा पर्यटन क्षेत्रसँग अन्तर सम्वन्धित व्यवसायको सम्भाव्यताका कारण कृषि क्षेत्र पनि नगरको महत्वपुर्ण आर्थिक स्तम्भ हुनसक्ने अवस्था छ । नगर दुध, अण्डा र मासुमा आत्म निर्भर वन्दै गरेको अवस्था छ भने व्यवसायिक रुपमा पशुपंक्षी पालनको अभ्यास पनि बढि रहेको छ । यसरी कृषि क्षेत्रको व्यवसायिकरण र विभिधिकरण तथा कृषि उत्पादनमा आधारित उद्योग र व्यवसायको विकासबाट आंशिक वेरोजगारी न्यूनिकरण गर्ने र थप रोजगारी सिर्जना सकिने अवस्था छ । त्यसैले कृषि क्षेत्रलाई समृद्धिको सम्वाहकका रुपमा अघि बढाउँदै कृषि र बन पैदावारमा आधारित घरेलु तथा साना उद्योग समेतको विकासवाट नगरलाई उत्पादनशिल बनाउने संकल्प यस नगरपालिकाले लिएको छ ।

भीमेश्वर आफ्नै विशिष्ठ पहिचानयुक्त ऐतिहासिक, धार्मिक र पर्यटकीय महत्व बोकेको प्राकृतिक सौन्दर्यता ले भरिपुर्ण नगरपालिका हो । ऐतिहाँसिक भीमेश्वर मन्दिर देशकै प्रमूख धार्मिक गन्तव्यमध्ये एक हो भने महाँकाल मन्दिर अर्को महत्वपूर्ण धार्मिक पर्यटन गन्तव्य हो । यहाँका स्थानीय कला र संस्कृति र भाषाका कारण पनि यस नगरको आफ्नै विशिष्ट पहिचान छ । विश्व शान्ति बुद्ध पार्क, मयुर पार्क, हाती छहरा लगायत विभिन्न रमणीय पार्क तथा मनोरञ्जन स्थल, नगरको उच्च भागमा अवशिथत भ्यू-टावर, विभिन्न संरक्षित क्षेत्र, थामी संग्रहालय, खरीढुंगा क्षेत्र, महादेव पोखरी, प्रस्तावित अन्तराष्ट्रिय फिल्म सिटी क्षेत्र तथा विभिन्न प्रजातिका गुँरासे वनले पर्या पर्यटनको प्रशस्त सम्भावना वोकेका छन् । भिमेश्वर कालिन्चोक मन्दिर, जिरी, गौरिसंकर हिमाल, शैलुंग आदि जिल्लाका पर्यटन गन्तव्य जाने प्रवेश विन्दु पनि हो । यसका आधारमा नगरलाई पर्यटन हवको रुपमा विकास गर्न सकिने अवसर छ । यसका साथै यहाँको स्थानीय भाषा, कला र संस्कृति संरक्षण र तीनलाई आर्थिक सम्वन्ध सहितको पर्यटकीय सम्पदाको रुपमा विकास गर्न सकिने पर्याप्त

संभावना पनि यस नगरसँग रहेको छ । त्यसलै नगरले पर्यटन क्षेत्रलाई लाई विकास र समृद्धिको प्रमूख आधारको रुपमा पहिचान गरेको छ ।

स्वस्थ नागरिक नगरको समग्र विकासका गति प्रदायक हुन् । स्वास्थ्य सुख र समृद्धिको आधार पनि हो । यहि मान्यतामा आधारित स्वास्थ्य संस्थाहरूलाई भौतिक पुर्वाधारयुक्त बनाई र सवै स्वास्थ्य संस्था तथा सम्वन्धित संयन्त्रको क्षमता विकास, संरचनागत सुधार र स्वास्थ्य सेवाको दायरा र गुणस्तर वृद्धि गरी आम भीमेश्वरवासीलाई स्वास्थ्य सेवाको सरल र सहज पहुँच सुनिश्चित गराउनु नगरको एक प्रमूख लक्ष्य हो । स्वस्थ नगर निर्माणमा टेवा पुग्ने गरी नगरलाई पुर्ण सरसफाईयुक्त, स्वच्छ र सफा नगरमा रुपान्तरण गर्नु पनि नगरको महत्वपुर्ण प्राथमिकता हो । यसका लागि नगरले आफैं र विभिन्न पक्षसँगको साझेदारीमा काम गरिरहेको छ । पुर्वाधार विकास सँगै शिक्षा क्षेत्रलाई थप जवाफदेहि र गुणस्तरीय वनाउन शासकीय र व्यवस्थापकीय सुधार आवश्यक रहेको नगरको निश्कर्ष रहेको छ । सोहि अनुसार शिक्षा क्षेत्रको सुधारलाई नगरले प्राथमिकतामा राखेको छ । नगरवासीलाई गुणस्तरीय आधारभूत र माध्यमिक शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित गर्नुका साथै नगर भित्र रहेको प्राविधिक शिक्षाको उपलब्धतालाई आर्थिक विकासमा योगदान गर्नसक्ने जनशक्ति उत्पादनमा जोड्दै शिक्षित नगरको पहिचान निर्माण गर्ने अठोट पनि नगरले लिएको छ । यसरी स्वस्थ्य र शिक्षित नगरको हैसियतमा पुग्ने गरी नगरले आगामी प्राथमिकता तय गर्नेछ ।

सुव्यवस्थित र दिगो पुर्वाधार विना आर्थिक गतिविधि प्रभावकारी र लाभदायक हुन नसक्ने हुनेले शुरक्षित, गुणस्तरीय र भरपर्दो यातयात तथा सार्वजनिक निर्माणसँग सम्वन्धित अन्य पुर्वाधार र तीनको दिगोपनको सुनिश्चिता नगरको महत्वपुर्ण प्राथमिकता हो । सडक, पुलपुलेसा, खानेपानी र सरसफाईका पुवार्धार, सिंचाईका पर्याप्त र उपयोगी पुर्वाधार तथा उद्योग, व्यवसाय र पर्यटन प्रवर्द्धनका लागि पर्याप्त भौतिक पुर्वाधार तयारीलाई नगरले उच्च प्राथमिकतामा राख्नेछ । यसवाट नगरले दिगो पुर्वाधारयुक्त भीमेश्वरको पहिचान प्राप्त गर्ने विश्वास लिइएको छ ।

पर्याप्त भौतिक पुर्वाधार तयारी र तीनको उचित सञ्चालन, व्यवस्थापन र पहुँच, सवै किसिमका आर्थिक संभावनाको अधिकतम उपयोग, स्थानीय उद्योग, व्यवसाय र पर्यटनमा आधारित रहेर स

उल्लिखित पृष्ठभूमिमा कृषि, पर्यटन, शिक्षा, स्वास्थ्य र पुर्वाधारमा केद्रित रहि अन्य क्षेत्रलाई विकास र समृद्धिको पुरक क्षेत्रका रुपमा लिने गरी भीमेश्वर नगरपालिकाले आफ्नो दुरदृष्टी निम्नानुसार तय गरेको छ ।

शिक्षित, स्वस्थ्य, उत्पादनशील र दिगो पुर्वाधारयुक्त पर्यटकीय नगर : मौलिक संस्कृति सहितको समृद्ध भीमेश्वर

४.३. नगरको दिर्घकालिन लक्ष्य

नगरले आफ्नो दुरदृष्टी वा सोच हाँसिल गर्नका लागि निम्नानुसारको दिर्घकालिन लक्ष्य तय गरेको छ ।

समृद्ध भीमेश्वर	• सुव्यवस्थित, दिगो र पहुँचयोग्य भौतिक पुर्वाधार • स्थानीय स्रोत र साधनको उच्चतम उपयोग • आर्थिक अवसरको उपलब्धता र समान वितरण • दिगो र भरपर्दो स्थानीय आय • स्थानीय सुशासन र पारदर्शिता
स्वस्थ र शिक्षित नगर	• गुणस्तरीय र पहुँचयोग्य आधारभूत र माध्यमिक शिक्षा • आयमुलक र व्यवहारिक शिक्षाको उपलब्धता • नगर स्तरमा निशुल्क र गुणस्तरीय आधारभूत स्वास्थ्य सेवा

	• नगर स्तरमा पहुँचयोग्य विशिष्टीकृत स्वास्थ्य सेवा • पुर्ण सरसफाईयुक्त स्वच्छ र सफा नगर
उत्पादनशिल नगर	• कृषि उपज र पशुपंक्षीजन्य उत्पादनमा आत्मनिर्भरता • उत्पादन विविधिकरण र व्यवसायीकरण मार्फत स्वरोजगारी • कृषि र वन लगायत स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित औधोगिक उत्पादन
मौलिक संस्कृतिमा आधारित पहिचान	• स्थानीय भाषा, कला र संस्कृतिको जगेर्ना, संरक्षण र प्रवर्द्धन • राष्ट्रिय स्तरमा भीमेश्वरको मौलिक संस्कृति सहितको विशिष्ठ पहिचान
पर्यटकीय नगर	• धार्मिक, साँस्कृतिक र पर्या पर्यटनका सम्भावनको उच्चतम प्रयोग र प्रवर्द्धन • कृषि पर्यटन विकास तथा कृषि उत्पादन र पर्यटन क्षेत्र विचको अन्तरसम्वन्ध • नगरवाहिरका पर्यटन गन्तव्यका केन्द्रित पर्यटन हव • पर्यटन मैत्री पुर्वाधार र सेवा

खण्ड पाँचः क्षेत्रगत योजना

५.१. परिचय

यो खण्डमा नगरपालिकाले विगत देखि विकास निर्माण र सेवा प्रवाहका लागि विभाजन गरिएको विषयगत क्षेत्र तथा ती क्षेत्र अन्तर्गतका उपक्षेत्रहरूको नीति तथा प्राथमिकता प्रस्तुत गरिएको छ । कृषि, पशुपालन, उद्योग, वाणिज्य, पर्यटन, सहकारी र राजश्व तथा कार्थिक पुर्वाधारलाई आर्थिक विकास अन्तर्गत समेटिएको छ । सामाजिक विकास अन्तरर्गत शिक्षा, स्वास्थ्य, सम्पदा संरक्षण तथा लैंगिक समानता र सामाजिक समावेशीकरणको विषय समेटिएको छ। भू उपयोग तथा वस्ती ब्यवस्थापन, पार्क तथा मनोरञ्जन, यातायात र खानेपानी, सरसफाई, सिंचाई, सामुदायिक भवन, विद्युत र सञ्चार जस्ता सार्वजनिक निर्माण र सम्वन्धित सेवालाई पुर्वाधार विकास अन्तर्गत समेटिएको छ । त्यसैगरी बन, वातावरण र विपद् व्यवस्थापन अन्तर्गत प्राकृतिक स्रोत, वातावरण र विपद् तथा आपतकालिन व्यवस्थापन सम्वन्धि विषय समेटिएको छ। यो खण्डको अन्तमा नगरको सुशासन नीति समेटिएको छ । सवै क्षेत्रको पृष्ठभूमि सहित लक्ष्य, उद्देश्य र नीति तथा प्राथमिकतालाई क्रमशः प्रस्तुत गरिएको छ ।

५.२. आर्थिक विकास

भीमेश्वर आफ्नै विशिष्ट पहिचानयुक्त ऐतिहासिक, धार्मिक र पर्यटकीय महत्व बोकेको नगर हो । नगरको अर्थतन्त्र मुख्यतयाः कृषि, पर्यटन, व्यापार/व्यवसाय, होटल, रेस्टुरेन्ट, पर्यटन जस्ता क्षेत्रमा आधारित छ। नगरपालिकाको सबै वडाहरूमा क्रमिक रूपमा सडक सञ्जाल विस्तार भएकोले आर्थिक गतिवधिका लागि क्रमशः उपयुक्त वातावरण बन्दै गएको छ। नगर वाहिर तथा वैदेशिक रोजगार पनि यस नगरको वैकल्पिक आर्थिक आधार हो । थामी लगायत विभिन्न जातजातिको संस्कृति, रहनसहन तथा चाडपर्व लगायत उल्लेख्य सङ्ख्यामा रहेको धार्मिक, पौराणिक महत्वका स्थलहरू नगरपालिकाको प्रमुख पर्यटकीय आकर्षणको रूपमा रहेका छन् । भिमेश्वर नगरपालिकाले आफ्नो प्राकृतिक स्वरूप तथा स्थानीय जातजातिको कला र संस्कृति जस्ता सम्पदामा आधारित पर्यटनलाई प्राथमिकता दिई पर्यटन पूर्वाधारमा जोड दिन आवश्यक छ । यो नगरपालिका गौरीशंकर हिमाल, कालिञ्चोक, नेपालकै स्वीटजरल्याण्डको रूपमा परिचित जिरी, सैलुङ, हालसम्मकै ठूलो क्षमताको तामाकोशी जलविद्युत आयोजना लगायत जिल्ला भित्र तथा जिल्ला वाहिरका अन्य पर्यटकीय स्थलका लागि प्रवेशद्धार भएकाले ट्रान्जीटका रूपमा विकास गर्न सकिने अवसर छ । तर यसका लागि नीजि क्षेत्रको सहभागिता सहित ठूलो मात्रामा पर्यटन पूर्वाधार सँग सम्वन्धित क्षेत्रहरूमा लगानी गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

२०७५ को तथ्यांक अनुसार यस नगरपालिकामा ५३ वटा होटल तथा गेष्ट हाउसले पर्यटक सत्कारको सेवा उपलब्ध गराउँदै आएका छन् । नगरमा औपचारिक तथा अनौपचारिक रूपमा १,१३२ वटा पसल तथा व्यवसायिक ईकाईहरू सञ्चालनमा रहेतापनि करिव ३५६ व्यवसायीहरू मात्र करको दायरामा आएका छन् ।[1] नगरमा १४ वटा बैंक, ९ वटा लघुवित्त तथा १ सय १४ वटा सहकारी संस्थाहरूले वित्तीय सहजकर्ताको भूमिका निर्वाह गरिरहेका छन् । यसलाई आधार मान्दा नगर क्षेत्रमा रोजगारी र स्वरोजगारीका विभिन्न विकल्पहरू रहेका छन् ।

अन्न तथा तरकारी उत्पादनका लागि उपयुक्त तल्लो तटीय भेगको खेतीयोग्य जमिन, आलु उत्पादनका लागि उपयुक्त माटो र हावापानी तथा किवी, सुन्तला, तरकारी खेती जस्ता व्यवसायिक उत्पादनका अवसरहरू रहेका छन् । तरकारी तथा मासुजन्य कृषि वस्तुमा आत्म निर्भर भई निकासी गर्न सकिने संभावना रहेको छ। पर्यटन क्षेत्रसँग अन्तर सम्वन्धित कृषि व्यवसायको सम्भाव्यताका कारण कृषि क्षेत्र पनि नगरको महत्वपुर्ण आर्थिक स्तम्भ हुनसक्ने अवस्था छ। तथापि अपेक्षित रूपमा कृषि क्षेत्र व्यवसायिकता तर्फ जान वा लैजान नसक्नु, भौतिक पुर्वाधारको सिमितता तथा सेवा क्षेत्रको अपर्याप्त व्यवसायिकताका कारण आर्थिक क्रियाकलापका क्षेत्र सीमित भई नगरमा

[1] भीमेश्वर नगरपालिकाको आन्तरिक राजस्व अभिवृद्धि सम्वन्धी चार वर्षिय कार्ययोजना (२०७५, असार)

पर्याप्त रोजगारी सिर्जना गर्न सकिएको छैन । जसका कारण नगर भित्र काम गर्नसक्ने उमेरका करीव २५ प्रतिशत जनसंख्या पुर्ण वा आंशिक वेरोजगार रहेको अवस्था छ ।

यस नगरमा म्याग्नेसाइट, फलाम खानी, स्लेट आदि विगतमा सञ्चालन भएका उद्योगहरू बन्द अवस्थामा रहेकाछन् । नगरपालिकामा दिर्घकालिन रूपमा यी क्षेत्रमा आधारित ठूला खानी तथा उद्योग सञ्चालन हुन सक्ने संभावना छ । विस्तृत अध्ययन प्रतिवेदन तयार भै नगरको वडा नं ९ मा फिल्म सिटी निर्माणको लागि पूर्वाधारहरू तयार भैरहेको छ । तथापि यसका लागि संघ र प्रदेश सरकार सँगको प्रभावकारी समन्वयको आवश्यक छ । नगरको वडा नं ७ भुलभुलेमा औद्योगिक ग्राम स्थापना स्वीकृती प्राप्त भइ निर्माण पुर्वका अन्य प्रक्रिया प्रारम्भ भएको छ भने बनजन्य उद्योग सिमित रूपमा सञ्चालिनमा रहेका छन् । मिनरल वाटर लगायत स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित साना तथा मझौला उद्योगको संभावना पनि नगरमा रहेको छ । स्थानीय उत्पादन तथा जडिबुटी (अमला, चुत्रो, सुगन्धवाल, सजीवन, दालचिनी, राजवृक्ष, हर्रो, बर्रो, कुरिलो) र प्राकृतिक स्रोत (खरी, म्याग्नेसाइट, स्लेट आदि) संभावित आर्थिक विकासका लागि उपयुक्त क्षेत्रका रूपमा रहेको छन् ।

दिगो विकास लक्ष्य तथा नेपाल सरकारको १५ औं योजनाको आधारपत्रले तय गरेका दोहोरो अंकको आर्थिक बृद्धिदर हासील गर्ने, रोजगारीका पर्याप्त अवसर सिर्जना गर्ने, स्थानीय पहिचान सहितको पर्यटन प्रवर्द्धन गर्ने जस्ता लक्ष्य हासील गर्न नगरको तर्फबाट योगदान हुने गरी नगरलाई उत्पादनशिल र पर्यटकीय नगरको रूपमा विकास गर्न आर्थिक विकासमा सेवा क्षेत्र र औद्योगिक क्षेत्रको योगदान बढाई गैर कृषि क्षेत्रमा सन् २०३९ सम्ममा समग्रमा थप ७८०० रोजगारी र स्वरोजगारीका नयाँ अवसर सिर्जना गर्ने तथा कृषि क्षेत्रलाई व्यावसायिक बनाउँदै उत्पादनशिल र आयमुलक क्षेत्रको रूपमा विकास गर्ने मुख्य लक्ष्यका साथ यो क्षेत्रका क्षेत्रगत उद्देश्य तथा नीति तय गरिएको छ ।

आर्थिक विकासका स्तम्भहरू

माथि उल्लेख भए बमोजिम नगरपालिकाको आर्थिक विकास र समृद्धिका लागि (क) पर्यटन (ख) व्यवसायिक कृषि तथा पशुपालन (ग) स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित उद्योग र (घ) आर्थिक विकास मैत्री पुर्वाधार विकासलाई आर्थिक विकासका प्रमुख स्तम्भका रूपमा पहिचान गरिएको छ । सहकारीलाई कृषि क्षेत्र र स्वरोजगारी प्रवर्द्धनको महत्वपुर्ण औजारको रूपमा अघि बढाउन सकेमा नगरको आर्थिक क्षेत्रलाई निरन्तर चलायमान बनाउन सकिन्छ । साथै, आर्थिक विकासको आधारका रूपमा पहिचान भएका क्षेत्रलाई नगरको आन्तरिक राजश्व बढाउने तथा रोजगारी सिर्जना गर्ने अवसरका रूपमा समेत लिन सकिन्छ ।

हरेक क्षेत्रका लागि चाहिने सीपयुक्त जनशक्ति उत्पादन गर्नुका साथै रोजगारीका नयाँ अवसर सिर्जना गर्नु महत्वपुर्ण हुने भएकोले क्षेत्रगत उद्देश्य तथा नीतिको अभिन्न अंगका रूपमा रोजगारी र आर्थिक अवस्थाको चित्रण गरी रोजगार प्रवर्द्धनका नीति सर्वप्रथम प्रस्तुत गरिएको छ । तत् पश्चात कृषि तथा पशुपालन, पर्यटन, उद्योग तथा वाणिज्य, सहकारी र पुर्वाधार विकास आर्थिक विकासका प्रमुख प्राथमिकताका क्षेत्रका रूपमा समेटिएका छन् । समग्र विकास प्रक्रिया अघि बढाउनका लागि आन्तरिक स्रोतको उपलब्धता सुनिश्चितता गर्ने कुरा पनि आर्थिक विकासको महत्वपुर्ण प्राथमिकता रहने भएकोले राजश्वलाई पनि यो क्षेत्रको अभिन्न अंगका रूपमा समेटिएको छ ।

५.२.१. सीप तथा रोजगारी

नगर पार्श्वचित्र २०७५ अनुसार तथ्याङ्क हेर्दा कुल १०,२५५ परिवारहरू मध्ये आम्दानीको प्रमुख स्रोत कृषि हुने परिवारको सङ्ख्या ४,००१ अर्थात् ३९.०२ प्रतिशत, दोस्रोमा प्रमुख स्रोत नोकरीबाट आम्दानी हुनेको परिवार सङ्ख्या १,७५८ अर्थात् १७.१४ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । त्यसैगरी तेस्रोमा दैनिक ज्यालादारीबाट आम्दानी हुनेको परिवारको सङ्ख्या १,६४९ अर्थात् १६.०८ प्रतिशत, चौथो र पाचौंमा क्रमश विप्रेषण व्यापार/व्यवसाय र पेन्सनबाट हुने १२.५४ प्रतिशत र ५.६० प्रतिशत रहेको छ । यसबाट के स्पष्ट हुन्छ भने उद्योग र बढी आम्दानी हुने खालका उत्पादनशील क्षेत्रमा संलग्न परिवारहरूको सङ्ख्या न्युन छ । कृषि, सेवा, व्यापार व्यवसाय र विप्रेषणमा आधारित परिवारको सङ्ख्या तुलनात्मक रूपमा बढी भएपनि दैनिक गुजारामा सीमित छ । सबैभन्दा महत्वपूर्ण पक्ष भनेको आम्दानीको मुख्य स्रोत परम्परागत कृषि हुनुले यहाँ ठूलो सङ्ख्याको अदृष्य बेरोजगारी रहेको र अन्य उत्पादनशील क्षेत्रमा मानिसको संलग्नता कम देखिन्छ।

नगर क्षेत्र भित्र स्वेच्छिक वेरोजगारी गणना गर्दा काम गर्ने उमेरको जनसंख्याको २५.२१ प्रतिशत अर्थात ७,७८३ परिवार संख्या प्रत्यक्ष रूपमा बेरोजगारको अवस्थामा रहेका छन् । अन्य वडामा भन्दा वडा नं १ मा बेरोजगारको संख्या बढी मात्रामा रहेको छ । तत् पश्चात क्रमशः वडा नं ५, ६ र ९ मा बेरोजगार संख्या वढी छ । वडागतरूपमा नगरको बेरोजगारीको अवस्थालाई तलको नक्शामा देखाइएको छ ।

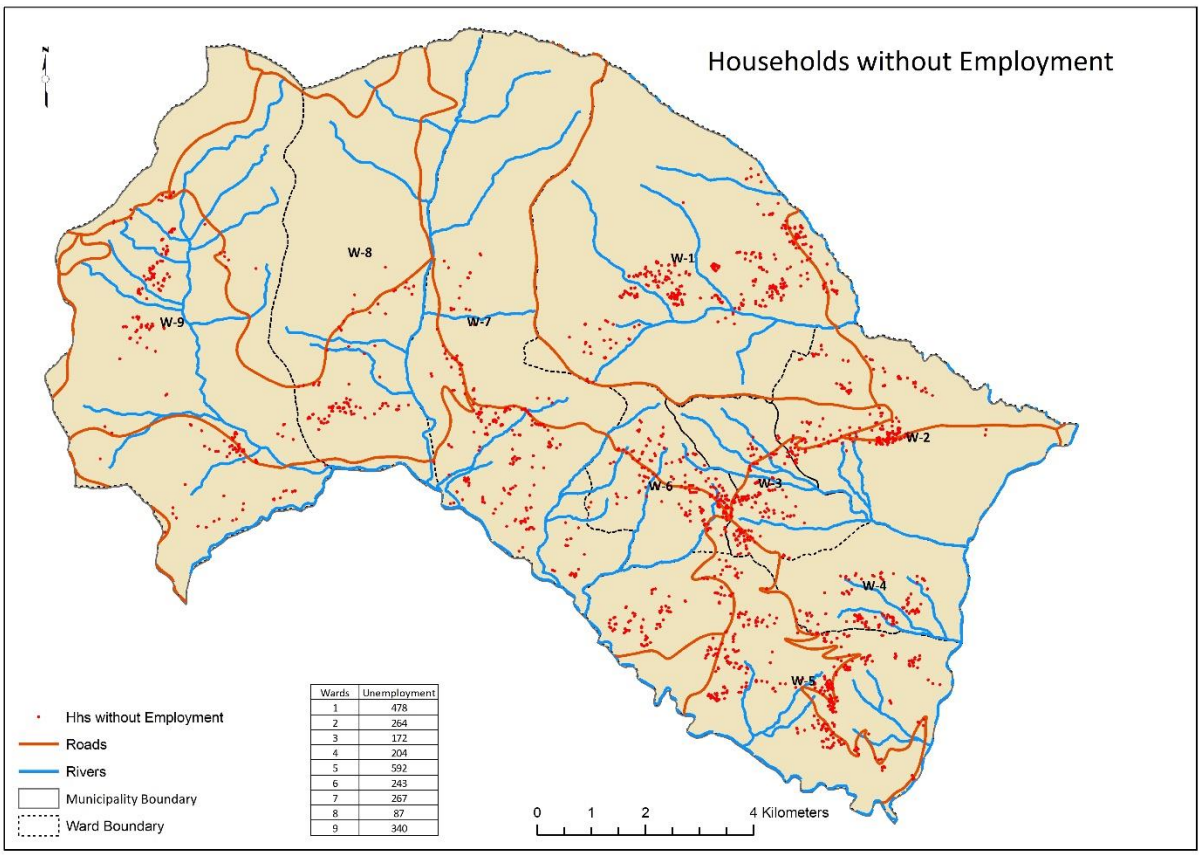

Wards	Unemployment
1	478
2	264
3	172
4	204
5	592
6	243
7	267
8	87
9	340

नक्शा १/५.२.१ : वेरोजगार जनसंख्या रहेको घरधुरी

ठूलो सङ्ख्यामा रहेको बेरोजगारको कारण नगरपालिकामा उत्पादनशील कार्यमा लागेको जनसङ्ख्यामाथि ठूलो आर्थिक दवाब पर्ने र बेरोजगारीका कारण उत्पन्न हुने थप सामाजिक, आर्थिक र मनोवैज्ञानिक असरहरू निकै संवेदनशील हुने गर्दछन् । अर्धदक्ष, अदक्ष र बेरोजगारको जनसङ्ख्या उच्च हुँदा नगरपालिकाको विकासमा दीर्घकालीन नकारात्मक प्रभाव पर्दछ । यहाँ भैरहेको युवा जनशक्ति रोजगारका लागि बाहिर जाने र नगरको विकासका लागि गरिने सार्वजनिक निर्माण तथा सेवा क्षेत्रमा अधिकांश वाहिरका व्यक्ति (विशेष गरी भारतीय कामदार) लाई काममा लगाउनुपर्ने बाध्यता छ । तसर्थ एक घर एक रोजगार नारालाई आत्मसात गरी विभिन्न शीपमुलक तालिम सहित रोजगारीको व्यवस्था गरिनेछ । नगरको माग बमोजिम सार्वजनिक निर्माण कार्य, शहरी सेवा लगायत स्थापित हुने र स्थापित भैसकेका कृषि, पर्यटन, उद्योग व्यापार व्यवसायका लागि नगर क्षेत्र भित्रै दक्ष जनशक्ति उत्पादन गरी नगर निर्माणमा नै सहयोग पुग्ने गरी देहाय बमोजिम दीर्घकालीन नीति तथा कार्ययोजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।

उद्देश्य ५.२.१ : दक्ष जनशक्ति उत्पादन र रोजगारी प्रवर्द्धन गर्नु ।

नीति क: नगरपालिकाले कृषि, पर्यटन, उद्योग, व्यवसाय, सार्वजनिक निर्माण तथा अन्य सेवाका लागि चाहिने जनशक्ति तयारीको लागि पुर्व व्यवसायिक र प्राविधिक शिक्षालाई आधारभूत एवं माध्यमिक तहको पाठ्यक्रममा समावेश गराइनेछ । नगर क्षेत्रका प्राविधिक शिक्षालयसँग नगरको कार्यात्मक समन्वय सुनिश्चित गरिने छ ।

नीति खः कृषि, पर्यटन, उद्योग तथा व्यापार व्यवसाय, सार्वजनिक निर्माण तथा अन्य प्राविधिक क्षेत्रमा स्नातक तहसम्मको शिक्षा नगरभित्र उपलब्ध हुने गरी शिक्षा क्षेत्रको विकासका लागि केन्द्र र प्रदेशका सम्वन्धित निकायसँग समन्वय र सहकार्य गरिने छ ।

नीति ग. नगरपालिकामा स्थापना हुने एवं भईसकेका उद्योग तथा व्यवसायका लागि चाहिने जनशक्तिको आवश्यकता पुरा गर्न औपचारिक शिक्षा लिन नचाहने नागरिकहरूलाई मध्यनजर गर्दै दक्ष र अर्धदक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्ने व्यवसायिक शिक्षालयको व्यवस्था गरिने छ । त्यसका लागि वाह्य निकायसँग समन्वय गरिने छ ।

नीति घ. स्थानीय आर्थिक विकासको लागि चाहिने जशक्तिको प्रकार र सीपको आवश्यकता परिवर्तन भइरहन सक्ने हुनाले सीप र सिकाईलाई समयानुकुल बनाउँदै लगिने छ ।

नीति ङ : स्थानीय रोजगारीलाई आकर्षक बनाउँदै वाह्य र वैदेशिक रोजगारीमा जाने अभ्यासमा कमी ल्याउन न्यूनतम सर्तका आधारमा स्वरोजगारीका विकल्पमा अुनशिक्षण, व्यवसायिक योजना निर्माण तथा क्षमता विकास, विउ पुँजी सहयोग लगायतका कार्यहरूलाई एकीकृत प्याकेजका रूपमा उपलब्ध गराइने छ ।

नीति च : सीपमुलक तालिम तथा सहुलियतमा विउ पुँजी जुटाउन सहयोग गरी सवैभन्दा बढी बेरोजगारी भएका वडाहरूका सीमान्तकृत वर्ग तथा महिलाहरूलाई स्वरोजगारीका गतिविधिमा संलग्न हुन उत्प्रेरित गरिने छ । त्यसका लागि तालिम प्रदायक निकायसँग आवश्यक समन्वय गरिने छ ।

नीति छः अपांगता भएका व्यक्तिहरूको अवस्थाका आधारमा उपयुक्त सीप विकास तथा आयमुलक गतिवधि सञ्चालन गरिने छ ।

नीति जः स्थानीयस्तरमा उत्पादन हुने वस्तुहरूको उचित मूल्य निर्धारण र बजार व्यवस्थापन गरी स्थानीय उत्पादनलाई स्वरोजगारीका अवसरसँग आवद्ध गर्दै लगिने छ ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.२.१ : सीप तथा रोजगारी

(क) ठूलो सङ्ख्यामा रहेको शैक्षिक बेरोजगारी, दक्ष, अर्धदक्ष र बैदेशिक रोजगारीमा जाने युवा जनशक्तिको संख्यालाई समेत न्यूनिकरण गरी स्वदेशमै रोजगारीका अवसर सिर्जना गर्न नगरपालिकामा स्पष्ट नीति र कानून बनिसकेको छैन । साथै नगरपालिकाले गर्ने सार्वजनिक निर्माणका कार्य र अन्य सेवाका क्षेत्रहरूमा आवश्यक जनशक्ति उत्पादन गर्न, उद्योग व्यापार व्यवसाय तथा सेवा क्षेत्रमा सीपमुलक जनशक्तिको विकास गर्नका लागि आवश्यक नीति तथा कानूनको आवश्यक पर्ने भएकाले प्राथमिकताका आधारमा देहाय बमोजिमका नीति तथा कानून निर्माण गर्नुपर्ने देखिन्छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)**
१. नगरस्तरीय स्वरोजगार कार्यक्रम सञ्चालनका लागि नीति तथा कानून निर्माण गर्ने । २. नगरस्तरीय दैनिक ज्यालादर निर्धारण गर्ने ((कामको प्रकृति, ज्याला तथा दैनिक हाजिराका लागि कामको अवधि र प्रति घण्टा दर आदि)	१. सीपमुलक रोजगार कार्यक्रम सञ्चालन तथा सेवा सदुपयोग सम्वन्धमा नीति तथा कानून बनाउने (नगरपालिकाबाट हुन सक्ने अनुदान, बजार व्यवस्थापन सहुलियत ऋण, सेवा करार आदिको व्यवस्था सहित) । २. नगरको आवश्यकता बमोजिम प्राविधिक जनशक्ती उत्पादन तथा परिचालन सम्वन्धी नीति तथा कानून निर्माण गर्ने ।	१. सीप तथा रोजगारी प्रवर्द्धनका नीति तथा कानुन कार्यान्वयनको अवस्था विश्लेषण गरी आवश्यक परिमार्जन वा संशोधन गर्ने।
(ख) बेरोजगारहरूको संख्या र बर्गिकरण, प्राथमिकता बमोजिम सार्वजनिक निर्माण तथा शहरी सेवा अनुरूप नगरपालिकाको माग बमोजिमका कार्य क्षेत्र, बजारको संभावना, शैक्षिक बेरोजगार तथा विदेशबाट फर्केका व्यक्तिहरूको चाहना र क्षमताका आधारमा रोजगारीमूलक कार्यक्रम सञ्चालन र कार्यान्वयन गर्नका लागि अध्ययन		

गर्नुपर्ने तथा यसका आधारमा आवश्यक पाठ्यक्रमको विकास गर्न र कक्षा सञ्चालन गर्न तत्काल विज्ञ टोली मार्फत र भविष्यमा शैक्षिक निकाय गठन गरी हालको बेरोजगार संख्यामा क्रमशः कम गर्दै लैजानुपर्ने देखिन्छ । तथापि नगरपालिकाको प्रोफाइल र नगरस्तरीय छलफल बमोजिम केही तालिमका क्षेत्र पहिचान गरी तत्काल कार्यान्वयनका लागि समेत प्रस्ताव गरिएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)**
१.बेरोजगारहरूको अभिलेख अद्यावधिक गर्ने । २. विभिन्न व्यवसायीहरूसँग समन्वय गरेर बेरोजगारी संख्या र बजारको माग बमोजिम (शहरी पूर्वाधार र सेवा प्रवाहलाई समेत ध्यानमा राखेर) Labor Market को अध्ययन गर्ने । ३.विज्ञ मार्फत स्थानीय उद्यमशिलताका संभावित क्षेत्रहरूको अध्ययन गर्ने र अल्पकालिन तथा दीर्घकालिन सीप विकास तालिमका लागि पाठ्यक्रम तयार गर्ने । ४. स्थानीय आवश्यकता र युवा वर्गका चाहना बमोजिम इलेक्ट्रिसियन, वेल्डिङ, अटोमोवाइल, काष्ठ सामाग्री उत्पादन, पम्बर, कपाल काट्ने, सिकर्मी, डकर्मी, तरकारी खेती आदि तालिम सञ्चालन गर्ने । ५. बढी बेरोजगार भएका वडाका सिमान्तकृत महिलाहरूलाई महिलाहरूका लागि सिलाई बुनाई, व्युटीपार्लर, झोला, स्यानेटरी प्याड अचार, होजियारी, पाउरोटी आदि सम्वन्धी तालिम दिने (मूल्य निर्धारण र बजारको सुनिश्चिता सहित) । ६. प्राथमिकता बमोजिम शिक्षित तथा अर्धशिक्षित युवा जनशक्तिलाई बैंकिङ सेवा, होटल कुक तथा हस्पिटालिटी, टुरिष्ट गाइड, होमस्टे सञ्चालन तथा व्यवस्थापन आदि विषयमा तालिम उपलब्ध गराउने (सम्वन्धित विषयसँग आवद्ध सरकारी, गैरसरकारी वा नीजि क्षेत्रसँग समन्वय गरेर)	१. नगर स्तरको श्रम सर्वेक्षेण गरी रोजगारीको अवस्था अद्यावधिक गर्ने । २. श्रम सर्वेक्षण बमोजिम क्षेत्र पहिचानका आधारमा उद्यमसीलता तथा स्वरोजगार प्रवर्द्धनका कार्यक्रमका सूची तयार गर्ने । ३. सीप विकास, लघु उद्यम सञ्चालन तथा विउ पुँजीका लागि बजेट छुट्याउने (सहुलियत ऋणका लागि वित्तीय संस्थासँग समन्वय गरेर) । ४. अल्पकालमा गरिएका तालिमको उपलव्धीका आधारमा फलोअप कार्यक्रम र नयाँ सीप विकास तालिम सञ्चालन गर्ने । ५. संघ र प्रदेशको सहयोगमा पुर्व व्यवसायिक र प्राविधिक शिक्षा सम्वन्धी पाठ्यक्रम तयार गर्ने । ६. संघ र प्रदेशको सहयोगमा नगरक्षेत्रको माग बमोजिम शीपमुलक तालिम उपलब्ध गराउन १ वटा प्राविधिक शिक्षालयको गठन गर्ने । ७. प्राथमिकता बमोजिम प्रत्येक वडाका युवा जनशक्ति कृषि, भेटनरी, स्वास्थ्य सेवा, इलेक्ट्रिसियन, इन्जिनियरिङ, आदि विषयमा अध्ययनका लागि सहयोग गरी जनशक्ति उत्पादन गर्ने (सम्वन्धित निकाय तथा नीजि क्षेत्रको समन्वयनमा नगरक्षेत्रको सेवामा कम्तीमा ३ देखि ५ वर्षसम्म आवद्ध गराउने गरी) , ८.वैदेशिक रोजगारवाट फर्कने युवा लक्षित स्वरोजगार प्रवर्द्धन सेवा शुरू गर्ने ।	१. श्रम सर्वेक्षण र वजारको श्रमीकको माग र आपुर्ति विश्लेषणका लागि आवधिक रूपमा निरन्तरता दिने । २. महिला सीप विकास तथा स्वरोजगारी सम्वन्धि तालिम, परामर्श तथा वित्तीय समन्वय सेवालाई निरन्तरता दिने । ३. वैदेशिक रोजगारी वाट फर्केका युवा लक्षित स्वरोजगारी प्रवर्द्धन सेवालाई परिमार्जन सहित निरन्तरता दिने ।

५.२.२. पर्यटन

भीमेश्वर नगरपालिकाको प्राकृतिक सौन्दर्यता, नदीहरू र हरियाली, नजिकबाट अवलोकन गर्न सकिने हिम श्रृंखलाहरूको रमणीयता आन्तरिक तथा बाह्य पर्यटकहरूको आकर्षणस्थलको रूपमा परिचित हुँदै गएको छ । नगरक्षेत्र भित्र रहेको धार्मिक पर्यटकीय केन्द्र दोलखा भीमेश्वर मन्दिर, माहाँकाल मन्दिर, साँस्कृतिक विविधता, चाडपर्व र प्राकृतिक सौन्दर्यता पर्यटकहरूका लागि आकर्षक गन्तव्य हुन् । कालिञ्चोक मन्दिर, शैलुङ, जिरी आदिको प्रवेश विन्दुका रुपमा समेत रहेको यो नगरपालिकालाई पर्यटकीय हवको रुपमा विकास गर्न सकिने सम्भावना समेत प्रशस्त छ । तल नक्शामा देखाइए बमोजिम यस नगर क्षेत्र भित्र विभिन्न धार्मिक तथा पर्यटकीय स्थलहरू रहेका छन ।

नगर क्षेत्र भित्र भीमेश्वर मन्दिर, महाकाल भगवती मन्दिर लगायत प्रसिद्ध धार्मिकस्थलहरू रहेका छन् । गौरी शंकर हिम श्रृङखला, अपर तामाकोशी जलविद्युत आयोजना, सुन्दर नगरि जिरी, सैलुङ तथा कालिञ्चोक भगवतीको मन्दिरसमेत यहि नगरपालिका हुँदै जान सकिने हुँदा पनि यस नगरपालिकामा पर्यटन प्रवर्द्धनको प्रचुर संभावना रहेको छ । हाल कालिञ्चोक मन्दिरमा केवल कार निर्माण भएको र हिउँपर्ने भएकाले धार्मिक पर्यटक तथा हिउँ खेल्न आउने अधिकांश आन्तरिक तथा बाह्य पर्यटकहरूका लागि भिमेश्वर नगरपालिका ट्रान्जिट विन्दु रहेको छ ।

नगरपालिका क्षेत्रका पर्यटकीय स्थलहरू नक्शा २/५.२.२ मा देखाइएको छ ।

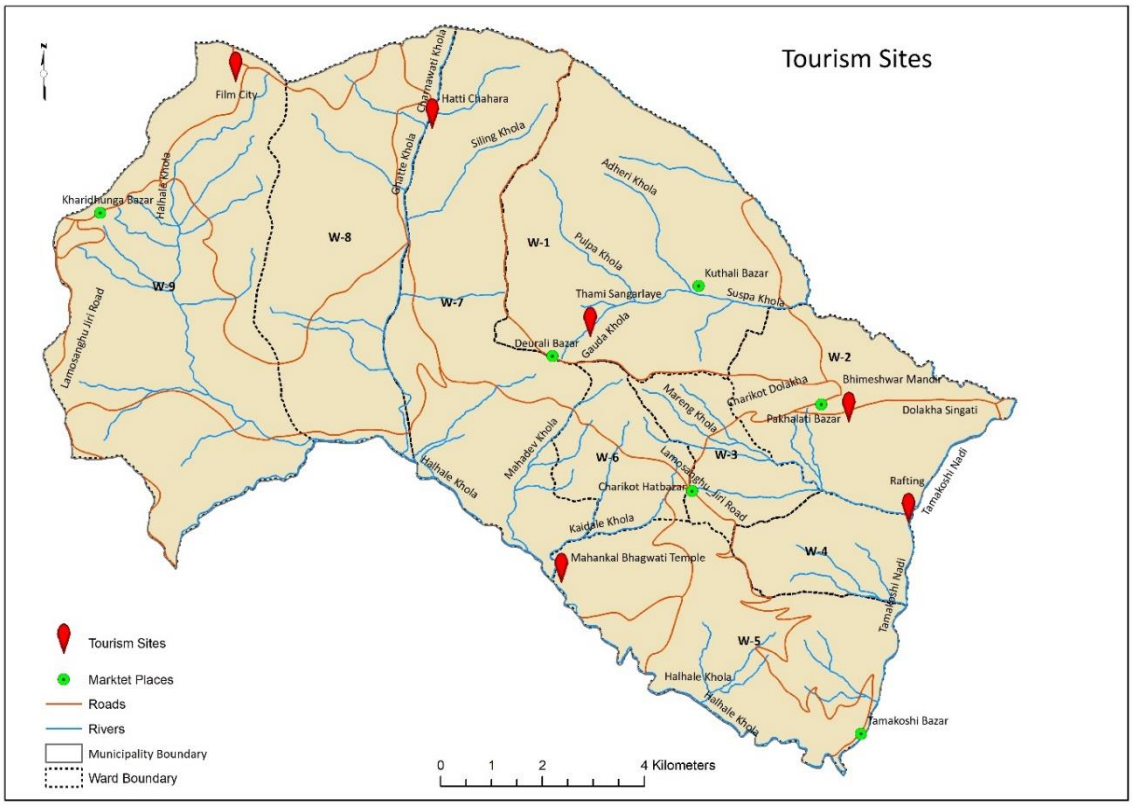

नक्शा २/५.२.२ : भीमेश्वरका पर्यटकीय गन्तव्य

नगरपालिकामा अवस्थित सितलबारी दोलखा भीमेश्वर मन्दिर, माहाँकाल भगवती मन्दिर, सुन्द्रावती भगवती मन्दिर, भुमेस्थान मन्दिर, थामी सङ्ग्रहालय दरवार, बाराणसी तिर्थस्थल, फुलडाँडा, ढाढरडाँडा, अङगेरी डाँडा, आहालडाँडा, डाङडुङगे डाँडा, लोलिमरे डाँडा र थुम्का डाँडा, फुलवारी घुम्ती, विभिन्न गुम्बा जस्ता वार्षिक हजारौंको सङ्ख्यामा पर्यटक भित्रिने ऐतिहासिक, धार्मिक र पर्यटकीय स्थलहरू रहेका छन् । नगरक्षेत्र भित्र ८५ वटा धार्मिक तथा पर्यटकीय स्थलहरूको पहिचान भएतापनि करिब ११ वटा क्षेत्रमा सडक नपुगेको अवस्था छ भने चारवटा पर्यटकिय क्षेत्रहरू सडकको नजिकै रहेका छन् । बाँकीमा सडकको पहुँच भएतापनि सवै क्षेत्रहरूमा सहज यात्रा हुनेगरी सडक वा अन्य वैकल्पिक मार्गको पहुँच पुऱ्याउन आवश्यक छ । पूर्वाधारको विकाससँगै यी क्षेत्रहरूको थप प्रचार प्रसार तथा पर्यटक मैत्री वातावरणको प्रर्वद्धन गर्न सक्दा भीमेश्वर नगरपालिकाको आर्थिक विकास र रोजगारी सिर्जनामा महत्वपूर्ण

योगदान हुन सक्छ। साथै अन्य संभावित स्थलहरूलाई थप विकास गरी पर्यटक सङ्ख्या वृद्धि गरि आर्थिक उपार्जन र प्रचार प्रसारमा वृद्धि गर्नसकिने सम्भावना देखिन्छ।

नगरपालिकाको आन्तरिक आर्थिक क्रियाकलाप वृद्धि गरी पर्यटकको बन्दोबस्ती र व्यवस्थापन गर्न स्थानीय होटल तथा रिसोर्टहरूको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ। हाल नगर क्षेत्र भित्र साना तथा मझौला गरी ५३ वटा होटल, लज तथा रिसार्टहरू रहेका छन्। तर बार्षिकरूपमा नगर क्षेत्रमा बसोबास गर्ने पर्यटकहरूको संख्या यकिन छैन। व्यवसायलाई पूर्ण रूपमा व्यावसायिक बनाउन स्थानीय स्तरमा नै संचालकहरूलाई अतिथि सत्कार (Hospitality), परिकार तथा अन्य सेवासम्बन्धी तालिमको व्यवस्था गर्नसके पर्यटन तथा आर्थिक विकासमा टेवा पुग्दछ। पर्यटन व्यवसायको विकास गनव्यवस्थित पूर्वाधारको साथै नगरमा रहेका होटेल, रिसोर्ट, रेष्टुरेण्ट र होमस्टेको उपलब्धता र व्यवसायिकता सहितको व्यवस्थापन अवश्यक हुन्छ। ऐतिहासिक, धार्मिक र पर्यटकीय स्थलहरूको भ्रमण गर्ने आन्तरिक तथा बाह्य पर्यटकहरूको आगमनबाट होटेल, रिसोर्ट, रेष्टुरेण्ट र होमस्टेबाट कुनै पनि स्थानको आर्थिक विकास अगाडि बढाउन महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्नुको साथै रोजगारीको सिर्जना गर्दछ। तसर्थ, पर्यटनलाई रोजगारीको आधार स्तम्भका रूपमा विकास गर्न दीर्घकालिन रूपमा देहाय बमोजिमको नीति तथा कार्ययोजना तर्जुमा गरिन्छ।

उद्देश्य ५.२.२ (१) : पर्यटन क्षेत्रलाई उद्योग व्यवसायको रूपमा प्रवर्द्धन गर्न पर्यटन पूर्वाधार तयार गरी आय र रोजगारीको आधार स्तम्भका रूपमा विकास गर्नु।

नीति कः पर्यटनमा टेवा पुग्ने गरी नगरपालिका भित्र रहेका स्थानीय भाषा, संस्कृति तथा सम्पदाहरूको संरक्षण, प्रवर्द्धन र सोको प्रचार प्रसार गरी साँस्कृतिक पर्यटनलाई पर्यटनको मुख्य क्षेत्रको रूपमा विकास गरिने छ।

नीति खः नगरपालिका भित्र रहेका अमुल्य प्राकृतिक स्रोतहरूलाई संरक्षण, उपयोग र ब्यवस्थापन गरि पर्यावरण पर्यटन (Eco Tourism) को प्रवर्द्धन गरिने छ। यसका लागि संघ र प्रदेश सरकारसँग आवश्यक समन्वय गरिने छ।

नीति गः पर्यटकको उचित सेवा, सत्कार तथा सुरक्षा प्रवन्ध सहितको पर्यटकीय आवास व्यवस्थापन गर्न नगरपालिका भित्र रहेका सबै औपचारिक तथा अनौपचारिक होटलहरूलाई नगरपालिकाको व्यवसायको दायरामा ल्याई तीनको वर्गीकरण, न्यूनतम सेवा र गुणस्तर मापदण्ड निर्धारण, अनुगमन र प्रमाणिकरणका मापदण्ड निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिने छ।

नीति घः नगरभित्र वाह्य (वैदेशिक) पर्यटकको उचित सेवा सत्कार हुने स्तरीय होटल तथा रिसोर्ट स्थापना र सञ्चालनका लागि निजि क्षेत्रलाई उत्प्रेरित गरिने छ।

नीति ङः पर्यटनमा टेवा पुऱ्याउन नगरपालिका भित्र रहेका सबै पर्यटकीय दृष्टिले महत्वपूर्ण तथा पर्यटकले उपयोग गर्ने क्षेत्रहरूलाई सुचिकृत गरी त्यस्ता क्षेत्रको फोहोरमैला व्यवस्थापन तथा वातावरण संरक्षणमा विशेष जोड दिई स्थानीय पर्यटकिय गन्तब्यहरूलाई आकर्षक बनाइने छ।

नीति चः नगरपालिकाले पर्यटनको व्यवस्थापन गर्न सबै पर्यटन व्यवसायी, पर्यटकीय स्थल, पर्यटन व्यवसायसँग सम्वन्धित संघ संस्था लगायत पर्यटकका लागि अवश्यक पर्ने सूचनाको उचित व्यवस्थापन गरी आधुनिक सूचना प्रविधिका माध्यमबाट पर्यटकको पहुँचमा पुऱ्याइने छ।

नीति छः नगरको आन्तरिक पर्यटकीय गन्तव्यहरू विचको यातायात सञ्जाल विस्तार गरी नगर भित्रका सबै पर्यटकीय स्थल जोडिएको पर्यटन रूट निर्धारण र व्यवस्थापन गरिने छ।

नीति ज : पर्यटन व्यवसायलाई चरिकोट वाहिरका वडामा पनि पनि विस्तार र विकेन्द्रीत गर्न नीजि क्षेत्रलाई उत्प्रेरित गरिने छ।

नीति झ : नगरवाहिरका पर्यटन केन्द्रमा जान तथा नगरमा फर्कन सहज हुने गरी यातायातको पुर्वाधार र स्थानीय यातायात सेवा विस्तारका लागि सम्वन्धित स्थानीय तहसँग रणनीतिक साझेदारी गरिने छ।

नीति ञः नगरको वडा नं ९ डाङडुङे डाँडामा निर्माणधिन अन्तर्राष्ट्रिय फिल्म सीटीको विकास गर्ने गरी यस अघि नै तयार भईसेकेको विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन अनुसार फिल्म सिटीलाई लक्षित गरी खोलीएको सडकको पुर्वाधार विकास गर्ने तथा फिल्म सिटीको मुख्य संरचनागत निर्माण कार्यको लागि संघ र प्रदेश सरकारसँग संस्थागत पहल गरिने छ ।

नीति ट : साहसिक खेल/गतिविधि (प्यारागलाइडिङ, र्‍याफ्टिङ, ट्रेकिङ, हाइकिङ, क्याम्पीङ, क्यानयोनिङ, साइक्लिङ) मा आधारित पर्यटन, कृषि पर्यटन र शैक्षिक पर्यटन लगायतका विविध पर्यटनलाई महत्वपुर्ण पर्यटकीय उपक्षेत्रको रूपमा विकास गर्दै लगिने छ ।

उद्देश्य ५.२.२ (२) : पर्यटन क्षेत्रको विविधीकरण र विस्तारद्वारा पर्या-पर्यटन र ग्रामीण पर्यटनलाई गरिबी निवारणसँग आवद्ध गरी नागरिकहरूको जीवनस्तरमा सुधार गर्नु ।

नीति क : ग्रामिण पर्यटन प्रवर्द्धनका लागि समुदायको संस्कृति र समुदायमा आधारित होम स्टे स्थापना र सञ्चालनमा सामुदायिक संघ संस्थाहरू मार्फत अनुदान, सहुलियत ऋणको व्यवस्था र तालिमको व्यवस्था मिलाउनको लागि आवश्यक सहयोग र सहजिकरण गरिने छ ।

नीति खः नगरको विकास प्रक्रियामा समेट्न नसकिएका महिला, आदिवासी, जनजाती लगायतका विपन्न समूह समेतलाई पर्यटन व्यवसायबाट प्राप्त लाभको बाँडफाँड गर्न ग्रामिण क्षेत्रका वडाहरूका वस्तीमा समावेशी र सहकारीको माध्यमबाट होमस्टे जस्ता उपयुक्त आयमूलक संरचनाहरूको निर्माण र विकास गरिनेछ ।

नीति गः नगर क्षेत्र भित्र रहेका गुँरास फुल्ने बनजंगल, वन्यजन्तु तथा पार्कहरूको संरक्षण र व्यवस्थापन गरी पर्यटकीय स्थलका रूपमा विकास गरिनेछ । यस्ता क्षेत्रमा पर्यटन मार्ग निर्माण गरी आवश्यक पूर्वाधारको विकास गरिनेछ ।

नीति घः अर्गानिक पद्धति अपनाई खेति प्रणालीको शुरुवात सम्वन्धित उत्पादन क्षेत्र लक्षित कृषि पर्यटनको प्रवर्द्धन गरिनेछ ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.२.२ : पर्यटन

(क) नगरक्षेत्रमा विभिन्न पर्यटकीय स्थलहरू रहेको र पर्यटनको संभावना भएकोले आगामी वर्ष पर्यटकहरूको आवागमनमा समेत वृद्धि हुने संभावना देखिन्छ । धार्मिक, सांस्कृतिक तथा प्राकृतिक विविधताको धनी भिमेश्वर नगरपालिका दोलखा जिल्लाको सदरमुकामका साथै जिल्ला भित्र तथा जिल्ला वाहिरका पर्यटकीय क्षेत्रहरूको समेत प्रवेश विन्दु तथा ट्रान्जिटका रूपमा विकास हुँदै गएकाले समग्र क्षेत्र समेट्ने वृहत पर्यटन गुरू योजना आवश्यक छ । नगरपालिका भित्र रहेका होटलहरूको वर्गिकरण सहित सोको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन सम्वन्धी स्पष्ट मापदण्ड निर्धारण हुन नसकेको अवस्थाले पर्यटकमा नकारात्मक प्रभाव हटाउन होटलको बर्गिकरण र स्तरोन्नती गर्न आवश्यक छ । ग्रामिण क्षेत्रमा होमस्टे सञ्चालनको संभावना भएकाले सो सम्वन्धमा समेत स्पष्ट कार्यविधि हुनुपर्ने सम्वन्धित ग्रामिण भेगका वडावासीको माग बमोजिम आवश्यक नीति तथा कानुन बनाउनुपर्ने देखिएकोले निम्नानुसार प्राथमिकता तय गरिएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)**
१. होमस्टे सञ्चालन तथा व्यवस्थापन सम्वन्धि नीति तथा कार्यविधि वनाउने २. पर्यटन प्रवेश शुल्क सम्वन्धी नीति तथा दर निर्धारण गर्ने । ३. होटेलको बर्गिकरण, मापदण्ड तथा सेवाको स्तर, न्यूनत्तम दर आदि सम्वन्धी व्यवस्थाका लागि कार्यविधि तयार गर्ने	१. पर्यटन सम्वद्ध ऐन, कानून तथा नियमावलिको निर्माण गर्ने	१. पर्यटन सम्वद्ध नीति तथा कानूनको समसामयिक सुधार गर्ने । २. पर्यटन ऐन तथा नियमावलिको व्यवस्था सँग सँगै पर्यटन प्रवर्द्धनको गुरू योजना तयार गर्ने
(ख) यस नगरपालिकामा रहेका विभिन्न नदीहरू र हरियाली, अत्यन्तै नजिकबाट अवलोकन गर्न सकिने हिमश्रृंखलाहरूको रमणीयता आन्तरिक तथा बाह्य पर्यटकहरूको आकर्षणस्थलको रूपमा परिचित हुँदै गएको छ । तथापि कतिपय पूर्वाधारको विकास तथा आवश्यक सुचना तथा सञ्चारको व्यवस्था गर्न नसकेका कारणले		

गर्दा यस क्षेत्रको पर्यटन विकास ओझेलमा परेको छ । पर्यटन प्रबर्द्धन तथा रोजगारी सृजनाका लागि आवश्यक पूर्वाधारको निर्माण सँगसँगै पर्यटकसँग सम्वन्धित सेवाका क्षेत्रहरूलाई विस्तार गरी प्रभावकारी कार्यान्वयन र गुणस्तरमा सुनिश्चितता गरिनुपर्दछ । यस पृष्ठभूमिमा पर्यटन क्षेत्रको विकासमा आगामी वर्षदेखि तपशिलका कार्यक्रमहरू आवधिक रूपमा कार्यान्वयन गरिने छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)**
१. नगरपालिकामा पर्यटन डेस्कको स्थापना गर्ने २. भीमेश्वर मन्दिर, महाँकाल मन्दिर, विभिन्न किसिमका पार्कहरू (शिव शान्ति बुद्ध पार्क, मयुर पार्क लगायत), हाती छहरा, भ्यू-टावर, विभिन्न संरक्षित क्षेत्र, थामी संग्रहालय, खरीढुंगा क्षेत्र, महादेव पोखरी, फिल्म सिटी लगायतका पर्यटन स्थल समेटी पर्यटन सर्किट निर्माण तथा सोको दायाँबायाँ सुन्दरताका आधारभूत कार्य पुरा गर्ने साथै तामाकोशी नदीमा ऱ्याफ्टिङको लागि संभाव्यता अध्ययन गराउने । ३. नगरमा रहेको प्रमुख पर्यटकीय क्षेत्रको वारेमा आवश्यक प्रचार प्रसार गर्न Documentary, Tourism App तयार गर्ने र विभिन्न सूचना प्रविधिको प्रयोग गरी प्रचार प्रसार गर्ने ४. समुदायमा आधारित होमस्टे सञ्चालनका लागि प्रत्येक वडामा उपयुक्त स्थानहरूको अध्ययन र विश्लेषण गर्ने । ५. अध्ययन बमोजिम सम्वन्धित समुदायमा आधारित होमस्टे सञ्चालन तथा व्यवस्थापन सम्वन्धी तालिम प्रदान गर्ने । ६.मुख्य पर्यटकीय क्षेत्रमा प्राथमिकता बमोजिम आवश्यक पर्ने पूर्वाधारहरूको सुचि तयार गरि क्रमशः निर्माणको प्रकृया अगाडी बढाउने जस्तैः(सडक, बत्ती, खानेपानी, सञ्चार, सार्वजनिक शौचालय आदि)	१. पर्यटकीय स्थानहरूमा पुग्ने तथा उक्त स्थानमा भएको सुबिधाहरू समेतलाई समेटि सूचना तथा संकेतहरूको व्यवस्था गर्ने । २. निर्धारित पर्यटकीय स्थलमा निःशुल्क इन्टरनेट सेवाका लागि उपकरण जडान गर्ने । ३.नगर क्षेत्रमा अवस्थित महत्वपूर्ण पार्कहरूमा प्रवेश शुल्कको व्यवस्था सहित पर्यटकहरूलाई मनोरञ्जन तथा आराम हुने खालका पूर्वाधारहरू निर्माणका लागि सहजिकरण गर्ने । ४.पर्यटन विकासका लागि नियमित वजेट विनियोजनको व्यवस्था गर्ने । ५.छिमेकी पालिकाहरू तथा नीजि संस्थाहरू सँगको समन्वयमा ऱ्याफ्टिङ व्यवसाय सञ्चालन गर्ने । ६. पाराग्लाईडिङको सम्भावना भएका वडाहरूमा संभावित क्षेत्रको अध्ययन गर्ने । ७. खरिढुँगाहुँदै फिल्मसिटी र कालिञ्चोक सम्म केबुलकार बनाउनका लागि विस्तृत संभाव्यता अध्ययन तयार गर्ने । वडा नं ७ र अन्य संभावित वडामा कृषी पर्यटनका लागि प्रारङ्गिक मलको प्रयोगबाट अर्गानिक खेती, किवी लगायत तरकारी तथा फलफूलको उत्पादन, पशुपालन, होमस्टे वा आवास सहितको कृषि फार्म आदिको निर्माण गर्ने । ८. मुख्य पर्यटकीय क्षेत्रमा प्राथमिकता बमोजिम आवश्यक पर्ने पूर्वाधारहरू मध्ये बाँकी ३० प्रतिशत क्षेत्रमा पर्यटकीय पूर्वाधार निर्माण गर्ने । ९. भीमेश्वरबाट कालिञ्चोक, अपर तामाकोशी लगायत प्रमुख पर्यटकीय क्षेत्रमा आवत जावतका लागि सार्वजनिक नीजि साझेदारी अनुरूप यातायात सञ्चालन गर्ने ।	१. नगर भित्र तथा वाहिरको लगानी प्रोत्साहित गर्दै सार्वजनिक-निजी-सहकारी साझेदारीको अवधारण अनुरूप आधुनिक पर्यटन पूर्वाधारको विकास, वजारिकरण र प्रवर्द्धन गर्ने । पर्यटन क्षेत्रलाई नगर अर्थतन्त्रको सम्वाहकको रूपमा विकास गर्ने २. सवै वडामा अर्गानिक खेती मार्फत कृषि पर्यटनको प्रबर्द्धन र विकासका लागि पूर्वाधार तयार गर्ने । ३. सवै वडामा समुदायका संस्कृति तथा कृषिमा आधारित होमस्टे स्थापना गर्ने(थामी, नेवार, तामाङ लगायतका जात विशेषका । ४. सवै पर्यटकीय क्षेत्रमा पर्यटकीय पूर्वाधार निर्माण गरी सम्पन्न गर्ने । ५. सुविधासम्पन्न कम्तीमा २ वटा तारे होटल वा रिसोर्टहरू निर्माण गर्ने (नीजि क्षेत्र मार्फत) । ६. संभावना भएका वडाहरूमा प्याराग्लाइडिङ सञ्चालन गर्न आवश्यक पूर्वाधारको निर्माण गरी निजी क्षेत्रलाई प्रोत्साहित गर्ने । ७. खरिढुँगाहुँदै फिल्मसिटी र कालिञ्चोक सम्म केबुलकार निर्माण तथा सञ्चालनका लागि आवश्यक पहल गर्ने (संघ, प्रदेश र नीजि क्षेत्रको समन्वयमा) ।

५.२.३. उद्योग र वाणिज्य

कृषि, पर्यटन जस्तै नगर क्षेत्र भित्र सञ्चालनमा रहेका उद्योग व्यापार व्यवसायहरू समेत स्थानिय अर्थतन्त्रको मेरूदण्ड हुन् । नगरपालिका भित्र सञ्चालनमा रहेका उद्योग तथा व्यापार व्यवसाय, सेवामुलक व्यवसायिक कार्यहरू नगर क्षेत्रमा आर्थिक क्रियाकलाप लाई चलायमान बनाउने माध्यमहरू हुन् । भीमेश्वर नगरपालिका क्षेत्र भित्र ठूला उद्योगहरू नभएता पनि कृषि तथा पैदावारमा आधारित साना उद्योगहरू सञ्चालनमा रहेका छन् । जडीबुटीमा आधारित केही स-साना उद्योगहरूले व्यावसायिक उत्पादन सुरूवात गरेका छन् । यसबाहेक मह, बेसार, अदुवा, भटमासजस्ता कृषिजन्य घरेलु उत्पादनमा पनि क्रमशः व्यावसायिक हुँदै जान थालेको छ । यस नगरपालिकाका प्रमुख व्यापारिक केन्द्रहरूमा कुथली, चरिकोट, पिप्ले, पाखलति, टहले, नाकथान, मानेडाँडा, तामाकोशी वजार लगायतका प्रमुख बजारहरू रहेका छन् । यस्ता बजारहरूबाट विशेषगरी खुद्रा व्यापार हुने गरेको छ । यसैगरी, भीमेश्वर नगरपालिकाबाट थोक व्यापार समेत हुने गरेको छ । थोक व्यापारमा विस्कुट, साबुन, चाउचाउ, चिया, चिनी आदिको हुने गरेको छ । यसका अतिरिक्त तेस्रो मुलुकवाट आयातित इलेक्ट्रीक तथा इलेक्ट्रोनिक्स सामानहरूको समेत थोक र खुद्राबिक्री यस नगरपालिकाबाट हुने गरेको पाइन्छ ।

नगर क्षेत्रभित्र रहेका विभिन्न किसिमका उद्योगी व्यवसायीहरूको सङ्ख्या १,१३२ वटा सञ्चालनमा रहेका छन् । बजार क्षेत्रका नागरिकहरू उद्योग व्यापार व्यसाय तर्फ केन्द्रित रहेका छन् । नगरपालिकाको ग्रामिण क्षेत्रका वासिन्दाहरू सर-सामानहरू खरिदको लागि चरिकोट वजारसम्म जानुपर्ने वाध्यता छ । सवै वडाहरूलाई समेट्ने गरि बजार केन्द्रहरूको विकास गरी नगरवासीहरूलाई सवै किसिमका दैनिक उपभोग्य वस्तुहरू किनमेल गर्नाका लागि बजार केन्द्रको स्थापना र व्यवस्थापन गर्न जरूरी छ ।

व्यावसायिक रुपमा कृषि तथा पशुपालन गर्ने कृषकहरूलाई वजार तथा स्थानिय उत्पादन खपतको हिसावले यो नगरपालिकालाई तुलनात्मक लाभ रहेको भएता पनि यी संभावनाको उपयोग गर्ने र बजार व्यवस्थापन तथा विस्तारलाई नीतिगत स्पष्टता सहित अघि बढाउन सकिएको छैन । घरेलु तथा साना उद्योगहरूको स्थापना लगायत पर्यटकहरूका लागि आवश्यक सुविधाजनक होटलहरू सञ्चालनका लागि नगरपालिकासँग स्पष्ट नीति तथा कानूनको आवश्यक पर्दछ । औद्योगिक नीतिले नै सार्वजनिक, निजी र सहकारी क्षेत्रमा सहकार्य, सहअस्तित्व, संयुक्त उत्पादनको आधार सहित नगरमा रोजगारीका अवसर तथा आय आर्जन, पूँजीबृद्धि एवं राजश्व अभिबृद्धिमा योगदान पुर्याउन सक्छ । यस पृष्ठभूमिमा नगरपालिकाले उत्पादनशिल क्षेत्रका रूपमा विकास हुन देहाय बमोजिमका उद्देश्य तथा नीति अवलम्वन गर्नेछ ।

उद्देश्य ५.२.३ : आर्थिक विकासमा उद्योग र वाणिज्य क्षेत्रको योगदान बढाउनु ।

नीति क. स्थानीय आर्थिक विकासलाई टेवा पुऱ्याउने किसिमका स्थानिय रुपमा स्थापित घरेलु तथा साना उद्योग तथा व्यवसायीहरूलाई आर्थिकरूपमा सहयोग गरी सञ्चालन गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ ।

नीति ख : स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित साना तथा मझौला उद्योग स्थापना र सञ्चालनका लागि समन्वयात्मक, उत्प्रेरणात्मक र सहयोगात्मक भूमिका निर्वाह गरिने छ ।

नीति ग : नगरबासीलाई पर्याप्त रोजगारीको अवसर सिर्जना हुने खालका नयाँ व्यवसाय तथा कलकारखानको स्थापना गरी व्यापारीक क्रियाकलाप शुरूवात तथा सञ्चालनको लागि उपयुक्त वातावरण निर्माण गरिने छ ।

नीति घ. राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय स्तरका व्यापार/व्यवसायलाई नगरपालिका भित्र स्थापनाका लागि आकर्षित गर्न प्रयत्न गरिने छ । यसका लागि नगरपालिकाद्धारा कर सहुलियत, लिज लगायतवाट जमिनको व्यवस्थापनमा सहजिकरण वा निश्चित अवधिको लागि सहुलियत उपलब्ध गराउन नेतृत्वदायि र समन्वयकारी भूमिका निर्वाह गरिने छ ।

नीति ङ.. निश्चित संख्या वा प्रतिशत भन्दा बढि स्थानीयलाई रोजगारीका अवसर उलब्ध गराउने व्यवसायहरूलाई स्थानीय स्तरमा कर सहुलियत उपलब्ध गराइनुका साथै संघ र प्रदेशबाट उपलब्ध हुन सक्ने सहुलियतका लागि सहजिकरण गरिने छ ।

नीति चः भविष्यमा रोजगारी तथा आय-आर्जन प्रवर्द्धनमा योगदान पुर्याउने भौतिक पुर्वाधार निर्माणको प्रशासनिक प्रक्रियालाई थप सरल र सहज बनाइने छ ।

नीति छ. भू-उपयोग योजनाद्वारा नयाँ व्यवसाय तथा कल-कारखाना शुरूवात गर्नका लागि उपयुक्तता निर्धारण गरिएका स्थानको जमिनको एकिन गरी त्यस्ता कल-कारखनाका लागि आवश्यक पूर्वाधार तथा सेवाको पुर्व व्यवस्थापन गरिने छ ।

नीति ज. नगर क्षेत्रमा सञ्चालनमा रहेका उद्योग तथा कल-कारखानाहरूका लागि सरकारबाट उपलब्ध गराउनु पर्ने सेवा स्थानीय स्तरमा उपलब्ध गराउनका लागि प्रदेश र संघीय सरकार तथा वाह्य सहयोगी निकायसँग आवश्यक समन्वय र सहकार्य गरिने छ ।

नीति झः नगर क्षेत्र भित्रका सवै वडाहरूमा व्यापार व्यवसायको विविधिकरण गरी सवै प्रकारका वस्तु सेवा सहजरूपमा उपलब्ध हुने वातावरण सृजना गरिनेछ । यसका लागि ग्रामिण भेगमा स्थानीय हाट बजारको व्यवस्था सहित नीजि क्षेत्र मार्फत बजार केन्द्रमा डिपार्टमेण्ट स्टोर खोल्नका लागि प्रोत्साहित गरी बजारको व्यवस्थापन गरिनेछ ।

नीति ञः. युवा तथा उद्यामशिल व्यक्तिहरूलाई नयाँ व्यवसाय शुरूवात र सञ्चालनमा उत्प्रेरणात्मक र सहयोगात्मक (आर्थिक, प्राविधिक र विशेषज्ञ सहयोग) भूमिका निर्वाह गर्न तथा आर्थिक विकासको समग्र पक्षमा समन्वय र सहजीकरणका लागि नगरमा एक स्थानीय आर्थिक विकास शाखा स्थापना गरिने छ ।

नीति ट : व्यवसायिक गतिविधिलाई प्रतिस्पर्धी र गुणस्तरीय बनाउन नगरवाट नियमनकारी भूमिका निर्वाह गरिने छ ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.२.३ : उद्योग र वाणिज्य

(क) भीमेश्वर नगरपालिकाले मुख्य बजार क्षेत्र बसपार्क, चरिघ्याङ, सातदोबाटो क्षेत्रमा बजार व्यवस्थापनका लागि आदेश जारी गरेकको छ । तर अन्य नीति तथा कानून तर्जुमाका कार्य बाँकी छन् । नगर भित्र विभिन्न किसिमका साना उद्योग तथा व्यापार व्यवशायहरू सञ्चालनमा छन । तर तिनिहरूलाई थप व्यवस्थित गर्नपर्ने आवश्यकता छ । यस नगरपालिकाको व्यापार व्यवसाय तथा उद्योगधन्दा लगायतको व्यवस्थापन र नियमन गरी नागरिकहरूको आर्थिक समृद्धि तथा थप रोजगारी सिर्जनाका लागि स्थानिय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ मा व्यवस्था भए वमोजिम नगरपालिकाले विविध नीति विधिहरू निर्माण गर्नुपर्ने हुन्छ । जसको आवधिक प्राथमिकता तल प्रस्तुत छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)
१.वजार व्यवस्थापन, नियमन तथा नियन्त्रण सम्वन्धि ऐन तथा नियम तर्जुमा गर्ने २. घरेलु तथा स्थानिय कच्चा पदार्थको प्रयोगवाट उत्पादन गर्ने उद्योगहरूलाई प्रवर्द्धन गर्ने खालको नीति निर्माण गर्ने (लोक्ता, अर्गेली लगायत अन्य जडिबुटीहरू, कृषि तथा पशुपालनजन्य उद्योग आदि) । ३. घरेलु तथा साना उद्योग स्थापना र सञ्चालन सम्वन्धी ऐन तथा कार्यविधि बनाउने ।	१. बजार क्षेत्र विस्तार तथा उद्योग स्थापनाका लागि नीति बनाउने ।	१. उद्योग तथा व्यवसाय प्रवर्द्धनमा मौजुदा नीति तथा कानुनको प्रभावकारीता विश्लेणका आधारमा आवश्यक संशोधन वा परिमार्जन गर्ने ।

(ख) आम रुपमा उद्यमशील सोचको विकास हुन नसक्नु, उत्पादनशील क्षेत्र र उद्योग क्षेत्रमा पर्याप्त लगानी नजुट्नु वा भएको पुँजी यो क्षेत्रमा परिचालित नहुनु औद्योगिक उत्पादनहरू लागत प्रतिस्पर्धी तथा गुणस्तरीय नहुनु र निर्यातयोग्य वस्तुहरूको उत्पादन र विविधिकरण नहुनु उद्योग क्षेत्रका प्रमुख चुनौतीहरू हुन् । लघु, घरेलु तथा साना उद्योग प्रवर्द्धनमा पुँजी, सीप, कच्चा पदार्थ र प्रविधिको संयोजन गराउन निजी क्षेत्रले नेतृत्व लिन नसक्नु, औद्योगिकरणमा नवीन प्रविधि र उपकरणहरूको प्रयोग सिमित गर्न नसकिनु तथा नगरका पनि यसमा सिमितताका कारण औद्योगिक क्षेत्रको विकास र विस्तार हुन नसकिरहेको अवस्था छ । भीमेश्वर नगरपालिका

क्षेत्र भित्र सञ्चालनमा रहेका कतिपय व्यवसाय औपचारिक रुपमा दर्ता नविकरण प्रक्रिया र राजश्वको दायरामा आएका छैनन् । यसले गर्दा यो क्षेत्रको वास्तविक तथ्यौकको पनि कमी रहेको छ । तिनीहरूको अभिलेखीकरणको कार्य थप व्यवस्थित गर्नुपर्ने छ । बजारको व्यवस्थापन ग्रामिण तहका वडाहरू सम्म छैन ।

स्थानीयस्तरमा उत्पादन भएका कृषि तथा पशुजन्य वस्तु लगायत यहाँका कच्चा पदार्थको उपयोग औधोगिक प्रयोजनमा खासै हुन सक्दैन । अर्थात् त्यहाँ उत्पादन भएका वस्तुहरूले बजार नपाएको अवस्था छ । ग्रामिण क्षेत्रमा समेत बजार विस्तार गरी उपभोग्य सामान तथा हाटबजारको व्यवस्था सहित बजारको व्यवस्थापन गर्नु अपरिहार्य रहेको छ । हाल नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारको औद्योगिक ग्राम स्थापना गर्ने योजना तथा नीति अनुरूप भीमेश्वर नगरपालिकाले समेत तोकिएको मापदण्ड अनुरूप आफ्नो क्षेत्रमा कम्तीमा ४० रोपनी जग्गा व्यवस्थापन गर्नुपर्ने देखिन्छ । यी सम्पूर्ण कार्य गर्नका लागि नगरपालिकाले संघ, प्रदेश, नीजि क्षेत्र तथा समुदायसँग समन्वय र सहकार्य गरी आवश्यक पूर्वाधारको विकास गर्नुपर्दछ । नगरपालिकामा नगर उद्योग वाणिज्य संघ लगायतका विभिन्न व्यापारिक संघ संस्थाहरू रहेका छन । यसर्थ नगर भित्र वजार तथा व्यापार व्यवसायलाई व्यवस्थित गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ । यस नगरपालिकाको व्यापार व्यवसाय तथा उद्योगधन्दा लगायतको व्यवस्थापन तथा नागरिकहरूको आर्थिक समृद्धि तथा रोजगारीको पर्याप्त व्यवस्था गर्नको लागि तपशिल अनुसारका आवधिक कार्यक्रम निम्नानुसार रहेको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)**
१. नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारको मापदण्ड बमोजिम औद्योगिक ग्राम स्थापनाका लागि जग्गाको व्यवस्थापन गर्ने (जग्गाको लगत, पूर्वसम्भाव्यता अध्ययन आदि) २. ओरियण्टम्याग्नेसाईट (खरीढुङ्गा) उद्योगको सञ्चालनका लागि अध्ययन गर्ने । ३. स्थानीयस्तरमा उपलब्ध कच्चा पदार्थहरूको समेत प्रयोग भई उद्योग स्थापना संभावना सम्वन्धी अध्ययन गर्ने । ४. विभिन्न वडाका संभावित बजार केन्द्रमा डिपार्टमेण्ट स्टोर खोल्नका लागि अध्ययन प्रतिवेदन तयार गर्ने । ५. ग्रामिण वडाका संभावित क्षेत्रमा सवैलाई पहुँच हुने गरी पूर्वाधारयुक्त हाट बजार (संकलन तथा प्रशोधन केन्द्र, कोल्डस्टोर आदि सहित) स्थापनाका लागि अध्ययन गर्ने गर्ने । नगरपालिकाको मूख्य बजारक्षेत्र लगायत यस वरपरका वस्तीलाई जोड्ने गरी सडकको स्तरोन्नती तथा आवश्यक पूर्वाधार निर्माणका लागि अध्ययन गर्ने । ६.वाणिज्य संघ तथा नगरपालिकाको संयुक्त पहलमा व्यापार व्यवशायको अनुगमन तथा प्रभावकारी नियमन गर्ने	१. नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकारका सम्वन्धित निकायको समन्वय र सहयोगमा नगरपालिकाको वडा नं ७ को भूलभूलेमा स्थापनाका लागि प्रस्ताव गरिएको औद्योगिक ग्राम स्थापनाका लागि आवश्यक समन्वय गर्ने । २. स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित साना तथा घरेलु उद्योग विकासका लागि कोष खडा गर्ने । ३.स्थानिय रूपमा उत्पादन भैरहेका कृषि, पशु तथा वनजन्य वस्तुहरूको प्रशोधनका लागि उद्योगहरू खोल्ने (सार्वजनिक नीजि सहकारी साझेदारी अनुरूप) । ४. मुख्य बजार केन्द्रमा डिपार्टमेण्ट स्टोर स्थापना गर्ने । नगरपालिकाको मूख्य बजारक्षेत्र लगायत यस वरपरका वस्तीलाई जोड्ने गरी सडकको स्तरोन्नती। नयाँ सडक लगायत अन्य पूर्वाधार निर्माण कार्य पुरा गरी व्यापार व्यवसायलाई सहज बनाउने । ५.ग्रामिण वडाहरूमा पूर्वाधारयुक्त हाट	१. औद्योगिक ग्राममा उद्योगहरू स्थापना तथा रोजगारीको सिर्जना गर्ने । २. स्तरिय तथा तारे होटेलहरूको निर्माण तथा सञ्चालन गर्ने । ३. प्रत्येक वडाका मुख्य बजार केन्द्रमा सपिङ कम्प्लेक्स तथा डिपार्टमेण्ट स्टोर खोल्ने । ४. प्रत्येक वडामा स्थानीय रूपमा उत्पादन भैरहेका कृषि, पशु तथा पशुजन्य वस्तुहरूको प्रशोधनका लागि उद्योग सञ्चालन गर्ने (सार्वजनिक नीजि सहकारी साझेदारी अनुरूप)

	बजार स्थापना गर्ने (संकलन तथा प्रशोधन केन्द्र, कोल्ड स्टोर आदि सहितको व्यवस्था) ६.मुख्य बजारका सवै वडाहरूमा अर्गानिक तरकारी पसलहरू स्थापना गर्ने । ७.थामी जाती, नेवार जाती लगायत अन्य जातीहरूको विशेष खानाहरूको प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रमहरू जस्तै खाना महोत्सव तथा रेष्टुरेन्टहरूको स्थापनाका लागि निजी क्षेत्र सँग आवश्यक सहयोग तथा सहजिकरणको व्यवस्था गर्ने	

५.२.४. सहकारी

नगरपालिकाको आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा यहाँ स्थापित सहकारी संस्थाको भूमिका महत्वपूर्ण रहेको छ । सहकारी संस्थाले स्थानीय स्तरको बचतलाई नगरपालिका बाहिर जानबाट रोकी स्थानीय क्षेत्रमा विभिन्न आयमूलक कार्यमा लगानी गरिरहेका छन् । सहकारी संस्था प्रति जनताको अपनत्व बढी र प्रशासनिक झन्झट कमी हुने हुँदा वित्तीय क्षेत्रमा यहाँका जनताको पहुँच बढाउँदै समावेशिकरणमा समेत टेवा पुऱ्याइरहेका छन् । नगरमा उद्योग व्यापार क्षेत्रमा लगानी गर्ने उद्देश्यका साथ बचत तथा ऋण, कृषि र बहुउद्देश्यीय प्रकृतिका सहकारी संस्थाहरूबाट कर्जा लगानी हुने गरेको छ । साथै यी संस्थाहरूले नियमित रूपमा सदस्यहरूबाट बचत सङ्कलन पनि गर्दै आएको देखिन्छ । यस नगरपालिकामा रहेका ११४ वटा सहकारी संस्थाहरू रहेका छन् । प्राय सहकारीहरूले कृषि व्यवसाय, बैदेशिक रोजगारी, शिक्षा, स्वास्थ्य आदिमा लगानी गरेको पाइन्छ । यी सहकारीहरूले करिब २०० जना (६० प्रतिशत महिला) लाई प्रत्यक्ष रोजगारी उपलब्ध गराएका छन् ।

आधार वर्ष सन् २०१५ मा सहकारीमा पहुँच (३० मिनेट भित्रको पैदल यात्रामा) भएको परिवारको प्रतिशत ५४% भएकोमा सन् २०३० सम्म ८०% पुऱ्याउने लक्ष्य राखिएको छ (SDG-8.3) । यस नगरपालिकामा पनि निक्षेप सङ्कलन अरबौं रूपैया पुगिसकेको र २४० जनाभन्दा बढीले प्रत्यक्ष रोजगारी प्राप्त गरेको देखिन्छ । दीगो विकासको लक्ष्यलाई समेत आधार मानी सहकारीलाई स्थानीय आर्थिक विकासमा मूल प्रवाहीकरण गर्न देहाय बमोजिमको नीति अवलम्बन गरिएको छ ।

उद्देश्य ५.२.४ : आर्थिक गतिविधि प्रवर्द्धनमा सहकारीको भूमिका अभिबृद्धि गर्नु ।

नीति क : नगरमा रहेका सवै उद्देश्यका सहकारीलाई बैधानिक दायित्व पुरा गर्न लगाईने छ । समान प्रकृतिका सहकारीहरूको एकीकरण गरी क्रमशः एक वडामा एक उद्देश्यको एक मात्र सहकारी सञ्चालन हुने व्यवस्था गरिनेछ ।

नीति ख : कृषि सहकारीलाई कृषि उत्पादनमा सहजिकरण र कृषि उपज संकलन, भण्डारण व्यवस्थापन, प्रशोधन र वजारीकरणको भूमिकामा केन्द्रीत गराइनेछ ।

नीति ग : बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्थालाई बचत तथा ऋणको कार्यमा न्यून भूमिका रहने गरी उत्पादनमुलक कार्यमा लगानी गर्ने तथा उद्देश्य अनुसार सञ्चालन हुने अवस्थामा पुऱ्याइने छ ।

नीति घ : सहकारीको कर्जा प्रक्रिया सरलीकृत र पारदर्शी बनाई सवै परिवारलाई सहकारीमा पहुँच हुने गरी सहकारी संस्थाको व्यवस्था, संरक्षण, प्रबर्द्धन तथा नियमनकारी भूमिका निर्वाह गरिने छ ।

नीति ङ : स्थानीय सहकारीहरूलाई विधिसम्मत ढंगबाट सञ्चान गर्न र नियमन गर्न सूचना प्रविधिमा आधारित एकीकृत तथ्यांक निर्माण र अद्यावधिक हुने व्यवस्था गरिनेछ ।

नीति चः रोजगारी सिर्जना, कृषि उत्पादन र व्यवसायिक गतिविधि प्रवर्द्धनमा योगदान गर्ने सहकारीका लागि योगदानका आधारमा उत्प्रेरणात्मक प्याकेज कार्यक्रम उपलब्ध गराइने छ ।

नीति छः स्थानीय क्षेत्रमा गठन भएका सहकारी संस्थाहरूको संस्थागत तथा क्षमता विकास गर्नुको साथै स्थानीय यातायात तथा ढुवानी सेवा सञ्चालन, फाहोरमैला व्यवस्थापन, सार्वजनिक शौचालय व्यवस्थापन लगायत नगर विकासमा सहकारीसंगको साझेदारी र सहकार्यमा जोड दिइनेछ ।

नीति जः स्थानीय सहकारी संस्थाका पदाधिकारी, कर्मचारीहरूलाई लक्षित गरी सहकारी शिक्षाको माध्यमबाट सहकारी व्यवसाय प्रबर्द्धन गरिनेछ । सहकारीका सदस्यहरूलाई सहकारी शिक्षाको नियमित व्यवस्था मिलाउन सम्वन्धित सहकारी संस्थाहरूलाई जिम्मेवार बनाइने छ ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.२.४ : सहकारी

(क) नगरपालिकालाई प्राप्त अधिकार बमोजिम सवै सहकारीहरूलाई नियमन गर्न आवश्यक देखिन्छ । हाल नगरपालिकामा रहेका सहकारीहरूको बचत तथा ऋण लगायत उत्पादन तथा आयमूलक क्षेत्रमा के कति लगानी भैरहेको छ सोको स्पष्ट सूचना नगरपालिकासँग छैन । सहकारीको पुँजीलाई विषयगत क्षेत्र तथा अन्य उत्पादन क्षेत्रमा केन्द्रीकृत गरी प्रभावकारीरूपमा सञ्चालन र नियमनका लागि सहकारीको व्यवसायकि योजना (Business Plan) को आवश्यक पर्दछ । अर्थात सवै सहकारीहरूलाई सहकारिको सिद्धान्त अनुसार कार्य गर्न गराउन, अनिवार्यरूपमा व्यवसायिक योजना बनाई नगरपालिकामा पेश गर्नुपर्ने र सोही बमोजिम नगरपालिकाले नियमन गर्नुपर्ने व्यवस्थालाई कानूनद्धारा नै स्पष्ट गर्न आवश्यकतानुसार ऐन तथा नियमावलीको संसोधन गर्नुपर्ने हुन्छ । त्यसैले नीति तथा कानुनको प्राथमिकता निम्नानुसार तय गरिएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. सहकारी ऐन बमोजिम नियम बनाउने (सहकारी सञ्चालन, व्यवस्थापन, वर्गीकरण, सेवा क्षेत्र निर्धारण, एकीकरण वा गाभ्ने, व्यवसायिक योजना पेश गर्नुपर्ने व्यवस्था सहित आदि) २.सहकारीहरूका लागि व्यवसायिक योजनाको खाका तयार पार्ने ।	१.नगर भित्र दर्ता रहेका सवै सहकारीहरूले आफ्नो व्यवसायिक योजना अनिवार्य वनाउन पर्ने गरि निर्देशिका जारी गर्ने ।	१.सहकारी सम्वन्धि नीति तथा कानुन कार्यान्वयनको अवस्था अध्ययन गरी समया सापेक्ष संशोधन तथा परिमार्जन गर्ने
(ख) हाल नगर क्षेत्रमा सवै नगरवासीको सहकारीमा पहुँच नभएको र विषयत सहकारी, उद्यम सहकारी, कृषि सहकारी पर्याप्त मात्रामा स्थापना भएको छैन । सहकारीहरू स्थापना हुने र सञ्चालन नहुने अर्थात सम्वन्धित निकायबाट नियमन अभावका कारण सर्वसाधारणको रकम जोखिममा पर्ने सम्भावना बढ्दै गएकाले सहकारी प्रतिको विश्वास कम हुँदै गएको छ । दिगो विकासको लक्ष्य बमोजिम नगर क्षेत्र भित्रका न्यून आय समूह एव सीमान्तकृत समुदाय वा सर्वसाधारण उपभोक्तालाई सहकारीमा पहुँच अभिवृद्धि गर्न आवश्यक रहेको छ । साथै उनिहरूको पुँजी तथा उत्पादनलाई एकीकृत गरी आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा परिचालन गर्न, समुदायमा आधारित लोकतान्त्रिक स्वायत्त र स्वशासित संगठनका रूपमा विकास गर्न नगरपालिकाबाट प्रभावकारी नियमनका लागि सहकारीका क्षेत्रमा थप सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१.सवै वडाका सहकारी सञ्चालक र कर्मचारीहरूका लागि सहकारी शिक्षा सञ्चालन गर्ने ।	१.सवै सहकारीहरूको Business Plan बनाउने र Business Plan को उपर नियमन गर्ने ।	१.प्रत्येक वडामा कम्तीमा १ र १ वटा विषयगत सहकारी संस्था स्थापना गर्ने ।

२.नगर क्षेत्रमा रहेका सवै सहकारीको विस्तृत योजना तयार गर्ने (पुँजी, बचत, क्षेत्रगत लगानी, सञ्चालन व्यवस्थापन, प्रविधिको प्रयोग आदि) ३.समान प्रकृतिका सहकारी गाभ्ने र एक वडा एक विषयगत सहकारी रहने गरी प्रक्रिया अघि बढाउने ।	२.सहकारी सम्वन्धि एकिकृत आधारभुत तथ्याङ्क तयार गर्न तथा नियमनलाई प्रभावकारी वनाउन सहकारी तथा गरिबी निवारण सम्वन्धि व्यवस्थापन सुचना प्रणाली (CoPoMIS) प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने । ३.क्लस्टर स्तरमा विषयगत सहकारी संस्था स्थापना गर्ने । ४.प्रत्येक वडाका १ वस्तीमा उद्यम सहकारी/कृषि सहकारी स्थाप ना गर्ने । ५.कृषि सहकारीहरूलाई उत्पादकको रूपमा विकास गरिने जसका लागि सहकारीहरूको उपयूक्त व्यवस्थापन जस्तै क्षमता अभिबृद्धिका कार्यक्रम तथा प्रभावकारी अध्ययन अवलोकनको व्यवस्था गर्ने	२.वडा स्तरमा एक भन्दा वढि विषयगत सहकारी नरहने गरी गाभ्ने प्रक्रिया पुरा गर्ने । ३.प्रत्येक वडाका वस्तीमा उद्यम सहकारी/कृषि सहकारी स्थापना गर्ने ।

५.२.५ आर्थिक पूर्वाधार तथा राजस्व अभिवृद्धि

हाल नगरपालिकाको कुल आयमा आन्तरिक स्रोत ५ प्रतिशत भन्दा कम रहेको छ । चालु खर्चको तुलनामा पुँजीगत खर्च कम रहेको छ । आन्तरिक स्रोतले प्रशासनिक खर्च समेत धान्न नसक्ने अवस्थामा रहेको छ । धेरैजसो योजनाहरू सडक निर्माणमा केन्द्रित छ । नगरपालिकाको मूख्य बजारक्षेत्र लगायत यस वरपरका वस्तीलाई जोड्ने गरी विभिन्न पूर्वाधारहरूको निर्माण गर्नुपर्ने देखिन्छ । यद्यपी नगरपालिकाले आर्थिक संभाव्य पूर्वाधारको विकासलाई प्राथमिकताका साथ अगाडी बढाई आर्थिक वृद्धि, रोजगारी सृजना तथा आन्तरिक स्रोत अभिवृद्धि गर्न देहाय बमोजिमको प्रमुख नीतिहरू अवलम्बन गरिएको छः

उद्देश्य ५.२.५.(१) : *आर्थिक संभाव्य पूर्वाधारको विकासमा जोड दिई नगरको आर्थिक वृद्धि, रोजगारी सृजना र आन्तरिक स्रोत अभिवृद्धि गर्ने ।*

नीति कः वडाहरूको आर्थिक सामाजिक तथा पूर्वाधारको अवस्था र आवश्यकतालाई मध्यनजर गरी सुत्रबद्ध अनुदानलाई निरन्तरता दिइनेछ ।

नीति खः स्थानीय आर्थिक विकासलाई प्रबर्द्धन गर्न आर्थिक पूर्वाधार विकास मार्फत रोजगारी अभिवृद्धि र आन्तरिक स्रोत अभिवृद्धिमा जोड दिइनेछ । यस्ता पूर्वाधारहरूको निर्माण कुल बजेटको (शसर्त अनुदान बाहेक हुन आउने रकम) निश्चित प्रतिशत रकम अनिवार्य रूपमा छुट्याउने नीति अवलम्वन गरी ऋण रकम वा नीजि क्षेत्रको रकमलाई समेत प्राथमिकतामा राखी समावेश गरिनेछ ।

नीति गः रोजगारी अभिवृद्धि र आन्तरिक स्रोत अभिवृद्धि हुने आर्थिक संभाव्यता भएका आयोजनाहरूलाई प्राथमिकता दिइनेछ । यस्ता आयोजनाहरूको Project Bank तयार गरिनेछ ।

नीति घः आर्थिक संभाव्यता भएका पूर्वाधार सेवाहरूको विकास, पुनर्निर्माण, स्तरोन्नति, सञ्चालन तथा व्यवस्थापनमा निजी क्षेत्रको व्यावसायिकता, उद्यमशीलता, दक्षता एवं नवीनतम सूचना प्रविधिलाई नगरको सर्वाङ्गीण विकासमा अधिकतम उपयोग गरिनेछ ।

नीति ङः नीजि क्षेत्रको लगानीलाई भित्र्याउनका लागि आवश्यक सहयोग, सम्पर्क र समन्वय, सहजिकरणका लागि विज्ञ टोलिको गठन गरिनेछ । विज्ञ टोलीबाट नीजि क्षेत्रलाई आकर्षण गराउनका लागि उपलब्ध गराइने

सेवा र सुविधा (कर छुट, Viability Gap Funding, अन्य सेवा सुविधा आदि) का विषयमा अध्ययन गराइ स्थानीय आर्थिक विकासको थप नीतिहरू तय गरिनेछ ।

नीति चः छिमेकी स्थानीय सरकार समेतका लागि पारस्परिक हितका आधारमा यातायात सहित आधारभूत शहरी पूर्वाधारका सेवाहरू (खानेपानी, फोहरमैला आदि) विस्तार तथा विकासका कार्यहरू सामुहिक रूपमा गरिनेछ।

नीति छः नगरपालिकाको आन्तरिक स्रोतमा अभिवृद्धि हुनेगरी सार्वजनिक जग्गा तथा सम्पत्तिको उपयोग गरी पूर्वाधार विकासमा जोड दिइनेछ । पूर्वाधारलाई सेवा शुल्कमा आवद्ध गरिनेछ ।

नीति जः पूर्वाधार विकास निर्माणका लागि उपभोक्ता समिति गठन गर्दा समितिका पदाधिकारीहरूले अनिवार्य कर तिर्नुपर्ने नीतिलाई निरन्तरता दिइनेछ ।

नीति झः आर्थिक विकासको समग्र पक्षमा समन्वय र सहजीकरणका लागि नगरपालिकामा स्थानीय आर्थिक विकास शाखालाई प्रभावकारी र जिम्मेवारी बनाइनेछ ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.२.५ : आर्थिक पूर्वाधार तथा राजश्व अभिवृद्धि

(क) नगरपालिकाको सीमित स्रोतबाट मात्र आर्थिक तथा सामाजिक पूर्वाधार विकास निर्माणका कार्यहरू गर्न प्राय असम्भव देखिन्छ । यसका लागि बैकल्पिक स्रोतको आवश्यकता पर्दछ । बैकल्पिक स्रोतका लागि ऋण, सार्वजनिक नीजि साझेदारी लगायत भू उपयोग लगायत अन्य नविनतम उपाय मार्फत स्रोतको व्यवस्थापन गर्न सकिन्छ । हाल नगरपालिकाले ऋण मार्फत केही आयोजना बढाएको छ, तथापि पनि आन्तरिक स्रोत न्यून भएका कारण बैंक तथा वित्तीय संस्थाबाट ठूला आयोजनाका लागि थप ऋण लिन सक्ने अवस्था छैन । सार्वजनिक नीजि साझेदारी मार्फत सीमित कार्यहरू हुँदै आएका छन् । तरपनि नगरपालिकासँग स्पष्ट ऐन तथा नियमवाली छैन । नीजि क्षेत्रलाई पूर्वाधार विकासमा आकर्षण गर्न, उनिहरूको लगानीलाई सुनिश्चित गर्न, जोखिम न्यूनिकरण वा कम संभाव्य भएका क्षेत्रमा नीजि क्षेत्रको रकमलाई समेत आकर्षण गर्न स्पष्ट सार्वजनिक नीजि साझेदारी ऐनको आवश्यक देखिन्छ । यसका अलावा नीजि क्षेत्रले सञ्चालन व्यवस्थापन गर्ने परियोजना वा नगरपालिकाले अन्य कुनै पूर्वाधारका क्षेत्रमा लागत उठ्ती र सञ्चालन तथा मर्मत खर्चलाई ध्यानमा राखी सेवा शुल्क लगाउन र संकलनका लागि सेवा शुल्क निर्धारण सम्वन्धी कार्यविधिको समेत आवश्यक देखिन्छ । सार्वजनिक जग्गा तथा सम्पत्तिको उपयोग गरी स्रोत परिचालन तथा पूर्वाधारको विकास गरी आर्थिक वृद्धि गर्न सकिन्छ, यसका लागि नगरपालिकासँग स्पष्ट नीति हुन आवश्यक छ । छिमेकी गाउँपालिका वा नगरपालिकाहरूको संयुक्त प्रयासबाट समेत ठूला रकम जुटाई केही ठूला साझेदारी आयोजनाहरू निर्माण गर्न सकिने भएकाले उक्त साझेदारी मार्फत कार्यान्वयनका लागि आर्थिक, मानवीय, भौतिक स्रोत साधनको समुचित परिचालन तथा व्यवस्थापनका कानूनीगत संरचना सहित कार्यविधि आवश्यक देखिन्छ । माथि उल्लेख भएका सम्पूर्ण स्थानीय आर्थिक विकासका पक्षहरू पर्यटन, कृषि तथा पशुपालन, उद्योग तथा व्यापार, सहकारी लगायत पूर्वाधार विकासलाई प्रभावकारीरूपमा कार्यान्वयन गर्नका लागि देहाय बमोजिमका आवधिक कार्यहरू तय गरिएको छः

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. सार्वजनिक नीजि साझेदारी ऐन तर्जुमा गर्ने (आयोजना लेखाजोखा समिति, संभाव्य परिपूर्ति कोष वा Viability Gap Funding-VGF को व्यवस्था सहित) २. नगरको भौगोलिक, आर्थिक सामाजिक र पूर्वाधारको अवस्था र आवश्यकता बमोजिम अनुदान सुत्र तय गर्ने ।	१. अन्तरपालिका साझेदारीमा निर्माण गर्न सकिने पुर्वाधार व्यवस्थापन सम्वन्धि आवश्यक कार्यविधि वनाउने । २. स्थानीय आर्थिक विकास तथा पूर्वाधार लगानी र सेवा शुल्क निर्धारण सम्वन्धी कार्यविधि तयार गर्ने ।	१.सार्वजनिक नीजि साझेदारी सम्वन्धि कानुन तथा राजश्व । पुर्वाधार सम्वन्धि नीतिमा आवश्यक संसोधन र परिमार्जन गर्ने ।

३. योजना प्राथमिकिकरण विधि सहितको स्थानीय बजेट तर्जुमा दिग्दर्शन तयार गर्ने ।	३. राजश्व नीति तथा राजश्व सुधार योजना निर्माण गर्ने । ४. सार्वजनिक तथा सम्पत्ति उपयोगमा आधारित स्रोत परिचालन (Land and Asset Based Source) सम्वन्धी नीति तयार गर्ने ।	

(ख) नगरस्तरीय ठूला पूर्वाधारका योजनाहरूलाई व्यवस्थित रूपमा कार्यान्वयन गर्न माथि उल्लेख भए बमोजिम नगरपालिकाले नीति तथा कानूनको तर्जुमा, जग्गाको व्यवस्थापन, आर्थिक लाभ तथा रोजगारी उपलब्ध गराउने खालका संभाव्य पूर्वाधारका क्षेत्रहरूको पहिचान र कार्यान्वयनमा नगरपालिकालार्य सहयोग गर्न विज्ञ टोलीको आवश्यक पर्दछ । यस्ता खालका ठूला आयोजनाहरू बहुबर्षिय हुने र सोको प्रभावकारी र नतिजान्मुख कार्यान्वयनका लागि पुँजीगत लगानी योजना Capital Investment Plan तथा मध्यकालिन खर्चको संरचना (Mid Term Expenditure Framework-MTEF) जस्ता वित्तीय औजारको प्रयोग गर्नुपर्ने हुन्छ । हालको अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ ले समेत मध्यकालिन खर्च संरचनालाई स्थानीय तहमा अनिवार्य रूपमा लागू गर्नुपर्ने कानूनी व्यवस्था गरेकाले सोको कार्यान्वयन गर्न आवश्यक देखिन्छ ।

हाल आन्तरिक आयबाट पुँजीगत खर्चमा भन्दा चालु क्षेत्रमा बढी खर्च भैरहेकोले आन्तरिक आयको अभिवृद्धि सँगसँगै पुँजीगत क्षेत्रमा लगानी वढाउन आवश्यक देखिन्छ । नगर क्षेत्रमा पुँजीगत क्षेत्रमा लगानीको अभिवृद्धि सँगसँगै आर्थिक वृद्धि हुन गई आन्तरिक स्रोत समेत वढ्दै जान्छ । हाल नगरपालिकाले सवै करदातालाई करको दायरामा ल्याउन नसकेको सन्दर्भमा सूचना प्रविधिको प्रयोग मार्फत तथ्यांकको अद्यावधिक सहित राजस्व संकलन सकिन्छ । राजस्व प्रशासनको सुदृढीकरण र सूचना प्रविधिको उपयोग मार्फत आन्तरिक स्रोत अभिवृद्धि गर्नु आवश्यक देखिन्छ । यस आधारमा आवधिक प्राथमिकता देहाय बमोजिम प्रस्तुत गरिएको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१.सार्वजनिक जग्गाको लगत तयार गर्ने र अद्यावधिक गर्ने । २. विज्ञ टोलीको सहयोगमा आयोजनाहरूको एचयवभअत द्यबलप तयार गर्ने । ३. Capital Investment Plan (CIP) प्रारम्भिक प्रारूप तयार गर्ने र :त्ँ सँग आवद्ध गर्ने । ४.प्रोफाइलका आधारमा GIS Tax Mapping Database स्थापना गर्ने । हालको राजस्व अभिवृद्धि कार्य योजना (Revenue Improvement Action Plan) को पुनरावोलकन गरी प्रचलित कानून बमोजिम कर तथा गैरकर र संभावित आर्थिक पुर्वाधारबाट उठ्न सेवा शुल्क बमोजिम राजस्व अभिवृद्धि कार्य योजना परिमार्जन गर्ने ।	१.छिमेकी स्थानीय तहसँग पारस्परिक हित बमोजिम गर्न सकिने कार्यक्रमहरूको सूची तयार गर्ने । २.सार्वजनिक निजी साझेदारी वमोजिम परियोजना कार्यान्वयनका लागि मनशाय सुची तयार गर्ने र कार्यान्वयन अगाडी बढाउने । ३.पुँजी सुधार कार्यक्रम (CIP) कार्यान्वयन गर्ने (थप परिमार्जन सहित) ४.संभाव्य परिपूर्ति कोष (Viability Gap Funding) का लागि बजेट छुट्याउने । ५.आयोजना निर्माण सम्पन्न भएका आयोजनाहरूबाट तोकिएको सेवा शुल्क संकलन गर्ने	१.अन्तरपालिका समन्वयमा सञ्चालन गर्न सकिने संभाव्य पुर्वाधार विकासका कार्य अघि बढाउने । २.सार्वजनिक नीजि साझेदारीमा कार्यान्वयन हुन सक्ने परियोजनाको कार्यान्वयन अघि बढाउने । ३.राजश्व सुधार कार्ययोजना कार्यान्वयनको समिक्षा गरी आवधिक र वार्षिक योजना निर्माण र कार्यान्वयन गर्ने । ४.पुर्वाधार सञ्चालन र उपयोगको सेवा शुल्क व्यवस्थापनलाई निरन्तरता दिने ।

नोटः माथि उल्लेख भए बमोजिम आर्थिक पूर्वाधारका अन्य क्रियाकलापहरू Physical works, Land Use Plan, Transportation sector लगायत यससँग सम्वन्धित अन्य क्षेत्रहरूमा परेका प्राथमिकता बमोजिमका योजनाहरूको सूची बमोजिम हुनेछ । सो बमोजिम Capital Improvement Program तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।

५.२.६. कृषि तथा पशुपालन

"शिक्षित, स्वस्थ्य, उत्पादनशील र दिगो पुर्वाधारयुक्त पर्यटकीय नगर : मौलिक संस्कृति सहितको समृद्ध भीमेश्वर" भीमेश्वर वासीहरूको सामुहिक सोच हो । यही सोच सहित अगाडी बढ्दै गरेको यो नगरलाई यसका ऐतिहासिक तथा धार्मिक महत्व सहित आफ्नै विशिष्ठ पहिचान र प्राकृतिक सौन्दर्यतालाई **"नगर चिनाउने** र **नगर बनाउने"** अवसरको रुपमा लिदै आर्थिक रुपमा सवल र पर्यटकिय नगरको रुपमा विकसित भएको हेर्न चाहन्छन्, भीमेश्वर वासीहरू । आर्थिक विकासका लागी रोजगारी सिर्जना र दीगो आयआर्जनलाई मूल आधारको रुपमा लिएको नगरले पर्यटन, कृषि र उद्योग व्यवसाय विकासको माध्यमबाट सो हासिल गर्न चाहन्छ । कृषिको हकमा, आत्मनिर्भर, उत्पादनमा विविधिकरण तथा व्यावसायिकरण र कृषिजन्य उद्योग व्यवसायलाई प्राथमिकतामा राखी सोही अनुसार नीति तथा कार्यक्रमहरू प्रस्ताव गरिएको छ ।

लगभग ५८ प्रतिशत परिवार कृषिमा आवद्ध भएकोमा, ४० प्रतिशत बराबरको लागी कृषि अझै आम्दानीको मुख्य श्रोत हो । व्यापार व्यवसायमा जम्मा जम्मी १३ प्रतिशत परिवार निर्भर रहेको यो नगरमा १६ प्रतिशत परिवार दैनिक ज्यालादारीमा आश्रित छन् । ठुला उद्योगहरू नहुनु, साना तथा मझौला प्रकारका उद्योग व्यवसायहरू भर्खर शुरु हुदै गर्नु र भएकाहरूमा अधिकाँश साना उद्यम व्यवसायहरू नै हुनुले नगर अझै **निर्वाहमुखी नगर**कै रुपमा रहेको अवस्था छ । नगरमा रु. ५ लाख सम्म लगानी भएका उद्यम व्यवसायहरू ९९ प्रतिशत छन् । यही कारणले पनि रोजगारी सिर्जना र दीगो आयआर्जन नगरको प्राथमिकतामा परेको हो । प्रस्तावित औद्योगिक ग्राम सो लक्ष्य हासिल गर्ने तर्फ चालिएको एक Milestone हो ।

यस नगरमा कुल ५८ प्रतिशत परिवार कृषि पेशामा रहे पनि त्यसको ३२ प्रतिशत अर्थात समग्रमा १८ प्रतिशतले मात्र उत्पादित फसल बिक्री गर्ने गर्दछन् । अन्न बाली, दाल बाली, तेलहन बाली, तरकारी र थोरै मात्रामा मसला बाली यहाँ खेती गरिने बालीहरूमा पर्दछन् । अन्नबाली त्यस मध्येको एक प्रमुख बाली हो जसको हाल ४९८६.७ हे. क्षेत्रफलमा खेती हुने गरेको छ । वार्षिक सरदर १०००० टन भन्दा बढी अन्न उत्पादन हुने गरेको छ । अझै यसको उत्पादकत्व राष्ट्रिय औसत (२.९ मे.ट./हेक्टर) मा पुर्याउन सकेको खण्डमा लगभग १३००० मे.ट. को हाराहारीमा वार्षिक रुपमा अन्न उत्पादन हुन सक्नेछ । यसले नगरलाई खाद्यान्नमा आत्मनिर्भर मात्र होइन, प्रशोधन गरी मुल्य अभिवृद्धि गर्न सकिने अवसरहरू पनि सिर्जना गरिदिने छन् ।

तरकारी यहाँको अर्को मुख्य बाली हो । यहाँ उत्पादन हुने आलु नगरकै पहिचान बनेको छ । आलु, तरकारीका साथै किवी, सुन्तला, कागतीलाई व्यावसायिक रुपमा उत्पादन गर्न सकिने प्रचुर सम्भावनाहरू छन् । साथ साथै, रैथाने बालीहरू (विशेष गरी कोदो, फापर र जौ) को उत्पादन र प्रवर्द्धनलाई जोड दिन सकेमा नगरले धेरै लाभ लिन सक्ने देखिन्छ । रैथाने बालीहरूका साथ किवी, आलु र कागतीलाई नगर कै Champion Products को रुपमा बाहिरी बजारमा प्रवर्द्धन गर्न सके उपलब्ध जमिनको अधिकतम उपयोग हुदै बढ्दो उत्पादन र प्रशोधन मार्फत मुल्य अभिवृद्धि गरी आय तथा रोजगारीको अवसर बढाउने र सिंगो नगरलाई खाद्य तथा पोषण सुरक्षित नगरको रुपमा विकास गर्न सकिनेछ ।

भीमेश्वर नगर पशुपालनमा पनि अग्रणी छ । दुध, मासु र अण्डामा आत्मनिर्भरता तर्फ उन्मुख नगरमा उल्लेख्य मात्रामा पशुपन्छीहरू पालिदै आएका छन् । गाई, भैंसी, खसी/बोका, भेंडा/च्याँग्रा, सुंगुर/बंगुर र कुखुरा प्रमुख रुपमा पालिने पशुपंछीहरू हुन् । परम्परागत पालन पद्धती विद्यमान भएता पनि उन्नत जातका पशुपंछीहरू पनि उल्लेख्य मात्रामा पालिदै आएका छन् । उन्नत जातका पशुपंछीहरूको बढ्दो लोकप्रियतालाई

ध्यान दिई जातमा सुधार र उन्नत पालन पद्धतीका माध्यमबाट उत्पादकत्व बढाई आम्दानी बढाउन सकिने सम्भावनाहरू धेरै देखिन्छ ।

यि सबै सम्भावनाहरूबाट अधिकतम लाभ लिनको लागी विद्यमान समस्याहरूलाई दीगो रुपमा समाधान गर्न जरुरी छ । वित्तमा न्युन पहुंच खासगरी कृषि तथा पशुपालन प्रयोजनको लागी, व्यावसायिकता तथा प्राविधिक क्षमताको अभाव, न्युन उत्पादकत्व, सिमित बजार पहुंच आदी प्रमुख संमस्याहरू हुन् । सहकारी संस्थाहरूको सवलिकरण, प्रभावकारी बजार सुचना प्रणाली, अनुकूल नीति, उन्नत तरीका तथा प्रविधिको प्रयोग, क्षमता अभिवृद्धिका साथै आवश्यक पुर्वाधारहरूको व्यवस्था मार्फत माथीका समस्याहरूलाई समाधान गर्न सकिनेछ ।

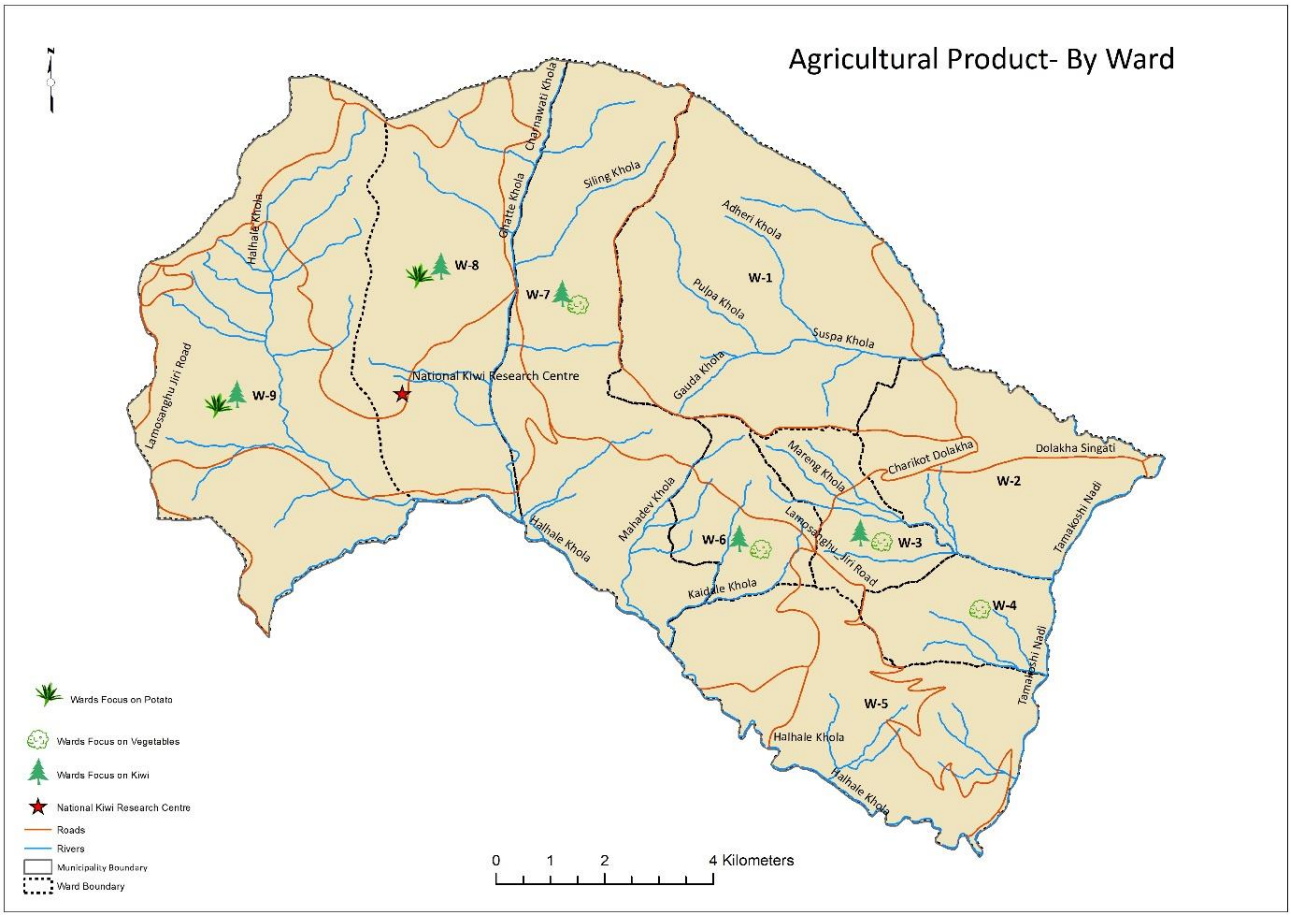

नक्सा नं. ३/५.२ भीमेश्वर नगरपालिकाको कृषीका विशेष उत्पादन क्षेत्र

उद्देश्य ५.२.६ (१) कृषिमा आत्मनिर्भर नगर बनाउने

हालको कृषि तथा पशुजन्य बस्तुहरूको उत्पादन हेर्दा नगर आत्मनिर्भर वा त्यस तर्फ उन्मुख देखिन्छ । यद्यपी, प्रति एकाई उत्पादन बढाई समग्रमा उत्पादन बढाउन सकिने प्रचुर सम्भावना छ । त्यसैले, उत्पादकत्वमा बढोत्तरीका साथै रैथाने बालीहरूलाई व्यापकता दिदै सम्भावना भएका अन्य बालीहरूलाई पनि खेती प्रणालीमा समावेश गरी सिंगो नगरलाई खाद्य मात्र होइन पोषणमा समेत आत्मनिर्भर बन्नेछ । पशुपालनको हकमा पनि उस्तै अवस्था रहेकोछ । दुध, मासु र अण्डामा नगर आत्मनिर्भर अथवा सो उन्मुख छ । यसो हुनुमा उन्नत जातको पशुपंछीहरूको ठुलो योगदान छ । कुखुरा बाहेक नै लगभग ३० प्रतिशत पशुहरू अहिले नै उन्नत जातका छन् । यद्यपी, उन्नत जातको पशुहरूको उत्पादकत्व अपेक्षित छैन । उन्नत

पालन पद्धतीका साथै नश्ल सुधार गर्न सके समग्र उत्पादन वृद्धि गरी नगरलाई पोषणमा आत्मनिर्भर बनाउने तर्फ अग्रसरता देखाउन सकिनेछ ।

समष्टीमा, हालको उत्पादकत्व बढाएर राष्ट्रिय औषत पुर्याउने, रैथाने बालीहरूको उत्पादन बढाउने र नश्ल सुधार गरी शतप्रतिशत उन्नत जातको पशुपालन गरी माथीको उद्देश्य हासिल गरिनेछ ।

नीतिहरू

नीति क. कृषियोग्य जमिन तथा पशुपालन मैत्री क्षेत्र पहिचान गरी कृषि र पशुपालनको पकेट क्षेत्रहरू तोकिने छ । हाल निर्धारणमा रहेका पकेट क्षेत्रलाई विस्तार गर्दै लगिने छ ।

नीति ख. सहकारी संस्थाहरू एवं नीजि उद्यमी व्यवसायीहरूको माध्यमबाट कृषि तथा पशुपालनका लागी आवश्यक सामग्रीहरू, प्रविधि तथा आधुनिक उपकरणहरूको आपुर्तीलाई सर्वसुलभ गराइनेछ ।

नीति ग. पशुपालन तर्फ उन्नत पालन पद्धती र नश्ल सुधार मार्फत उत्पादकत्व वृद्धिमा जोड दिइनेछ । पशु नश्ल सुधार कार्यलाई अभियान कै रुपमा लगिनेछ ।

नीति घ. आवश्यक जनशक्तिको प्रवन्ध गरी तालिम तथा परामर्शको माध्यमद्वारा प्राविधिक तथा व्यवस्थापकिय क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ । स्थानिय नीजि उद्यमी व्यवसायी (एग्रोभेट) तथा समुह/सहकारी सदस्यहरूको क्षमता अभिवृद्धी गरी सो मार्फत अथवा सो संगको समन्वयमा किसानहरूका लागी आवश्यक प्राविधिक सेवा, परामर्श आदी नियमित प्रदान गरिनेछ ।

नीति घ. रैथाने बाली प्रवर्द्धनको लागी प्रोत्साहनको व्यवस्था गरिनेछ ।

उद्देश्य ५.२.६ (२).व्यावसायिक कृषिमा अग्रणी नगर बनाउने

भीमेश्वर नगर व्यावसायिक कृषिको लागी पनि उत्तिकै सम्भावना बोकेको ठाउँ हो । नगरको पहिचान कै रुपमा आलु खेती हुदै आएको पनि छ । भौगोलिक अवस्थिती, बजार माग आदीलाई ख्याल गर्दै आलुको साथै किवी, कागती र रैथाने बालीहरू विशेष गरी कोदो, फापर र जौ लाई व्यावसायिक स्तरमा उत्पादन गरेर लैजान सकिने प्रशस्त सम्भावनाहरू छन् । त्यहि सम्भावनालाई मध्यनजर गर्दै नगरले आलु, किवी, कागती,तरकारी र रैथाने खाद्यान्न बालीहरूलाई व्यावसायिक रुपमा उत्पादन प्रवर्द्धन गरी, उत्पादित फसलहरूलाई नगरकै Champion Products को रुपमा बजारमा प्रवर्द्धन गर्नेछ । व्यावसायिक स्तरमा उत्पादन, सोको प्रशोधन र बजारिकरणका माध्यमबाट आम्दानी एवं नगरमा अधिकतम रोजगारीको अवसरहरू सिर्जना गरिनेछन् ।

नीतिहरू

नीति क. आलु, किवी, कागती तथा कोदो, फापर, जौ (रैथाने बालीहरू) लगायतको व्यावसायिक रुपमा खेती गरिनेछ । उन्नत खेती पद्धती, नविन प्रविधि र उपयुक्त यान्त्रिकिकरणका माध्यमबाट यसलाई उच्च प्रतिस्पर्धी र नाफामुलक बनाइनेछ ।

नीति ख.व्यावसायिक उत्पादन कार्यलाई प्रभावकारी रुपमा अघि बढाउन प्रोत्साहन सहित क्षमता विकास, सहुलियतपूर्ण वित्त, विमा, प्रविधि, बजार आदीमा पहुँचको सुनिश्चितता गरिनेछ ।

नीति ग. मुल्य श्रृङ्खलामा आधारित रहेर कृषि र पशुजन्य उद्योग व्यवसायको प्रवर्द्धन गरिनेछ । स्थानिय उत्पादनमा आधारित, साना तथा मझौला तहको उद्योग व्यवसायहरूलाई प्राथमिकतामा राखि सोही अनुरुप प्रवर्द्धनात्मक नीति अवलम्वन गरिनेछ ।

नीति घ. सहकारीहरूलाई साना तथा मझौला उद्योग व्यवसायहरू संचालनको लागी प्रोत्साहित गरिनेछ ।

नीति ङ. किसान, उसले गरेको कृषि कर्म र त्यसमा प्रयोग हुने जमिन/माटोको डाटाबेश तयार गरी अध्यावधिक गर्दै लगिनेछ ।

नीति च. सीप, पूँजी, प्रविधि, क्षमता विकास, बजार सम्पर्क विस्तारका अलावा कृषकहरूलाई अनपेक्षित जोखिम (प्राकृतिक वा अन्य कुनै) बाट बचाउन स्थायी स्वरुपको प्रभावकारी उपायहरू अवलम्बन गरिनेछ । विमा, जोखिम कोष, क्षतिमा आधारित अनुदान आदी केहि सम्भाव्य उपायहरू हुन् जसको लागि नगरले आवश्यक श्रोतहरूको व्यवस्था गर्नेछ ।

नीति छ. स्वच्छ र स्वस्थ उत्पादन, त्यस अनुसारको उत्पादन पद्धतीको अवलम्बन, सो को गुणस्तर मापन र प्रमाणिकरणको व्यवस्था गरिनेछ ।

नीति ज. संकलन केन्द्र र कृषि हाट बजारको सुदृढिकरण मार्फत स्थानिय बजार तथा बजार सुचना प्रणाली र सहजिकरण मार्फत स्थानिय कृषि तथा पशुजन्य उपजहरूलाई बाह्य बजारमा पहुंच दिलाइनेछ ।

नीति झ. आवश्यकता अनुसार उपयुक्त प्रविधिका माध्यमबाट सिंचाइ सुविधा सुनिश्चित गरिनेछ ।

नीति ञ. स्थापना हुने उद्योगको कूल कामदार मध्ये ५० प्रतिशत भन्दा बढि स्थानीयलाई रोजगारी उपलब्ध गराउने स्वदेशी वा विदेशी नागरिक, फर्म वा कम्पनीलाई कृषि सम्वन्धि उद्योग तथा अनुसन्धान केन्द्र लगायत स्थापनाका लागि सरकारी, ऐलानी र खाली जग्गा लिजमा उपलब्ध गराउन नगरले सहजकर्ता र नेतृत्वदायि भूमिका निर्वाह गर्नेछ । आवश्यकता अनुसार यो प्रक्रियामा केन्द्र तथा प्रदेश सरकारसँग समन्वय र सहकार्य गरिने छ ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.२.६(३) : कृषि तथा पशुपालन

(क) कुल गार्हस्थ उत्पादनमा २७ प्रतिशत योगदान रहेको र ६०.४ प्रतिशत जनसंख्या आवद्ध भएको कृषि क्षेत्र अर्थिक समृद्धि हासिल गर्ने राज्यको मूल आधार हो । तसर्थ नगरलाई उत्पादनमा आत्मनिर्भर, रैथाने बालीहरू सहित कृषि क्षेत्रको व्यावसायिकरण र त्यसमा आधारित उद्योग व्यवसायको प्रवर्द्धन गर्ने कार्यलाई बढावा दिने गरी ऐन कानुनहरू तर्जुमा भएका छैनन् । त्यसकारण, उक्त प्रयोजनका लागी निम्न नीति तथा कार्यक्रमहरू निर्माण गरी सो को कार्यान्वयन गरिन्छ ।

अल्पकाल (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकाल (३ देखि ७ बर्ष)	मध्यकालिन (८ देखि २०बर्ष)
१. कृषि र पशुपालन सम्वन्धि दीर्घकालिन नीति निर्माण गर्ने । २. रैथाने बालीहरूको उत्पादन, संरक्षण एवं सम्वर्धन र प्रतिस्पर्धी बालीहरूको व्यावसायिक उत्पादन, प्रशोधन तथा बजारिकरण सम्वन्धि नियमावली र कार्यविधि निर्माण गर्ने । ३. कृषी उपज ढुवानीमा अनुदानको नीति निर्माण तथा कार्यान्वयनको व्यवस्था गर्ने ।	१. नीतिहरूको समीक्षा गरी समयानुकुल परिमार्जन गर्ने । २. ऐन कार्यान्वयनको समिक्षा र समयानुकुल परिमार्जन गर्ने । ३.जग्गा लिजमा लिने तथा जग्गा बाँझो राख्न नपाउने नीतिको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने ३. ऐन कार्यान्वयनको समिक्षा र समयानुकुल परिमार्जन गर्ने ।	१. कृषी पशुपालन लगायतका नीतिहरूको समीक्षा गरी समयानुकुल परिमार्जन गर्ने । २. बजार प्रणालीमा सहकारीको संलग्नता प्रोत्साहन गर्नुका साथै मध्यस्थकर्तालाई नगरपालिकामा दर्ता गर्ने व्यवस्था गरी उनिहरूको कार्य र अतिरिक्त नाफालाई नियमन र व्यवस्थित गरिने । ३. निरन्तर

(ख) कृषि उत्पादकत्व बृद्धि गर्न अपरिहार्य स्रोत-साधन र सामग्रीहरूको न्यून उपलब्धता, आवश्यक भौतिक पूर्वाधारहरू जस्तै सिंचाई , सडक, कृषि बजार, शीत भण्डार, गोदाम घर, चिस्यान केन्द्र, संकलन केन्द्र तथा बिजुली आदिको अपर्याप्तता मूल समस्याका रुपमा देखिएका छन । कृषिजन्य उत्पादनमा आशातित उपलब्धि हासिल गर्न अत्यावश्यक

उन्नत नश्ल तथा बीउको प्रतिस्थापन दर पनि अत्यन्तै कम छ। यसको अलावा वजार क्षेत्रमा जमिनको तीव्र खण्डिकरण तथा ग्रामिण क्षेत्रमा क्रमश जग्गा जमिन बाँझो रहनु प्रमुख समस्याको रुपमा रहेको छ।
नगरलाई उत्पादनमा आत्मनिर्भर बनाउदै कृषि र पशुपालन क्षेत्रको व्यावसायिकरण र त्यसमा आधारित उद्योग व्यवसायको प्रवर्द्धन गरी अधिकतम रोजगारीको सिर्जना गर्नका लागी निम्न कार्यक्रमहरू संचालन गरिन्छ।

अल्पकाल (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकाल (३ देखि ७ बर्ष)**	**मध्यकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. आवश्यकता, भौगोलिक अवस्था, अवसर आदीलाई ध्यान दिई पशुपालन तथा रैथाने र व्यावसायिक कृषिको लागी पकेट क्षेत्र निर्धारण गर्ने।	१. दोस्रो योजना अवधिको लागी लक्षित किसानहरू पहिचान गरी सोको आवश्यकताहरू अध्ययन गरी उत्पादन योजनालाई आवश्यकता अनुसार परिमार्जन गर्ने।	१. तेस्रो योजना अवधिको लागी लक्षित किसानहरू पहिचान गरी सोको आवश्यकताहरू अध्ययन गरी उत्पादन योजनालाई आवश्यकता अनुसार परिमार्जन गर्ने।
२. पकेट क्षेत्रहरू र त्यस संग सम्बन्धीत किसानहरू पहिचान तथा सोको आवश्यकताहरू अध्ययन गरी सोहि अनुसारको उन्नत प्रविधि र पद्धती सहितको उत्पादन योजना तयार गर्ने।	२. नगरपालिकामा कृषी उत्पादनमा समय सापेक्ष आधुनिक तथा वैज्ञानिक अनुसन्धान ईकाईको स्थापना ३. कृषी प्रविधिको विस्तारमा एकिकृत एवं आधुनिक सुचना तथा सञ्चार प्रविधिको अधिकतम प्रयोग गर्ने।	२. निरन्तर
३. कृषक समुह/सहकारी प्रतिनिधि र स्थानिय एग्रोभेट लगायतको क्षमता अभिवृद्धि गरी सो संगको निरन्तर समन्वयमा कृषि उपजहरू, प्रविधि एवं प्राविधिक सेवाहरूको उपलब्धता सुनिश्चित गर्ने।	४.कृषीको व्यावशायिकरणको लागि भूमिको उपलब्धताको शुनिश्चितता गरिनुका साथै करार, समुह तथा सहकारी खेतीका लागि एकिकृत भूमि व्यवस्थापन प्रणालीलाई प्रोत्साहन गर्ने।	३. निरन्तर
४. पशु नश्ल सुधारको लागी इच्छुक किसानहरूको पहिचान गरी सुधार कार्य शुरु गर्ने।	५. निरन्तर	४. निरन्तर
५. सिंचाइको आवश्यकता अध्ययन गरी उपयुक्त प्रविधिहरूको छनौट गर्ने।	६. उपयुक्त प्रविधिको प्रयोग गरी सिंचाइ सुविधा पुर्याउने।	
६. संचालनमा रहेको हाट बजार र संकलन केन्द्रहरूको आवश्यकता अध्ययन गरी सुधारको योजना बनाउने।	७. संचालनमा रहेको हाट बजार र संकलन केन्द्रहरूको सुधारको योजना कार्यान्वयन गर्ने।	५. निरन्तर
७. नयाँ हाट बजार र संकलन केन्द्रहरूको आवश्यकता अध्ययन गर्ने।	८. आवश्यकता अनुसार नयाँ हाट बजार र संकलन केन्द्रहरूको स्थापना र संचालनमा सहयोग गर्ने।	६. किसान, उसले गरेको कृषि कर्म र त्यसमा प्रयोग हुने जमिन/माटोको डाटाबेश अध्यावधिक गर्ने।
८. किसान, उसले गरेको कृषि कर्म र त्यसमा प्रयोग हुने जमिन/माटोको डाटाबेश तयार गर्ने।	९. किसान, उसले गरेको कृषि कर्म र त्यसमा प्रयोग हुने जमिन/माटोको डाटाबेश अध्यावधिक गर्ने।	७. गुणस्तर मापन र प्रमाणिकरण कार्यलाई अत्याधुनिक गर्दै उक्त कार्यलाई निरन्तरता दिने।
९. स्वच्छ र स्वस्थ उत्पादन सुनिश्चित गर्न गुणस्तर मापन र आवश्यक प्रमाणिकरणको लागी सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने /गराउने।	१०. नगरमा बस्तु तथा उत्पादित फसलहरूको गुणस्तर मापन र प्रमाणिकरण कार्य शुरु गर्ने। ११. कृषकहरूलाई अनपेक्षित जोखिम (प्राकृतिक वा अन्य कुनै) बाट बचाउन स्थायी स्वरुपको प्रभावकारी उपायहरू कार्यान्वयनमा जाने। १२. कृषि तथा पशु फर्महरू निर्माण गरि व्यावशायिक उत्पादनको शुरुवातका लागि युवा कृषकहरूलाई उत्प्रेरित तथा सहजिकरण गर्ने।	८. जोखिम (प्राकृतिक वा अन्य कुनै) बाट बचाउने उपायहरूको कार्यान्वयनलाई निरन्तरता दिने। ९.अर्गानिक तरकारी तथा फलफुल उत्पादन हुने नगरपालिकाको रुपमा नगरलाई घोषणा गर्ने अवस्थामा पुर्याउने। १०. नगर भित्र पशु पालनको लागि निश्चित क्षेत्रको व्यवस्थापन गर्ने।

१०. कृषकहरूलाई अनपेक्षित जोखिम (प्राकृतिक वा अन्य कुनै) बाट बचाउन स्थायी स्वरुपको प्रभावकारी उपायहरूको खोजी गर्ने । ११. नगरमा दुध संकलन तथा व्यवस्थापनको लागि नीजि क्षेत्रसँग आवश्यक समन्वय गर्ने । १२. पशुवधस्थल तथा वधशालाहरूको लागि आवश्यक स्थानहरूको पहिचान गर्ने	१३. दुग्ध पदार्थको प्रशोधन तथा उप उत्पादनको शुरुवातका लागि नीजि तथा सहकारीहरू सँग नीजि, सरकारी साझेदारी सम्वन्धि कार्यहरूको वारेमा आवश्यक सहजिकरण तथा सुरुवात गर्ने । १४. पशुवधस्थल तथा वधशालाहरूको निर्माण, सञ्चालन तथा व्यवस्थापनका लागि नीजि तथा सहकारीहरू संघ संस्थाहरूलाई आवश यक सहयोग तथा सहजिकरण गर्ने	

(ग) जुनसुकै कार्यक्रमाहरू सफल कार्यान्वयनका लागि जनशक्ति तथा सेवाको गुणस्तर बृद्धि अपरिहार्य रहन्छ । यस कार्यमा नगरले राखेको उद्देश्य प्राप्त गर्ने गरी प्रस्ताव गरिएको कार्यक्रमहरू प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागी दक्ष जनशक्ती र सेवाग्राहीको क्षमता महत्वपुर्ण हुन अनउँछ । यहि कुरालाई ख्याल गर्दै क्षमता अभिवृद्धिको लागी नगरले निम्न कार्यहरू गर्नेछ ।

अल्पकाल (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकाल (३ देखि ७ बर्ष)**	**मध्यकालिन (८ देखि २०बर्ष)**
१. नगरले योजना अनुसारको कृषी तथा पशुपालन कार्यका लागि आवश्यक तालिम प्राप्त जनशक्ति व्यवस्थापन गर्ने । २. पहिलो २ वर्षको लक्ष्य अनुरुप किसान, किसान समुह तथा सहकारीहरूलाई आवश्यक अभिमुखिकरण तालिम, तथा परामर्श दिने । ३. नगरमा कृषी शिक्षा उपलब्ध गराउने १ भन्दा बढि शैक्षिक संस्थाहरू रहेकोले कृषी मा.वि र नगरपालिका विचमा आवश्यक समन्वय तथा कृषी कार्यक्रम सञ्चालनको लागि साझेदारीको शुरुवात गर्ने	१. नगरले योजना अनुसारको आवश्यक जनशक्ती व्यवस्थापन गर्ने, गर्दै जाने । २. दोश्रो योजना कार्यकालको लक्ष्य अनुरुप, किसान समुह तथा सहकारीहरूलाई आवश्यक तालिम, अभिमुखिकरण तथा परामर्श दिने । ३. कृषि शितभण्डार (Cold Storage) को निर्माण तथा सञ्चालनको व्यवस्था गर्ने	१ निरन्तर २. तेश्रो योजना कार्यकालको लक्ष्य अनुरुप,किसान समुह तथा सहकारीहरूलाई आवश्यक तालिम, अभिमुखिकरण तथा परामर्श दिने । ३. जलवायु परिवर्तन र प्रकोपवाट पर्ने नकारात्मक असर न्यूनिकरण गर्दै जलवायु अनुकुलन तथा उत्थानशील प्राङ्गारिक लगायतका कृषि प्रविधिको विकास र विस्तार गर्ने । ४. कृषी जैविक विविधताको संरक्षण , संवर्द्धन र सदुपयोग, जलवायु अनुकुलन प्रविधिको विकास र विस्तार गरि खाद्य वस्तुको उपलब्धता, उपयोगमा स्तिरता र प्रवर्द्धन कायम गरि खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुनिश्चित गर्ने ।

५.२.७. संस्थागत विकास

आर्थिक विकासका विभिन्न क्षेत्रमा समेटिएका स्थानीय आर्थिक विकाससँग सम्वन्धित नीति, प्राथमिकता बमोजिमका आवधिक कार्यक्रमहरूलाई कार्यान्वयन गरी उद्देश्य प्राप्तीका लागि संस्थागत संरचना सहित कर्मचारीको व्यवस्थापन हुन आवश्यक छ । नीति तथा कार्यक्रमलाई नतिजामुखी वनाउनका लागि देहाय बमोजिमका प्रमुख नीतिहरू तय गरिएकोछ:

उद्देश्य ५.२.७ : आर्थिक विकासलाई संस्थागत गरी स्थानीय विकासमा मुलप्रवाहीकरण गर्नु

नीति क : कृषि तथा पशु सेवा, पर्यटन, उद्योग, राजश्व तथा सहकारी हेर्ने आवश्यक जनशक्ति सहितको आर्थिक विकास शाखा स्थापना गरिने छ ।

नीति ख : आर्थिक विकास शाखालाई व्यवसायिक योजना निर्माणका लागि सम्वन्धित व्यक्ति तथा फर्मलाई सहयोग उपलब्ध गराउनुका साथै आर्थिक र व्यवसायिक क्षेत्रका सरोकारवाला सँग समन्वय गर्ने सचिवालयको भूमिका निर्वाह गर्न सक्ने स्तरमा पुऱ्याइने छ ।

नीति ग : नगरमा रहेको श्रमको माग र आपुर्ति विश्लेषण गरी माग र आपुर्तिका विचमा सामञ्जस्यता कायम गर्नका लागि आर्थिक विकास शाखाबाट आवश्यक भूमिका निर्वाह गरिने छ ।

नीति घ : आर्थिक निति निर्माण, कार्यान्वयन, समिक्षा र परिमार्जन गर्ने जस्ता नीतिगत कार्यलाई व्यवस्थित गर्ने तथा बजेट तथा राजश्व समितिका लागि प्राविधिक सहयोग गर्ने भूमिका पनि निर्वाह गर्न सक्ने गरी यस शाखाका जनशक्तिलाई सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापन लगायतको तालिम उपलब्ध गराइने छ ।

नीति ङ : नगरको बजेट तथा योजना नीति र प्रक्रियामा सहयोग पुऱ्याउन विज्ञ टोली सहित स्थानीय नगर योजना आयोगको गठन गरिनेछ । साथै स्थानीय राजश्व परामर्श समिति तथा आर्थिक विकास समितिको सचिवालयलाई व्यवस्थित र क्रियाशिल गराइने छ ।

आवधिक प्राथमिकता ५.२.६. स्थानीय आर्थिक विकास अन्तर्गत संगठनात्मक क्षमता विकास

(क) नगरपालिकामा आर्थिक विकास शाखाको गठन गरिएतापनि स्थानीय आर्थिक विकासको समग्र पक्ष हेर्न सक्ने गरी जनशक्ति तथा पुर्वाधारयुक्त शाखाको रूपमा गठन गर्न सकिएको छैन । शाखा अन्तर्गत कर्मचारीको व्यवस्था गरिएतापनि कार्य जिम्मेवारी स्पष्ट रूपमा तोकिएको छैन । नगर कार्यपालिका अन्तर्गतको आर्थिक विकास समितिलाई पनि क्रियाशिल बनाउन आवश्यक छ । आर्थिक विकाससँग सम्वन्धित नीति तर्जुमा तथा पूर्वाधार विकासका लागि आर्थिक विकास समितिका पदाधिकारी र आर्थिक विकास शाखाका कर्मचारीहरूलाइ जिम्मेवारी बनाउन आवश्यक छ । त्यसैले नगरमा कृषि, पर्यटन, उद्योग तथा वाणिज्य, रोजगार, सहकारी तथा आर्थिक पुर्वाधार आदि क्षेत्रका नीति तथा प्राथमिकता बमोजिम कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयनका लागि आर्थिक विकास शाखालाई नेतृत्वदायि भूमिका निर्वाह गर्न सक्ने शाखाका रूपमा रूपान्तरण देहाय बमोजिमका क्रियाकलाप गर्नुपर्ने देखिन्छ ।		
अल्पकाल (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकाल (३ देखि ७ बर्ष)**	**मध्यकालिन (८ देखि २०बर्ष)**
१.संगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षणमा अन्यथा भएकोमा वाहेक नगरपालिकाको आर्थिक विकास शाखालाई अधिकृत स्तरको कर्मचारीको नेतृत्वमा कृषि तथा पशुपालन, उद्योग र वाणिज्य, पर्यटन, राजश्व, सहकारी क्षेत्र हेर्ने जिम्मेवार कर्मचारी सहितको जनशक्तियुक्त शाखाको रूपमा विकास गर्ने । २.विश्लेषणका आधारमा नगरपालिकामा कृषिकार्यको लागि विशेषज्ञ तथा अन्य जनशक्तीको व्यवस्थापन गर्ने ३.स्थानिय तरकारी तथा फलफुल लगायतका उत्पादनको वैज्ञानीक मुल्य निर्धारणका लागि उत्पादक कृषक, स्थानिय व्यवसायी र नगर प्रतिनिधि सम्मिलित एक वजार मूल्य निर्धारण समिति गठन गर्ने । ४.सम्वन्धित कर्मचारी तथा उत्पादक लक्षित उत्पादन (कृषि र औद्योगिक) र वजारीकरण सम्वन्धि क्षमता विकासका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	१.नगरपालिकामा पर्यटन सुचना केन्द्रको स्थापना गर्ने र पर्यटन प्रचार प्रसार तथा Online मार्फत अभिलेखीकरण अद्यावधिकका लागि क्यातधबचभ तयार गर्ने २.पर्यटन प्रहरीको व्यवस्था गर्ने । ३.व्यावसायिक उत्पादनको लागि प्राविधिक जनशक्तीको व्यवस्थापनका लागि एक वडा एक कृषि प्राविधिकको व्यवस्था गर्ने ४.शीत भण्डार सञ्चालनका लागि आर्थिक विकास अन्तर्गत कृषि शाखावाट समन्वय हुने व्यवस्था मिलाउने । ५.आर्थिक विकास शाखालाई श्रम सर्वेक्षण, औद्योगिक गणना, पर्यटन सूचना व्यवस्थापन आदि गर्न सक्ने गरी आवश्यक क्षमता विकास तथा सीप उपलव्ध गराउने ।	१.भीमेश्वर नगर योजना आयोग गठन गर्ने । २.आर्थिक विकास शाखामा आवश्यकता अनुसार इकाई तथा जनशक्ति थप गर्ने । ३.नयाँ कर्मचारीलाई स्थानीय आवश्यकता अनुसारको आर्थिक क्षेत्रको क्षमता विकास कार्यक्रममा सहभागि गराउने । ४.क्षमता विकासका क्षेत्रगत (कषि, पर्यटन, उद्योग वाणिज्य, राजश्व आदि) कार्यक्रमलाई परिमार्जन सहित निरन्तरता दिने । ५.कर्मचारी र जनप्रतिनिधिलाई आर्थिक विकासका समग्र पक्षको अनुशिक्षण वार्षिक रूपमा सञ्चालन गर्ने ।

५.विषयगत सहकारी (कृषि, उद्यम, वहुउद्देश्यीय) कृषि सहकारीहरूको क्षमता विकास र सेवा विस्तारमा लागि आवश्यक सहयोग गर्न कर्मचारीहरूलाई सहजिकरण तालिम कार्यक्रम तय गरी कार्यान्वयन गर्ने । ६.ठूला पूर्वाधार, नीजि क्षेत्रको लगानी तथा नीतिगत रूपमा सहयोगका लागि विज्ञटोली गठन गर्ने । ७.आर्थिक विकास शाखाको कामको जिम्मेवारी (ToR) तोक्ने ८.जनप्रतिनिधि, आर्थिक विकास शाखा तथा पूर्वाधारसँग सम्वन्धित शाखाका कर्मचारीहरूलाई परियोजना विकास, PPP Financing तथा परियोजनाको आर्थिक तथा वित्तीय विश्लेषण सम्वन्धि तालिम उपलब्ध गराउने । ८.आर्थिक विकास सम्वन्धि जिम्मेवारी लिएका नगर कार्यपालिका अन्तर्गतका ईकाइलाई वजेट, राजश्व, योजना प्राथमिकिकरण, आर्थिक विकासका आधारभूत पक्ष आदिको अनुशिक्षण दिने । ९.जनप्रतिनिधि, आर्थिक विकास शाखा, आर्थिक प्रशासन, पूर्वाधार आदिसँग सम्वन्धित शाखाका कर्मचारीहरूलाई Capital Improvement Program तथा मध्यकालिन खर्च संरचना सम्वन्धी तालिम गर्ने । १०. स्थानीय आर्थिक विकास सहजीकरण र प्रबर्द्धनका लागि आर्थिक विकास शाखा लाई जिम्मेवार वनाउन जिम्मेवारी परिभाषित गर्ने ।	६.आर्थिक विकास शाखाका सम्वन्धित इकाइका कर्मचारीलाई स्वरोजगारी र उद्यमशिलता सम्वन्धि परामर्श सेवा र वित्तिय सहजिकरण सम्वन्धि तालिम उपलब्ध गराउने । ६.आर्थिक विकास शाखामा समग्र नगरको आर्थिक क्रियाकलापको अद्यावधिक गर्ने प्रणालीको विकास गर्ने र कर्मचारीहरूलाई नगरको बार्षिक कुल ग्राहस्थ उत्पादनको विश्लेषण गने सम्वन्धी तालिम प्रदान गर्ने । ७.जनप्रतिनिधि लक्षित आर्थिक विकास सम्वन्धि अनुशिक्षणलाई निरन्तरता दिने ।	

आर्थिक विकासको परिमाणात्मक लक्ष्य (आ.व. २०९५/९६)

- कृषि क्षेत्रबाट थप ४ हजार र अन्य क्षेत्रबाट ३ हजार ८ सय गरी जम्मा थप ७ हजार ८ सयलाई रोजगारीका अवसर उपलब्ध गराइनेछ ।
- कृषि वाली उत्पादनमा संलग्न व्यवासायिक उत्पादनको औषत वार्षिक खुद आय १० लाख र अन्य उत्पादक किसानको कुल वार्षिक आय रू. ३ लाख पुगेको हुनेछ ।
- पशुपालनमा संलग्न व्यवसायिक उत्पादक (फर्म) को खुद वार्षिक आय रू. १० लाख र पशुपालक किसानको कुल वार्षिक आय ३ लाख पुगेको हुनेछ ।
- पर्यटकीय पूर्वाधार तयार भई वार्षिक आन्तरिक पर्यटक आगमनमा कम्तीमा १ लाख र वाह्य पर्यटक कम्तीमा ३० हजार पुग्ने अनुमान गरिएको छ ।
- सहकारीमा पहुँच (घरबाट ३० मिनेटभित्रको पैदल यात्रामा सहकारीमा पहुँच भएका परिवारको प्रतिशत) लाई दीगो विकास लक्ष्य को सूचक नं SDG 8.3 अनुसार मध्यकालिन अवधि सन् २०२५ (वि.स. २०८२) सम्ममा ७१.३ प्रतिशत, सन् २०३० (वि.सं २०८७) सम्ममा ८० प्रतिशत र सन् २०३९ (वि.स. २०९६) सम्ममा ९० प्रतिशत हुनेछ ।

- करको दायरा वृद्धि भई हालको कुल आम्दानीको ५ प्रतिशत भन्दा कम रहेको आन्तरिक स्रोत आ.व. २०८२/८३ भित्र १० प्रतिशत र आ.व. २०९५/९६ सम्ममा २० प्रतिशत पुगेको हुनेछ ।
- कुल बजेटमा पुँजीगत खर्चको अंश ६० प्रतिशत भन्दा बढी हुनेछ र शहरी पूर्वाधार र सेवालाई उपमहानगरपालिकाको स्तरमा पुऱ्याइनेछ ।

५.३. सामाजिक विकास

यो खण्डमा भिमेश्वर नगरपालिकाको सामाजिक विकास अन्तर्गत शिक्षा र स्वास्थ्य क्षेत्रको नीति तथा आवधिक प्राथमिकता समावेश गरिएको छ । यस वाहेक सम्पदा संरक्षण तथा सामाजिक समावेशीकरणको विषय पनि यस खण्डमा रहेको छ । नगरपालिकाले समाजिक विकास अन्तर्गत समेट्दै आएको खानेपानी तथा सरसफाई क्षेत्रको नीति तथा कार्यक्रम भने पुर्वाधार विकास अन्तर्गत सार्वजनिक निर्माणमा समेटिएको छ ।

५.३.१. शैक्षिक विकास

शिक्षा विकासको आधार हो । साथै मर्यादित एवम् परिष्कृत जीवन सम्मानित रोजगारी तथा उद्यम विकासको आधार समेत हो । ज्ञानमा आधारित समाजको माध्यमबाट मुलुकको दिगो शान्ति र समृद्धिका लागि शिक्षालाई महत्वपूर्ण माध्यमको रुपमा स्वीकार गरिदै आएको छ । नेपालको संविधानले शिक्षा सम्बन्धी हकलाइ मौलिक हकका रुपमा प्रत्याभूत गरेको छ । संविधानले आधारभूत तहसम्मको शिक्षामा पहुँच, अनिवार्य र निःशुल्क शिक्षा तथा माध्यमिक तह सम्मको शिक्षा निःशुल्क पाउने हक प्रत्याभूत गरेको छ । अपांगता भएका र आर्थिक रुपले विपन्न नागरिकलाई कानुन बमोजिम निःशुल्क उच्च शिक्षा पाउने,प्रत्येक नेपाली समुदायलाई कानुन बमोजिम आफ्नो मातृ भाषामा शिक्षा पाउने र त्यसका लागि विद्यालय वा शैक्षिक संस्था खोल्ने र सञ्चालन गर्ने हक प्रत्याभूत गरेको छ । साथै शिक्षालाई बैज्ञानिक, प्राविधिक, व्यावसायिक तथा सीपमुलक तथा रोजगारमुलक बनाउदै शिक्षामा राज्यको लगानी अभिबृद्धि गर्दै नीजि क्षेत्रको लगानीलाई नियमन र व्यवस्थापन गरी सेवामुलक बनाउने नीति अवलम्बन गरेको छ ।

नेपालको शिक्षा क्षेत्रमा विगतमा भएका लगानी र शैक्षिक पूर्वाधारको विकासबाट उल्लेखनीय उपलब्धीहरू प्राप्त भएका छन् । पूर्व प्राथमिक शिक्षामा कुल भर्नादर ८४.७ प्रतिशत पुगेको छ । प्रारम्भिक बालविकासको अनुभवसहित कक्षा १ मा भर्ना हुने बालबालिकाको प्रतिशत ६६.९ पुगेको छ । प्राथमिक तह (कक्षा १ देखि ५), आधारभूत तह (कक्षा १ देखि ८), र माध्यमिक तह (कक्षा ९ देखि १२) को खुद भर्नादर क्रमश : ९६.९, प्रतिशत ९२.७ प्रतिशत र ४६.४ प्रतिशत पुगेको छ । कक्षा ५ र ८ सम्मको टिकाउ दर क्रमश : ८९.६ र ७७.९ प्रतिशत रहेको छ । आधारभूत तथा माध्यमिक तहमा ७२ लाख १४ हजार ५२५ विद्यार्थी भर्ना भई अध्ययन गरिरहेका छन् । प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षामा ९ लाख ७४ हजार बालबालिका अध्ययनरत छन् । लैंगिक समता सुचकाङ्क आधारभूत तह र माध्यमिक तहमा क्रमश : ०.९८ र १.०१ रहेको छ । विद्यालय दोहोऱ्याउने दर आधारभूत तह (कक्षा १ –५) मा ३.८ प्रतिशत र आधारभूत तह (कक्षा ६–८) मा ४.४ प्रतिशत तथा माध्यमिक तह (कक्षा ९–१२) मा ३.७ प्रतिशतमा झरेको छ । मुलुकभर सार्वजनिक र निजी लगानीका गरी ३५०५५ वटा विद्यालयहरू स्थापना भइ सञ्चालनमा रहेका छन् । शिक्षामा पहुँच बढाउन बैकल्पीक तथा खुला शिक्षाका अवसरहरू उपलब्ध छन् । अभिभावकको लगानी परिचालन गरी निजी क्षेत्रले नेपालको विद्यालय शिक्षामा करिव २३ प्रतिशत विद्यार्थीहरूलाई सेवा प्रवाह गरिरहेको स्थिति छ ।

वि.सं २०६८ सालको जनगणनामा १५ बर्ष माथिको जनसंख्याको साक्षरता दर ५८ प्रतिशत रहेको थियो । भने आव २०७४/०७५ मा १५ देखि २४ बर्षको उमेर समुहको साक्षरता दर ८८.६ प्रतिशत पुगेको छ । (**स्रोत राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६**)

भिमेश्वर नगरपालिकामा ४१ वटा सामुदायिक विद्यालय र १३ वटा संस्थागत विद्यालय गरी जम्मा ५४ वटा विद्यालय रहेका छन् जसलाई नक्शा नं १/५.३.१मा जनाईएको छ । ४१ वटा सामुदायिक विद्यालय मध्ये ११ वटा माध्यमिक विद्यालय र ३० वटा आधारभूत विद्यालय रहेका छन् जसलाई नक्शा नं २/५.३.१ मा देखाईएको छ भने संस्थागत तर्फ ७ वटा माध्यमिक र ६ वटा आधारभूत विद्यालय रहेका छन् । माध्यमिक विद्यालय ४ वटामा प्राविधिक धार सञ्चालन भइरहेका छन् । नगर भित्र रहेका ४१ वटा सामुदायिक

विद्यालयमा विद्यालर्थी संख्याको आधारमा कक्षाकोठा संख्या पर्याप्त रहेको छ तर कक्षागत आधारमा यसलाई मापन गरिएको छैन ।

भिमेश्वर नगर भित्रका ४१ वटा सामुदायिक विद्यालयमा प्रति कक्षा कोठा ४० जना विद्यार्थीको आधारमा सबै सामुदायिक विद्यालया क्षमता भन्दा कम बालबालिका अध्ययन गरिरहेका छन् जसलाई नक्शा नं ३/५.३.१ र ४/५.३.१ मा संकेत गरिएको छ । नगरपालिका भित्र रहेका ११ वटा माध्यमिक ३० वटा आधारभूत विद्यालय मध्ये ४ ओटा मा.वि र २९ वटा आ..वि.मा विज्ञान प्रयोगशाला स्थापना भएको छैन । १९ वटा आधारभूत विद्यालयमा कम्प्यूटर ल्याव स्थापन हुन सकेको छैन । ३ वटा मा.वि.र २० वटा आ.वि.मा पुस्तकालय सुविधा पुगेको छैन । ३ वटा मा.वि.र २३ वटा आ.वि.मा प्राथमिक उपचार कक्ष व्यवस्था हुन सकेको छैन । ३० वटा आधारभूत विद्यालय मध्ये ९ वटामा घेराबारको निर्माण भएको छैन । २ वटा मा.वि. र १७ वटा आ.वि.मा बालक र बालिकाको लागि छुट्टाछुट्टै शौचालयको निर्माण भएको छैन । ९ वटा मा.वि.र २९ वटा आ.वि.मा अपांगता भएका बालबालिकाहरूको लागि छुट्टै शौचालयको व्यवस्था भएको छैन । ३ वटा माध्यमिक र ७ वटा आधारभूत विद्यालयमा खानेपानीको सेवा पुग्न सकेको छैन जसलाई नक्शा नं ४/५.३.१ र नक्शा नं ५/५.३.१ मा जनाईएको छ ।

शैक्षिक सत्र २०७५/०७६ को अन्त्य सम्ममा १५ बर्ष माथिको जनसंख्याको साक्षरता दर ५९ प्रतिशत रहेको छ भने १५ देखि २४ को साक्षरता दर ९५.५४ प्रतिशत पुगेको छ । पूर्व प्राथमिक शिक्षाको कुल भर्नादर .... प्रतिशत पूर्व प्राथमिकको अनुभव सहित कक्षा १ मा भर्ना हुने बालबालिकोको संख्या.... प्रतिशत पुगेको छ । प्राथमिक तह (कक्षा १ देखि ५), आधारभूत तह (कक्षा १ देखि ८), र माध्यमिक तह (कक्षा ९ देखि १२) को खुद भर्नादर क्रमश : ..... प्रतिशत, ... प्रतिशत र ..... प्रतिशत पुगेको छ । कक्षा ५ र ८ सम्मको टिकाउ दर क्रमश : ... र ..... प्रतिशत रहेको छ । विचैमा विद्यालय छाड्ने १ देखि ५ मा ... प्रतिशत, ६ देखि ८ मा .... प्रतिशत र ९ देखि १२ मा .. प्रतिशत रहेको छ । आधारभूत तहको औषत सिकाइ उपलब्धी दर .. प्रतिशत र माध्यमिक तहको सिकाइ उपलब्धी दर .... प्रतिशत रहेको छ ।

भिमेश्वर नगरपालिकाले सामुदायिक विद्यालयमा बालबालिकाको पहुँच बृद्धि र टिकाउका लागि बालविकास देखि कक्षा ५ सम्मलाई दिवा खाजा कार्यक्रम व्यवस्थापन गरेको छ । अंग्रेजी भाषाको सुधार गर्नका लागि अंग्रेजी माध्यमबाट पठनपाठन सुरुवात गरेको छ । नगर भित्रका सबै विद्यालयहरूमा विद्यार्थी तथा शिक्षकहको एकरुपरुपता ल्याउन एकै किसिमको विद्यालय पोषाकको व्यवस्था गरेको छ । विद्यालयमा पहुँच र गुणस्तर सुधारका लागि प्रयास भएतापनि बालबालिकाको सिकाईउपलब्धी बृद्धी, शिक्षकको नियमित उपस्थिति, कक्षा समय सम्म शिक्षकलाइ कक्षाकोठामा टिकाउने, पठनपाठनका सम्बन्धमा अभिभावक सचेतना बढाउने, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, विद्यालय प्रशासन र शिक्षकहरूलाई क्षमता विकास गर्ने र पारदर्शि र जवाफदेही बनाइ विद्यालय सुशासनको प्रत्याभूति दिने कार्यका लागि प्रयासहरू भएता पनि अझ प्रभावकारी रुपमा शैक्षिक गुणस्तर बृद्धिका लागि थप योजनाबद्ध प्रयासको आवस्यकता रहेको छ ।

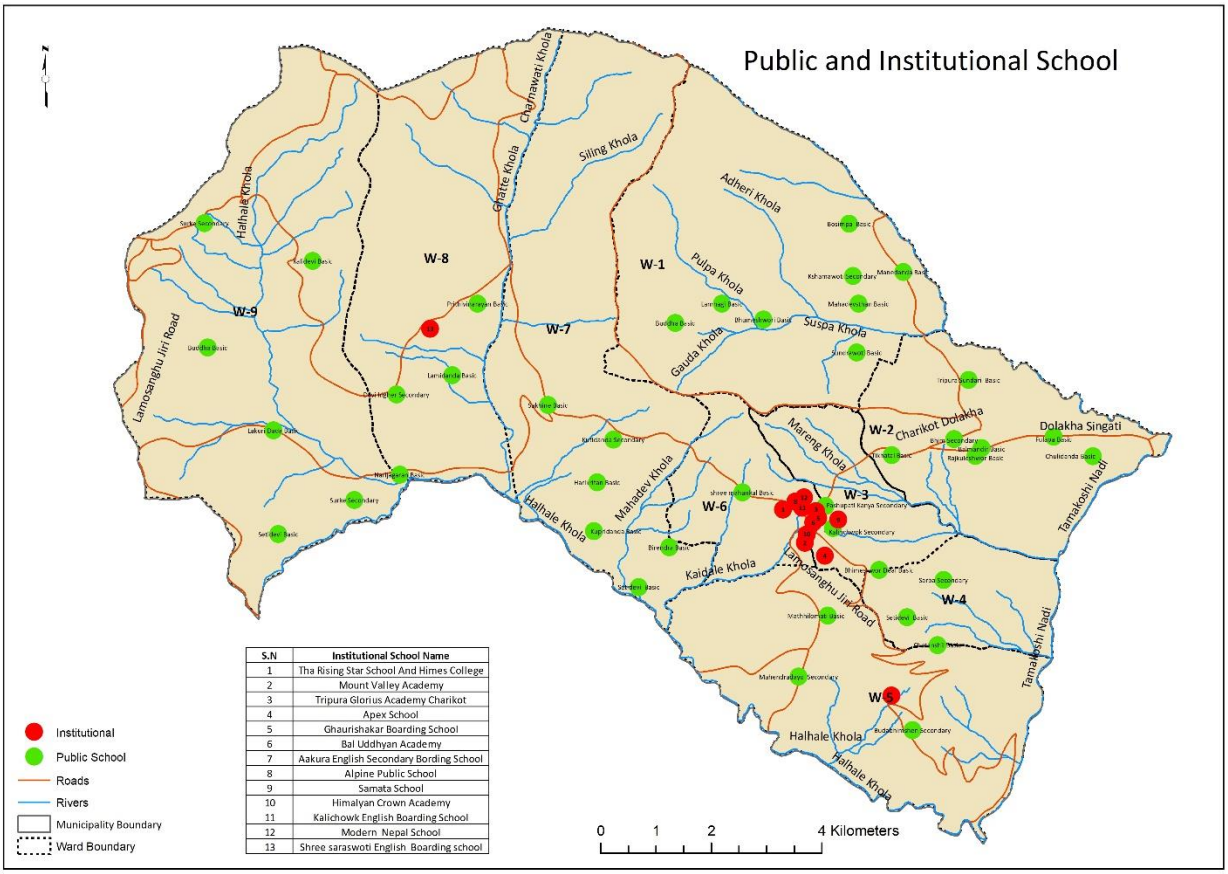

S.N	Institutional School Name
1	Tha Rising Star School And Himes College
2	Mount Valley Academy
3	Tripura Glorius Academy Charikot
4	Apex School
5	Ghaurishakar Boarding School
6	Bal Uddhyan Academy
7	Aakura English Secondary Bording School
8	Alpine Public School
9	Samata School
10	Himalyan Crown Academy
11	Kalichowk English Boarding School
12	Modern Nepal School
13	Shree saraswoti English Boarding school

नक्शा नं १/५.३.१ : नगरमा रहेका विद्यालय

माथिको नक्शामा हरियो रंगको संकेतमा सामुदायिक विद्यालय र रातो रंगको संकेतमा संस्थागत विद्यालय सकेत गरिएको छ ।

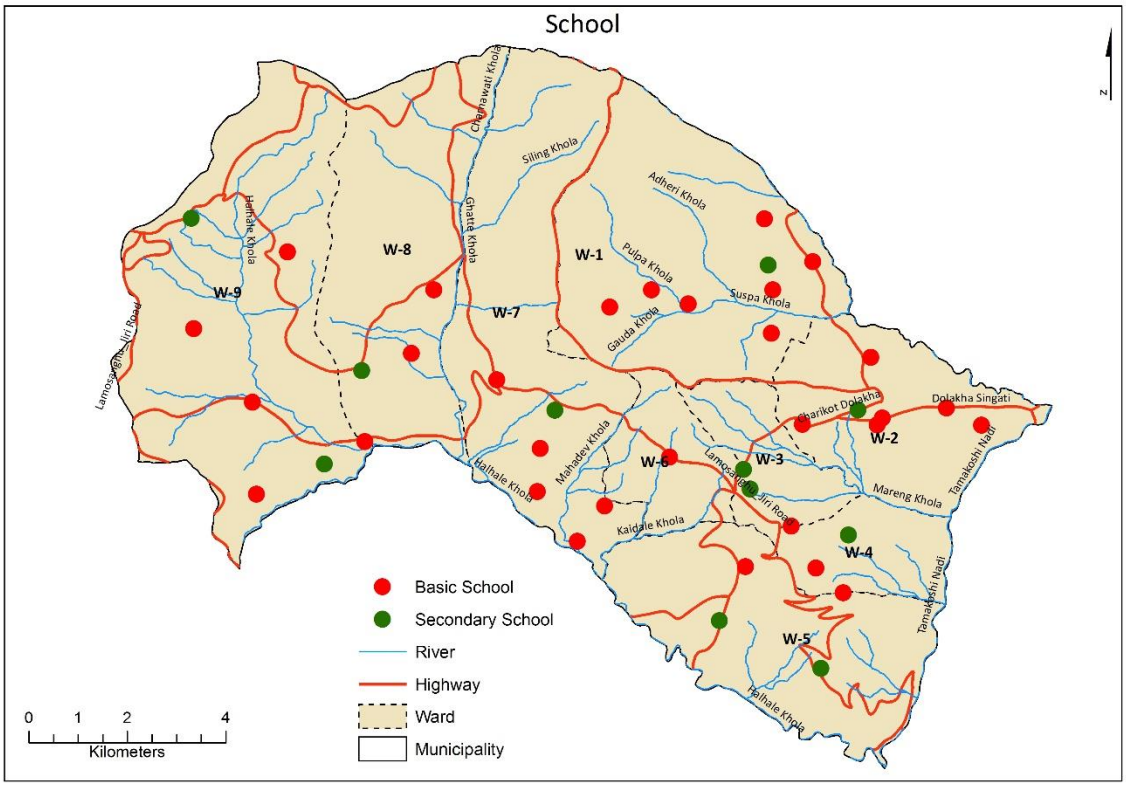

नक्शा नं २/५.३.१: तहगत आधारमा नगरका विद्यालय

माथिको नक्शामा हरियो रंगको संकेतले माध्यमिक विद्यालय र रातो रंगको संकेतले आधारभूत विद्यालय जनाउँछ।

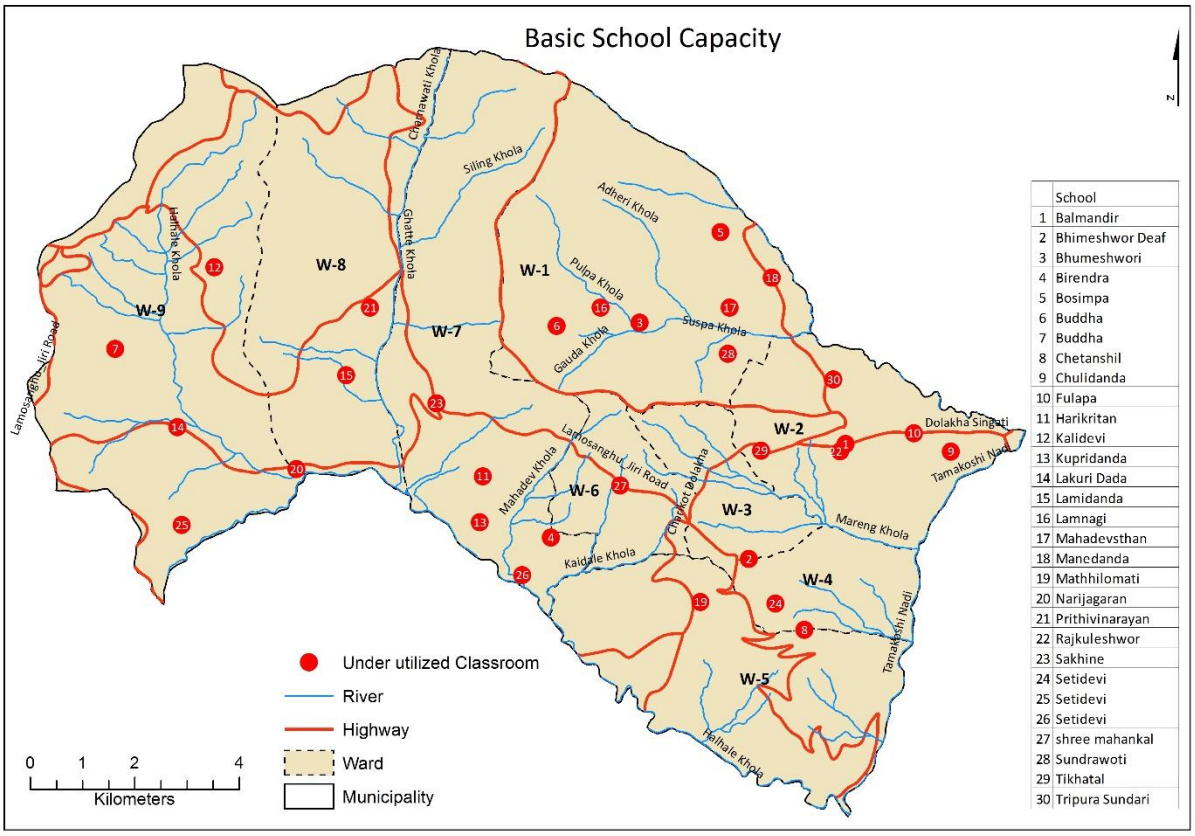

नक्शा न ३/५.३.१ : आधारभूत विद्यालयको क्षमता र उपयोग

नक्शामा जनाईएको रातो विन्दुले कक्षाकोठाको क्षमता भन्दा कम विद्यार्थी भएको विद्यालयको स्थान जनाउँछ । प्रति कक्षाकोठा ४० जना भन्दा कम विद्यार्थी भएको विद्यालयलाई Under utilized classroom भनिएको छ

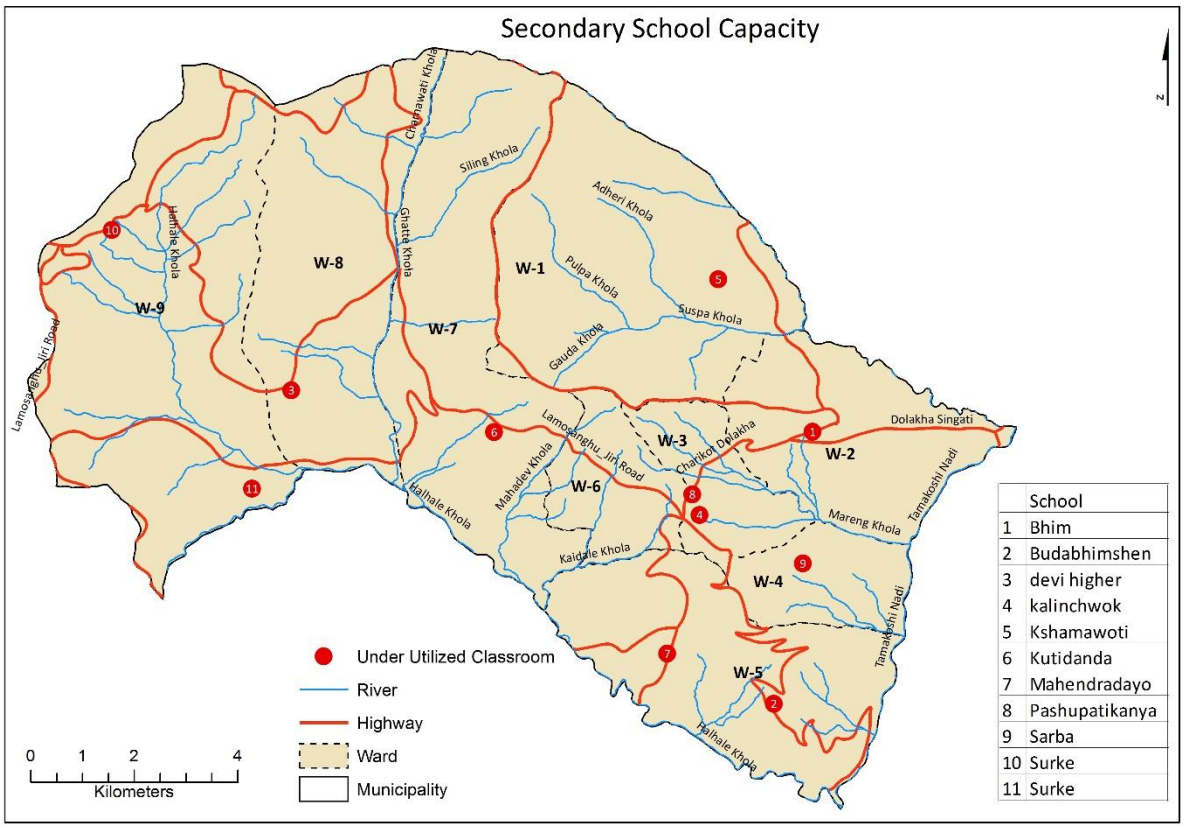

नक्शा न ४/५.३.१: माध्यमिक विद्यालयको क्षमता र उपयोग

नक्शामा जनाईएको रातो विन्दुले कक्षाकोठाको क्षमता भन्दा कम विद्यार्थी भएको विद्यालयको स्थान जनाउँछ । प्रति कक्षाकोठा ४० जना भन्दा कम विद्यार्थी भएको विद्यालयलाई Under utilized classroom भनिएको छ

माथिका सवालको सम्बोधन गरी शैक्षिक क्षेत्रको दीगो विकासका लागि निश्चित उद्देश्यका साथ ठोस नीति अवलब्बन गर्नु पर्ने हुन्छ ।

उद्देश्य १. विद्यालयको पूर्वाधार बालमैत्री र अपांगतामैत्री बनाई विद्यालयको भौतिक र शैक्षिक वातावरण भयरहित बनाउनु ।

सामुदायिक विद्यालयको पूर्वाधार पूर्ण रुपमा बालमैत्री र अपांगतामैत्री हुन सकेको छैन साथै ९ वटा आधारभूत विद्यालयमा घेराबार नहुँदा बालबालिकाहरूको विद्यालय समय भयरहित हुन सकेको छैन । बालमैत्री कक्षकोठा व्यवस्थापन, व्यवस्थित खेलमैदान, बालमैत्री शौचालय लगायतका सेवाको विस्तारले बालबालिकाको

विद्यालय प्रतिको आकर्षण बढी अनियमितता र कक्षा छाड्ने दर कम गर्न मद्धत पुग्दछ । साथै सिकाई उपलब्धी दरमा बृद्धिका लागि पनि आधार तयार गर्न सहयोग गर्दछ ।

नीति क. विद्यालयको भौतिक संरचना बालमैत्री र अपांगमैत्री बनाईनेछ ।

नीति ख. सबै सामुदायिक विद्यालयहरूमा भवन, कक्षाकोठा, फर्निचर, प्रयोगशाला,शौचालय, पानी,पुस्तकालय,बुक कर्नर जस्ता भौतिक तथा शैक्षिक पूर्वाधार पुरा गरिनेछ ।

नीति ग. विद्यालयमा घेराबार र खेलमैदान लगायत आवस्यक सेवाको सुनिश्चितता गरिनेछ ।

नीति घ. विद्यालयमा बालमैत्री खेल मैदान र खेलकुद सामाग्रीको व्यवस्था गरिनेछ ।

नीति ङ. विद्यालयमा बालमैत्री र दण्डरहित शिक्षण सिकाई वातावरण तयार गरिनेछ ।

नीति च. विद्यालय शान्ति क्षेत्रको अवधारणा पुर्ण कार्यान्वयन गरी विद्यालयमा भय रहित वातावरण सिर्जना गर्न आवश्यक कानुनी र संरचनागत व्यवस्था गरिने छ

नीति छ. शिक्षण सिकाईलाई सहभागिता मुलक र भयरहित बनाउनका लागि आधुनिक सिकाई विधिको विकास गरी पुर्ण कार्यान्वयन गरिनेछ ।

उद्देश्य २. शिक्षामा समावेशी र समतामुलक पहुँचयोग्य, गुणस्तरीय तथा सुशासनयुक्त बनाउनु ।

भिमेश्वर नगर भित्रका आधारभूत तहमा अध्ययन गर्ने उमेरका २.५ प्रतिशत बालबालिका विद्यालय बाहिर रहेको देखिन्छ त्यसमा पनि कमजोर आर्थिक अवस्था भएका, असहाय र अपांगता भएका बालबालिकाहरूको विद्यालयमा सहज पहुँच हुन सकेको छैन । सामुदायिक विद्यालयहरूले संस्थागत विद्यालयको तुलनामा सिकाई उपलब्धी दरमा बृद्धि गरी सामुदायिक विद्यालय प्रतिको अभिभावकको विश्वास जित्नु पर्ने अवस्था रहेको छ । विद्यालय प्रशासन र अभिभावक विचमा सुमधुर सम्बन्ध कायम गर्नका लागि विद्यालय सुशासनलाई प्रभावकारी बनाउनु पर्ने हुन्छ ।

नीति क. आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षामा सबै बालबालिकाको सहज पहुँच सुनिश्चित र गुणस्तर सुधार गर्न आवश्यक कानुन निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।

नीति ख. शिक्षकको ज्ञान र सीप कक्षाकोठामा पुऱ्याइ बालबालिकाको सिकाई उपलब्धी दर उच्च बनाउने नीति अवलम्बन गरिनेछ ।

नीति ग. बालविकासकेन्द्रको बसाई व्यवस्थापन बालमैत्री बनाई सबै बालविकास केन्द्रलाई मन्टेश्वरी विधिबाट शिक्षणसिकाई वातावरण सिर्जना गरिने छ ।

नीति घ. निशुल्क र अनिवार्य विद्यालय शिक्षाको नीति व्यवहारिक कार्यान्वयनमा लगिने वातावरण निर्माण गरिनेछ ।

नीति ङ. निरन्तर मुल्यांकन प्रणालीको व्यवहारिकताको आधारमा कार्यान्वयन प्रकृयामा सुधार गर्ने आधार तयार गरिनेछ ।

नीति च. अपनत्वको सिर्जना, नेतृत्वको सवलिकरण, शिक्षण सिकाई प्रकृयामा सुधार, पेशागत नैतिकताको प्रबर्द्धन, लगानी अभिबृद्धि र प्रविधिको उच्चतम प्रयोगद्धारा सामुदायिक विद्यालयको शैक्षिक गुणस्तर अभिबृद्धि गरिनेछ ।

नीति छ. राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ मा व्यवस्था भए आनुसार आधारभूत तहको कक्षा एक देखि तीन सम्म एकीकृत पाठ्यक्रममा आधारित कक्षा शिक्षण वा बहु कक्षाशिक्षण पद्धतिलाई व्यवहारिक कार्यान्वयनमा लगिने छ।

नीति ज. सामुदायिक विद्यालयका शिक्षकले विषयगत शिक्षण,बहुकक्षा शिक्षण,कक्षा शिक्षण पद्धति सम्बन्धी ज्ञान र सीप हासिल गरि पठन पाठनमा सो को प्रभावकारी प्रयोग गर्न सक्ने गरी शिक्षक तालिम र क्षमता विकास कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।

नीति झ. सामुदायिक विद्यालयमा विज्ञान र प्राविधिक धारतर्फको विषय समावेश गरी नमूनाका रुपमा सञ्चालन गराउन सम्बन्धीत सरोकारवालाहरू संगको सहकार्य गर्ने नीति लिइनेछ ।

नीति ञ. व्यवहारिक र जीवनपयोगि शिक्षाको कार्यान्वयनमा विशेष जोड दिइनेछ ।

नीति ट.. सामुदायिक विद्यालयमा पुस्तकालय, कम्प्यूटर र इ हाजिरीको व्यवस्था क्रमश : गरिनेछ ।

नीति ठ.. फरक क्षमता(अपांगता) भएका बालबालिकाको पहुँच बृद्धिमा विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।

नीति ड. विद्यालय सुशासन प्रणालीलाई व्यवहारिक कार्यान्वयनमा लगिनेछ ।

उद्देश्य नं ३ . नगरको शिक्षा शाखा, विद्यालय शिक्षक , कर्मचारीको र विभिन्न संरचनाको क्षमता विकास गर्नु ।

नेपालको संविधान २०७२ ले आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षाको अधिकार स्थानीयत तहको एकल अधिकारको रुपमा व्यवस्था गरेको अवस्थामा नगरमा स्थापना भएको शिक्षा शाखा, नगर देखि वडा तह सम्म स्थापना हुने शिक्षा संरचना, विद्यालयका शिक्षक र कर्मचारीहरूको क्षमता विकास गरी विद्यालय शिक्षालाई थप व्यवस्थित गर्न मद्धत पुग्दछ ।

नीति क. शिक्षकहरूलाइ मागमा आधारित तालिमको व्यवस्था गरिनेछ ।

नीति ख. नगर शिक्षा समिति र वडा शिक्षा समितिलाई क्षमता गरिनेछ ।

नीति ग. नगरमा निर्माण भएका बिभिन्न शिक्षा संरचनालाइ जनशक्ति र प्राविधिक रुपमा सबल बनाइनेछ ।

नीति घ. नगरमा निर्माण भएका शिक्षा संरचनाको क्षमता विकास गरी पारदर्शिता र सुशासन सुनिश्चितताका लागि आवस्यक क्षमता विकास गरिनेछ ।

नीति ङ विद्यालय सुचना प्रणाली प्रभावकारी बनाउन नगरपालिका स्तरमा सुचना व्यवस्थापन सम्बन्धी एप्स निर्माण र कार्यान्वयन गरिनेछ ।

नीति च. शिक्षकलाई पुरस्कार र दण्डको व्यवस्था गर्ने नीति अवलम्बन गरिनेछ ।

उद्देश्य ४. विद्यालयको क्षमता र सेवाक्षेत्र सुनिश्चित गर्नु

सामुदायिक विद्यालयको भौतिक र शैक्षिक क्षमताका बृद्ध गर्ने लक्ष प्राप्तीका लागि नगर भित्रका सबै सामुदायिक विद्यालयको भौति क्षमता मापन गरी आवस्यक विद्यालयमा भौतिक निर्माण गर्नु पर्ने हुन्छ । विद्यालयको सेवाक्षत्र प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयनमा नआउँदा सेवा क्षेत्रका विद्यालय खाली हुने र सेवा क्षेत्र बाहिरको विद्यालयमा विद्यार्थीको चाप बृद्धि भई भौतिक व्यवस्थापन र गुणस्तर कायम गर्न समस्या हुने भएकोले विद्यालयको क्षमता र सेवाक्षेत्र सुनिश्चित गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

नीति क. विद्यालयको क्षमता मापनमा आधारहरू तयार गरी क्षमता यकिन गरिनेछ ।

नीति ख. विद्यालयको सेवाक्षेत्र सम्बन्धी आधारहरू तयार गरी सेवाक्षेत्र सुनिश्चित गरिनेछ

नीति ग. विद्यालयको सेवाक्षेत्र भित्रका बालबालिकाहरूलाई सेवाक्षेत्र भित्रनै अध्ययन गर्नका लागि प्रोत्साहन गरिनेछ ।

उद्देश्य नं ५. प्राविधिक शिक्षाको विकासका लागि आवस्यक पूर्वाधार सहित वातावरण तयार गर्नु ।

विद्यालय शिक्षालाई थप आकर्षक, व्यवहारिक र जीवनउपयोगी बनाउनका लागि प्राविधिक शिक्षा सहज र सुलभ बनाउनु पर्ने पक्षमा आम अभिभावकको अपेक्षा रहेको छ । अनिवार्य आधारभूत शिक्षा र निशुल्क माध्यमिक शिक्षाको व्यवहारिक कार्यान्वयनका लागि नगरले प्राविधिक शिक्षामा बढी जोड दिनु पर्ने अवस्था रहेको छ ।

नीति क. सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयमा प्राविधिक धारमा सञ्चालनमा प्रोत्साहन गरीनेछ ।

नीति ख. सामुदायिक विद्यालयलले शिक्षामा सामाजिक व्यवसाय गर्नका लागि आवस्यक वातावरण तयार गरिनेछ।

नीति ग. बहु प्राविधिक विद्यालय सञ्चालन गर्नका लागि सामुदायिक नीजि साझेदारी नीति अवलम्बन गरिनेछ।

नीति घ. मेडिकल कलेज, इन्जिनियरिङ कलेज, कृषि क्याम्पस खोल्नका लागि आवस्यक पहल गरिनेछ ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.३.१ : शिक्षा विकास

क. भिमेश्वर नगरपालिकामा आधारभूत तहमा अध्ययन गर्ने उमेरका लगभग २.५ प्रतिशत बालबालिकाहरू विद्यालय बाहिर रहेका छन् जसलाई नक्शा नं ५/५.३.१ मा जनाईएको छ । सामुदायिक विद्यालयको गुणस्तर संस्थागत विद्यालयको तुलनामा कमजोर रहेको छ । नगरले शिक्षा ऐन निर्माण गरेको छ तर सामुदायिक विद्यालयमा बालबालिका आकर्षित गर्ने ठोस नीति, नियम र कार्यविधि निर्माण हुन सकेको छैन त्यसैले सबै बालबालिकाको शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित र गुणस्तर सुधार, अनिवार्य आधारभूत शिक्षा र निशुल्क माध्यमिक शिक्षा कार्यान्वयन गर्नका लागि आवस्यक शिक्षा नियमावली, निर्देशिका र कार्यबिधि निर्माण गरी आवस्यक कानुनी प्रकृया पुरा गर्नेका लागि निम्न अनुसारका प्राथमिकता निर्धारण गरिएको छ ।

तत्कालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दीर्घकालिन(८ देखि २० बर्ष)**
१. शिक्षा नियमावली निर्माण गर्ने २. अनिवार्य शिक्षा कार्यान्वयनका लागि आवस्यक कार्यविधि निर्माण गर्ने ३. संबैधानिक अधिकार बमोजिम आधारभूत तह सम्म मातृ भाषाको कक्षा सञ्चालन गर्ने सम्बन्धी कार्यविधि निर्माण गर्ने ४.अपांगता भएका र विपन्न बालबालिकाको शिक्षामा पहुँच र त्यस्ता बालबालिकाको संरक्षण सम्बन्धी नीति निर्माण र कार्यान्वयन गर्ने ५.सबै बालबालिकाहरूको शिक्षामा पहुँच र गुणस्तर अभिबृद्धिको लागि कार्यविधि निर्माण गर्ने ६.हरेक विद्यालयको आफ्नो सेवा क्षेत्र तोक्ने सम्बन्धी कार्यविधि निर्माण गर्ने र सो अनुरुप व्यवस्थित गर्ने ७.प्राविधिक शिक्षाको विकासका लागि नीजि सामुदायिक लगानी सम्बन्धी नीति निर्माण गर्ने ८.संस्थागत विद्यालयलाइ सामुदायिक विद्यालयमा रुपान्तरण गर्ने नीति	१.शिक्षा ऐन तथा नियमावली अध्यावधिक गर्ने २. निर्माण गरेका कार्यविधिको आवस्यकता अनुसार परिमार्जन गरी कार्यान्वयन गर्ने ३.मातृभाषाको कक्षा सञ्चालन गर्न चाहने विद्यालयको लागि कानुनी रुपमा प्रोत्साहन गर्ने ४.अपांगता भएका बालबालिकाहरूको शिक्षामा पहुँच सम्बन्धी कार्यविधिको आवस्यकता अनुसार परिमार्जन गर्ने ५.सबै बालबालिकाहरूको शिक्षामा पहुँच र गुणस्तर सुधारका लागि निर्माण भएका कार्यविधिको आवस्यक कार्यान्वयनमा जोड दिने ६.सामुदायिक विद्यालयको सेवाक्षेत्र तोक्न निर्माण भएको कार्यविधिको आवस्यकता अनुसार अध्यावधिक गर्दै कार्यान्वयनमा जोड दिने ७.प्राविधिक शिक्षाको विकास र प्रवर्दन गरी दक्ष जनशक्ति उत्पादनका लागि नीजि सामुदायिक लगानी सम्बन्धी नीति निर्माण र कार्यान्वयन गर्ने	१. शिक्षाको विकासका लागि निर्माण गरिएको नीति नियमको आवस्यक परिमार्जन गर्ने

निर्माण गर्नका लागि आवस्यक वातावरण तयार गर्ने	८.संस्थागत विद्यालयलाइ सामुदायिक विद्यालयमा रुपान्तरण गर्ने नीति निर्माण र कार्यान्वयन गर्ने	८.संस्थागत विद्यालयलाई सामुदायिक विद्यालयमा रुपान्तरण गर्ने नीतिको अध्याबधिक गरी कार्यान्वयन गर्ने

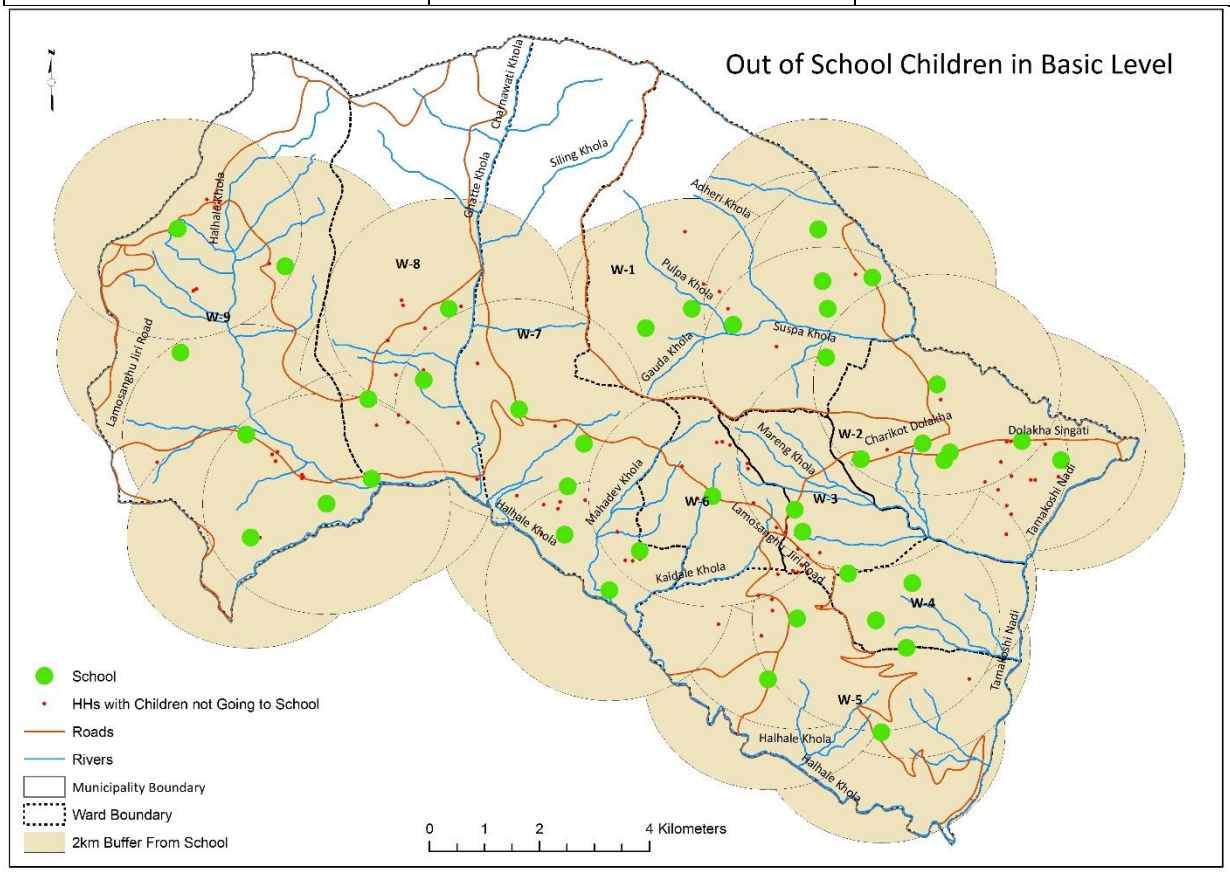

नक्शा नं ५/५.३.१: विद्यालय वाहिर रहेका वालवालिका

माथिको नक्शामा रातो विन्दुले ५ देखि १२ बर्ष उमेर समुहका विद्यालय नगएका घरको संकेत गर्दछ भने हरियो रंगले विद्यालयको संकेत गरेको छ ।

ख. भिमेश्वर नगरपालिकामा विद्यालय शिक्षालाई प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन गर्नका लागि आवस्यक संरचना निर्माण हुन बाँकी रहेकोले शिक्षामा भएका प्रगतीको समिक्षा, प्रभावकारी अनुगमन, शिक्षाको विकासका लागि आवस्यक योजना निर्माण र कार्यान्वयन जस्ता पक्षलाई प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नका लागि आवस्यक संरचना र प्रभावकारी योजना निर्माण गर्नका लागि तपशिल अनुसारका प्राथमिकता निर्धारण गरिएको छ ।		
तत्कालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दीर्घकालिन(८ देखि २० बर्ष)**
१.गठन भएको नगर र वडा शिक्षा समितिको क्षमता विकास गर्ने २.वडा शिक्षा समिति मार्फत विद्यालयको प्रगतिको नियमित समिक्षा गर्ने ३.वडा शिक्षा योजना निर्माण गर्ने	१.नगर र वडा शिक्षा समितिको नियमित क्षमता अभिबृद्धि गर्ने २.वडा शिक्षा समिति मार्फत विद्यालयको प्रगति समिक्षा गर्ने परिपाटी बार्षिक योजनामा अभिलेख गर्ने ३.वडा शिक्षा योजनाको नियमित समिक्षा र अध्याबधिक गर्ने	१.गठन भएका समितिहरूको स्वपरिचालन लागि आवस्यक वातावरण निर्माण गर्ने

४.विद्यालयको भौतिक ,शैक्षणिक र व्यवस्थापन तथा शिक्षक/कर्मचारीको जवाफदेहिता लाइ केन्द्रीत गरेर नगरशिक्षा योजना निर्माण गर्ने ५.सबै विद्यालयको विद्यालय सुधार योजना निर्माण गर्ने विद्यालयको अभिलेख तयार गर्ने ६.नगर तथा वडाहरूमा शिक्षा अनुगमन समिति गठन गर्ने	४.नगर शिक्षा योजनाको नियमित समिक्षा र अध्यावधिक गर्ने ५.विद्यालय सुधार योजना र विद्यालय अभिलेखको अध्याबधिक गर्ने ६.प्रत्येक वडामा वडा शिक्षा समितिको माध्यमबाट अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने	४.शिक्षाको योजनाबद्ध विकासका लागि योजना शाखामा पर्याप्त जनशक्तिको व्यवस्थापन गर्ने प्रभावकारी योजना निर्माण गर्ने

ग.नगरपालिका भित्रका बालविकास केन्द्रमा भर्ना हुने उमेरका बालबालिका सबै बालविकास केन्द्रमा भर्ना भएका छैनन् । बालविकास केन्द्रको सिकाई वातावरण बालमैत्री बनाई सबै बालविकास उमेरका बालबालिकाहरूलाई बालविकासमा भर्ना गरी बालविकासको खुद भर्ना दर शत प्रतिशतमा पुऱ्याउन बालविकासको शैक्षिक एवं भौतिक वातावरण प्रभावकारी बनाउनका लागि निम्न अनुसारका प्राथमिकता रहेका छन् ।

तत्कालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दीर्घकालिन(८ देखि २० बर्ष)**
१.गठन भएको नगर र वडा शिक्षा समितिको क्षमता विकास गर्ने २.वडा शिक्षा समिति मार्फत विद्यालयको प्रगतिको नियमित समिक्षा गर्ने ३.वडा शिक्षा योजना निर्माण गर्ने ४.विद्यालयको भौतिक ,शैक्षणिक र व्यवस्थापन तथा शिक्षक/कर्मचारीको जवाफदेहिता लाइ केन्द्रीत गरेर नगरशिक्षा योजना निर्माण गर्ने ५.सबै विद्यालयको विद्यालय सुधार योजना निर्माण गर्ने विद्यालयको अभिलेख तयार गर्ने ६.नगर तथा वडाहरूमा शिक्षा अनुगमन समिति गठन गर्ने	१.नगर र वडा शिक्षा समितिको नियमित क्षमता अभिबृद्धि गर्ने २.वडा शिक्षा समिति मार्फत विद्यालयको प्रगति समिक्षा गर्ने परिपाटी बार्षिक योजनामा अभिलेख गर्ने ३.वडा शिक्षा योजनाको नियमित समिक्षा र अध्याबधिक गर्ने ४.नगर शिक्षा योजनाको नियमित समिक्षा र अध्यावधिक गर्ने ५.विद्यालय सुधार योजना र विद्यालय अभिलेखको अध्याबधिक गर्ने ६.प्रत्येक वडामा वडा शिक्षा समितिको माध्यमबाट अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने	१.गठन भएका समितिहरूको स्वपरिचालन लागि आवस्यक वातावरण निर्माण गर्ने ४.शिक्षाको योजनाबद्ध विकासका लागि योजना शाखामा पर्याप्त जनशक्तिको व्यवस्थापन गर्ने प्रभावकारी योजना निर्माण गर्ने

ग.नगरपालिका भित्रका बालविकास केन्द्रमा भर्ना हुने उमेरका बालबालिका सबै बालविकास केन्द्रमा भर्ना भएका छैनन् । बालविकास केन्द्रको सिकाई वातावरण बालमैत्री बनाई सबै बालविकास उमेरका बालबालिकाहरूलाई बालविकासमा भर्ना गरी बालविकासको खुद भर्ना दर शत प्रतिशतमा पुऱ्याउन बालविकासको शैक्षिक एवं भौतिक वातावरण प्रभावकारी बनाउनका लागि निम्न अनुसारका प्राथमिकताहरू तय गरिएको छ ।

तत्कालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दीर्घकालिन(८ देखि २० बर्ष)**

१.गठन भएको नगर र वडा शिक्षा समितिको क्षमता विकास गर्ने २.वडा शिक्षा समिति मार्फत विद्यालयको प्रगतिको नियमित समिक्षा गर्ने ३.वडा शिक्षा योजना निर्माण गर्ने ४.विद्यालयको भौतिक ,शैक्षणिक र व्यवस्थापन तथा शिक्षक/कर्मचारीको जवाफदेहिता लाइ केन्द्रीत गरेर नगरशिक्षा योजना निर्माण गर्ने ५.सबै विद्यालयको विद्यालय सुधार योजना निर्माण गर्ने विद्यालयको अभिलेख तयार गर्ने ६.नगर तथा वडाहरूमा शिक्षा अनुगमन समिति गठन गर्ने	१.नगर र वडा शिक्षा समितिको नियमित क्षमता अभिबृद्धि गर्ने २.वडा शिक्षा समिति मार्फत विद्यालयको प्रगति समिक्षा गर्ने परिपाटी बार्षिक योजनामा अभिलेख गर्ने ३.वडा शिक्षा योजनाको नियमित समिक्षा र अध्याबधिक गर्ने ४.नगर शिक्षा योजनाको नियमित समिक्षा र अध्यावधिक गर्ने ५.विद्यालय सुधार योजना र विद्यालय अभिलेखको अध्याबधिक गर्ने ६.प्रत्येक वडामा वडा शिक्षा समितिको माध्यमबाट अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने	१.गठन भएका समितिहरूको स्वपरिचालन लागि आवस्यक वातावरण निर्माण गर्ने ४.शिक्षाको योजनाबद्ध विकासका लागि योजना शाखामा पर्याप्त जनशक्तिको व्यवस्थापन गर्ने प्रभावकारी योजना निर्माण गर्ने

घ.भिमेश्वर नगरपालिका भित्रका सामुदायिक विद्यालयहरूमा खानेपानी, शौचालय, घेराबार, पुस्तकालय, विज्ञान प्रयोगशाला, कम्प्यूटर प्रयोगशाला, प्राथमिक उपचार कक्ष, खेलकुद सामाग्री, शैक्षिक सामाग्री लगायत धेरैजसो विद्यालयहरूमा अपांग मैत्री विद्यालय भवन र शौचालयको व्यवस्था हुन सकेको छैन जसलाई नक्शा नं ६ र ७ मा सुचित गरिएको छ। जसले गर्दा सबै प्रकारका बालबालिकाको विद्यालय पहुँच, बालमैत्री र भयरहित सिकाई वातावरण तयार गर्नका लागि चुनौति देखिएको छ। विद्यालय शिक्षामा सबै बालबालिकाको पहुँच, गुणस्तर सुधार, भौतिक निर्माण र सेवा सुविधा प्रभावकारी बनाउने साथै आवस्यकता अनुसार प्राविधिक विद्यालय स्थापना र सञ्चालनका लागि निम्न अनुसारका प्राथमिकता रहेका छन्।

तत्कालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दीर्घकालिन(८ देखि २० बर्ष)**
१.अत्यावस्यक सामुदायिक विद्यालयको भौतिक(नयाँ भवन निर्माण, कक्षाकोठा मर्मत) निर्माण गर्ने २.स्थानीय सामाग्री प्रयोग गरेर शैक्षिक सामाग्रीको निर्माण र प्रयोग गराउने ३.सबै सामुदायिक विद्यालयमा प्राथमिक उपचार बक्सको व्यवस्था गर्ने गरी माध्यमिक तहमा प्राथमिकउपचार कक्ष निर्माणका लागि वातावरण तयार गर्ने ४.सबै सामुदायिक विद्यालयमा कम्तीमा २ कक्षा सम्म अंग्रेजी	१.भौतिक निर्माण आवस्यक सामुदायिक विद्यालयको भौतिक निर्माण गर्ने २.शैक्षिक सामाग्री निर्माण र प्रयोगका लागि सबै विद्यालयलाई अनिवार्य गराउने ३.सबै माध्यमिक विद्यालयको माध्यमिक तहमा १ वटा प्राथमिक उपचार कक्षको निर्माण गर्ने ४.सामुदायिक विद्यालयको कक्षा ५ सम्म अंग्रेजी माध्यमबाट	१.भौतिक निर्माण गर्दा अपांगमैत्री र बाल मैत्री संचनाको लागि विशेष आधार तयार गरी पूर्ण कार्यान्वयन गर्ने २.शैक्षिक सामाग्रीको निर्माण र प्रयोगका आधारमा विद्यालयलाई पुरस्कृत गर्ने ३.सबै सामुदायिक विद्यालयमा प्राथमिक उपचार कक्षको व्यवस्था गर्ने

माध्यमबाट पठपानठन अनिवार्य सुरुवात गर्ने ५.सबै सामुदायिक विद्यालयलाइ निरन्तर मुल्यांकन प्रणाली कार्यान्वयनका लागि तालिम प्रदान गर्ने ६.पाठ्यक्रमका आधारित शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको लागि शिक्षकलाइ अभिप्रेरित हुने तालिम प्रदान गर्ने ७.प्रधानाध्यापक, शिक्षक तथा कर्मचारीको कार्यसम्पादन मुल्यांकन प्रकृयालाई पारदर्शि तथा नतिजामा आधारित बनाउन कार्य सम्पादन संझौता गर्ने ८.घेराबार निर्माण नभएका सामुदायिक विद्यालयमा घेराबार निर्माण थालनी गर्ने	पठनपाठनका लागि वातावरण तयार गरी पठनपाठन सुरुवात गर्ने ५.निरन्तर मुल्यांकन प्रणालि सबै सामुदायिक विद्यालयमा अनिवार्य र व्यवहारिक बनाउने ६.सबै सामुदायिक विद्यालयमा पाठ्यक्रमका आधारित शिक्षण सिकाई क्रियाकलाप अनिवार्य गर्ने ७.शिक्षकहरूलाई कार्यप्रगतीका आधारमा थप प्रोत्साहन /नसिहतको व्यवस्था गर्ने ८.घेराबार नभएका सबै सामुदायिक विद्यालयमा घेराबार निर्माण सम्पन्न गर्ने	४.आधारभूत तह सम्म अंग्रेजी माध्यमबाट पठनपाठन अनिवार्य गर्ने ५.निरन्तर मुल्यांकन प्रणाली प्रति अभिभावक र सरोकारवालाको विस्वास जित्ने वातावरण तयार गर्ने ६.पाठ्यक्रममा आधारित शिक्षण सिकाई क्रियाकलापको आधारमा विद्यालयलाई थप प्रोत्साहन गर्ने ७.शिक्षकहरूलाई कार्यसम्पादनका आधारमा ग्रेड बृद्धि गर्ने ८.सबै सामुदायिक विद्यालयलाई भौतिक र मनोबैज्ञानिक रुपमा सुरक्षित बनाउने
तत्कालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दीर्घकालिन(८ देखि २० बर्ष)**
९.सामुदायिक विद्यालयको औषत सिकाई उपलब्धी बृद्धिका आधारहरू तयार गर्ने १०.खानेपानी सेवा नपुगेका सामुदायिक विद्यालयमा खानेपानी सेवा विस्तारको थालनी गर्ने ११.सबै सामुदायिक विद्यालयमा छात्रा र छात्रको लागि छुट्टा छुट्टै शौचालयको निर्माण थालनी गर्ने १२.सामुदायिक विद्यालयमा विद्यालय बसको व्यस्थामा लागि पूर्व तयारी गर्ने १३.विज्ञान प्रयोगशाला नभएका सामुदायिक विद्यालयमा विज्ञान प्रयोगशाला निर्माणका लागि वातावरण निर्माण गर्ने १४.पुस्तकालय नभएका विद्यालयहरूमा पुस्तकालय सञ्चालनका लागि आवस्यक तयारी गर्ने १५.मर्ज गर्न सकिने सम्भावना भएका विद्यालयहरूलाई मर्ज गर्ने आवस्यक अध्ययन गुरा गरी मर्ज गर्न थालनी गर्ने १६.सामुदायिक विद्यालयको कम्तीमा ३ कक्षा सम्म दिवा खाजाको व्यवस्था गर्ने	९.विद्यालयहरूलाई औषत सिकाई उपलब्धीका आधारमा पुरस्कृत गर्ने १०.खानेपानी सेवा नपुगेका सबै सामुदायिक विद्यालयमा स्वच्छ खानेपानीको व्यवस्था गर्ने ११.छात्रा र छात्रहरूका लागि सबै सामुदायिक विद्यालयमा छुट्टा छुट्टै शौचालयको निर्माण सम्पन्न गर्ने १२.विद्यालय बस सञ्चालना लागि आवस्यक स्रोत व्यवस्थापन गर्ने १३.विज्ञान प्रयोगशाला नभएका सामुदायिक माध्यमिक विद्यालय सबैका विज्ञान प्रयोगशाला सञ्चालन गर्ने १४.पुस्तकालय नभएका समुदायिक विद्यालयमा पुस्तकालयको निर्माण र सञ्चालन गर्ने १५.मर्ज गर्न सकिने सबै सामुदायिक विद्यालय मर्ज गर्ने र मर्ज भएर खालि भएका विद्यालय भवनलाइ अन्य सामुदायिक प्रयोगमा ल्याउने	९.सामुदायिक विद्यालयको औषत सिकाइ उपलब्धी दर तहगत र कक्षागत रुपमा कम्तीमा वि प्लस श्रेणीमा पुऱ्याउने १२.सबै सामुदायिक विद्यालयमा विद्यालय बसको व्यवस्थागर्ने १३.सबै सामुदायिक विद्यालयमा कम्तीमा ६ कक्षा देखि माथि विज्ञान प्रयोगशाला निर्माण सम्पन्न गर्ने १४.तहगत पुस्तकालय सञ्चालन गर्ने १६.सबै सामुदायिक विद्यालयमा दिवा खाजाको व्यवस्था गर्ने

१७.माध्यमिक विद्यालयमा एक विद्यालय एक नर्सको व्यवस्थाको लागि वातावरण तयार गर्ने १८.अपांगताभएका बालबालिकाहरूको लागि नगरपालिका स्तरमा आवासीय विद्यालय निर्माणका लागि आधार तयार गर्ने १९.सामुदायिक विद्यालयमा इ हाजिरीको सुरुवात गर्ने २०.माध्यमिक तहमा प्राविधिक धार सञ्चालनका लागि आवस्यक आधार तयार गर्ने २१.विद्यालयका शिक्षकहरूलाई क्षमता विकास तालिम प्रदान गर्ने २२.बहु प्राविधिक विद्यालय संग सञ्चालनका लागि आधार तयार गर्ने	१६.सामुदायिक विद्यालयको आधारभूत तह सम्म दिवा खाजाको व्यवस्था गर्ने १७.माध्यमिक तहमा एक विद्यालय एक नर्सको व्यवस्था कार्यान्वयन गर्ने १८.अपाङ्गता भएका बालिकाहरूको लागि आवासीय विद्यालय सञ्चालन गन १९.सामुदायिक विद्यालय सबैमा इ हाजिरीको व्यवस्था गर्ने २०.सबै माध्यमिक तहमा प्राविधिक धार सञ्चालन गर्ने २१.विषयगत शिक्षकहरूलाइ क्षमता विकास तालिम प्रदान गर्दै प्रविधि मैत्री बनाउने २२.नगरपालिका भित्र बहु प्राविधिक विद्यालय सञ्चालन गर्ने	१८अपांगता भएका भएका बालबालिकाहरूको लागि आवासीय विद्यालय निरन्तरताका लागि कोषको व्यवस्था गर्ने २०.सामुदायिक विद्यालयको माध्यमिक तह सबैमा प्राविधिक धार सञ्चालन गर्ने २१.विद्यालयका सबै शिक्षकहरूलाइ प्रविधि मैत्री तालिम प्रदान गर्ने

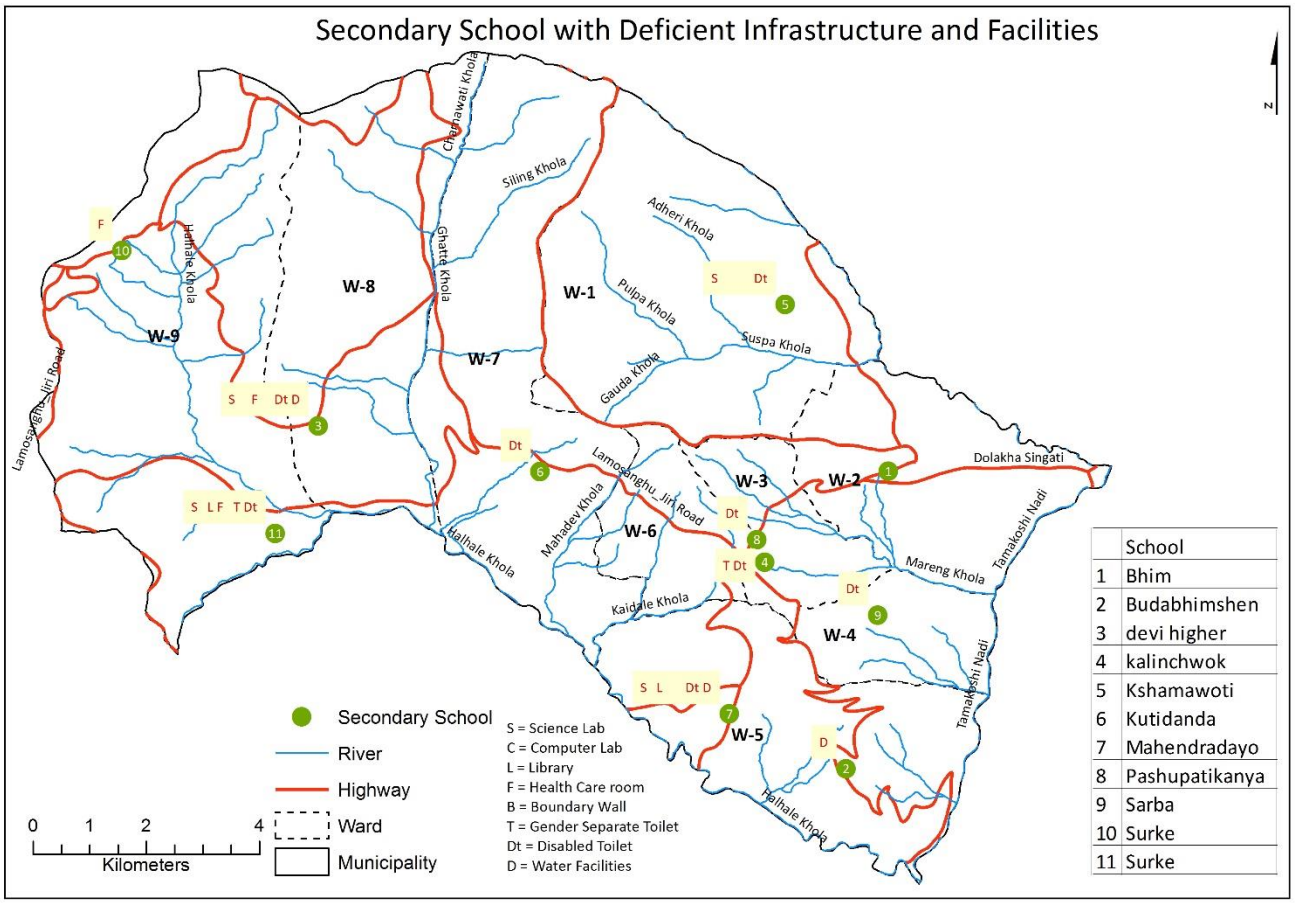

नक्शा नं ६/५.३.१: विद्यालयका पुर्वाधारको अवस्था

माथि नक्शामा देखाइएको S,C,L,F,B,T,Dt,D संकेतले क्रमशः विज्ञान र कम्प्यूटर प्रयोगशाला, पुस्तकालय, प्राथमिक उपचार कक्ष, घेराबार, बालक र बालिकाको लागि छुट्टै शौचालय, अपांगतामैत्री शौचालय र खानेपानी सुविधा नभएको जनाउँछ ।

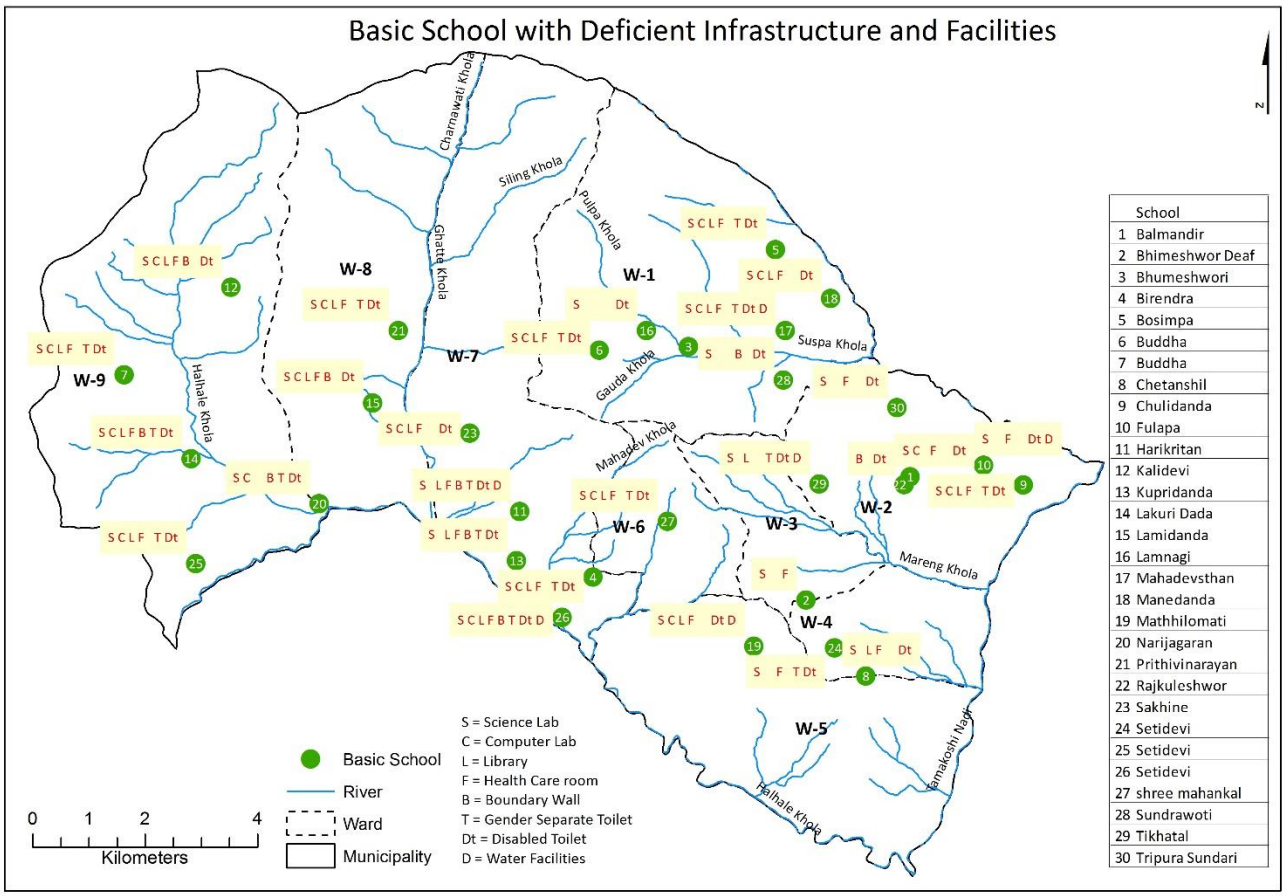

नक्शा नं ७/५.३.१: पुर्वाधारको कमी देखिएका विद्यालय

माथि नक्शामा देखाइएको S,C,L,F,B,T,Dt,D संकेतले क्रमशः विज्ञान र कम्प्यूटर प्रयोगशाला, पुस्तकालय, प्राथमिक उपचार कक्ष, घेराबार, बालक र बालिकाको लागि छुट्टै शौचालय, अपांगतामैत्री शौचालय र खानेपानी सुविधा नभएको जनाउँछ ।

ङ. विद्यालय प्रशासन तथा व्यवस्थापनको अभिभावक प्रति जवाफदेहिताको प्रभावकारीता कमजोर देखिएको छ । विद्यालय प्रशासन र व्यवस्थापनलाई क्षमता विकास गरी अभिभावक प्रति जवाफदेहि बढाउन सकेमा सामुदायिक विद्यालय प्रति अभिभावकको विश्वास बढाउन सकिने जसले गर्न सामुदायिक विद्यालयमा बालबालिकाको नियमितता, गुणस्तर अभिबृद्धि जस्ता पक्षमा सहयोग पुग्ने भएकोले विद्यालय प्रशासन र व्यवस्थापनको क्षमता विकास गरी पारदर्शिता र जवाफदेहिता अभिबृद्धि गर्नका लागि निम्न अनुसारका प्राथमिकता तय गरिएको छ ।

तत्कालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दीर्घकालिन(८ देखि २० बर्ष)
१.विद्यालय व्यवस्थापन समितिलाई विद्यालयको प्रभावकारी व्यवस्थापनको लागि तालिम प्रदान गर्ने	१.विद्यालय व्यवस्थापन समितिलाइ विद्यालय व्यवस्थापन र विद्यालय सुधार योजना निर्माण र अध्याबधिक सम्बन्धी क्षमता विकास तालिम प्रदान गर्ने	१.नगरपालिकामा शिक्षाको विकासका लागि बटम अप योजना तर्जुमा प्रकृयाको प्रभावकारी कार्यान्वयन सुनिश्चित गर्ने २.विद्यालय शासनलाई पारदर्शित र जवाफदेहिताको सुनिश्चित गर्ने
२.पारदर्शिता र जवाफदेहिता अभिबृद्धि साथै सुचनाको स्वत : प्रकाशन सम्बन्धी विद्यालयका शिक्षक र व्यवस्थापन समितिलाई क्षमता विकास तालिम दिने	२.पारदर्शिता र जवाफदेहिता प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन गर्ने उत्कृष्ट विद्यालयहरूलाई पुरस्कृत गर्ने	
३.शैक्षिक सुचना व्यवस्थापन प्रणालीलाइ प्रभावकारी बनाउनका लागि प्राविधिकको क्षमता विकास गर्ने	३.सबै सामुदायिक विद्यालयमा आवस्यक उपकरण सहित प्रभावकारी शैक्षिक सुचना व्यवस्थापन प्रणाली स्थापना र प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने	
४. अनलाइनमा आधारित एककृत शैक्षिक सुचना व्यवस्थापन प्रणालीको सुदृढीकरण गर्ने	४. अनलाइनमा आधारित एककृत शैक्षिक सुचना व्यवस्थापन प्रणालीको व्यवहारिक र नतिजामुखी बनाउने	

५.३.२. स्वास्थ्य

भीमेश्वर नगरपालिका राजनितिक रूपमा ९ वडाहरूमा विभाजित छ। नगर र वडा स्तरमा प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र, स्वास्थ्य चौकी, आयुर्वेद स्वास्थ्य केन्द्र, शहरी स्वास्थ्य केन्द्र, आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्र, गाउँघर क्लिनिक, विभिन्न स्वास्थ्य संस्था अन्तर्गत सञ्चालित प्रशुती सेवा केन्द्र तथा विभिन्न निजि स्वास्थ्य संस्था मार्फत स्वास्थ्य सेवा प्रवाह भइरहेको छ। यस अतिरिक्त स्वास्थ्य शिविर लगायत अस्थाई सेवा विस्तार मार्फत पनि स्वास्थ्य सेवा प्रवाह भइरहेको छ। साथै, ११६ महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका आ–आफ्नो समुदायमा प्राथमिक उपचार, उपचारात्मक, प्रबर्द्धनात्मक तथा प्रतिकारात्मक स्वास्थ्य सेवामा उल्लेखनीय काम गर्दै आएका छन् ।

नगरसँगको सहकार्यमा स्वास्थ्य तथा पोषणसम्बन्धी कार्यमा केहि संघ संस्थाहरू पनि यहाँ संलग्न छन् । विशेषगरी न्याय हेल्थले प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्रवाट निशुल्क औषधी सहितको स्वास्थ्य सेवा प्रवाहमा महत्वपुर्ण भूमिका खेलिरहेको छ । नगरको प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र मार्फत एम्बुलेन्स सेवा सञ्चालन गरिरहेको छ । त्यसवाहेक नीजि क्षेत्र तथा वाह्य संघ संस्थाबाट समेत ५ वटा एम्बुलेन्स सञ्चालनमा रहेको छन् । नगरपालिकाले गम्भिर रोगको उपचारका लागि नगरवासीलाई रु.१० हजार सहयोग गर्ने गरेको छ । सशर्त अनुदान अन्तर्गत ओसीएमसी अन्तर्गतका सहारा विहिन विरामीको निशुल्क स्वास्थ्य सेवा तथा सम्वन्धित सवैलाई सुत्केरी पोषण भत्ता बापत रु. १ हजार उपलब्ध गराउने गरिएको छ । स्वास्थ्य चौकी र प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्रमा केहि औषधी बाहेक अन्य स्वास्थ्य सेवा निशुल्क रहेको छ। पुर्णखोप युक्त नगरपालिका सुनिश्चिता कार्यक्रम नियमित रुपमा सञ्चालनमा रहेका छन् । घर घरमा गएर जेष्ठ नागरिकको स्वास्थ्य जाँचको कार्यक्रम र स्वास्थ्य सिविर मार्फत घरदैलो र समुदायमा स्वास्थ्य सेवा दिने अभ्यास नगरले गर्ने गरेको छ।

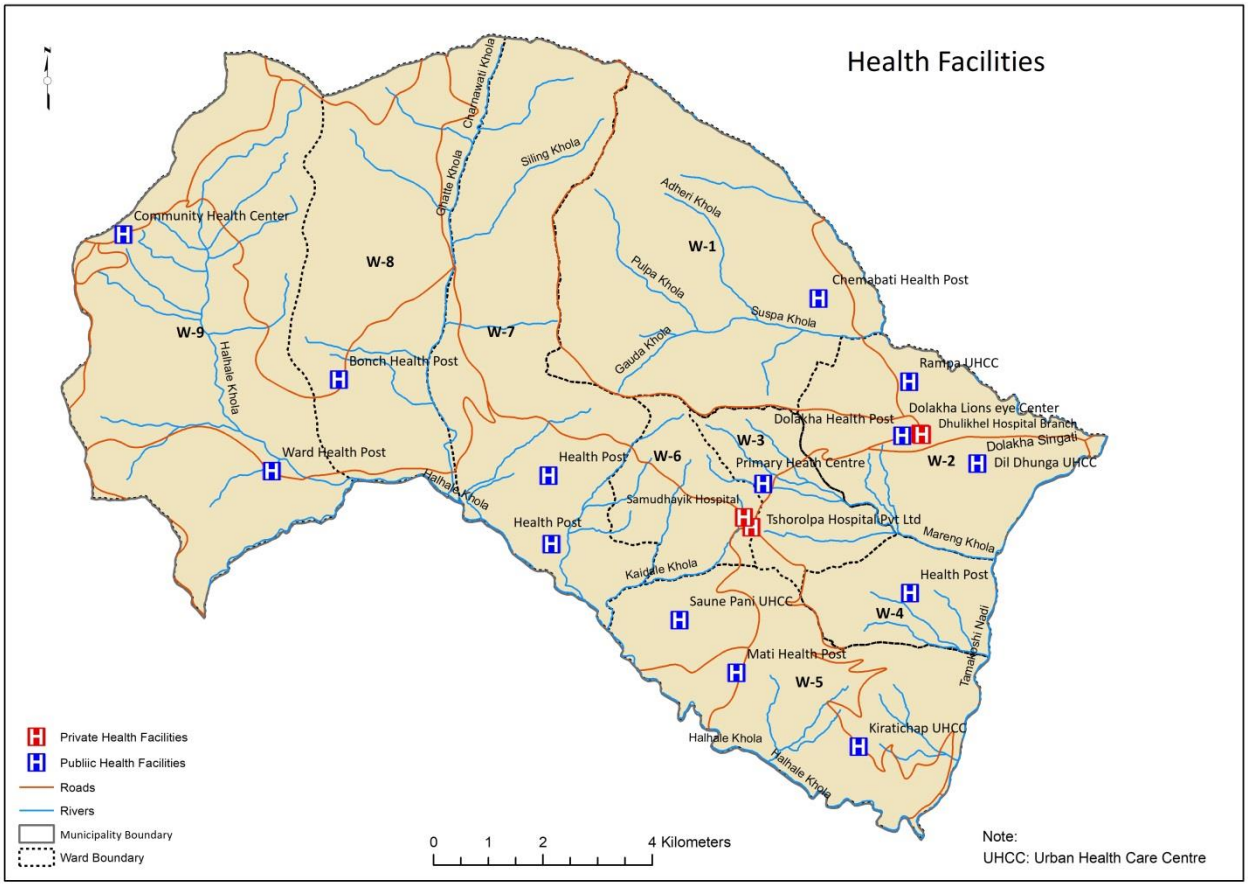

नक्शा १/५.३.२: नगरमा रहेका स्वांस्थ्य संस्था ।

माथिको नक्शामा नगरमा रहेका सवै स्वास्थ्य संस्थाको अवस्थिति देखाइएको छ ।

नगरपालिकाका सरकारी स्वास्थ्य संस्था तथा तिनको पुर्वाधारको अवस्था यस प्रकार छ ।

वडा नं	स्वास्थ्य संस्थाको नाम	भवन	कच्ची/पक्की	कैफियत
१	छेमावती स्वास्थ चौकी	छैन	कच्ची(जस्ताको टहरो)	नयाँ भवन निर्माणको लागी जग्गा खरिद भइसकेको, एक गैससद्धारा निर्माण गर्न प्रकिया अगि बढि रहेको ।
२	दोलखा स्वास्थ चौकी	छ	पक्की	पक्की भए पनि मापदण्ढ अनुसारको
	राम्पा शहरी स्वास्थ केन्द्र	छैन	छैन	खोप केन्द्रको भवनमा संचालन भइरहेको
	दिल ढुङ्गा शहरी स्वास्थ केन्द्र	छैन	छैन	खोप केन्द्रको भवनमा संचालन भइरहेको
३	प्राथामीक स्वस्थ्य केन्द्र	छ	पक्की	स्तर उन्नती गर्न प्रकिया अगि बढि
४	आधारभुत स्वस्थ्य केन्द्र	निमार्णाध	पक्की	यो आर्थिक बर्षमा निर्माण सम्पन्न
५	मार्ती स्वास्थ चौकी,	छ	पक्की	नेपाल सरकारको मापदण्ड अनुसार नभको
	किरातीछाप शहरी स्वस्थ्य केन्द्र,	छैन	पक्की	सामूदायीक भवनमा संचालन भइरहेको
	साउनेपानी शहरी स्वस्थ्य केन्द्र	छैन	पक्की	बिद्यालय भवनमा संचालन भइरहेको
६	स्वस्थ्य केन्द्र छैन	-	-	-

७	मकैबारी स्वास्थ चौकी,	छ	पक्की	बिद्यालयको भवनमा संचालन भइरहेको तर भवन अप्रयाप्त रहेको, नयाँ भवन निर्माणको लागि प्रकिया अगि बढेको ।
	कर्पी शहरी स्वस्थ्य केन्द्र	छ	पक्की	-
८	बोच स्वस्थ्य केन्द्र	छ	प्रिभाइब	-
९	लाकुरीडाँडा स्वास्थ चौकी	छ	प्रिभाइब भवन	नयाँ पक्की भवन निर्माणको प्रकिया रहेको भईरहेको
	खरीढुङ्गा स्वस्थ्य केन्द्र	छ	प्रिभाइब	-

नगरपालिका केन्द्रको(चरिकोट बजार) नगरबासीहरूको पहुँच सहज देखिए तापनि भौगोलिक रुपमा पहुँचमा समस्यामा रहेका वडा (९, १, ८, ७) जनतामा स्वास्थ्य चौकी वाहेकका स्वास्थ्य संस्थावाट उपलब्ध स्वास्थ्य सेवाको पहुँचमा समस्या रहेको छ । नगरपालिकामा रहेका स्वास्थ्य संस्थामा भौतिक पूर्वाधार, औसधी, स्वास्थ्य उपकरण, जनशक्तिको अभाव वा अपर्याप्तता रहेको छ । कतिपय वडाहरूमा बस्ने परिवारहरूले स्वास्थ्य सेवाका लागि धेरै समय खर्चिनु पर्ने बाध्यता छ भने वर्षातको समयमा अझ कठिनाई झेल्नु पर्ने अवस्था छ । भीमेश्वर नगरपालिका जिल्लाकै केन्द्र रहेकाले अन्य स्थानीय तहको तुलनामा सन्तोषजनक स्वास्थ्य सेवा उपलव्ध रहेता पनि विशिष्टीकृत स्वास्थ्य सेवा र ठूला र गम्भीर प्रकृतिका रोगहरूका उपचारका लागि भने नगर बाहिर नै जानुपर्ने बाध्यता नगरवासीको छ ।

आम नगरबासीमा स्वास्थ सेवाको पहुच पुऱ्याउन स्वास्थ सम्बन्धी विभिन्न कार्यक्रम आफ्नो बार्षिक निति तथा कार्यक्रममा प्राथामिकताका साथ संलग्न गरी नगरपालिकाले स्वास्थ्य क्षेत्रमा काम गरिरहेको छ । संविधान र कानुनले दिएको स्थानीय अधिकार अनुरुप स्वास्थ्य सम्बन्धी ऐन, निर्देशिका, कार्यविधिहरू निर्माण हुने क्रममा रहेका छन् । अझै पनि नगरका सरकारी अस्पतालमा ICU, NICU सेवा, इन्डोस्कोपी, सिटि स्क्यान, एम आर आइ आदि उपकरणको उपलब्धता छैन । अस्पतालहरूमा बिरामीको चाप अनुसार विशेषज्ञ चिकित्सक तथा स्वास्थ्य कर्मीहरूको पर्याप्त व्यवस्थापन गर्न सकिएको छैन भने स्वास्थ्य परीक्षण प्रक्रियालाई अपेक्षित रुपमा छिटो गराउन सकिएको छैन ।

२०३० सम्म ६९ मा झार्ने, तालिम प्राप्त स्वास्थ्यकर्मीट प्रशुती गराउनेको अनुपात ५८ प्रतिशत रहेकोमा ९० प्रतिशत पुऱ्याउने, ५ बर्ष मुनीको वाल मृत्यूदर प्रति १ हजारमा ३९ जनाबाट घटाई २२ र नवजात शिषु मृत्यूदर २३ बाट १० मा ल्याउने तथा कम उमेरमा वच्चा जन्माउने दर प्रति हजारमा ८८ बाट ३० मा झार्ने लक्ष्य राखेको छ। पोषण शुरक्षा कार्यक्रम मार्फत सन् २०३० सम्म कुपोषण दर ३६ वाट ३ प्रतिशत मा झार्ने लक्ष्य लिइएको छ । त्यसैगरी ३० मिनेटभित्र स्वास्थ्य संस्थाको पहुँच प्राप्त भएका परिवारको अनुपात ६८ बाट बढाएर ९० प्रतिशत पुऱ्याउने लक्ष्य पनि सरकारले राखेको छ भने सरुवा रोग तथा पानीजन्य रोगलाई नगन्य स्तरमा झार्ने लगायत स्वास्य क्षेत्रका समग्र शुचकमा सुधार ल्याउने लक्ष्य पनि लिएको छ । स्थानीय स्वास्थ्य समस्या समाधान गर्नुका साथै दिगो विकासको लक्ष्य हाँसील गर्नमा नेपाल सरकारलाई समेत योगदान गर्ने चुनौती यस नगरपालिकासामु छ ।

नगरपालिकामा Upper Respiratory Tract Infection (URTI) Cases, Gastritis(APD), Falls/ Injuries/ Fractures, टाउको दुख्ने, दाँत सम्वन्धि समस्या आदि बढि देखिने स्वास्थ समस्या रहेका छन् भने दिर्घ रोगहरूमा मुटु रोग, दम, मधुमेह, रक्तचाप, ग्याष्ट्रिक आदि रहेका छन् । वाल तथा मात्री शिशु स्वास्थ्यको दृष्टिकोणबाट २० वर्षभन्दा कम उमेरमा आमा बन्नु जोखिमपूर्ण मानिन्छ । यस नगरपालिकामा अझै पनि किशोरीहरू कम उमेरमा आमा बनेको तथा १५-१९ वर्षको बिचमा सन्तान जन्माएको तथ्याङ्क पनि रहेको छ । नगरवासीमा स्वास्थ्य समस्या नहुँदा पनि नियमित रुपमा स्वास्थ्य परीक्षण गर्ने अभ्यासको विकास हुन सकेको छैन ।

यस पृष्ठभूमिका नगरमा स्वास्थ्य सेवाको स्तर सुधार गर्ने तथा आधारभूत स्वास्थ्य सेवामा सवैको सरल र सहज पहुँच सुनिश्चित गर्ने लक्ष्यका साथ स्वास्थ्य क्षेत्रको निम्न उद्देश्य तथा नीति तय गरिएको छ ।

उद्देश्य १: आधारभूत स्वास्थ्य सेवामा सबै नगरवासीको पहुँच सुनिश्चित गर्नु ।

नीति क. स्वास्थ्य सेवालाई सर्वसुलभ, प्रभाकारी, गूणस्तरीय र जवाफदेही वनाउँदै राष्ट्रिय मापदण्ड बमोजिमका आधारभूत स्वास्थ्य सेवाहरू प्रत्येक वडा तथा बस्तीहरूमा रहेका स्वास्थ्य संस्थाबाट पूर्ण रुपमा निःशुल्क गरिने छ ।

नीति ख. स्वास्थ्य सेवामा गरिब, सीमान्तकृत, दलित, महिला, बालबालिका, जेष्ठ नागरिक, असक्त तथा अपाङ्गता भएका तथा दिर्घ रोगीहरूको पहुँच बढाउन स्वास्थ्य शिबिर, विशेषज्ञ स्वास्थ्य जाँच कार्यक्रम जस्ता लक्षित कार्यक्रमहरू तय गरी लागु गरिनेछ । स्वास्थ्य संस्थामा त्यस्ता पक्षको पहुँचमा सरल बनाउन भौतिक पुर्वाधारहरूको र सेवाको अभ्यासमा आवश्यक सुधार गरिने छ र भौतिक पुर्वाधारहरू अपाङ्ग मैत्री र जेष्ठ नगरिक मैत्री बनाइने छ ।

नीति ग : स्वास्थ्य संस्थाको नया भवन निर्माण, सेवा सञ्चालन वा विस्तार गर्दा सकेसम्म बढि जनघनत्व तथा पाएक भएको स्थान छनोट गरिनेछ ।

नीति घ : नगरको ग्रामिण वडाहरू थप प्राथाकितामा राखि हरेक बस्तीमा स्वास्थ्य सेवा बिस्तार गर्न हाल संचालनमा रहेका खोप केन्द्र र गाउँघर क्लिनिकलाई थप ब्यवस्थित र पुर्वाधारयुक्त बनाइनेछ । वास्थ्य चौकीबाट टाढा रहेका बस्तीहरूमा गैह्रसरकारी संस्था र निजि क्षेत्रसँग सहकार्यमा घुम्ती स्वास्थ्य सिवीर संचालन गरिने छ ।

नीति ङ : सम्वन्धित निकायसँगको समन्वयमा स्वास्थ्य बिमा कार्यक्रम नगरमा लागु गरिने छ । विमा सेवामा अति विपन्न परिवार, अपांगता भएका र जेष्ठ नागरिक मात्र भएको परिवारको स्वास्थ्य विमा वडा स्तरबाटै निशुल्क रुपमा गर्न आवश्यक प्रवन्ध गरिने छ ।

नीति चः सामुदायिक अस्पतालमा बालरोग, स्त्री तथा प्रजनन स्वास्थ्य तथा नसर्ने प्रकृतिका रोगको पहिचान र उपचार सेवा सुधार गर्न दक्ष जनशक्ति तथा न्यूनतम स्वास्थ्य उपकरणको व्यवस्थापन गरिने छ ।

नीति छ : अस्पताल लगायत सबै प्रकारका स्वास्थ्य संस्थाबाट प्रदान गरिने सेवाको गुणस्तर निर्धारण र मापन प्रणाली कार्यान्वयन गरिने छ । स्वास्थ्य सेवाको विस्तारमा वाह्य संघ संस्थासँगको साझेदारीलाई प्राथमिकता दिइने छ ।

नीति ज : विद्यमान स्रोत साधनको अधिकतम उपयोग र वर्तमान अभ्यासलाई अझ परिस्कृत गरी स्वास्थ्य संस्थामा जाने अभ्यास बढाउने तथा आधारभूत स्वास्थ्य समस्याका अतिरिक्त जटिल प्रकृतिको र नसर्ने रोग रोकथाम र निदानमा योगदान गर्न सक्ने गरी समुदाय स्तरीय प्रेषण प्रणाली सवलीकरण गरिने छ ।

नीति झ : प्राकृतिक प्रकोप तथा दुर्घटनाको कारणले उत्पन्न विपद्को समयमा प्राथमिक उपचार र थप उपचार सेवा प्रभावकारी बनाउन स्थानीय ट्रमा सेवा सञ्चालन र सवलीकरण गरिने छ ।

नीति ञ : आयुर्बेद तथा बैकल्पीक चिकित्स पद्धतीहरूलाई विकास तथा विस्तार गरि समन्वयात्मक रुपमा सेवा प्रवाह गरिने छ । व्यायाम तथा योगाभ्यास प्रवर्द्धनका लागि विभिन्न पक्षसँग साझेदारी गरिने छ ।

नीति ट : एकद्वार संकट व्यवस्थापन केन्द्रको दिगोपनका लागि नगरले समन्वयकारी भूमिका निर्वाह गर्नेछ । मानसिक स्वास्थ्य सेवालाई आधारभूत जनस्वास्थ्य सेवाको रुपमा सञ्चालन र व्यवस्थापन गरिनेछ।

उद्देश्य २: स्वास्थ्य सेवा विस्तार र गुणस्तर प्रवर्द्धन गर्नु ।

नीति क : नगरको प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्रलाई ५० शैयाको अस्पतालमा स्तरोन्नतीका लागि समन्वयात्मक र नेतृत्वदायि भूमिका निर्वाह गरिने छ। साथै, अस्पताललाई सबै किसिमको चेकजाँच र उपचारका लागि चाहिने पुर्वाधर, उपकरण, प्रविधि र जनशक्तियुक्त गरिने छ ।

नीति ख नेपाल सरकारको मापदण्ड अनुरुप सबै वडाहरूमा स्वास्थ्य संस्था स्थापना गरिने छ ।

नीति ग सामुदायिक स्वास्थ्य संस्थामा उपचार सेवाबाहेक अन्य आधारभूत सेवा सुविधा जस्तै, खानेपानी, सरसफाई, विश्राम वा प्रतिक्षा स्थल, सेवा प्राप्त गर्न लाग्ने समय, बिरामीलाई हुने व्यवहार आदिको न्यूनतम स्तर कायम गरिने छ ।

नीति घ. नगरका ग्रामीण वडाका स्वास्थ्य चौकी तथा शहरी स्वास्थ्य केन्द्र तथा अन्य स्वास्थ्य संस्था पूर्वाधाहरूलाई नेपाल सरकाको स्वास्थ्य पूर्वाधार बिकास मापदण्ड अनुसारको थप सुधार तथा स्तरउन्नती गरिने छ । सामुदायिक अस्पतालबाट उपलब्ध हुने कतिपय सेवाहरूलाई स्वास्थ्य चौकीसम्म विस्तार गर्दै लगिने छ ।

नीति ङ. नगरको सबै बडाका स्वास्थ्य संस्थासम्म सडक र यातायातको पहुँच पुऱ्याई आपतकालिन स्वास्थ्य सेवा तुरुन्त उपलब्ध हुने गरी ख वर्गको एम्बुलेन्स संचालन गरिने छ । अवस्था अनुसार सेवा निशुल्क उपलब्ध गराउनका लागि वैकल्पिक वित्तीय व्यवस्थापन गरिने छ ।

नीति च. नगरका सबै सुचिकृत संस्था (प्राथमिकम स्वास्थ्य केन्द्र र स्वास्थ्य चौकी) को पुर्वाधार र प्राविधिक क्षमता सुधार गरी आपतकालिन र नियमित प्रसुति सेवा लाई थप व्यवस्थित गराइनुका साथै सबै वडामा यो सेवा विस्तार गरिने छ ।

उद्धेश्य ३: स्वास्थ्य सेवा सूचना प्रबिधि मैत्री बनाउनु ।

नीति क : स्वास्थ्य संस्था तथा सेलाई थप पारदर्शी र व्यवस्थीत गर्न डिजिटल सूचनापाटी, डिजिटल टिकेट काउन्टर, डिजिटल हाजिरी तथा डिजिटल टोकन प्रणालीको व्यवस्था गरिने छ ।

नीति ख: सबै स्वास्थ्य चौकि तथा अस्पतालमा बिरामीहरूको डिजिटल प्रोफाइल राखिने छ। नगरको स्वास्थ्य शाखामा स्वास्थ्य सूचना संकलन तथा डिजिटल स्वास्थ्य तथ्यांक व्यवस्थित आवश्यक जनशक्तीको व्यवस्थापन गरिने छ । हाल प्रयोगमा रहेको स्वास्थ्य सूचना प्रणालीलाई नगरको आवश्यकता अनुसार सधार र उपयोग गरिने छ ।

नीति ग: स्वास्थ्य सम्वन्धि सचेतना तथा सेवा प्रवर्द्धनका लागि सामाजिक सञ्चाल र आधुनिक सूचना प्रविधिका माध्यमको अभिकतम उपयोग गरिने छ ।

नीति घ स्वास्थ्य तथ्याङ्क व्यवस्थापनलाई गुणस्तरीय तथा प्रविधिमैत्री बनाई अध्ययन,अनुसन्धान, सर्बेक्षण, बिश्लेक्षण गरी सबै तहमा हुने नीति निर्माण प्रक्रियामा तथ्याङ्कको प्रयोगलाई बढावा गर्ने ।

नीति ङ निश्चित मापदण्ड बनाई नगर अनलाइन मार्फत निशुल्क र सशुल्क स्वास्थ्य परामर्श सेवा प्रवाहको व्यवस्था गरिने छ ।

उद्देश्य ४ : स्वास्थ्य सेवालाई थप जवाफदेहि र संवेदनशिल (Sensitive) क्षेत्रको रुपमा विकास गर्नु ।

नीति क. नगर र स्तरमा स्वास्थ्य अनुगमन संयन्त्र स्थापाना र क्रियाशिल गराई सबै स्वास्थ्य संस्थाको प्रभावकारी अनुगमनका साथै निजी तथा सामुदायिक क्षेत्रबाट प्रत्यक्ष र परोक्ष रुपमा स्वास्थ्य सेवामा संलग्न संघ संस्थाको सेवाको नियमन गरिने छ । नगर स्वास्थ्य समिति र स्वास्थ्य व्यवस्थापन समितिको भूमिका थप प्रभावकारी बनाइने छ ।

नीति ख. सवै किसिमका रोक्न सकिने मृत्यूदर, शिशु तथा वाल मृत्यूदर, कुपोषण दर, खोप, प्राटोकल अनुसार गर्भ जांच, दक्ष स्वास्थ्यकर्मीबाट प्रशुती सेवा लिने संख्या आदिमा सुधार गर्न दिगो विकास लक्ष्य तथा नेपाल सरकारले अघि सारेको पन्ध्रौं योजनाको आधार पत्र तथा संघ र प्रदेश सरकारको स्वास्थ्य निति समेतलाई आधार मानी नगरले ती राष्ट्रिय लक्ष्य समयमा नै पुरा गर्ने गरी उपलब्धी समिक्षा र सुधारको पद्धति कार्यान्वयनमा ल्याउने छ ।

नीति ग. औषधी, उपकरण र प्रबिधिजन्य स्वास्थ्य सामग्रीको मूल्य, गुणस्तर निर्धारण, खाद्य पदार्थ सुरक्षा आदिका लागि निश्चित मापदण्ड बनाई नगरबाट नियमन गरिने छ ।

नीति ङ : महामारीको पुर्वतयारी प्रतिकार्यका लागि वडा स्तरको समेत प्रतिनिधित्व हुने गरी द्रुत प्रतिकार्य टोली पुर्नगठन र थप क्रियाशिल गराइने छ ।

नीति च : किशोर किशोरी, परिवार नियोजन लगायत यौन तथा प्रजनन सम्बन्धी स्वास्थ्य सेवा र सूचना तथा शिक्षा सवैको पहुँचमा हुने गरी नगर र वडा स्तरबाट प्रतिकारात्मक, प्रवर्द्धनात्मक र सेवामुलक गतिविधि सञ्चालन गरिने छ ।

नीति छ : स्वास्थ्य सेवाको माग पक्षलाई थप सवल वनाउन महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकाको भूमिका बढाउनुका साथै वाह्य संघ संस्थासँग समन्वयात्मक रुपमा सचेतनामुलक गतिविधि सञ्चालन गरिने छ ।

नीति ज : क्षयरोग लगायत कुष्ठरोग, पानीजन्य रोग, पशुजन्य र किटजन्य रोग आदिको न्युनिकरणकाय कार्यक्रम मार्फत सरुवा रोगको समस्याको दिगो समाधान गरिने छ ।

नीति झ आचारसंमिता मार्फात चिकित्सक/स्वास्थ्यकर्मी र बिरामी बीचको सुमधूर सम्बन्ध कायम गर्दै सद्भाबपूर्ण व्यबहार सुनिश्चित गर्न प्रबर्द्धनात्मक कार्यक्रम संचालन गरिने छ ।

उद्देश्य ५ : स्वास्थ्य सेवा प्रवाहमा नगरको क्षमता विकास गर्नु ।

नीति क : नगरमा संगठन तथा व्ध्वस्थापन सर्वेक्षण गरी स्वास्थ्य शाखा तथा नगर अन्तरगतका स्वास्थ्य संस्थाको मानव संशाधन विश्लेषण गरी स्वास्थ क्षेत्रको संगठन संरचना निर्धारण गरिने छ ।

नीति ख : नगरपालिकाको स्वास्थ्य शाखा तथा नगरभित्रका सवै स्वास्थ्य संस्थामा आवश्यक जनशक्तिको व्यवस्थापन गरिने छ । त्यसका लागि आवश्यकता अनुसार थप जनशक्तीको व्यवस्था तथा उपलब्ध जनशक्तिको क्षमता विकासलाई प्राथमिकतामा राखिने छ ।

नीति ग : स्वास्थ्य सेवामा संलग्न कर्मचारी तथा स्वास्थ्यकर्मीका उत्प्ररणामुलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ । स्वास्थ्य क्षेत्रका जनशक्तिको भौतिक तथा पेशागत शुरक्षाका लागि आवश्यक विधि निर्धारण गरी कार्यान्वयन गरिने छ ।

नीति घ : स्वास्थ्य क्षेत्रका कर्मचारी र स्वास्थ्य कर्मीको कार्य सम्पादन मुल्यांकन पद्धति तय गरी पुरस्कार र क्षमता विकास कार्यक्रमलाई सो पद्धतिमा आवद्ध गरिने छ ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.३.२: स्वास्थ्य

क. नेपालको संविधानले प्रत्येक नेपाली नागरिकलाई राज्यबाट प्राप्त हुने आधारभूत स्वास्थ्य सेवा निशुल्क प्राप्त गर्ने तथा स्वास्थ्य सेवामा सबैको समान पहुँच रहने कुरालाई मौलिक हकको रूपमै प्रत्याभूत गरेको छ । भीमेश्वर नगरपालिकामा स्थानीय अधिकार अनुरुप अझै पनि स्वास्थ्य सम्बन्धी ऐन कानुन निर्माण हुन बाँकी रहेको छ । नेपाल सरकारको न्यूनतम मापदण्ड अनुरुप आधारभूत स्वास्थ्य सेवाहरू नगरका स्वास्थ्य संस्थाहरूबाट पूर्ण रुपमा निःशुल्क र सबै नगरवासीहरूको पहुँचमा सुनिश्चित गर्न स्वास्थ्य तथा सरसफाई ऐन प्रभाकारी रुपमा कार्यान्वयन गर्दै आबश्यक निर्देशिका तथा कार्यबिधिहरू निर्माण गर्न आबश्यक छ ।

संघिय सरकारले निर्माण गरेका जनस्वास्थ्य ऐन २०७५, राष्ट्रिय नीति २०७६, स्थानीय तहमा आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द निर्माण तथा सेवा, स्वास्थ्य पूर्वाधार बिकास मापदण्ड र शहरी विकास मन्त्रालय अर्न्तगतको शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभागले तयार गरेको स्वास्थ्य पूर्वाधार मापदण्ड तथा स्तर लाई आधार मानि नगर अनूकूल नगरको आफ्नै स्वास्थ्य सेवा तथा पुर्वाधारको स्थानीय मापदण्ड निर्माण गर्न आबश्यक छ ।

दिगो बिकास लक्ष्य प्राप्तीका सन्दर्भमा नेपाल सरकारले निर्धारण गरेको समग्र स्वास्थ्य शुचक र नेपाल सरकारको पन्ध्रौं योजनाको आधार पत्रको अपेक्षित उपलब्धीमा उल्लेख भएका लक्ष्य हाँसील गर्न नगरको स्वास्थ्य क्षेत्रलाई थप प्रभाकारी र उपलब्धीमूलक बनाई स्वास्थ्य सेवाका कानून, निर्देशिका, कार्यबिधी तथा मापदण्ड तत्काल निर्माण गरी लागु गर्ने र कार्यान्वयनको अवस्थाको आवधिक समिक्षा, आबश्यक परिमार्जन तथा संशोधन गर्दै सम्वन्धित आवधिक प्राथमिकता तल प्रस्तुत छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१.स्थानीय अधिकार अनुरुप नगरको आफ्नै स्वास्थ्य सम्बन्धी ऐन र ऐन कार्यन्वयनका लागी आवश्यक नियमावली, कार्यबिधि, निर्देशिका निर्माण गर्ने ।	१.स्वास्थ्य ऐन तथा नीति कार्यान्वयनको आवधिक समिक्षा गरी आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।	१.स्वास्थ्य सम्बन्धी नीति तथा कानुनको पुनरावलोकन, परिमार्जन र संशोधन ।
२.स्वास्थ्य सेवा तथा पुर्वाधारको स्थानीय मापदण्ड तयार गर्ने ।	२.स्वास्थ सेवा तथा पुर्वाधारको मापदण्ड कार्यान्वनयको समिक्षा तथा आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।	२.स्वास्थ सेवा तथा पुर्वाधारको मापदण्ड कार्यान्वनयको समिक्षा तथा आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।
३.स्वास्थ्य ऐन, नीति, वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम र वजेटका विचमा सामञ्जस्यता विश्लेषण शुरु गर्ने ।	३.स्वास्थ्य ऐन, नीति, वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम र वजेटका विचमा सामञ्जस्यता विश्लेषण गर्ने ।	३. वास्थ्य ऐन, नीति, वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम र वजेटका विचमा सामञ्जस्यता विश्लेषण गर्ने ।
	४. “ख” बर्गको एम्बुलेन्स सेवा सञ्चालन र व्यवस्थापन सम्वन्धि कार्यविधि निर्माण गर्ने ।	४.“ख” बर्गको एम्बुलेन्स सेवा सञ्चालन र व्यवस्थापन सम्वन्धि कार्यविधि आबश्यक परिर्मान ।.
	५.स्वास्थ्य क्षेत्रको उपलब्धीको आवधिक समिक्षा गरी मध्यकालिन लक्ष्य प्राप्तीमा भएका प्रगतिको लेखाजोखा गर्ने ।	५. स्वास्थ्य क्षेत्रका अपेक्षित उपलब्धी प्राप्तीमा भएको प्रगतिको आवधिक समिक्षा गरी आवश्यकता अनुसार थप नीतिगत र कानुनी प्रवन्ध गर्ने ।
६.स्वास्थ्य सम्बन्धी ऐन र नियमावली कार्यान्वयन र लक्षित कार्यक्रम, परियोजना र लक्ष्य प्राप्ती गर्ने सन्दर्भमा भएका प्रगतिको	६.स्वास्थ्य सम्बन्धी ऐन र नियमावली कार्यान्वयन र लक्षित कार्यक्रम, परियोजना र लक्ष्य प्राप्ती गर्ने सन्दर्भमा भएका प्रगतिको	६.स्वास्थ्य सम्बन्धी ऐन र नियमावली कार्यान्वयन र लक्षित कार्यक्रम, परियोजना र लक्ष्य प्राप्ती गर्ने सन्दर्भमा भएका

वार्षिक समिक्षाको पद्धति विकास गर्ने ।	वार्षिक समिक्षा पद्धतिलाई निरन्तरता दिने ।	प्रगतिको वार्षिक समिक्षा पद्धतिलाई निरन्तरता दिने ।
ख.नगरले स्वास्थ सेवा सुधार तथा सबै नगरबासी माझ स्वास्थ सेवाको पहुच पूर्याउन स्वास्थ सम्बन्धी विभिन्न कार्यक्रम आफ्नो बार्षिक निति तथा कार्यक्रममा प्राथामिकताका साथ समावेश गर्दै आएको छ । नगरको स्वास्थ्य क्षेत्रको दिर्घकालिन लक्ष्य हासिल गर्नका साथै वृहत योजनाका आवधीक कार्य्रक्रमहरूलाई समेत सहयोग हूने हिसाबले नगरपालिकाले बार्षिक नीति तथा कार्यक्रम बनाउनेमा मात्र सिमित नभई नेपाल सरकारको राट्रिय स्वास्थ्य नीति २०७६ र पन्धौ योजना आधार पत्रलाई समेत आधार मानी नगरको छुटै दिर्घकालिन स्वास्थ्य नीति निर्माण गरी कार्यन्वयन गर्न आबश्यक छ । तीनको आवधिक प्राथमिकता तल प्रस्तुत छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१.नगरको दिर्घकालिन स्वास्थ्य नीति निर्माण गर्ने ।	१. स्वास्थ्य नीतिको कार्यान्वयनको आवधिक समिक्षा गरी आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।	१.स्वास्थ्य नीतिको कार्यान्वयनको आवधिक समिक्षा गरी आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।
ग.नेपाल सरकार, शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभागले तयार गरेको स्वास्थ्य पूर्वाधार मापदण्ड तथा स्तर अनुसार भीमेश्वर जस्तो नगरपालिकामा(१०,०००-४०,००० जनसख्या भएको नगरं) ५,००० जनसंख्या बराबर ०.१५ हेक्टर क्षेत्रफलमा निर्माण भएको एक स्वास्थ्य चौकी र १,००० जनसंख्या बराबर ०.०४ हेक्टर क्षेत्रफलमा निर्माण भएको एक उप-स्वास्थ्य चौकी हुनपर्ने मापदण्ड रहेको छ । हाल भिमेश्वर नगरपालिकाको जनसंख्याका नगर पार्श्वचित्र, २०७५ अनुसार ३६,११५ रहेको छ भने अबको बिस वर्षमा करिब ५१,१४६ पुग्ने अनुमान रहेको छ । नेपाल सरकारको नीति अनुसार नगरको प्रप्येक वडाहरूमा स्वास्थ्य चौकी हुन पर्ने नीति भए पनि भीमेश्वर नगरपालिको सन्दर्भमा ९ वडा मध्य वडा नं ६ मा अझै पनि सरकारी स्तरबाट स्वास्थ्य संस्था स्थापना हुनसकेको छैन । एउटा प्रथामिक स्वास्थ्य केन्द्र सहित १४ वटा स्वास्थ्य संस्थाहरू छन् ती मध्ये ६ वटा स्वास्थ्य संस्थाहरूको मात्र पक्की भवन छ । पक्की भवन भएका स्वास्थ्य संस्थाहरूको पनि न्यूनतम राष्ट्रिय मापदण्ड अनुसारको भौतिक पुर्वाधारहरू छैनन् । वडाका केहि स्वास्थ्य संस्थाहरू बिद्यालयका भवन, सामुदायीक भवन र खोप केन्द्रका भवनहरूमा संचालन भईरहेको छ । यसकारण कम्तिमा पनि नगरका सबै स्वास्थ्य संस्थाहरूको स्तरोन्नती गर्दै न्यूनतम राष्ट्रिय मापदण्डमा पुर्वाधारहरू तयार गर्न तथा नगरको माग अनुसार नयाँ अस्पताल निर्माण गदै स्वास्थ्य सेवामा सुधार तथा गुणस्तर पवर्द्धन गर्न निम्नानुसारको प्राथामिकताका आबाधिक कार्यक्रमहरू तय गरिएको छ । नगरको स्वास्थ्य सेवाको जि.आइ.एस नक्सा अनुसार अल्पकालीन र दीर्घकालीमा नयां निर्माण हुने स्वास्थ्य संस्थाहरू वडा न १, ७, ८ र ९ का नगरबासीलाई समेट्ने गरि पाएक पर्ने स्थानमा निर्माण गर्न आबश्यक छ जहा अन्य वडाका भन्दा धेरै सख्याका नगरबासिहरू स्वास्थ्य सेवाका दुरीबाट टाढा रहेको छ । जसलाई तलको नक्शामा देखाईएको छ ।		

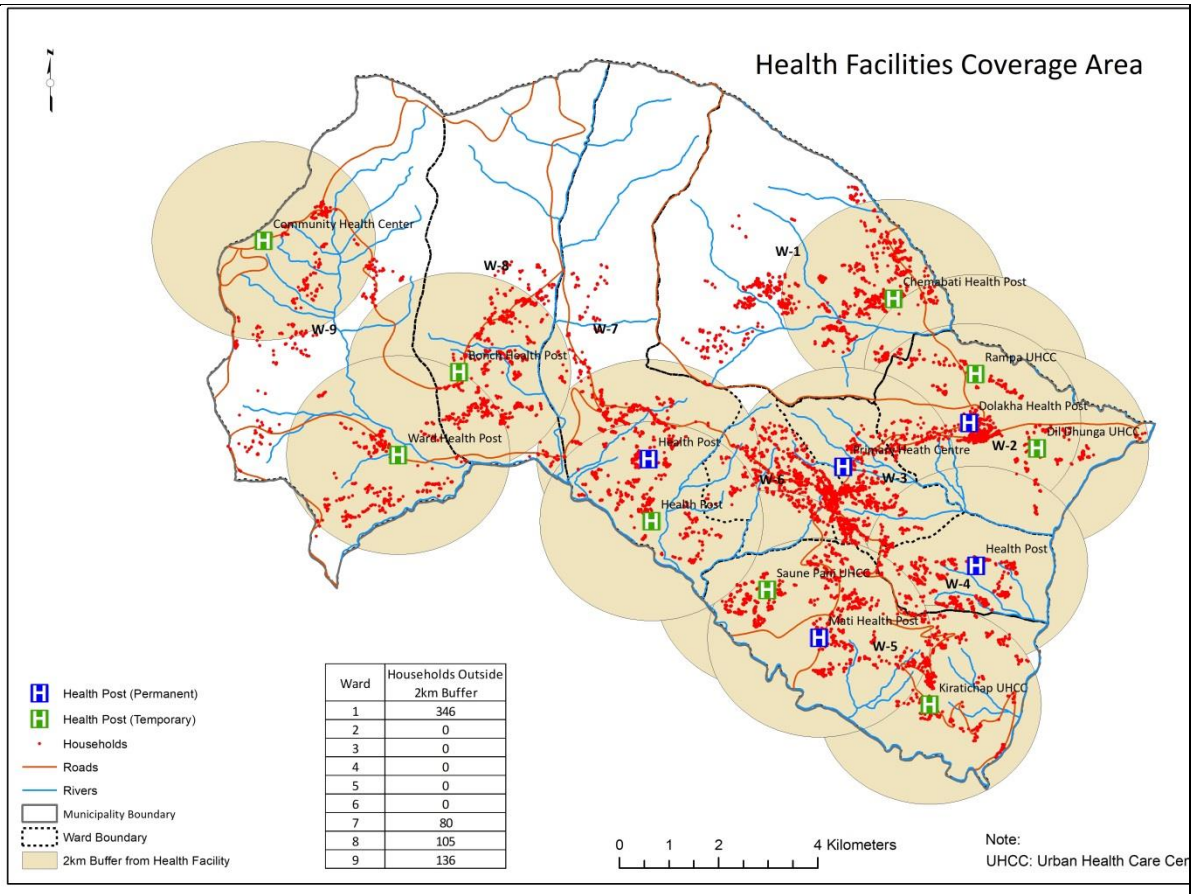

Ward	Households Outside 2km Buffer
1	346
2	0
3	0
4	0
5	0
6	0
7	80
8	105
9	136

नक्शा २/५.३.२ : स्वास्थ्य संस्थाको सेवा क्षेत्र

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१ भूकम्पले क्षेती गरेका पुनर्निमाण हुन बाँकी रहेको स्वास्थ्य सेवाका भौतिक पुर्वाधारहरू पुनर्निमाण गर्ने र मर्मत सम्भार मार्फत उपयुक्त मापदण्डमा पुऱ्याउन सकिने नगर अन्तरगतका स्वास्थ्य संस्था भवनको मर्मत सम्भारको कार्य पुरा गर्ने ।	१ नगरमा संञ्चालामा रहेका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा बिरामीका चाप हेरि आबश्यक देखिएकामा स्वास्थ्य सेवा तथा पूर्वाधार बिस्तार गर्ने ।	१ निर्माण शुरु भएका भौतिक पुर्वाधारको पुरा गरी सेवा विस्तार मार्फत सवै नगरवासीमा संविधान प्रद्धत्त निशुल्क आधारभूत स्वास्थ्य सेवा प्रत्याभूत गराउने ।
२. वडा नं ३ स्थीत प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्रलाई(प्रस्तावित चरिकोट अस्पताल) संघ, प्रदेश र गैससको सहयोग र सम्वनयनमा १०० शैयामा स्तरोन्नती गर्नको लागि आवश्यक प्रकिया पुरा गरी काम शूरुवात गर्ने ।	२. प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्रलाई आबश्यक स्वास्थ्य जनशक्ती, बिशेषज्ञ चिकित्सक, आधुनिक स्वास्थ्य उपकरण र ल्याब सहित १०० शैयाको अस्पतालमा स्तरोन्नती गरिसक्ने ।	२.सम्भाव्यताका आधारमा १०० शैयाको नगर अस्पताललाई जिल्ला स्तरको शिक्षण अस्पतालमा स्तरोन्नती गर्ने ।
३. स्वास्थ्य संस्था नभएका वडा नं ६ मा स्वास्थ्य संस्था स्थापना लागि सम्पुर्ण प्रक्रिया पुरा गर्ने । साथै,	३. वडा नं ६ मा आफ्नै भवन सहित स्वास्थ्य संस्था स्थापना गरिसक्ने र वडा न १ को	३. बिरामीको चाप अनुसार स्वास्थ्य संस्थाहरूको आबश्यकता अनुसार सेवा र

हाल प्रक्रियामा रहेको वडा न १ को छेमावती स्वास्थ्य चौकी, वडा न. ८ को मकैबारी स्वास्थ्य चौकी र वडा न. ९ को लाकूरीडाँडा स्वास्थ्य चौकको नयाँ पक्की भवन निर्माणको लागि सम्पुर्ण प्रक्रिया पुरा गरी निर्माण कार्य शुरु गर्ने । ४. वडा न. ४ मा रहेको आधारभुत स्वस्थ्य केन्द्र, जिल्लुको निर्माण हुदै गरेको भवनको निर्माण कार्य सम्पन्न गर्ने ।	छेमावती स्वास्थ्य चौकी, वडा न. ८ को मकैबारी स्वास्थ्य चौकी र वडा न. ९ को लाकूरीडाँडा स्वास्थ्य चौकको नयाँ पक्की भवन निर्माण गरी सक्ने ।	पुर्वाधारको बिस्तार स्तरउन्नती गर्दै जाने ।
५. केन्द्र र प्रदेशको सहयोग र सम्वनयनमा आफ्नै भवन नभएका (हाल खोप केन्द्रका भवन, सामुदायीक भवन र बिद्यालयको भवनमा संचालन भइरहेको) वडा न. २ मा रहेको २ शहरी स्वस्थ्य केन्द्र, वडा न. ५ मा रहेका २ शहरी स्वस्थ्य केन्द्र र वडा न ८ र ९ स्थीत हाल प्रिभाइब भवनमा र्सचालनमा रहेको स्वास्थ्य संस्थाहरूको आफ्नै पक्की भवन निर्माणको लगि प्रक्रिया पुरा शुरु गर्ने । ६. नगर क्षेत्रभित्र हुने स्वास्थ्य सेवा सम्बन्धी विभिन्न तालिम, गोष्ठी र अन्य कियाकलापको लागि एउटा छूट्टै हल निर्माण कार्यका लगि प्रक्रिया पुरा शुरु गर्ने ।	५. केन्द्र र प्रदेशको सहयोग र सम्वनयनमा आफ्नै भवन नभएका वडा न. २ मा रहेको २ शहरी स्वस्थ्य केन्द्र, वडा न. ५ मा रहेका २ शहरी स्वस्थ्य केन्द्र र वडा न ८ र ९ स्थीत हाल प्रिभाइब भवनमा र्सचालनमा रहेको स्वास्थ्य र्सस्थाहरूको आफ्नै पक्की भवन निर्माणको लगि सम्पूर्ण प्रक्रिया पुरा गरि निर्माण कार्य शुरु गर्ने । ६. नगर क्षेत्रभित्र हुने स्वास्थ्य सेवा सम्बन्धी विभिन्न तालिम, गोष्ठी र अन्य कियाकलापको लागि एउटा छूट्टै हल निर्माण कार्य पुरा गरिसक्ने ।	५. आफ्नै भवन नभएका वडा न. २ मा रहेको २ शहरी स्वस्थ्य केन्द्र, वडा न. ५ मा रहेका २ शहरी स्वस्थ्य केन्द्र र वडा न ८ र ९ स्थीत हाल प्रिभाइब भवनमा संचालनमा रहेको स्वास्थ्य संस्थाहरूको आफ्नै पक्की भवन निर्माण गरिसक्ने ।
घ. भीमेश्वर नगरपालिकाको चरिकोट बजारका वडाहरू बाहेक अन्य वडाहरू भौगोलिक हिसावले तुलानात्मक रुपमा विकट छन् । भौगोलिक बिकटताको कारण नगरका केही बस्तीहरूमा सडक यातायातको पहुच पुग्न सकेको छैन । नगरका ग्रामिण बडाहरूका प्रप्येक बस्ती देखि स्वास्थ्य संस्थाहरूसम्म एम्वुलेन्स र अन्य यातायातको साधन गरी सडकको बिस्तार गर्नुपर्ने छ । यसरी एम्बुलेन्स सेवालाई थप प्रभाकारी बनाउन निम्न आवधिक प्राथामिता निर्धारण गरिएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)

१.नगरका ग्रामिण बडाहरूको प्रत्येक बस्तीहरूमा कम्तीमा एम्बूलेन्स र अन्य यातायातका साधानहरू जान नसक्ने बस्तीहरूको पहिचान गरि त्यस्ता बस्तीहरूमा सडक बिस्तारको लागि पहल सुरु गर्ने ।	१. एम्बूलेन्स र अन्य यातायातका साधानहरू जान नसक्ने बस्तीहरूको पहिचानको आधारमा आगामी शुरु हुने नयां सडकका परियोजनाहरूसंग सम्वनयन गर्दै सडक बिस्तारको काम सुरु गर्ने ।	१. नगरको सबै बस्ती देखि वडाका सबै शहरी स्वास्थ्य केन्द्र, स्वास्थ्य चौकी, अस्पतालहरूसम्म सडक र यातायातको पहुचको बिस्तार गरिसक्ने ।
ङ.नगरको सुरक्षित मातृत्व सेवालाई थप सुधार गर्न प्रोटोकलअनुसार पहिलो पटक गर्भवति जाँच सेवा लिनेको संख्या, प्रोटोकलअनुसार ४ पटक गर्भवति जाँच सेवा लिनेको संख्या, दक्ष प्रसुतिकर्मीबाट (डाक्टर, नर्स, तालिम प्राप्त अ.न.मि.) प्रसुति गराउनेको संख्या, प्रोटोकलअनुसार ३ पटक सुत्केरी जाँच गरेको सङ्ख्यामा सुधार गर्न जरुरी छ । नगरपालिकाको केन्द्रका नगरबासीहरूको पहुँच सहज देखिएता पनि विकट वडाहरूमा गुणस्तरीय प्रसुती सेवा को अझै पहुच पुग्न सकेको छैन । मातृमृत्यु दरलाई तथा नव शिशु मृत्युलाई घटाउन निन्न आवधिक कार्यक्रमहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१.प्रसुती सेवाको पहुच पुग्न नसकेको वडा तथा बस्तीहरूका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा प्रशुती केन्द्र स्थापनाका लागि प्रकिया शुरु गर्ने ।	१.नगरका सवै वडाका आफ्नै भवन भएका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा स्थापना गरी क्लस्टर स्तरमा प्रशुती केन्द्र स्थापना र सञ्चालन गरिसक्ने ।	१.विभिन्न वडा र समुदायलाई पायक पर्ने गरी क्लस्टर निर्धारण गरी क्लस्टर स्तरमा प्रशुती सेवा केन्द्र र नगर स्तरमा आपतकालिन प्रसुति सेवा इकाई(Emergency Obstetric Care Unit) स्थापना र सम्वन्धित विशेषज्ञको निगरानीमा सेवा सञ्चालन गर्ने ।
च. नगरमा प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्रलाई(प्रस्तावित चरिकोट अस्पताल) तथा अन्य स्वास्थ्य संस्थाहरूमा आधूनिक र विशिष्ठ स्वास्थ्य सेवाहरू संचालन गर्दै अन्य स्वास्थ्य चौकी र शहरी स्वास्थ्य केन्द्रहरूलाई थप स्तरउन्नती गदै सकेसम्म नगरका बिरामीहरूलाई नगर भित्रका स्वास्थ्य संस्थाहरूबाट आधुनिक स्वास्थ्य सेवा दिन निन्न अनुसारको आबधिक कायकमहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१. नगर अस्पतालमा सडक दर्घटना तथा प्राकृतिक प्रकोपका कारण हुने गम्भिर प्रकृतिका चोट पटक तथा आपतकालिन स्वास्थ्य सेवाका लागि स्थानीय ट्रमा सेवा शुरु गर्न आबश्यक प्रकिया पूरा गरि पुर्बाधार तयार गर्ने । २. नगरमा किड्नी डाइलसेस् केन्द्र स्थापना गर्न आबश्यक प्रकिया पूरा गरि पुर्बाधार तयार गर्ने ।	१. नगरमा स्थानीय ट्रमा सेवा शुरु गर्ने । २. नगरको स्वास्थ्य संस्थामा किड्नी डाइलासेस् सेवा सञ्चालन गर्ने ।	१.सम्भाब्यताको आधारमा केन्द्र र प्रदेशको सम्वनयन र सहयोगमा स्थानीय ट्रमा सेवा केन्द्र स्थापन गर्ने ।

३. स्वास्थ्य तथ्यांक तथा स्वास्थ्य प्रोफाइलकाको अध्ययन र विश्लेषणका आधारमा वार्षिक रुपमा प्रमुख स्वास्थ्य समस्या परिचान गरी तीनको न्यूनीकरणमा लक्षित केन्द्रीत स्वास्थ्य सिविर लगायत विशिष्टीकृत अस्थायी स्वास्थ्य सेवा संचालन शुरु गर्ने । ४. नगरमा रहेका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा तात्काल आबश्यक स्वास्थ्य उपकरणहरू र उपकरणहरू चलाउन सक्ने आवश्यक जनशक्तिहरूको व्यवस्थापन गर्ने	३ स्वास्थ्य तथ्यांक तथा स्वास्थ्य प्रोफाइलकाको अध्ययन र विश्लेषणका आधारमा वार्षिक रुपमा प्रमुख स्वास्थ्य समस्या परिचान गरी तीनको न्यूनीकरणमा लक्षित केन्द्रीत स्वास्थ्य सिविर लगायत विशिष्टीकृत अस्थायी स्वास्थ्य सेवा संचालनलाई निरनतरता दिने । ४.आवश्यकताको आधारमा थप वास्थ्य उपकरणहरू र उपकरणहरू चलाउन सक्ने आवश्यक जनशक्तिहरूको व्यवस्थापन गदै जाने ।	३.वास्थ्य तथ्यांक तथा स्वास्थ्य प्रोफाइलकाको अध्ययन र विश्लेषणका आधारमा वार्षिक रुपमा प्रमुख स्वास्थ्य समस्या परिचान गरी तीनको न्यूनीकरणमा लक्षित केन्द्रीत स्वास्थ्य सिविर लगायत विशिष्टीकृत अस्थायी स्वास्थ्य सेवा आवधीक समिक्षा गर्दै निरनतरता दिने । ४.विभिन्न निकायसँगको समन्वयमा सवै किसिमका स्वास्थ्य जाँच उपकरण (G, BCH, CR, X-ray, CT Scan सेवा व्यवस्थापन गर्ने र पोष्टमार्टम सेवा पनि शुरु गर्नुका साथै फार्मेसी सेवाको प्रभावकारी सञ्चालन र व्यवस्थापन गर्न आवश्यक जनशक्ति र उपकरणको व्यवस्था गर्ने ।

छ.भीमेश्वर नगरपालिकामा हाल नगरभर एउटा मात्र रक्त सञ्चार केन्द्र रहेको छ । गर्भवती महिला, बिभिन्न दुर्घटनामा परेका बिरामीहरू रगतको अभावको कारण अकालमा मृत्यु हुने सम्भावना अन्त्यका लागि नगरमा रहेको रक्त संचार सेवा र रक्त सञ्चार केन्दलाई थप प्रभाकारी र व्यवस्थित बनाउन निम्नानुसारको आवधिक कार्यक्रम प्रस्तुत गरिएको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१. रेडक्रसको स्थानीय इकाईको समन्वयमा संचालन भईरहेको रक्त सञ्चार केन्द्र (Blood Bank) लाई थप व्यवस्थीत र स्तरोन्नती गर्ने ।	१. रेडक्रसको स्थानीय इकाई तथा स्वास्थ्य संस्थाहरूसँगको समन्वयमा आवश्यक अनुसार नगरमा थप नयां रक्त सञ्चार केन्द्र (Blood Bank) स्थापना र स्तरोन्नती गर्ने ।	१. रेडक्रसको स्थानीय इकाई तथा स्वास्थ्य संस्थाहरूसँ गको समन्वयमा आवश्यक अनुसारनगरमा थप नयां रक्त सञ्चार केन्द्र (Blood Bank) स्थापना र स्तरोन्नती गर्ने ।

ज. संघीय सरकारले बिभिन्न ८ वटा गम्भीर किसिमका रोगहरू क्यान्सर, मुटुरोग, मृगौला ,अल्जाइमर्ज, पारकिनीजम, हेड इन्जुरी, स्पाइनल इन्जुरी र सिकलसेल एनिमियाको लागि नेपाल भित्रै उपचार गरेमा १ लाख देखि ८ लाख सम्म आर्थिक सहयोग गर्ने व्यबस्था रहेको छ । यसै गरी भीमेश्वर नगरपालिकाले पनि बिपन्न नागरिकहरूका लागि रु १० हजार सम्मको आर्थिक सहयोगको व्यवस्था गरेको छ । नगरको गरिब तथा बिपन्न बर्गका नागरिकहरूसम्म स्वास्थ्य सेवाको पहुँच पुऱ्याउन थप आर्थिक सहयोगमा बृद्धि गदै संघीय सरकारले दिदै आएका आर्थिक सहयोगलाई समेत नगरका गरिब तथ बिपन्न बर्गका नागरिकहरूसम्म सेवा बिस्तार गर्न नगरपालिको तर्फबाट समन्वयकारी भूमिका निभाउदै निन्न आवधिक कार्यक्रमहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१. बिपन्न नागरिकहरूका लागि रु दश हजार सम्मको आर्थिक सहयोग कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिने ।	१ अति बिपन्न बर्गहरूलाई ठूलो खर्च लाग्ने तथा गम्भीर प्रकृतिका रोगहरूको उपचारमा सम्वन्धित विरामीलाई आर्थिक सहयोगमा बृद्धि गर्ने ।	१.उपयुक्त मापदण्ड र प्रक्रियाका आधारमा आर्थिक हैसित कमजोर भएका नागरिक, अपांगता भएका व्यक्ति र जेष्ठ नागरिक मध्ये क्यान्सर, मुटुरोग, पक्षघात, दुबै मृगौलाले काम नगर्ने जस्ता गम्भिर प्रकृतिका बिरामीको उपचार नगर भित्र वा वाहिरका अस्पतालमा रुपमा निशुल्क हुने व्यवस्था मिलाउने ।

झ. शिशु र बाल्य अवस्थामा उनीहरूलाई बी.सी.जी.एक पटक, डि.पि.टी. हेप.बी हिब तीन पटक, पोलियो तीन पटक, पि.सी.भी. ३ पटक, दादुरा रुबेला दुई पटक तोकिएको मात्रामा दिनै पर्दछ । विभिन्न किसिमका ११ वटा प्राणघातक रोगहरूबाट बचाउनका लागि बच्चा जन्मेको १५ महिनाभित्र सबै खोप पुरा लगाइसक्नु पर्ने कुरालाई नगरले उच्च प्राथमिकतामा राखेको छ । भीमेश्वर नगरपालिकामा हाल १८ वटा खोप क्लनिक मार्फत सेवा दिदै आए पनि स्वास्थ्य संस्था वाहिरका खोप स्थलहरुलाई व्यवथित बनाउन सकिएको छैन । यसकारण खोप सेवाको गुणस्तरीताका केहि सिमितता रहेका छन् । भीमेश्वर नगरपालिका पुर्ण खोपयुक्त नगर हो । पुर्ण खोपयुक्त नगर सुनिश्चिततालाई निरन्तरता र सुधारका लागि निम्न आबधिक कार्यक्रमहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१ स्वास्थ्य संस्था वाहिरका खोप स्थल निर्धारित र व्यवस्थित गर्ने । २.पुर्ण खोपयुक्त नगर सुनिश्चिततालाई निरन्तरता दिने ।	१ नगरको सबै वडाहरूमा ब्यवस्थीत तथा निश्चित ठाउँ (भएका पुर्वाधार वा आवश्यक सामन्य पुर्वाधार विस्तर वा सुधार सहित) मा खोप केन्द्र स्थापना गर्ने । २. पुर्ण खोपयुक्त नगर सुनिश्चिततालाई निरन्तरता दिने ।	१ आबश्यकता अनुसार थप खोप केन्द्र स्थापना र संचालन गर्ने २. पुर्ण खोपयुक्त नगर सुनिश्चिततालाई निरन्तरत ा दिने

ञ.पोषित बालबालिकालाई कुनै पनि ठाउँको सामाजिक र आर्थिक विकासको सूचकको रूपमा हेर्न सकिन्छ । बाल अधिकार सम्बन्धी महासन्धी १९८९ ले समेत बालबालिकालाई अवहेलना,बेवास्ता, हेलचक्र्याई, दुव्यर्वहार, हिंसा लगायतबाट जोगाई खाना र पोषणको अधिकार सुनिश्चित गर्नुपर्ने उल्लेख गरेको छ । नगरमा रहेका बालबालिकाको पोषणलाई ध्यानमा राख्दै बालबालिकामा देखिने कुपोषणजस्ता समस्यालाई कम गर्न निम्न आबधीक कार्यक्रमहरू प्रस्तुत छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१ नगरको कुपोषण न्युनिकरण कार्यक्रमलाई थप प्रभाकारी बनाउन केन्द्रसंग सम्वनयन गरी नगरका संयन्त्रलाई सक्षम बनाउने ।	१ नगरको नगरको कुपोषण न्यूनिकरकण कार्यक्रम हेर्ने संयन्त्रलाई थप सक्षम बनाउदै तुनात्मक रुपमा कम पहुँचयुक्त वडाको बस्तीमा थप प्रभाकारी बनाउने ।	१.नगरमा सबै किसिमका कुपोषणहरूको पुर्ण रुपमा अन्य गर्ने ।

ट.नगरका ग्रामिण वडाहरूका नागरिकहरूमा स्वास्थ्य सम्बन्धी जनचेतना तुलनात्मक रुपमा कम रहेको छ। अझै पनि लामा, धामी झँक्रीको चलन अझै रहेको छ। नगरमा देखिएका प्रमुख सर्ने, नसर्ने रोगहरू तथा दिर्घ रोगहरू, यौन तथा प्रजनन शिक्षा, पोषण सम्बन्धी, संघ, प्रदेश, नगर र अन्य संघ संस्थाबाट प्रवाह हुने स्वास्थ्य सेवाहरू र अन्य स्वास्थ्य सम्बन्धी जनचेतमुलक कार्यक्रमहरू आदि सम्बन्धी बिभिन्न सिवीर तथा जनचेतनाका कार्यक्रमहरू कम मात्रामा हुने गरेको छ। नगरमा कार्यरत बिभिन्न राष्ट्रिय तथा अन्तराट्रिष्य गैर सरकारी संस्था तथा नगरका स्वास्थ्य संस्थासंग साझेदारी र सहकार्यमा यस्ता जनचेतनामूलक कार्यक्रम गर्न आवधिक कार्यक्रमहरू प्रस्तुत गरिएको छ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१. सर्ने र नसर्ने रोगको रोकथाम र उपचार, मातृ शिशु, स्वास्थ्य, पोषण, पानीजन्य रोग तथा सरसफाई, मनोसामाजिक समस्या, महिलाहरूको पाठेघरको समस्या, स्तन क्यान्सर लगायत सामुदायिक स्वास्थ्य सम्वन्धि सचेतानमुलक गतिविधि सञ्चालन गर्ने।	१. सर्ने र नसर्ने रोगको रोकथाम र उपचार, मातृ शिशु, स्वास्थ्य, पोषण, पानीजन्य रोग तथा सरसफाई, मनोसामाजिक समस्या, महिलाहरूको पाठेघरको समस्या, स्तन क्यान्सर लगायत सामुदायिक स्वास्थ्य सम्वन्धि सचेतानमुलक कार्यक्रमहरू र स्वास्थ्य शिबिरहरूलाई नियमित कार्यक्रमको रुपमा संचालन गर्ने।	१. नगरमा देखिएको प्रमुख रोगहरू जस्तै मुटु रोग, दम, क्यान्सर, स्तन क्यान्सर, cervical cancer, मधुमेह, रक्तचाप, श्वासप्रश्वास सम्बन्धि रोगहरू सम्बन्धि रोगहरू न्युनिकरण गर्ने कार्यमा प्रगतिको अवधिक समिक्षा गर्ने र लक्षित कार्यक्रममा आवश्यक परिमार्जन सहित निरन्तरता दिने।
२. नगरको आफनै कार्यक्रम र सशर्त अनुदान वा संघ संस्थाको साझेदारीमा प्रवाह हुने स्वास्थ्य सेवा तथा निशुल्क औषधी सम्वन्धमा महिला स्वयंसेविका मार्फत वा अन्य विधिवाट प्रचार प्रसार गर्ने।	२. नगरको आफनै कार्यक्रम र सशर्त अनुदान वा संघ संस्थाको साझेदारीमा प्रवाह हुने स्वास्थ्य सेवा तथा निशुल्क औषधी र अन्य कार्यक्रमहरूलाई प्रचार प्रसार गर्दै थप प्रभाकारी र उपलब्धीमूलक बनाउन महिला स्वयंसेविकाहरूलाई थप सत्रि क्य पार्नुका साथै यस्था सेवाको जानकारीका लागि नगर कार्यालय र सबै स्वास्थ्य संस्थाहरूमा आनिवार्य रुपमा बडापत्र र डिजिटल बोर्ड राख्ने।	२. नगरको आफनै कार्यक्रम र सशर्त अनुदान वा संघ संस्थाको साझेदारीमा प्रवाह हुने स्वास्थ्य सेवा तथा निशुल्क औषधी र अन्य कार्यक्रमहरूलाई थप प्रभाकारी र उपलब्धीमुलक बनाउन महिला स्वयंसेविका मार्फत वा अन्य विधिवाट प्रचार प्रसार गर्दे सबै नगरबासीलाइ पुर्णरुपमा यस्ता कार्यक्रम बारे सुचीत गर्ने।
३. धुम्रपान, मध्यपान र लागु पदार्थ सेवन निरुत्सायित गर्न प्रवर्द्धनात्मक र नियन्त्रणका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।	३. धुम्रपान, मध्यपान र लागु पदार्थ सेवन निरुत्सायित गर्न प्रवर्द्धनात्मक र नियन्त्रणका कार्यक्रमहरूलाई निरन्तरता दिने।	३. धुम्रपान, मध्यपान र लागु पदार्थ सेवन निरुत्सायित गर्न प्रवर्द्धनात्मक र नियन्त्रणका कार्यक्रमहरूलाई निरन्तरता दिने।
४. विद्यालयमा किशोर किशोरी, यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य शिक्षा लगायत तथा २० बर्ष भन्दा कम उमेरमा विवाह गर्ने, वच्चा जन्माउने अभ्यास अन्त्य गर्ने गरी सचेतना लगायतका लक्षित कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।	४.विद्यालयमा किशोर किशोरी, यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य शिक्षा लगायत तथा २० बर्ष भन्दा कम उमेरमा विवाह गर्ने, वच्चा जन्माउने अभ्यास अन्त्य गर्न सचेतना लगायतका लक्षित कार्यक्रम सञ्चालन	४.विद्यालयमा किशोर किशोरी, यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य शिक्षा लगायत तथा २० बर्ष भन्दा कम

५.स्वास्थ्य क्षेत्रको चुनौतीका रुमपा रहेको पराम्परागत अभ्यास कम गर्न धामी झाँक्री, लामालाई लक्षित गरी स्वास्थ सम्वन्धि अभिमुखीकरण कार्यक्रम गर्ने । ६. महिलाहरूमा पाठेघरका समस्या र स्तन क्यान्सर बारे समय समयमा सिबिर, स्क्रिनिङ सिबिर र जनचेतनामूलक कार्यक्रम लगायतका लक्षित कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	गर्दै प्रगतिको अवधिक समिक्षा गर्ने र लक्षित कार्यक्रममा आवश्यक परिमार्जन सहित निरन्तरता दिने । ५.स्वास्थ्य क्षेत्रको चुनौतीका रुमपा रहेको पराम्परागत अभ्यास कम गर्न धामी झाँक्री, लामालाई लक्षित गरी स्वास्थ सम्वन्धि अभिमुखीकरण कार्यक्रमलाई निरन्तर दिने । ६.महिलाहरूमा पाठेघरका समस्या र स्तन क्यान्सर बारे समय समयमा सिबिर, स्क्रिनिङ सिबिर र जनचेतनामूलक कार्यक्रमको प्रगतिको अवधिक समिक्षा गदै लक्षित कार्यक्रममा आवश्यक परिमार्जन सहित निरन्तरता दिने ।	उमेरमा विवाह गर्ने, वच्चा जन्माउने अभ्यास अन्त्य गर्न सचेतना लगायतका लक्षित कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै प्रगतिको अवधिक समिक्षा गर्ने र लक्षित कार्यक्रममा आवश्यक परिमार्जन सहित निरन्तरता दिने । ६.महिलाहरूमा पाठेघरका समस्या र स्तन क्यान्सर बारे समय समयमा सिबिर, स्क्रिनिङ सिबिर र जनचेतनामूलक कार्यक्रमको प्रगतिको अवधिक समिक्षा गदै लक्षित कार्यक्रममा आवश्यक परिमार्जन सहित निरन्तरता दिने ।

ठ. नेपाल सरकारको स्वास्थ्य बिमा कार्यक्रम अर्न्तरगत ५ जना सदस्य भएको परिवारको लागि रु ३ हजार ५ सय बिमा किस्तामा १ बर्षको अबधी भर रु १ लाखसम्म को स्वास्थ्य सेवा लिन सकिने छ भने ५ भन्दा बढि सदस्य भएका परिवारमा थप प्रति सदस्य रु. ७ सयबाट २० हजार सम्मको स्वास्थ्य सेवा लिन सकिने छ । साथै ७० बर्ष भन्दा माथिका जेष्ठ नागरिक र बिमा किस्ता तिर्न नसक्ने परिवारको लागि भने नेपाल सरकारले नै निशुल्क गरिदिने व्यवस्था रहेको छ ।

नेपाल सरकारको स्वास्थ्य बिमा कार्यक्रम भीमेश्वर नगरपलिकामा लागु भइसकेको छैन । अति बिपन्न, गरिब, जेष्ठ नागरीक, अपाङ्गता भएका व्यक्ति लगाएत सबै नगरबासीसम्म स्वास्थ्य सेवाको पहुँच बिस्तार गर्न नेपाल सरकारको बिमा कार्यक्रमलाई नगरमा जतिसक्दो चाँडो शुरु गरी केन्द्रसंग आवश्यक पहल गर्नु आबश्यक छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१ आवश्यक पूर्वाधार सहित नगरमा नेपाल सरकारको स्वास्थ्य बिमा कार्यक्रम सेवा शुरु गर्न केन्द्रसंग आवश्यक पहल गर्ने ।	१.आवश्यक पूर्वाधार सहित नगरमा नेपाल सरकारको स्वास्थ्य बिमा कार्यक्रम सेवा शुरु गर्ने ।	१. नगरमा रहेको सबै अति बिपन्न, असक्त, अपांगता भएका व्यक्ति तथा असहाय नागरिकहरूलाई निशुल्क बिमा सेवाको पहुँचमा ल्याइसक्ने ।

ड.नगरपालिकामा रहेका प्राथामीक स्वास्थ्य केन्द्र लगायतका केहि स्वास्थ्य संस्थाहरूमा नगरबासीहरूले स्वास्थ्य सेवा लिन लामो समय पालो बिशेषगरी टिकट काट्न र सेवा लिन धेरै समय खर्चन परेको छ । साथै, स्वास्थ्य संस्थाहरूमा प्रविधिहरूको कम प्रयोगमा आउने गरेको छ । जस्तो स्वास्थ्य सम्बन्धी तथ्याङ्क राख्ने कुराहरूमा तथा सेवा दिने कूराहरूमा आदिमा त्यसकारण स्वास्थ्य सेवालाई तथा छिटो, छरितो र प्रभाकारी बनाउन तथा डिजिटल तथ्याङ्ककहरूलाई थप ब्यवथीत गदै निन्न आबधिक कार्यककहरू तय गरिएको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१.हाल नगरमा सञ्चालनमा रहेका सरकारी स्वास्थ्य संस्थाहरूमा बिरामीको चाप अनुसार टिकेट काउन्टरहरू थप गर्ने, डिजिटल टोकन सिस्टम र हेल्प डेस्कको व्यबस्था गर्न शुरुबात गर्ने । २. नगरमा संचालनमा रहेका सरकारी तथा सामुदायिक र नीजि स्वस्थ्य संस्थाहरूको भवनका भौतिक पुर्वाधारहरू(GIS मा आधारित) तथा अन्य स्वास्थ्य सेवाका तथ्यांक संकलन गर्ने । ३. नगरका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा आउने बिरामीहरूको डिजिटल प्रोफाइल राख्न शुरु गर्ने । ४.स्वास्थ्य संस्थाहरूमा बिरामीहरूको उपचार तथा तथ्याङ्को गोपनियता कायम राख्ने ब्यवस्था गर्ने । (बिषेश गरि महिलाहरूको गर्भपतन, यौन रोग बारे आदि)	१.हाल नगरमा सञ्चालनमा रहेका सरकारी स्वास्थ्य संस्थाहरूमा बिरामीको चाप अनुसार टिकेट काउन्टरहरू थप गर्ने, डिजिटल टोकन सिस्टम र हेल्प डेस्कको व्यबस्था गरी सक्ने । २. नगरमा संचालनमा रहेका सरकारी तथा सामुदायिक र नीजि स्वस्थ्य संस्थाहरूको भवनका भौतिक पुर्वाधारहरू(GIS मा आधारित) तथा अन्य स्वास्थ्य सेवाका तथ्यांक अध्यावधिक भएको सुनिश्चित गर्ने ।	२. नगरमा संचालनमा रहेका सरकारी तथा सामुदायिक र नीजि स्वस्थ्य संस्थाहरूको भवनका भौतिक पुर्वाधारहरू(GIS मा आधारित) तथा अन्य स्वास्थ्य सेवाका तथ्याङ्गहरू नियमित अध्यावधिक र थप परिवर्तित समयका लागि उपयोगी बनाउने ।
ढ.नेपाल सरकारले हाल ७० भन्दा बढि औषधीहरू स्थानिय तहका स्वास्थ्य संस्थाहरूबाट बितरण गर्दै आएको छ। भीमेश्वर नगरपलिकाका स्वास्थ्य सस्थाहरूमा निशुल्क औषधीहरूको अभाव हुने गरेको छ। संघीय सरकारबाट बितरण हूने निशुल्क औषधीहरूको सहज बितरण गर्न र नगरको पहलमा यस्ता सेवाहरू थप गरि तथा औषधी आदिको उपलब्धतामा सहज गर्न निम्न प्राथामीकताका कार्यक्रमरु प्रस्तुत गरिएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१. नगरमा रहेका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा न्यूनतम स्वास्थ्य उपकरण, निशुल्क औषधी तथा आधारभूत स्वास्थ्य सेवाका लागि आवश्यक सामग्री तथा औषधी आदिको उपलब्धता र उपयुक्त मौज्दात कायाम राख्ने ।	१. नगरमा रहेका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा न्यूनतम स्वास्थ्य उपकरण, निशुल्क औषधी तथा आधारभूत स्वास्थ्य सेवाका लागि आवश्यक सामग्री तथा औषधी आदिको उपलब्धता र उपयुक्त मौज्दातलाई थप ब्यवस्थीन बनाउने ।	१. नगरमा रहेका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा न्यूनतम स्वास्थ्य उपकरण, निशुल्क औषधी तथा आधारभूत स्वास्थ्य सेवाका लागि आवश्यक सामग्री तथा औषधी आदिको उपलब्धता र उपयुक्त मौज्दातलाई थप ब्यवस्थीन बनाउने ।
ण.नगरपालिकाको स्वामित्वमा रहेको र प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्रबाट सञ्चातित एम्बुलेन्स र नीजि क्षेत्रबाट समेत ५ वटा एम्बुलेन्स सञ्चालनमा रहेको छ । नगरस्तरबाट संचालीत एक मात्र एम्बुलेन्स नगरभरिका लागि प्रयाप्त छैन ।		

मध्यकालसम्मा नगरमा आधुनिक र सुबिधासम्पन 'ख' बर्गको एम्बूलेन्स सेवा सुचारु गर्दै आपत्कालीन तथा ट्रमा प्रणाली सदृढीकरण गर्न निम्न प्राथाकिमताका आबधिक कार्यक्रमहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१.प्रदेश सरकारसँगको समन्वमा नगरमा "ख" बर्गको एम्बुलेन्स सेवा सञ्चालनका लागि प्रशासनिक प्रक्रिया पुरा गर्ने । २.नगरका विकट वडाहरूमा बिपन्न, गर्भवती र सुत्केरी र जेष्ठ नागरिकहरूका लागि निश्चित मापदण्ड बनाइ निशुल्क एम्बुलेन्स सेवा सञ्चालन गर्ने । ३. हाल सडक, यातायात र एक्बुलेसको पहुच नपुगेका नगरका वडा नं ९,८,१,७ का टोल स्तरमा आवश्यकता अनुसार स्टेचर उपलब्ध गराउने ।	१. नगरको विकट वडाहरूमा बिपन्न, गर्भवति र सुत्केरी, जेष्ठ नागरिकहरूका लागि निश्चित मापदण्ड बनाइ कम्तीमा पनि "ख" बर्गको एम्बुलेन्स सञ्चालन गर्ने । २. नगरका विकट वडाहरूमा बिपन्न, गर्भवती र सुत्केरी र जेष्ठ नागरिकहरूका लागि निश्चित मापदण्डको आधारमा निशुल्क एम्बुलेन्स सेवालाई थप ब्यवस्थीत गर्दै निरन्तरता दिने ।	१. "ख" बर्गको एम्बुलेन्सको संख्या र सेवा विस्तार गरी सवै वडा र वस्तीलाई यो सेवाको पहुँचमा ल्याइसक्ने । यसका लागि आवश्यकता अनुसार स्थानीय स्वास्थ्य संस्था सँग समन्वय गर्ने । २.नगरका विकट वडाहरूमा बिपन्न, गर्भवती र सुत्केरी र जेष्ठ नागरिकहरूका लागि निश्चित मापदण्डको आधारमा निशुल्क एम्बुलेन्स सेवालाई थप ब्यवस्थीत गर्दै निरन्तरता दिने ।

त.नगरको स्वास्थ्य क्षेत्रमा एक प्रमूख समस्य मध्य दक्ष जनशक्तिको अपर्याप्ता पनि एक हो । भीमेश्वर नगरपालिकामा दरबन्दी अनुसारका स्वास्थ्य शाखामा आबस्यक कर्मचारी र स्वास्थ्य संस्थाहरूमा दक्ष र प्रयाप्त स्वास्थ्यकर्मी, बिशेषज्ञ डाक्टर, स्वास्थ्य उपकरण चलाउन सक्ने दक्ष जनशक्तिहरूको कमी रहेको छ । अन्यत्रको प्राथमिक स्वास्थ्य खकेन्द्रको तुलनामा वाह्य सहयोगका कारण नगरमा रहेको प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्रमा अन्यत्रको तुलनामा स्वास्थ्य कर्मीको उपलब्धता केहि राम्रो भएता पनि नगरमा बिशेषज्ञ चिकित्सक र वडाका स्वास्थ्य चौकि, शहरी स्बास्थ्य केन्द्रहरूमा स्वास्थ्यकमीहरू पर्याप्त छैनन् । केन्द्र, प्रदेशबाट आउने कर्मचारी बाहेक नगरको आफ्नै लगानीमा पनि आवाश्यक जनशक्तीको ब्यस्थापन गर्न जरुरी छ । यसैगरी नगरमा कार्यरत कर्मचारीहरू (प्रशासन, व्यवस्थापन र प्राबिधिक क्षेत्रका) नेपाल सरकारवाट नियमित रुपमा उपलब्ध हुने वाहेकको स्वास्थ्य कर्मीको क्षमता विकासका छोटो र मध्यम अवधिका तालिम कार्यक्रम नगरको तर्फबाट न्यून मात्रा मात्र सञ्चालन गर्न सकिएको छ । नगरका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा दक्ष जनशक्तीयुक्त बनाई स्वास्थ्य क्षेत्रलाई थप सुधार र प्रभाकारी बनाउन निम्न आबधीक प्राथामिकताका कार्यक्रमहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१. संगठन र व्यवस्थापन सर्वेक्षण मार्फत, तत्काल, मध्यकाल र दिर्घकालका लागि चाहिने स्वास्थ्य क्षेत्रको जनशक्तिको संख्या र स्तर प्रक्षेपण गर्ने ।	१. संगठन र व्यवस्थापन सर्वेक्षण नतिजा अनुसार मध्यकालका लागि निर्धारित नगरको संगठन ठाँचा बमोजिम स्वास्थ्य शाखा तथा स्वास्थ्य संस्थालाई जनशक्ति व्यस्थापन गरिसक्ने ।	१. नगरको सरकारी अस्पताललाई राष्ट्रिय मापदण्ड अनुसारको प्रविधिक र पुर्वाधार र जनशक्तीयुक्त बनाउने ।

२. नगर अस्पताल र सवै स्वास्थ्य संस्थामा अल्पकालका लागि आवश्यक न्यूनतम जनशक्ति व्यवस्थापन गरिसक्ने । ३.वडा स्तरका स्वास्थ्य चौकी वा आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्रमा महिनाको एक पटक डाक्टरवाट स्वास्थ्य परीक्षणका लागि आवश्यक प्रवन्ध मिलाउने । ४.नगर कार्यपालिका अन्तर्गतको सामाजिक विकास समितिमा स्वास्थ्य फोकल पर्शन तोक्ने ।	३.वडा स्तरका स्वास्थ्य चौकी वा आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्रमा महिनाको एक पटक डाक्टरवाट स्वास्थ्य परीक्षण कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिने ।	३.आवश्यकता र सम्भाव्यताको आधारमा प्रत्येक वडाका स्वास्थ्य संस्थालाई पूर्बाधार र सेवामा स्तरउन्नती गर्दै कम्तीमा नि एक जना डाक्टरको आवश्यक प्रवन्ध मिलाउने ।
५. नेपाल सरकारवाट नियमित रुपमा उपलब्ध हुने वाहेकको स्वास्थ्य कर्मीको क्षमता विकासका छोटो र मध्यम अवधिका तालिम कार्यक्रम तय गर्ने ।	५.स्वस्थ्य सूचनामा आधारित अनुगमन, मूल्याकन, समिक्षा, नीति निर्माण तथा निर्णय पक्रिया व्यवस्थित गर्ने गरी स्वास्थ्य शाखाको क्षमता विकास गर्ने ।	५.शाखालाई सवै स्तरका स्वास्थ्य सेाको अनुगमन र सुपरिवेक्षण गर्न शक्ने गरी आवश्यक जनशक्ति, उपकरण र सूचना प्रविधियुक्त बनाउने ।
६.नगरका स्वास्थ्यकर्मी र कर्मचारीहरूको भौतिक र व्यवसायिक सुरक्षाका मापदण्ड तयार गर्ने ७.नगरका स्वास्थ्य सेवाका क्षेत्रमा कार्यरत कर्मचारीहरू (प्रशासन, व्यवस्थापन र प्राबिधिक) का लागि कार्य सम्पादनमा आधारित क्षमता विकास र पुरस्कार प्रणालीको शुरुवात गर्ने ।	६.नगरका स्वास्थ्यकर्मी र कर्मचारीहरूको भौतिक र व्यवसायिक सुरक्षाका मापदण्ड तय गरी कार्यान्वयन गर्ने । ७.नगरका स्वास्थ्य सेवाका क्षेत्रमा कार्यरत कर्मचारीहरू (प्रशासन, व्यवस्थापन र प्राबिधिक) का लागि कार्य सम्पादनमा आधारित क्षमता विकास र पुरस्कार प्रणाली तय गरी वार्षिक रुपमा कार्यान्वन गर्ने ।	६.नगरका स्वास्थ्यकर्मी र कर्मचारीहरूको भौतिक र व्यवसायिक सुरक्षाका मापदण्ड कार्यान्वयनको आवधीक समिक्षा गरी समयअनुकुल परिमार्जन गर्दै जाने । ७.नगरका स्वास्थ्य सेवाका क्षेत्रमा कार्यरत कर्मचारीहरू (प्रशासन, व्यवस्थापन र प्राबिधिक) का लागि कार्य सम्पादनमा आधारित क्षमता विकास र पुरस्कार प्रणालीलाई निरनन्तरता दिने ।
८.स्वास्थ्य शाखा र सम्वन्धित संयन्त्र एवं समिति विचमा त्रैमासिक समिक्षा वैठक बस्ने पद्धतीको शुरुवात गर्ने । सवै स्वास्थ्य संस्थाको	८.स्वास्थ्य शाखा र सम्वन्धित संयन्त्र एवं समिति विचमा त्रैमासिक समिक्षा वैठक र सवै स्वास्थ्य संस्थाको	

प्रतिनिधित्व हुने गरी वार्षिक समिक्षा बैठक सञ्चालन गर्ने ।	प्रतिनिधित्व हुने गरी वार्षिक समिक्षा बैठकलाई निरनन्तरता दिने ।	८.स्वास्थ्य शाखा र सम्वन्धित संयन्त्र एवं समिति विचमा त्रैमासिक समिक्षा वैठक र सवै स्वास्थ्य संस्थाको प्रतिनिधित्व हुने गरी वार्षिक समिक्षा बैठकलाई निरनन्तरता दिने ।
थ.नगरको स्वास्थ्य शाखामा प्रयाप्त भएपनि वडाहरूमा रहेका अस्पताल, स्वास्थ्य चौकी र शहरी स्वास्थ्य केन्द्रमा प्रशासन कार्य गर्नको निम्ती, बिरामीहरूको डिजिटल प्रोफाइल राख्न तथा अन्य तथ्याङ्कको डिजिटल अभिलेख राख्नको लगि आबश्यक कम्प्युटर लगायतका उपकरणको अपर्याप्तता छ। उपलव्ध भएका सामाग्रीहरूको प्रयोग पनि सिमित मात्रामा मात्र भएको छ। नगरका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा प्रयाप्त र ब्यवस्थित तथ्याङ्क डिजिटल अभिलेख नहूदा नगरको बास्तबिक स्वास्थ्य सूचाङ्कहरू निकाल्न सकिने अबस्था छैन । त्यसकारण नगरका तथ्याङ्कको डिजिटल अभिलेखलाई अझ ब्यवस्थीत गर्न तथा बिभिन्न रिपोर्टिङ र दस्तावेजहरूमा प्रयोग गर्न लागि निम्न कार्यक्रमहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१.नगर र वडा स्तरका सबै स्वास्थ्य शाखाहरूमा स्वास्थ्य सम्बन्धि तयाङ्कको डिजिटल अभिलेख राख्न आवश्यक कम्पूटर, प्रिटर र इन्टरनेटको व्यवस्था गर्ने । स्वास्थ्य कर्मचारीहरूका लागि बिद्युतीय हाजिरको व्यवस्था गर्ने ।	१.अस्पतालजन्य फाहोर मैला व्यवस्थापन सहित सवै स्वास्थ्य संस्थाको सरसफाईको निर्धारित मापदण्ड कायाम गर्ने ।	१.सवै स्वास्थ्य संस्थामा खानेपानी र सरसफाईका पुर्वाधार र सेवालाई नगर मापदण्डमा पुऱ्याउने र विश्राम वा प्रतिक्षा स्थल आदिका लागि पुर्वाधार व्यवस्थापनको कार्य गरिसक्ने ।
द.नगर अन्तर्गतका स्वास्थ्य शाखा, स्वास्थ्य संस्थाका ब्यवस्थापन समिति, जनप्रतिनिधी, सवै स्वास्थ्य संस्थाको प्रतिनिधित्व हुने गरी र अन्य सहरोकालवालाहरू बिच स्वास्थ्य संस्था तथा समग्र स्वास्थ्य क्षेत्रबाट भएका स्वास्थ्य सम्वन्धि कार्य तथा उपलब्धीहरूबारे, लक्ष्य प्राप्तीमा भएका प्रगति समिक्षाका आधारमा कमी देखिएमा कमी पुर्तिको रणनीति समेत बनाउने गरी आवधिक प्राथमिकता तल प्रस्तुत गरिएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१. उपयुक्त कार्यविधि निर्माण गरी स्वास्थ्य सेवाको अनुगमन प्रभाकारी बनाउन नगर स्वास्थ्य अनुगमन समिति गठन गरी स्वास्थ्य संस्थाका ब्यवस्थापन समिति र अनुगमन समिति सहितको समन्वय वैठकलाई संस्थागत र नियमित गर्ने । २.स्वास्थ्य शाखाले मातहतका स्वास्थ्य संस्थासँगको माशिक वैठक गर्ने र स्वास्थ्य समिति तथा सम्वन्धित स्वास्थ्य संयन्त्र विचमा नियमित समन्वयात्मक वैठक गर्ने ।	१. उपयुक्त कार्यविधि निर्माण गरी स्वास्थ्य सेवाको अनुगमन प्रभाकारी बनाउन नगर स्वास्थ्य अनुगमन समिति गठन, पूर्नगठन गरी स्वास्थ्य संस्थाका ब्यवस्थापन समिति र अनुगमन समिति सहितको समन्वय वैठकलाई नियमित गर्ने । २.नगर, नगर अन्तर्गतका स्वास्थ्य संस्था तथा समग्र स्वास्थ्य क्षेत्रबाट भएका स्वास्थ्य सम्वन्धि कार्यको प्रभावकारीताको वार्षिक समिक्षा गर्ने ।	१. उपयुक्त कार्यविधि निर्माण गरी स्वास्थ्य सेवाको अनुगमन प्रभाकारी बनाउन नगर स्वास्थ्य अनुगमन समिति गठन, पूर्नगठन गरी स्वास्थ्य संस्थाका ब्यवस्थापन समिति र अनुगमन समिति सहितको समन्वय वैठकलाई नियमित गर्ने । २..नगर, नगर अन्तर्गतका स्वास्थ्य संस्था तथा समग्र स्वास्थ्य क्षेत्रबाट भएका स्वास्थ्य सम्वन्धि कार्यको प्रभावकारीताको

३. अनुशिक्षण र वैठकहरू मार्फत नगरमा रहेका स्वास्थ्य संस्थाहरूको व्यवस्थापन समितीलाई थप उत्तरदायी र सक्रिय बनाउने । ४.नगर स्तरमा द्रुत प्रतिकार्य टोली (RRT) क्रियाशिल गराउन आवश्यक तालिम र अनुशिक्षण उपलब्ध गराउने र उपकरणको पुर्व व्यवस्था गर्ने ।		वार्षिक समिक्षाको निरन्तरता दिने ।
ध. शुरक्षित खानेपानी, सरसफाईका पर्याप्त पुर्वाधार र तीनको उचित व्यवस्थापन सहित स्वास्थ्य संस्थालाई स्वच्छ, सफा र समुदायका लागि समेत अनुकरणीय बनाउनु सामुदायिक स्वास्थ्य र स्वास्थ्य सेवाको दृष्टिकोणले अपरिहार्य हुन्छ । त्यसैलाई दृष्टिगत गरी खानेपानी र सरसफाई सम्वन्धि प्राथमिकता निम्नानुसार तयार गरिएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१.सवै स्वास्थ्य संस्थामा खानेपानी र सरसफाईका पुर्वाधार र सेवालाई नगर मापदण्डमा पुऱ्याउने र विश्राम वा प्रतिक्षा स्थल आदिका लागि पुर्वाधार व्यवस्थापनको कार्य शुरु गर्ने । २.सवै स्वास्थ्य संस्थाको सरसफाईको निर्धारित मापदण्ड कायाम गर्ने र स्वास्थ्य संस्थाबाट निस्कने फोहोरहरूलाई व्यवस्था गर्ने ।	१.सवै स्वास्थ्य संस्थामा खानेपानी र सरसफाईका पुर्वाधार र सेवालाई नगर मापदण्डमा पुऱ्याउने र विश्राम वा प्रतिक्षा स्थल आदिका लागि पुर्वाधार व्यवस्थापनको कार्य गरिसक्ने । २. सवै स्वास्थ्य संस्थाको सरसफाई को निर्धारित मापदण्ड कायाम गर्ने र स्वास्थ्य संस्थाबाट निस्कने फोहोरहरूलाई दिर्घकालिन व्यवस्था गर्ने ।	२. सवै स्वास्थ्य संस्थाको सरसप ाईको निर्धारित मापदण्ड कायाम गर्ने र स्वास्थ्य संस्थाबाट निस्कने फोहोरहरूलाई दिर्घकालिन व्यवस्था गर्ने ।
ञ.भीमेश्वर नगरपालिमा हाल एक आयुर्वेद स्वास्थ्य केन्द्र रहेकामा नगरभर सेवा विस्तारका लागि यसलाई थप व्यवस्थीत गर्न आवश्यक छ । स्थानीय स्तरमा उपलब्ध औषधीजन्य बनस्पती जडिवुटी र अन्य औषधी जन्य वस्तुको पहिचान, संकलन, संरक्षण र प्रर्बद्धनको लागि पनि सरचना निर्माण गर्न आबश्यक छ । साथै, प्रचलित प्राकृतिक चिकित्सा, बैकल्पिक तथा अन्य चिकित्सा पद्धति तथा सेवालाई निश्चित मापदण्डको आधारमा सुचिकृत तथा व्यवस्थित गर्दै आयुर्बेद, योग र प्राकृतिक चिकित्सा सेवा सहितको आयुर्बेद, योग र प्राकृतिक चिकित्सा केन्द्र स्थापन गरी स्वास्थ्य पर्यटनलाई समेत प्रबर्द्धन गर्न निम्न आबधीक कार्यक्रमहरू प्रस्तुत छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१. आयुर्वेद औषधालय स्थापनाको लागी आवश्यक प्रक्रिया शुरु गरि पूर्बाधार तयार गर्ने । २. प्राकृतिक चिकित्सालाई प्रोत्सान गर्न नगरका प्रप्येक वाडहरूमा	१ नगरमा एक आयुर्वेद औषधालय स्थापना गर्ने ।	१. आयुर्वेद सेवालाई आबश्यकता अनुसार नगर अन्य वडाहरूमा बिस्तार गर्ने

योगा तथा सामूदायीक ब्यायाम केन्द्र सञ्चालनका लागि आवश्यक प्रक्रिया शुरु गरि पूर्बाधार तयार गर्ने । ३. स्थानीय स्तरमा औषधीजन्य बनस्पती जडिवुटी र अन्य औषधी जन्य वस्तुको उत्पादन, प्रशोधन, वितरण केन्द्र स्थापना गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने । ४. नगर स्वस्थ्य अनुसन्धान केन्द्र र स्वस्थ्य प्रबन्धन केन्द्र स्थापना गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने ॥	२.प्राकृतिक चिकित्सालाई प्रोत्सान गर्न विभिन्न वडा र समुदायलाई पायक पर्ने गरी क्लस्टर निर्धारण गरी क्लस्टर स्तरमा योगा तथा सामूदायीक ब्यायाम केन्द्र सञ्चालन गर्ने । ३.सम्भाव्यता अध्ययनको आधारमा स्थानीय स्तरमा औषधीजन्य बनस्पती जडिवुटी र अन्य औषधी जन्य वस्तुको उत्पादन, प्रशोधन, वितरण केन्द्र स्थापना गर्न सम्पुर्ण प्रकिया पूरा गर्ने । ४.सम्भाव्यता अध्ययनको आधारमा नेपाल स्वस्थ्य अनुसन्धान परिषद्संग सम्वनयन गरि नगर स्वस्थ्य अनुसन्धान केन्द्र र स्वस्थ्य प्रबन्धन केन्द्र स्थापना गर्न सम्पुर्ण प्रकिया पूरा गर्ने ।	२.क्लस्टर स्तरमा योगा तथा सामूदायीक ब्यायाम केन्द्रलाई थप ब्यवस्थीत गदै लाने । ३.सम्भाव्यताका आधारमा संघ र प्रदेश सरकारसँगको समन्वयमास्थानीय स्तरमा औषधीजन्य बनस्पती जडिवुटी र अन्य औषधी जन्य वस्तुको उत्पादन, प्रशोधन, वितरण केन्द्र स्थापना र सञ्चालन गर्ने । ४. नेपाल स्वस्थ्य अनुसन्धान परिषद्संग सम्वनयन गरि नगरको छुट्टै नगर स्वस्थ्य अनुसन्धान केन्द्र र स्वस्थ्य प्रबन्धन केन्द्र स्थापना गर्ने ।
ट. नगर र विभिन्न बडाहंरुमा स्वमसेविका कोष स्थापना गरिएको छ । कोषलाई थप ब्यवस्थीत र स्वास्थ्य स्वमसेबिका हितमा लगानी गर्न निन्न आबधीक कार्यक्रमहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१. नगर र वडास्तरको स्वमसेबिका कोषलाई थप ब्वस्थीत बनाउने ।	१. नगर र वडास्तरका स्वमसेबिका कोषलाई कोषलाई थप बलियो बनाई प्रत्यक्ष आर्थिक लाभ वाहेकको स्वास्थ्य स्वमसेबिका हितमा लगानी गर्ने ।	१. नगर र वडास्तरका स्वमसेबिका कोषलाई कोषलाई थप बलियो र ब्वस्थीत बनाउने ।
प.नगरको २०७५ को घरधुरी सर्वेक्षण अनुसार २ कि.मी बफर क्षेत्र भन्दा बाहिर रहेको दिर्घरोगी र अपाङ्गहरूको संख्या बडा नं १ मा रहेको छ जहा दिर्घरोगीहरूको संख्या ५७ र अपाङ्गहरूको संख्या २५ जना रहेको छ त्यसपछि क्रमशः ७ र ८ बडामा यो संख्या अधिक रहेको छ । दिर्घरोगीहरू स्वास्थ्य चौकी धाइरहन पर्ने बिरामी हून भने अपाङ्गहरू आफैमा शाररीक र मानसीक हिसावमा अशक्त भएकाले यस्ता बिरामीहरूका लालि छोटो दूरीमा स्वास्थ्य संस्था हुन जरुरी छ । यसकारण, दिर्घरोगी र अपाङ्गहरूहरूको माझ छिटो छरितो रुपमा स्वास्थ्य सेवाको पहूच बिस्तार गर्न निम्न प्राथाकिताका आवाधीक कार्यक्रमहरू प्रस्तुत छ ।		

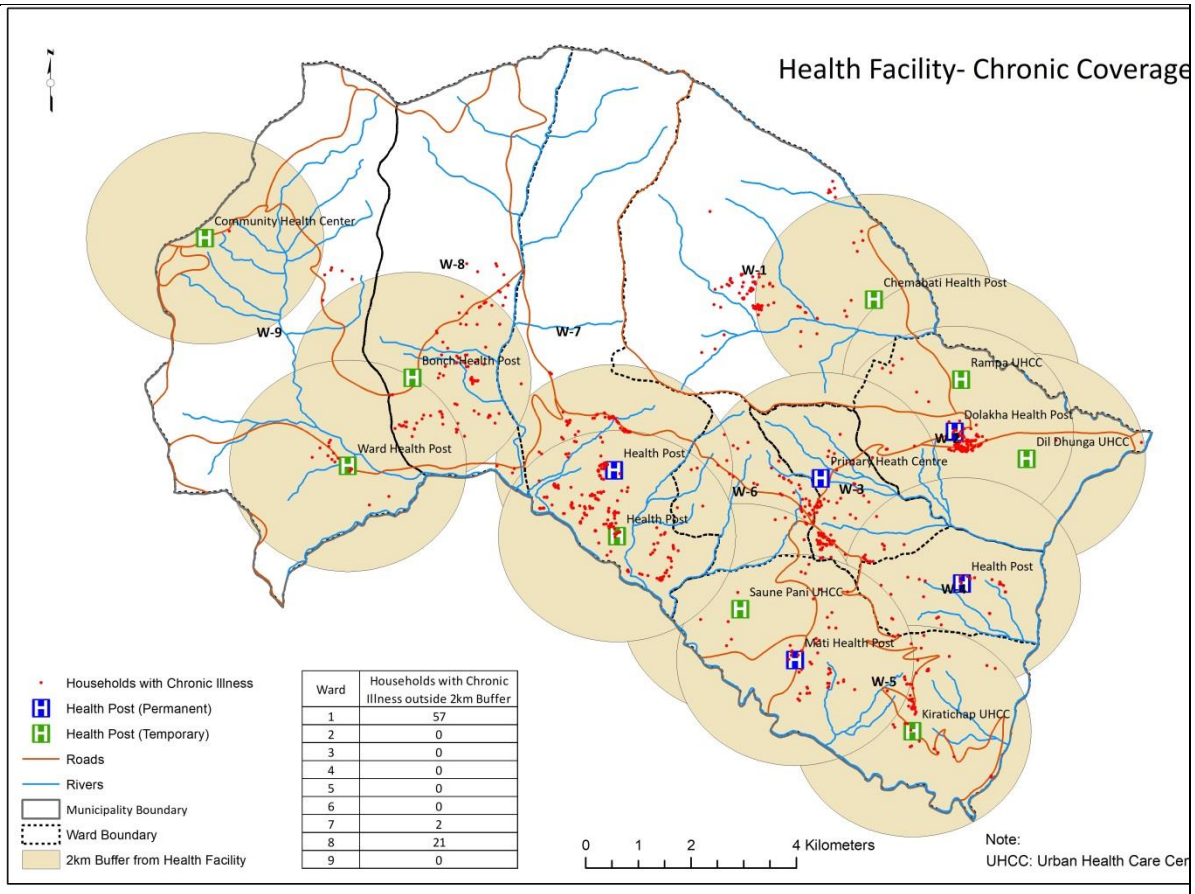

Ward	Households with Chronic Illness outside 2km Buffer
1	57
2	0
3	0
4	0
5	0
6	0
7	2
8	21
9	0

नक्शा ३/५.३.२. दिर्घरोगी बढि भएको क्षेत्र र स्वास्थ्य संस्था

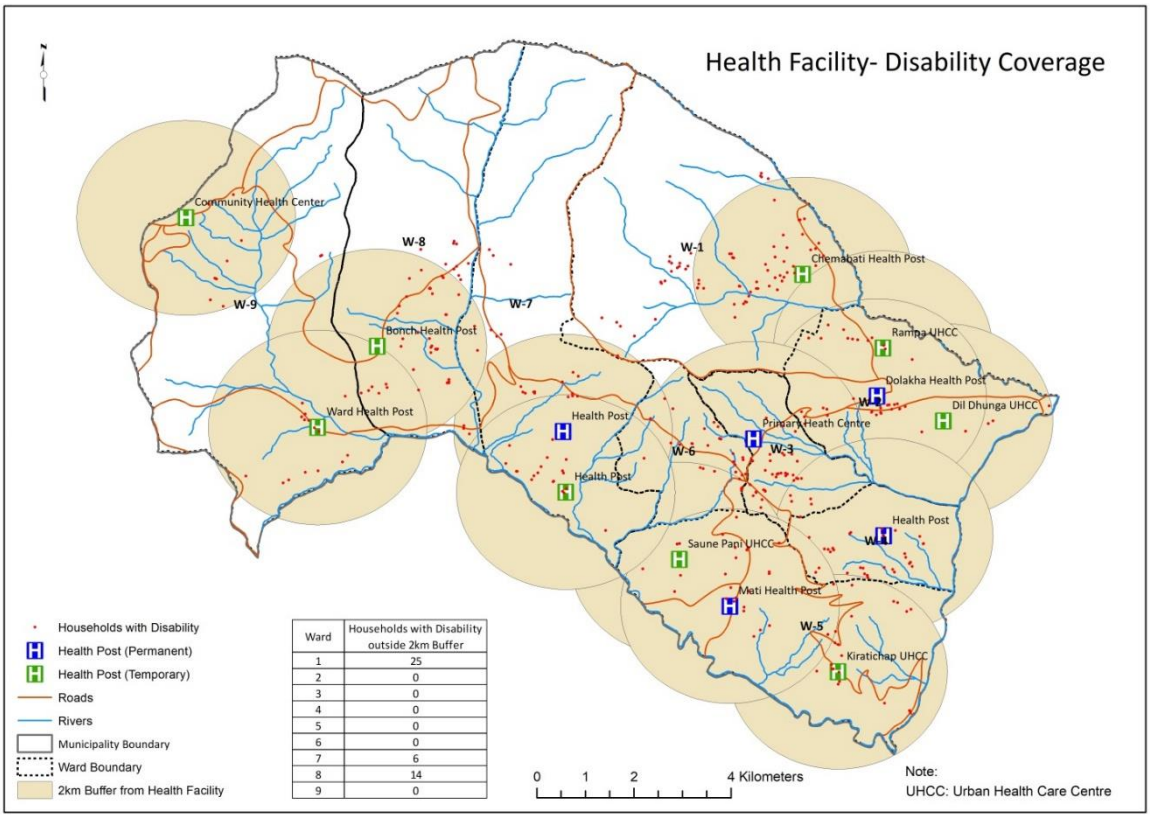

Ward	Households with Disability outside 2km Buffer
1	25
2	0
3	0
4	0
5	0
6	0
7	6
8	14
9	0

नक्शा ४/५.३.२. अपांगता बढि भएको क्षेत्र र स्वास्थ्य संस्था २०७५ को तथ्यांक अनुसार नगरका रहेका स्वास्थ्य संस्था र नगरमा भएका दिर्घरोगी र अपाङ्गहरू भएका घरधुरी बिचको दुरी र त्यस्ता घरधुरी संख्या माथिको नक्शामा देखाईएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१. नगरका स्वास्थ्य संस्थाबाट टाढाको दूरीमा रहेका अर्थात २ कि.मी बफर क्षेत्र भन्दा बाहिर रहेको दिर्घरोगी र अपाङ्गहरूको लागि घरदैलो स्वास्थ्य कार्यक्रम, घुम्ती सिविरहरू, निशुल्क एम्बूलेस तथा अन्य बिशेष कार्यक्रमको शरुवात गर्ने । २. अल्पकालिनमा नयां निमाण र स्तर उन्नती हुने स्वास्थ्य संस्थाका पूर्बाधारहरूलाई राष्ट्रिय मापदण्ड अनुरुप वालमैत्रि, जेष्ठ नागरिक मैत्रि तथा अपांगता मैत्री बनाउने । ३.स्वास्थ्य संस्थाबाट २ कि.मि भन्दा टाडा रहेका वडाका वस्ती लक्षित गरी आवश्यकता अनुसार गाउँघर क्लिनिक स्थापना गर्ने र उपलब्ध गाउँघर क्लिनिक थप ब्यवस्थीत बनाउने ।	१. नगरका स्वास्थ्य संस्थाबाट टाढाको दूरीमा रहेका अर्थात २ कि.मी बफर क्षेत्र भन्दा बाहिर रहेको दिर्घरोगी र अपाङ्गहरूको लागि घरदैलो स्वास्थ्य कार्यक्रम , घुम्ती सिविरहरू, निशुल्क एम्बूलेस तथा अन्य बिशेष कार्यक्रमको निरन्तरता गर्ने । २. मध्यकालमा नयां निमाण र स्तर उन्नती हुने स्वास्थ्य संस्थाका पूर्बाधारहरूलाई राष्ट्रिय मापदण्ड अनुरुप वालमैत्रि, जेष्ठ नागरिक मैत्रि तथा अपांगता मैत्री बनाउने ।	१.नगरका स्वास्थ्य संस्थाबाट टाढाको दूरीमा रहेका अर्थात २ कि.मी बफर क्षेत्र भन्दा बाहिर रहेको दिर्घरोगी र अपाङ्गहरूको लागि घरदैलो स्वास्थ्य कार्यक्रम, घुम्ती सिविरहरू, निशुल्क एम्बूलेस तथा अन्य बिशेष कार्यक्रम कार्यन्वनका आवधीक समिक्षा गदै निरन्तरता गर्ने । २. नगरका सबै स्वास्थ्य संस्थाहरू को सवै भौतिक पुर्वाधारहरू राष्ट्रिय मापदण्ड अनुरुप वालमैत्रि, जेष्ठ नागरिक मैत्रि तथा अपांगता मैत्री बनाइसक्ने ।

स्वास्थ्य क्षेत्रको अपेक्षित उपलब्धी

सूचकाङ्गहरू	एकाइ	हालको (२०७६/७७)	मध्यकालिन	दीर्घकालिन
क. बाल स्वास्थ्य				
खोप सेवा				
सबै खोप लगाएका बालबालिकाको (१२ देखि२३ महिना) %	%	८८.५	९०	१००
TD2 र 2+खोप लगाएका गर्भवती महिलाहरूको %	%	९९.१	१००	१००
पोषण				
बच्चाको वृद्धि भएको छ वा छैन भन्ने कुराको अनुगमन गराउन दर्ता भएका ०-११ महिनाका बच्चाहरूको %	%	७८.१	८५	१००
बच्चाको वृद्धि भएको छ वा छैन भन्ने कुराको अनुगमन गराउन दर्ता भएका ०-२३ महिनाका बच्चाहरूको %	%	५३.१	७०	९०
कुपोषित बालबालिका र नयाँ अनुगमन भ्रमण ५ प्रतिशतको अनुपात (<२ वर्ष)	%	०.१	०.२	०
वृद्धि अनुगमन भ्रमणको औसत संख्या (२ मुनिका बालबालिकामा)	%	५.२	८	१०

ख.पारिवारिक स्वास्थ्य				
सुरक्षित मातृत्व				
प्रोटोकल अनुसार (चौथो, छैठौँ, आठौं र नवौं महिनामा) प्रसूतिपूर्व जाँच गराउने महिलाको %	%	१०६.९*	१००	१००
गर्भावस्था दौरान १८० दिनको लागि आइरन र फोलिक एसिड प्राप्त गर्ने महिलाहरूको %	%	११२*	१००	१००
जीवित जन्मको हकमा स्वास्थ्य संस्थामा डेलिभरी गराउने महिलाहरूको %	%	१३७*	१००	१००
स्वास्थ्य संस्थामा भएको कुल डेलिभरी मध्ये तालिम प्राप्त स्वास्थ्यकर्मीको अनुगमनमा भएका डेलिभरीहरूको %	%	१३७*	१००	१००
प्रोटोकल अनुसार प्रशुति पछिको स्याहारको लागि स्वास्थ्य संस्थामा जाने महिलाहरूको %	%	४.५	५०	१००
शिशु मृत्यु संख्या	जना	०	०	०
सुत्केरी मृत्यु संख्या	जना	४	०	०
परिवार नियोजन				
परिवार नियोजनका साधन प्रयोग गर्नेको दर (CPR) (आधुनिक विधि) (समायोजन नगरिएको)	%	२०	५०	८०
महिला स्वास्थ्य स्यमंसेविका (FCHV)				
आमा समूहको बैठकको	%	१००	१००	१००
ग. क्षयरोग				
रोग पत्ता लागेको दर (सबै PBC)	%	३५.१	७५	९०
सफल उपचारको दर (सबै PBC)	%	१००	१००	१००
स्पटम परिवर्तन दर (सबै PBC)	%	१००	१००	१००
घ. कुष्ठरोग				
नयाँ रोगी पहिचान दर (NCDR) प्रति १००,००० जनसंख्यामा	/१००,०००	०	०	०
ङ.एचआइभी/एड्स				
प्रसूतिपूर्वको जाँच दौरान एचआइभीको जाँच गराउने महिलाको	%	१००	१००	१००

*भीमेश्वर नगरपालिकाको मात्र नभई नगर बाहिरका गाउंपालिकहरूबाट पनि सेवा लिन आउने हुदा १०० प्रतिशत भन्दा माथी हुन गएको हो ।

५.३.३. सम्पदा संरक्षण

पुर्खाहरूबाट परम्परागतरुपमा प्राप्त गरी वर्तमान र भावी सन्ततिहरूमा हस्तान्तरण हुने परम्परा एवं मानवसभ्यता र संस्कृति झल्काउने जीवन्त अभिव्यक्ति सम्पदा हो । यस्ता अभिव्यक्तिहरू मुर्त र अमुर्त रुपमा व्यक्त हुन्छन् । संयुक्त राष्ट्रसंघीय शैक्षिक, बैज्ञानिक तथा सांस्कृतिक संगठनको अनुसार मुर्त सम्पदा स्मारक, वास्तुकला, मुर्ति, उपकरण, औजार आदि हुन् भने, अमुर्त सम्पदामा मौखिक परम्परा, प्रस्तुति कला, सामाजिक अभ्यास, रीति-रिवाज, चाडपर्व, प्रकृति र ब्रह्माण्डसँग सम्बन्धित ज्ञान तथा अभ्यासहरू एवं परम्परागत शिल्पकला निर्माण गर्ने ज्ञान तथा सिपहरू समावेश हुन्छन् । सामान्यता हरेक किसिमको सम्पदालाइ प्राचिन, ऐतिहासिक, धार्मिक र सांस्कृतिक भनि बर्गिकरण गर्न सकिन्छ ।

नक्सा १/५.३.४. भिमेश्वर नगरपालिकाको प्रमुख सम्पदा स्थान

विश्वव्यापीकरण, आधुनिकीकरण, जनसंख्या वृद्धि, बढ्दो शहरीकरण र अव्यवस्थित विकास निर्माणको कारण सम्पदा तथा सांस्कृतिक विविधताको संरक्षण कार्य स्थानीय सरकार र नागरिकको लागि प्रमुख चुनौतीको रुपमा रही आएको छ । विभिन्न कारणले शहर तथा बजार क्षेत्रको जनसंख्यामा उच्च वृद्धि देखिन्छ भने, ग्रामिण क्षेत्रको जनसंख्यामा गिरावट देखिन्छ । यी सब प्रवृतीले गर्दा मुर्त सम्पदाहरूमा क्षति, हानिनोक्सानी, चोरी, अतिक्रमण, तथा जिर्ण हुने समस्या रहेको छ । त्यस्तै शताब्दीऔं पुराना अमुर्त सम्पदा जस्तै; परम्परा, संस्कृति, भाषा, कला तथा जीवनशैलीहरू अपरिवर्तनीय रुपले हराउँदै गएको छ । त्यसर्थ बिध्यमान सन्दर्भमा विकास र सम्पदा संरक्षण बीच सन्तुलन ल्याई दिगो विकास हासिल गर्नु प्रमुख चुनौती हो ।

कुनै पनि समप्दा ऐतिहासिक, सामाजिक, सौन्दर्य, बैज्ञानिक, वा आर्थिक हिसाबले महत्वपुर्ण हुन्छ । ऐतिहासिक सम्पदाहरूले बिगतको सभ्यता, संघर्ष, मान्यता तथा दर्शन झल्काएको पाइन्छ । सामाजिक सम्पदाहरू, मुख्यत अमुर्त सम्पदाले सामुदायिक सद्भाव एवं भाइचारा कायम गर्न टेवा पुराइ रहेको हुन्छ । सौन्दरियताको पाटोबाट पनि सम्पदाले बस्ती, शहर, वा क्षेत्रको भौतिक विशेषता, पहिचान तथा बिशिस्टता जनाउदछ ।

त्यस्तै बैज्ञानिक हिसाबलेपनि पुरातार्तविक र प्राचिन स्मारक, बस्तु, उपकरण, औजार, प्रबिधि, बिद्या आदिको खोज र अध्यनले केहि सम्पदा र संकृति महत्त्वपूर्ण हुन्छन । आर्थिक हिसाबले मुलत पर्यटक भित्राउन र रोजगारी सिर्जना एवं राजस्व अभिबृधिकोलागि सम्पदा अत्यन्त महत्त्वपूर्ण छ ।

यसै सन्दर्भमा नेपालको संबिधान, अनुसूची ८, (*भाषा, संस्कृति र ललितकलाको संरक्षण र विकास*) र स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४, परिच्छेद ३, दफा ११.फ बमोजिम संस्कृति र सम्पदा जोगाउने पहिलो दायित्व स्थानीय सरकारको रहन्छ । त्यस्तै ऐतिहासिक, धार्मिक, तथा सांस्कृतिक नगरी भनेर प्रख्यात यस नगरपालिकालाइ सबै किसिमको सम्पदाको बिशेष महत्व छ । यस पृष्ठभूमिका नगरपालिका भित्रका सबै सम्पदाको उचित संरक्षण, संवर्द्धन र विकास गर्ने लक्ष्यका साथ यो क्षेत्रका उद्देश्य तथा नीति तय गरिएको छ ।

उद्देश्य १: सम्पदा व्यवस्थापन एवं संरक्षणको लागि संयन्त्र गठन तथा परिचलान गर्ने ।

नीति क. सबै वडा र नगरपालिका बाट प्रतिनिधित्व हुने गरी तथा प्राविधिक जनशक्ति/क्षेत्रगत जानकार नागरिक सहितको स्थानीय सम्पदा समिति गठन गरिने छ । साथै वडा न १, २, ५ को लागि वडास्तरिय सम्पदा समिति गठन गरिने छ भने आवस्यकता अनुसार अन्य वडामा पनि यस्तै समिति गठन गरिने छ ।

नीति ख. प्राविधिक जनशक्ति र विशेषज्ञ सहितको सम्पदा संरक्षण र व्यवस्थापन इकाई गठन गरिने छ ।

नीति ग. सम्पदा संरक्षण र व्यवस्थापन सम्बन्धी नीति, कानुन, मापदण्ड, योजना, कार्यान्वयन, समन्वय, अनुगमन, नियमन, पहिचान आदिमा समिति र इकाईको बिशेष भूमिका सुनिश्चित गरिने छ ।

नीति घ. गठन भए पश्चात समिति र इकाई द्वारा सबै खाले भौतिक/सांस्कृतिक सम्पदाको अध्ययन तथा तथ्यांक संकलन थालनी गराइने छ ।

नीति ङ. पुरातत्व विभागको प्राचीन स्मारक संरक्षण नियमावली अनुरुप सम्पदाको पहिचान र सुचिकृत गर्न आवस्यक मापदण्ड तथा निर्देशिका तयार गरिने छ ।

उद्देश्य २: नगरपालिकाको सम्पूर्ण सम्पदा सम्बन्धि तथ्यांक व्यवस्थापन गर्नु ।

नीति क. सम्पदा संरक्षण एवं व्यवस्थापनका निम्ति आवस्यक उपकरण/ प्रबिधि व्यवस्था गरिने छ ।

नीति ख. लोपोन्मुख भाषा, लिपि र विभिन्न कला, संकार, संस्कृति संरक्षण गर्न अभिलेखीकरण, knowledge management, र गरिने छ ।

नीति ग. स्थानीय सम्पदा, संकृति, कला आदिको अध्ययन र प्रबर्द्धनको लागि अध्ययनवृत्ति (fellowship) को व्यवस्था गरिने छ ।

नीति घ. प्रभावकारी सम्पदा संरक्षण र व्यवस्थापनको लागि सम्पूर्ण संकृतिक, धार्मिक, ऐतिहासिक, पुरातात्विक सम्पदाको तथ्यांक संकलन तथा अधावाधिक गरी नगरपालिकाको सम्पदा स्रोत नक्सा सहितको heritage register निर्माण गरिने छ ।

उद्देश्य ३: सम्पदा/संस्कृतिको प्रभावकारी व्यवस्थापन र प्रवर्दनद्वारा पर्यटन, स्थानीय आर्थिक विकास लगायतका क्षेत्रको थप सबलीकरण गर्ने ।

नीति क. सम्पदा क्षेत्र वा स्थान भित्र परेको भनि स्थापित भएका जग्गा/घर/संरचनालाइ नगरपालिकाले कानुन बमोजिम व्यवस्था गरी अधिग्रहण गरिने छ ।

नीति ख. नगरपालिकाको पर्यटकीय र स्थानिय आर्थिक विकासमा टेवा पुराउन सक्ने सम्पूर्ण सम्पदा क्षेत्र/स्थान र संस्कृति झल्काउने समुदायको संरक्षण र व्यवस्थापनमा बिशेष ध्यान पुराइने छ ।

नीति ग. अन्य बिभाग र क्षेत्र (जस्तै स्थानीय आर्थिक विकास/राजस्व, यातायात, भू उपयोग आदि) संग समन्वय गरी सम्पदा संरक्षण एवं व्यवस्थापन गुरुयोजना निर्माण गरिने छ ।

नीति घ. गुरुयोजनालाइ भू उपयोग योजना, बर्गिकरण (zoning) आदि संग तालमेल हुने गरी निर्माण गरिने छ ।

उद्देश्य ४ : सबै किसिमको संस्कृति र सम्पदा क्षेत्रलाइ लोप/जिर्ण हुनबाट र निजि तथा सार्वजनिक गतिबिधिबाट हानी/नोक्सानी हुनबाट शंरक्षण गर्ने ।

नीति क. सम्पदा बस्तीको रुपमा सूचिकृत वडा न.२ को मूल क्षेत्रको संरक्षण, र नयाँ सम्पदा बस्तीहरू (जस्तै वडा न १ को थामी वस्ती) भए नभए बारे यकिन गरीने छ ।

नीति ख. सम्पदा/संस्कृतिलाइ असर गर्ने सबै खाले गतिबिधिको रोकथाम, नियन्त्रण, र नियमन गरिने छ ।

नीति ग. विकास निर्माण परियोजना संचालन गर्दा सम्पदा क्षेत्रलाइ जोगाएर अगाडी बढ्ने नीति अवलम्बन गरिने छ ।

नीति घ. सम्पदा संरक्षणका लागि नगर भित्र संरक्षण क्षेत्रहरू कायम गरिने छ ।

नीति ङ. सम्पदा संरक्षणका लागि विभिन्न किसिमको प्रोत्सहान तथा सहयोगको व्यवस्था गरिने छ ।

उद्देश्य ५: सम्पदा संरक्षण र व्यवस्थापनमा जनचेतना, जनसहभागिता तथा साझेदारी वृद्धि गर्ने ।

नीति क. सूचना प्रवाहका विभिन्न माध्यमको प्रयोगद्वारा र कार्यक्रम तथा पाठ्यक्रम मार्फत नागरिकलाइ र विशेष गरी नयाँ पुस्तालाइ सम्पदा र सो को संरक्षण बारे सचेत गराइने छ ।

नीति ख. पाठ्यक्रम विकास गर्दा नगरपालिकाको स्थानीय सम्पदा, संस्कृति, कला, र भाषालाइ पनि समेटिने छ ।

नीति ग. संरक्षणमा नागरिक र विशेष गरी नयाँ पुस्ताको प्रतक्ष्य संलग्नता सुनिचित गराइने छ ।

नीति घ. नगरपालिकाको प्रमुख सम्पदा रेखदेख गर्दै आएका परम्परागत गुठि, मन्दिर/थान व्यवस्थापन समिति, गुम्बा व्यवस्थापन समिति आदि संग समन्वय र साझेदारी मार्फत अगाडी बढ्ने नीति अवलम्बन गरिने छ ।

नीति ङ. सरोकारवाला संघ संस्था, निजि क्षेत्र, गैरसरकारी संस्था र जानकार समूह आदि संग समन्वय र साझेदारी मार्फत अगाडी बढ्ने नीति अवलम्बन गरिने छ ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.३.३ : सम्पदा संरक्षण

क. संबैधानिक व्यवस्थामा (भाषा, संस्कृति, ललितकलाको संरक्षण) समेत उल्लेखित भएकोले समस्त सम्पदा संरक्षणको जिम्मेवारी नगरपालिकाको रहेको छ । ऐतिहासिक, धार्मिक, तथा सांस्कृतिक नगरी समेत भएकोले नगरको मुर्त तथा अमुर्त सम्पदाको संरक्षण र व्यवस्थापन कार्यलाइ नियमन तथा सहजीकरण गर्न बहुपक्षीय समन्वय सहित नियम कानुन निर्माण र मार्गनिर्देशनको लागि योजना तर्जुमा गर्ने जस्ता क्रियाकलाप अगाडी बढाउने छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. स्थानीय सरकारले पाएको अधिकार र प्रचलित ऐन कानुन अनुरुप सम्पदा संरक्षण र व्यवस्थापन सम्बन्धि ऐन, नीति, नियम, निर्देशिका, कार्यविधिहरू	१. नेपालको संबिधान, अनुसूची ८, भाषा, संस्कृति र ललितकलाको संरक्षण र विकास र स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४, परिच्छेद ३, दफा ११.फ	१. सम्पदा संरक्षण र व्यवस्थापन सम्बन्धि प्रभावकारी ऐन सहितको संरक्षण र व्यवस्थापनमा सबल नगरपालिका बन्ने ।

निर्माणलाइ स्थानीय परिवेस र सवालहरूलाई समेटि प्रदेश र संघ संग समन्वय गर्ने । २. नगरपालिका र संघ/प्रदेश सरकारको दोहोरो स्वामित्व वा लगानी रहेको सम्पदा संरक्षण/व्यवस्थापन मा स्पष्टता ल्याउने ।	बमोजिम नीति, कानुन, मापदण्ड तथा सो सम्बन्धी योजना तर्जुमा, योजना पहिचान, अध्ययन, कार्यान्वयन र नियमन गर्ने । २. आवश्यक ऐन, योजना, मापदण्ड : सम्पदा संरक्षण र व्यवस्थापन ऐन, नियमवली, कार्यविधि, सम्पदा संरक्षण र व्यवस्थापन गुरुयोजना र सुची ।	

ख. सम्पदाको दृष्टिकोणले नगरको आफ्नै विशिष्ठता र प्रशस्त विभिदता रहेका छन् । यहाँका प्राचिन वस्तीले यस्तो विशिष्ठता कायाम गर्नमा महत्वपुर्ण भूमिका निर्वाह गरेका छन् । भिमेश्वर नगरपालिकामा एउटा प्राचिन बस्तीलाइ 'सम्पदा बस्ती' भनी सुचिकृत भइ सकेको छ भने नगरमा यस्ता अन्य वस्तीहरूको रहेको हुनसक्ने कुरालाई दृष्टिगत गरी बस्ती बिकास, शहरी योजना तथा भवन निर्माण मापदण्ड २०७३ को अधारमा थप खोज, अनुसन्धान तथा पहिचान कार्य गर्ने योजना रहेको छ । जसलाई आवधिक योजनाका रुपमा तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१. नगर भित्र १०० वर्ष भन्दा पुराना वस्तीहरू (जस्तै वडा न. २ को मूल क्षेत्र) भए नभए बारे अन्य वडाहरूमा पनि वडा स्तरिय परामर्श गर्ने ।	१. बस्ती बिकास, शहरी योजना तथा भवन निर्माण मापदण्ड २०७३ अनुरुप सम्पदा वस्तीहरू खोज, अनुसन्धान तथा पहिचान कार्य थालनी गर्ने ।	१. सम्पदा वस्तीहरूको सूचीकरण, संरक्षण, व्यवस्थापन र प्रचार प्रसार ।

ग. सम्पदा संरक्षण एवं व्यवस्थापनको निम्ति तथ्यांकको प्रयोग प्रमुख हुन्छ । नगरमा यस्ता तथ्यांकहरू विभिन्न समय नगरपालिका तथा संघसंस्था बाट संकलित छन् । तर यी तथ्यांक पुराना, छरिएको, र अपूर्ण अवस्थामा छ । यस अवस्थाबाट आधुनिकता तर्फ उन्मुख हुन् र तथ्यांकको प्रयोगबाट बैज्ञानिक व्यवस्थापन हासिल गर्न, नगरले समय समयमा तथ्यांक सम्बन्धि कार्यहरू गर्नेछ । साथै तथ्यांकको प्रयोग बाट सम्पदा सुची निर्माण र सम्पदा बर्गिकरण पनि गरिने छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१. जारी रहेका सबै भू उपयोग सुची Land Use Inventory संकलन कार्य मा सबै खाले सम्पदा क्षेत्र र स्थानको तथ्यांक समेटिने गरी निरन्तरता दिने र थप प्रभावकारी बनाउने । साथै उपलब्ध सुची र नयाँ सुचीलाइ अद्यावधिक गरेर एकरुपता दिने । २. नगरमा अवस्थित सम्पूर्ण धार्मिक, संकृतिक, ऐतिहासिक, पुरातात्विक, पर्यटकीय महत्वका सम्पदा क्षेत्र र स्थलहरूको अध्यन, सूचीकरण र बर्गिकरणको थालनी ।	१. जारी रहेका सबै भू उपयोग सुची Land Use Inventory संकलन कार्य मा सबै खाले सम्पदा क्षेत्र र स्थानको तथ्यांक समेटिने गरी निरन्तरता दिने र थप प्रभावकारी बनाउने । साथै उपलब्ध सुची र नयाँ सुचीलाइ अद्यावधिक गरेर एकरुपता दिने । २. संकलित तथ्यांक, अध्यन, सूचीकरण र बर्गिकरणको अधारमा सम्पदा गुरुयोजना र heritage register निर्माण कार्य गर्ने ।	१. मध्यकालका सम्पदा संरक्षण सम्वन्धि मध्यकालिन प्राथमिकताका कार्यक्रमलाई निरन्तता दिने ।

घ. चर्चित अफ्रिकी भनाइ "एक जेष्ठ नागरिकको निधन हुनु, एउटा पुस्तकालय जलेर नस्ट भए सरह हुन्छ" ले परम्परागत ज्ञान तथा कला संरक्षणको महत्व उजागर गर्दछ । बिशेष गरी नगरको आदिबासी, जनजाती र लोपन्मुख समुदायको भाषा, लिपि, प्रस्तुति तथा शिल्पकला लोप हुदै गएको सन्दर्भमा सो को संरक्षण जरुरी छ । अमुर्त सम्पदा, जस्तैः मौखिक परम्परा, भाषा, लिपि, साहित्य, प्रस्तुति कला, सामाजिक अभ्यास, रीति-रिवाज, चाडपर्व, प्रकृति र ब्रह्माण्डसँग सम्बन्धित ज्ञान तथा अभ्यासहरू एवं परम्परागत शिल्पकला निर्माण गर्ने ज्ञान तथा सिपहरू जोगाउन चुनौतीपूर्ण हुन्छ । त्यसर्थ यस्तो किसिमको ज्ञान तथा कलालाई जगेर्ना गर्न नगरले अभिलेखीकरण तथा व्यवस्थित तरिकाले सम्वर्द्धन, अद्यावधिक गर्नुका साथै त्यसको प्रचार प्रसारका कार्यक्रम राखेको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. नगरमा बिशेष गरी थामी भाषाको आफनै लिपीको खोज/अनुसन्धान नभएको, नेवारी भेषभुषा तथा संस्कृति, जात्रा पर्व लोप हुदै गएको, दोलखाली नेवारी लिपिको खोज/अनुसन्धान नभएको, तामाङ्ग भाषा र कुसुले भाषाको संरक्षण नभएको, किंरात संस्कृतिको कुराहरू लोप हुँदै गएकोले लोपोन्मुख र जनजाति भाषा, लिपि र विभिन्न कला र संस्कृतिको पहिचान र त्यस पश्चात सो को संरक्षण गर्न अभिलेखीकरण र knowledge management को थालनी गर्ने ।	१. भाषा तथा लिपीको अभिलेखीकरण र knowledge management लाई निरन्तरता तथा अद्यावधिक ।	१. भाषा तथा लिपीको अभिलेखीकरण र knowledge management लाइ निरन्तरता तथा अद्यावधिक गरी स्थानीय पहिचान निर्माण गर्ने ।
ङ. सेवा प्रवाह अन्तर्गत सम्पदा संरक्षण र व्यवस्थापन सम्बन्धि विभिन्न कार्य पहिचान गरिएको छ । नगरमा अवस्थित सम्पदा स्थान/क्षेत्रको संरक्षण र व्यवस्थापनमा सुधार तथा प्रवर्द्धन, नयाँ सम्पदा स्थान/क्षेत्रको पहिचान, जारी रहेका योजना/परियोजना समापन लगायात कार्यक्रमहरू विभिन्न चरणमा तय गरिएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. वडा नागरिकहरूको अनुरोधलाइ मध्यनजरमा राख्दै ओजेल परेका महत्वपुर्ण स्थानीय सम्पदा (भूमे थान १, खप्तड कुटी १, बरानसी २, त्रिपुरासुन्दरी २, महांकाल भगवति मन्दिर ५, किरातीं छाप स्थित पाटी ५, किरातेंश्वर महादेव ५, सेतीदेवी मन्दिर ९, महादेवस्थान ९, गुम्बा ९, लिसेपानी कालिदेवी ९ र अन्य सबै) र संस्कृतिको संरक्षण, व्यवस्थापन, र प्रचार प्रसारको लागि बिशेष कार्यक्रम तर्जुमा गर्ने ।		

२. नगरपालिकाले गर्दै आएको संकृतिक सहयोग र सहकार्यलाइ निरन्तरता दिने र यस्तो कार्य बढाउदै जाने । पर्यटकीय हिसाबले महत्वपुर्ण सम्पदा क्षेत्र र स्थलहरूको प्रचार प्रसार, पूर्वाधार निर्माण, र सूचना केन्द्रहरू स्थापना गर्ने । त्यस्तै नेवार, तामाङ्ग, थामी समुदायको संस्कृति झल्काउने कार्यक्रम, समारोह आदिलाइ निरन्तरता दिने र बढाउदै जाने ।	२. स्थानीय कला र संस्कृति संरक्षण र प्रवर्द्धनमा नगरले गर्ने सहयोग र सहकार्य लाई निरन्तरता दिने । स्थानीय कला र संस्कृति संरक्षणलाई अन्य क्षेत्रको कार्यक्रममा समेत समावेश गर्ने ।	२. स्थानीय कला र संस्कृति संरक्षण र प्रवर्द्धनमा नगरले गर्ने सहयोग र सहकार्यको पद्धतिमा आवश्यक परिमार्जन सहित निरन्तरता दिने ।
च. सम्पदा संरक्षण र व्यवस्थापन सम्बन्धि सम्पूर्ण कार्यसम्पादनको निम्ति नगरपालिकामा सक्षम जनशक्ति, शाखा, संयन्त्र, तथा अन्तरिक तथा बाह्य सरोकारवालाहरूको आवस्यकता पर्ने हुनाले । साथै विभिन्न स्तर तथा चरणमा निरन्तर क्षमता अभिवृद्धि, सहकार्य र समन्वय पनि महत्तवपूर्ण हुनाले यस सम्बन्धि कार्यक्रमहरू पनि तर्जुमा भएको छ । त्यस्तै यस क्षेत्रमा सचेतना र जागरूकताको पनि उत्तिकै महत्वपुर्ण भूमिका हुनाले र यस्ता क्षेत्र र स्थानको सुरक्षामा पनि ध्यान दिनु पर्ने हुनाले यस बिषयलाइ पनि मध्यनजर गर्दै कार्यक्रम रखिएको छ । बिशेष गरि युवा पुस्तामा संस्कृति सम्बन्धि मूल्यमान्यता घट्दै गएको भन्ने बुझिएकोले, युवा पुस्तालाई समेत सचेतना अभिवृद्धिमा कार्यक्रम तय गरिएको हो ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय (२०७४) को संगठन संरचना बमोजिम पूर्वाधार विकास तथा बातावरण व्यवास्थापन शाखा अन्तर्गत सम्पदा संरक्षण ईकाइ स्थापना गर्ने । २. सम्पदा संरक्षण ईकाइको विभिन्न तालिम, सेमिनार, सिकाई कोर्सको माध्यमद्धारा क्षमता अभिवृद्धि गर्ने । ३. सम्पदा व्यवस्थापन एवं संरक्षणको लागि नगरस्तरिय र वडास्तरिय समिति गठन तथा परिचलान गर्ने ।	१. आवस्यकता अनुसार सम्पदा संरक्षण ईकाइलाइ सामाजिक बिकास शाखा अन्तर्गत बिस्तार गर्ने । २. कर्मचारी क्षमता अभिवृद्धिलाइ निरन्तरता दिने । ३. समिति र समितिहरूको कार्यसम्पादनलाइ निरन्तरता दिने ।	१. सम्पदा संरक्षणसँग सम्वन्धित क्षमता विकास कार्यक्रममा आवश्यक परिमार्जन गरी क्षमता अभिवृद्धिलाइ निरन्तरता दिने । २. कर्मचारी क्षमता अभिवृद्धिलाइ निरन्तरता दिने । ३. समिति र समितिहरूको कार्यसम्पादनलाइ निरन्तरता दिने ।
च.१. *बाह्य पक्ष र सरोकारवालाको लागि :*		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. नगरपालिकाको अन्तरिक क्षमता विकासमा मात्र नभइ सम्पदा संरक्षण क्षेत्र सङ्ग प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने नागरिक, बाह्य जनशक्ति	१. तालिम प्राप्त जनशक्ति र संघ संस्थाहरूको निरन्तर अनुगमन, मुल्यांकन र नियमन ।	१. तालिम प्राप्त जनशक्ति र संघ संस्थाहरूको निरन्तर अनुगमन, मुल्यांकन र नियमन ।

र संघ संस्थाहरूको सिप विकास, सचेतना वृद्धिमा पनि ध्यान दिन । २. सम्पदा संरक्षण र व्यवस्थापनको लागि भीमेश्वर गुठी, कालिन्चोक त्रिपुरासुन्दरी गुठी, महास्नान गुठी, महारीया गुठी लगायत अन्य गुठि, निजि गुठि, मन्दिर व्यवस्थापन समिति, गुम्बा व्यवस्थापन समिति लगायत सरोकारवाला संघ संस्था, निजि क्षेत्र, गैरसरकारी संस्था र जानकार समूह आदि संग साझेदारी विकास गर्ने । ३. बिशेष गरी नयाँ पुस्तालाई संलग्न गराउने किसिमको सचेतना कार्यक्रमहरू आयोजना गर्ने र यस कार्यलाइ दिगोरुपमा निरन्तरता दिने ।		
च.२. सम्पदा स्थान र क्षेत्र सुरक्षा सम्बन्धि :		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. समुदाय सोयम् तथा नगर प्रहरी र अन्य सुरक्षा संयन्त्र (प्रहरी, सेना आदि) को सहयोगमा सम्पदा क्षेत्र संरक्षण गर्ने ।	१. सम्पदा संरक्षणका नगरको आन्तरिक संयन्त्र र सम्वन्धित सरोकारवालासँगको सहकार्यलाई संस्थागत र व्यवस्थित गर्ने ।	१. सम्पदा संरक्षणमा सहकार्य र साझेदारीलाई उपलब्धीमुलक वनाउन सम्वन्धित सरोकारवाला सर्पाहतको नगर स्तरीय संयन्त्रको भूमिका परिभाषित गरी थप व्यवस्थित बनाउने ।

५.३.५. लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण

राज्यले नागरिकका बीच उत्पत्ति,धर्म, बर्ण, जातजाति, लिङ्ग, आर्थिक अवस्था,भाषा, क्षेत्र, बैचारिक आस्था वा अन्य कुरामा भेदभाव नगरिने कुरा संविधान प्रदत्त नागरिक हकको व्यवस्था गरेको छ । संविधानिक हकको कार्यान्वयन गर्ने दायित्व निर्वाहमा भीमेश्वर नगरपालिका क्रियाशिल छ । भिमेश्वर नगरपालिकाले लैङ्गक समानता र सामाजिक समावेशीकरण कार्यक्रम अन्तर्सम्बन्धित विषयका रुपमा समावेश गरी कार्यान्वयन गर्दै आएता पनि क्षेत्रगत लक्ष्य प्राप्तीका लागि निश्चित उद्देश्य र आवस्यक नीतिको निर्माण गरी दीर्यकालिन योजना मार्फत अगाडी बढ्ने प्रयास गरेको छ ।

भिमेश्वर नगरपालिकाको नगर प्रोफाइल २०७५ का अनुसार ५ बर्ष माथिका महिला र पुरुषको साक्षरता दर क्रमश : ६८ प्रतिशत र ८३ प्रतिशत रहेको छ । सम्पत्तिमा स्वामित्व(विशेषगरी घर जग्गामा) पुगेको महिला २९ प्रतिशत रहेको छ । मातृ मृत्यूदर प्रतिलाख जिवित जन्ममा ४ प्रतिशत रहेको छ । संवैधानिक प्रावधान कार्यान्वयनसँगै नगरको निर्णय प्रक्रियामा महिला, दलित लगायतको प्रतिनिधित्व विस्तार भएको छ । तथापि सवै स्तरमा समान प्रतिनिधित्व, पहुँच र अवसरका लागि थप पर्यत्न गर्नुपर्ने आवश्यकता नगरले महशुष गरेको छ । यसलाई दृष्टिगत

गरी नगरपालिकालाई समावेशी र न्यायपुर्ण नगर सुनिश्चित गर्ने लक्ष्यका साथ यो क्षेत्रको उद्देश्य तथा नीति तय गरिएको छ ।

यस पृष्ठभूमिमा **विकास, सेवा र अवसरहरूमा सवैको समान पहुँच र न्याय सुनिश्चित गर्ने** लक्ष्यका साथ यो क्षेत्रको उद्देश्य तथा नीति तय गरिएको छ ।

उद्देश्य १ लैंगिक समानता र सामाजिक समावेशीकरणका लागि आवस्यक नीतिगत र कानुनी आधारहरू तयार गर्नु ।

नीति क) लैगिक समानता र सामाजिक समावेशीकरण सन्दर्भमा नेपालको कानुनमा भएको व्यवस्थालाई व्यवहारिक कार्यान्वयनका लागि आवस्यक नीति, नियम र निर्देशिका निर्माण गरिनेछ ।

नीति ख. नगरपालिकाले लैगिक नीति तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।

नीति ग) बालअधिकारलाई सुनिश्चित गर्नका लागि आवश्यक नीतिको कार्यान्वयनलाइ निरन्तरता दिइने छ ।

घ) संविधानको धारा १० मा व्यवस्था भए अनुसार अपांगता भएका व्यक्तिहरूको लागि आवश्यक नीति नियम तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।

उद्देश्य २: नगरको विकास निर्माण र सेवा प्रवाहमा लैंगिक समानता र सामाजिक समावेसिकरणलाइ व्यवहारिक कार्यान्वयन गर्नु ।

नीति क. महिला, दलित, जनजाति, अपांगता भएका व्यक्ति लगायत समाजमा पछाडी पारिएका बर्गलाइ विकास निर्माण लगायत सेवा प्रवाहको पहुँचमा सुनिश्चितता गरिनेछ ।

नीति ख) नगरबाट प्रदान गरिने सेवामा अपांगता भएका व्यक्ति र जेष्ठ नागरिकलाई विशेष व्यवस्था गरिनेछ ।

नीति ग) नगरमा निर्माण हुने हरेक सार्वजनिक संरचना अपांगता मैत्री, बालमैत्री र जेष्ठनागरिक मैत्री बनाइनेछ ।

नीति घ) दुर्व्यवहारमा/बेचविखनको जोखिममा परेका महिलाहरूको लागि आवासिय व्यवस्था गरिनेछ ।

नीति ङ) आर्थिक, सामाजिक र राजनितिक गतिविधिहरूमा महिलाहरूको सहभागिता अभिबृद्धि गर्ने नीति अवलम्बन गर्निने छ ।

उद्देश्य ३. नगरमा स्थापना भएको महिला तथा बालबालिका शाखा तथा वडा तह सम्मका संरचनाहरूको क्षमता अभिबृद्धि गर्नु ।

नीति क) नगरमा रहेको महिला तथा बालबालिका शाखामा आवस्यक जनशक्ति व्यवस्थापन गरिनेछ ।

नीति ख) महिला तथा बालबालिका शाखालाई प्रविधि मैत्री बनाइनेछ

नीति ग) महिला तथा बालबालिका शाखाका कर्मचारीहरूको क्षमता विकास गरिनेछ ।

उद्देश्य ४. सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम अन्तर्गत नगरबाट प्रवाह गरिने सेवा प्रभावकारी बनाउनु

नीति क) सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम अन्तर्गत जेष्ट नागरिक, एकल महिला, अपांगता भएका व्यक्तिहरूलाइ प्रदान गर्दै आएको सामाजिक सुरक्षा भत्ता वितरण थप प्रभावकारी बनाइनेछ ।

नीति ख) सामाजिक सुरक्षा सेवा प्रात्त गर्ने व्यक्तिहरूको प्रभावकारी तथ्यांक व्यवस्थापन गरिनेछ ।

नीति ग) सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमको कार्यान्वयनको प्रभावकारी अनुगमनको व्यवस्था मिलाइनेछ ।

नीति घ) जेष्ठ नागरिकहरूलाई बृद्धाश्रममा लगिने अवधारणालाइ निरुत्साहित गर्दै पारिवारिक संरक्षणमा विशेष जोड दिइनेछ

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.३.५: लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण

क. भिमेश्वर नगरपालिकाले सेवा प्रवाह र विकास निर्माणलाई जेष्ठ नागरिक, महिला, अपांगता भएका व्यक्तिलाई प्राथमिकता दिने तथा योजना तथा विकास निर्माणको अभ्यासमा सहभागिता प्रवर्द्धनका अभ्यास गरिरहेको छ। तथापि लैंगिक समनता र सामाजिक समावेशीकरणको नीति तथा वेग्लै कानुन नभएकोले नीतिगत र कानुनी व्यवस्था र कार्यान्वनलाई तलको आवधिक कार्यसुचीमा समावेश गरिएको छ।		
अल्पकालिन	**मध्यकालिन**	**दिर्घकालिन**
१.लैगिक समानता र सामाजिक समावेशीकारणको प्रत्याभूति दिने र यो अवधारणलाई नगरको विकास र सेवाका क्षेमा मुलप्रवाहीकरण गर्दै व्यवहारिक कार्यान्वयनका लागि नीति कानुन बनाउने	१.लैगिक समानता र सामाजिक समावेशीकारणको व्यवहारिक कार्यान्वयनका लागि आवस्यक नीति, नियम र निर्देशिकाहरू अध्याबधिक गर्ने।	१.लैगिक समानता र सामाजिक समावेशीकारणका नीति नियम र कार्यविधिहरूलाइ थप व्यवहारिक र समय सापेक्ष बनाउने ।
ख. यस नगरपालिका वालमैत्री घोषित नगरपालिका हो । यसको सुनिश्चिताको निरन्तना नगरको उच्च प्राथमिकतामा छ। नगरपालिकाले उपभोक्तम समतिमा महिला लगायत सवै पक्षको प्रतिनिधित्व हुनुपर्ने व्यवस्था गरेको छ भने संरचनाहरूलाई अपांगता भएका, वालवालिका र महिला मैत्री बनाउँदै लगिएको भएपनि सहभागिता र संरक्षण र पहुँचका थप कार्य गर्नुपर्ने आवश्यकता महशुष गरी निम्न प्राथमिकता तय गरिएको छ।		
अल्पकालिन	मध्यकालिन	दिर्घकालिन
१. उपभोक्ता समिति र कार्यक्रम अनुगमन समितिमा महिलाको सहभागिता कम्तीमा ४० प्रतिशत पुर्याउने साथै दलित, जनजाति र पछाडि परेका समुदायको सहभागिता सुनिश्चित गर्ने।	१. विभिन्न समितिमा महिला, दलित जनजातिको वा लोपउन्मुख जातिको सहभागिता सुनिश्चितताको व्यवहारिक कार्यान्वयनमा जोठ दिने	
२. नगरमा निर्माण भएका र निर्माण हुने सार्वजनिक पूर्वाधार अपांगता मैत्री बनाउन थालनि गर्ने	२. नगर भित्र निर्माण भएका सबै पूर्वाधार अपांगता मैत्री बनाउने	२.नगरपालिकावाट सञ्चालन हुने सवै पुर्वाधार र सेवा सम्वन्धि कार्यक्रममा लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणका सवाल समेट्ने अभ्यासलाई संस्थागत गरिसक्ने
३. महिलाहरूको आर्थिक, सामाजिक र राजनितिक सहभागिता सुनिश्चित गर्न प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने	३.महिलाहरूको आर्थिक, सामाजिक र राजनितिक सहभागिता सुनिश्चित गर्न गरिने प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रमलाई थप प्रभावकारी बननाउने	
४.दुर्व्यबहार/बेचविखनको जोखिममा परेका महिलाहरूको लागि आवास गृह निर्माणका लागि अध्ययन र पूर्व तयारी गर्ने	४.दुर्व्यवहारमा/बेचविखनको जोखिममा परेका महिलाहरूको लागि आवास गृह निर्माण गर्ने।	४.दुर्व्यवहार/बेचविखनको जोखिममा परेका महिलाहरूको लागि आवास गृहलाई थप व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाउने
५.नगरलाई बालमैत्री नगर सुनिश्चितातालाई निरन्तरता दिने।	५. नयाँ बन्ने सवै पुर्वाधारमा वाल वालिकाको पहुँच सुनिश्चित गर्नुका साथै सवै सूचचका आधारमा वार्षिक अध्ययन र वालमैत्री नगर सुनिश्चिततालाई निरन्तरता दिने।	
६. नगरपालिकावाट प्रवाह हुने सेवामा जेष्ठ नागरिक, अपांगता भएका व्यक्ति तथा वालवालिकाको सहज पहुँचका लागि सेवा प्रवाहको विधि परिमार्जनका लागि आधारहरू तयार गर्ने	६. नगरपालिकावाट प्रवाह हुने सेवामा जेष्ठ नागरिक, अपांगता	

	भएका व्यक्ति तथा वालवालिकाको सहज पहुँचका लागि सेवा प्रवाहको विधि परिमार्जन सहित कार्यान्वयन गर्ने	
ग.नगरका महिला तथा वालवालिका शाखा रहेकोमा यसलाई थप क्षमतायुक्त बनाउन तथा सवै संयन्त्रको कार्यमा लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणको सवलालाई समेट्ने गरी संगठन संरचना र क्षमता विकासका प्राथमिकता निर्धारण गरिएको छ ।		
अल्पकालिन	**मध्यकालिन**	**दिर्घकालिन**
१.महिला तथा बालबालिका शाखालाई व्यवस्थित गर्दै आश्स्यक उपकरण व्यवस्था गर्ने २. महिला तथा बालबालिका शाखामा कार्यरत कर्मचारीको क्षमता विकास गर्ने ३. सामाजिक सुरक्षा सम्वन्धि सेवालाई प्रविधि मैत्री बनाउन थालनी गर्ने ४. महिला तथा बालबालिका शाखालाई अपांगता मैत्री र बालमैत्री बनाउन थालनी गर्ने	१. महिला तथा बालबालिका शाखालाई आधुनिक प्रविधि युक्त बनाउने २. महिला तथा बालबालिका शाखामा कार्यरत कमचारीको क्षमता विकासका कार्यक्रमलाई निरत्तरता दिने । ३. सबै प्रकारका सामाजिक सुरक्षा सेवा वितरणलाई सूचना प्रविधिमा आधारित वनाउने। । ४. महिला तथा बालबालिका शाखालाई पूर्ण अपांगता मैत्री र बालमैत्री बनाउने	१. महिला तथा बालबालिका शाखालाई जनशक्ति , पुर्वाधार र प्रविधि युक्त वनाउने

५.४. पुर्वाधार विकास

यो खण्डमा भीमेश्वर नगरपालिकाको भू-उपयोग र शहरी विकास, पार्क तथा मनोरञ्जनका पुर्वाधार, यातायात, खानेपानी, सार्वजनिक सरसफाई, सार्वजनिक भवन तथा पुस्तकालय, सिंचाई, विद्युत र सञ्चार सम्वन्धि पुर्वाधार र सेवाको नीति तथा आवधिक प्राथमिकता समेटिएको छ । यी सेवाका पुर्वाधार तयारी वा स्तरोन्नतीको विधि र मापदण्ड निर्माण गरी तीनको प्रभावकारी कार्यान्वयन मार्फत सुव्यवस्थित र पुर्वाधारयुक्त भीमेश्वर निर्माणको नीति र प्राथमिकता यो क्षेत्रमा समेटिएको छ ।

५.४.१. भू उपयोग तथा आवास व्यवस्थापन

संघीय सरकार भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालय (२०७२) अनुसार सीमित भूमि र भूमिस्रोतको संरक्षण, समुचित उपयोग र प्रभावकारी व्यवस्थापन सम्बन्धि कार्यलाई मार्गनिर्देशन गर्न तर्जुमा गरिएको नीतिगत दस्तावेज भूउपयोग नीति हो । भूमि तथा भुमिस्रोतको संरक्षण, उपयोग र व्यवस्थापनका लागि आवश्यक पर्ने कानुनी एवंम संस्थागत व्यवस्था यसै नीतिको आधारमा गरिन्छ । यस नीतिले भूमि तथा भुमिस्रोतको उपयोगबाट प्राप्त हुने लाभलाई न्यायोचित ढंगबाट बितरण गर्न सक्न अवस्था सिर्जना गर्दछ । भू-उपयोग नीति, नियम, योजनाको साथै सो को प्रभावकारी कर्यान्वयन र अभ्यास स्थानीय सरकारको लागि महत्वपूर्ण हुन्छ ।

नगरपालिकाहरूको शहरी/ग्रामिण योजना निर्माण, चाहे औद्योगिक, व्यापारिक वा आवासीय क्षेत्रका लागि होस यसमा कतै न कतै भू-उपयोग योजनाको आवश्यकता पर्दछ । भू-उपयोग योजनालाई स्थानीय सरकारको निति निर्माणले ठुलो रुपमा असर पार्दछ । उदाहरणको लागि स्थानीय सरकारले कुनै पनि निर्माण संस्थालाई आवासीय वा व्यापारिक प्रयोजनको लागि ठूला अपार्टमेन्टहरू निर्माणको अनुमति दिन लागेको, विद्यालयको कक्षा कोठा वा नयाँ भवन निर्माणको तयारी, बाटो निर्माण वा अस्पताल निर्माण जस्ता कार्यहरू सञ्चालन भू-उपयोग योजनामा आधारित बनाउन सकिएमा बढी प्रभावकारी बनाउन सकिन्छ । भू-उपयोग नीति, नियम, योजनाले स्थानीय सरकारलाई जमिनको प्रकृति अनुसारको क्षेत्र छुट्याउन तथा विकास निर्माणका कार्यहरू विस्तार गर्न सहज हुन्छ।

नेपालको संविधान २०७२ ले स्थानीय सरकारहरूलाई आफ्नो क्षेत्रभित्रका विभिन्न किसिमका विकासका योजनाहरू तथा स्थानीय आवश्यकता अनुसारका विकास निर्माण कार्यहरू गर्न पाउने अधिकार प्रदान गरेको छ । त्यस्तै स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४ ले स्थानीय सरकारलाई शहरी विकास, बस्ती विकास र भवन सम्बन्धि काम कारवाहीमा अधिकार सुनिश्चित गरेको छ । भू उपयोग ऐन २०७६ ले पनि स्थानीय सरकारलाइ विभिन्न भू उपयोग संरचना सहित, भू उपयोग क्षेत्र नक्सा तयारी, परिमार्जन, र कर्यान्वयन एवंम भू उपयोग योजना तर्जुमा गर्न निर्देशित गरेको छ । विस्तृत रूपमा हेर्दा भू-उपयोग नीति, नियम, योजना बनाउने कार्य संघीय र प्रदेश सरकारको कार्यसुची भित्र परेका छन् र थप स्थानीय नीति, नियम, भू-उपयोग योजना बनाउने कार्य स्थानीय सरकारको भएको कुरा संघीय सरकार शहरी विकास मन्त्रालयले प्रकाशन गरेको भू-उपयोग नीतिमा उल्लेख छ ।

भीमेश्वर नगरपालिकाले विगतमा भू उपयोग नीति बनाइ कार्यान्वयन नगरेको हुनाले शहरी पुर्वाधारलाई निश्चित मापदण्डमा लैजान विभिन्न चुनौती समाना गरिरहनु परेको छ भने पछिल्लो समयमा कृषियोग्य क्षेत्रको संरक्षण र विकासका लागि कृषि पकेट क्षेत्र निर्धारण मार्फत भू उपयोग योजनाको सिमित अभ्यास शुरु गरेको छ । तथापि समग्र भू उपयोग योजना भने निर्माण भएको छैन । भूमिको अबैज्ञानिक प्रयोग तथा

तालमेल नमिल्नाले (land use conflict), अव्यवस्थित र असुरक्षित बसोबास/भू प्रयोग अझै बिद्यमान छ । विभिन्न किसिमका भू तथ्यांक, आर्थिक-सामाजिक-सांस्कृतिक तथ्यांक आदि संकलन र प्रयोग मार्फत नगरको स्थानीय परिवेश सुहाउँदो भू उपयोग योजना निर्माण आवश्यक छ ।

नगरमा भवन निर्माण निर्माण अनुमतिको विधि निर्धारण र कार्यान्वयन भइरहेको भएपनि हालको प्रक्रियालाई थप वैज्ञानिक र आधुनिक अशल अभ्यास अनुकुल बनाउन थप कार्य गर्नुपर्ने आवश्यकता छ भने नक्सा स्वीकृति प्रक्रियालाइ बिधुतिय digital माद्यमद्वारा अगाडी बढाउन पर्ने देखिन्छ भने सबै अन्तरसम्बन्धित विभाग र निकाय जस्तै सडक, बिजुली, पानी, ढल, फोहोर व्यवस्थापन, सञ्चार, नापी इत्यादिसँग तालमेल मिलाई भवन निर्माण स्वीकृति प्रणाली एकिकृत गर्ने (integrated building permit system) तिर उन्मुख हुनु पर्ने देखिन्छ। यसका लागि यी सवै क्षेत्रको तथ्यांक ब्यवस्थापनमा सुधार पनि गर्नुपर्ने आवश्यकता छ। सम्पदा बस्ती तथा विभिन्न किसिमका भवन तथा बस्तीको एकरुपता कायम गर्ने तथा भवनलाई सवै किसिमका विपद् जोखिम न्यूनिकरणका सवै पक्षलाई पर्याप्त महत्व दिई हालको अभ्यासमा सुदृढिकरण गर्नुपर्ने आवश्यकता पनि छ ।

यस पृष्ठभूमिमा नगरलाई सुव्यवस्थित र नियोजित नगरको स्वरुप दिने लक्ष्य सहित नगरको भू उपयोग तथा आवास व्यवस्थापनको उद्देश्य तथा नीति तय गरिएको छ ।

उद्देश्य १: नगरपालिकाको सबै अन्तर वडा तहका सीमाहरू भौगोलिक सूचना प्रणाली GIS आधारमा अद्यावधिक/परिमार्जन गर्ने ।

नीति क. निर्वाचन आयोग र नापी कार्यालय संग समन्वय गरी हरेक वडाको राजनीतिक र भौगोलि सीमा यकिन गरि नगरपालिका सीमा मा एकरुपता ल्याईने छ ।

नीति ख. प्रत्यक वडा भित्र पर्ने हरेक घरधुरि तथा सेवा प्रवाह सहि वडा भित्र पर्ने गरी सीमा तथ्याकं कायम गरिने छ ।

नीति ग. नगरपालिका संग जोडिएका छिमेकी नगरपालिका/गाउँपालिका बीच समन्वय गरी नगरपालिकाका सीमा सहि रुपमा कायम गरिने छ ।

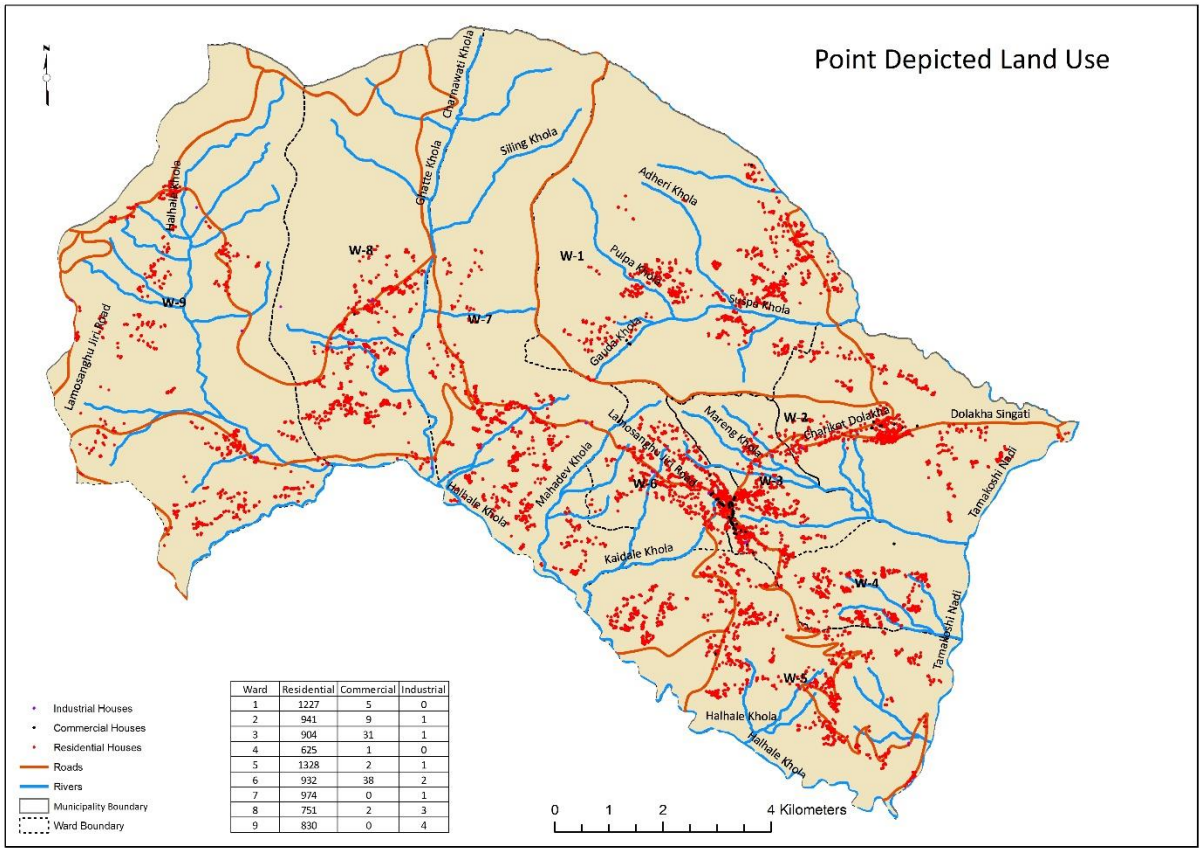

Ward	Residential	Commercial	Industrial
1	1227	5	0
2	941	9	1
3	904	31	1
4	625	1	0
5	1328	2	1
6	932	38	2
7	974	0	1
8	751	2	3
9	830	0	4

नक्शा १/५.४.१. नगरपालिकाको संकलित जी पी एस तथ्यांकको आधारमा भवनहरूको प्रयोग ।

नक्साले वडा २, ३ र ६ मा सघन बस्ती इंगित गर्द छ । बाँकि वडामा छरिएको, पातलो वस्ती, र थोरै मात्रमा व्यवसायिक र औधोगिक प्रयोग देखिन्छ । त्यस्तै नक्सा भित्रको विवरणमा प्रत्यक वडामा आवासीय, व्यवसायिक र औधोगिक प्रयोगको आधारमा भवन संख्या पनि उल्लेखित छ ।

उद्देश्य २: नगरपालिका भित्र पर्ने हरेक जमिन कित्ता (Land Parcel) तथ्याकं निरन्तर रुपमा संकलन तथा अद्यावधिक/परिमार्जन गर्ने ।

नीति क. नापी कार्यालय संग समन्वय गरी हरेक जमिन कित्ताको GIS आधारमा सर्वेक्षण तथ्यांक अद्यावधिक गरिने छ ।

नीति ख. नापी तथा मालपोत कार्यालय सँग समन्वय गरी लालपुर्जा तथा नापी नक्शाको क्षेत्रफलमा एकरुपता ल्याईने छ ।

नीति ग . नगरपालिको ऐलानी, सार्वजनिक, सरकारी, र निजि तथा जोखिमयुक्त जग्गामा बसोबास गर्ने सुकुम्बासी तथा अन्य परिवारको तथा यसरी प्रयोग भइ रहेको जमिनको तथ्यांक संकलन गरिने छ ।

नीति घ. ऐलानी, सार्वजनिक, सरकारी, र निजि तथा जोखिमयुक्त जग्गामा बसोबास गर्ने सुकुम्बासी र अन्य परिवारहरूको वास्तविकता यकिन गरिने छ ।

नीति ङ. नगरपालिको भित्रका जमिन कित्ताको तथ्याकंलाई कानुन बमोजिम छनौट गरी सर्वसाधारणले बिधुतिय (डिजिटल) माध्यमबाट हेर्ने र प्राप्त गर्न सक्ने प्रवन्ध गरिने छ ।

उद्देश्य ३: नगरपालिका भित्र रहेका हरेक पूर्वाधार/भवन को तथ्यांक संकलन सम्पन्न गरी निरन्तर अद्यावधिक गर्ने ।

नीति क. नगरपालिकाबाट भवन अनुमति प्राप्त भवनहरूको थप तथ्यांक जस्तै संरचनागत प्राबिधिक (engineering requirement), विद्युतीय लाइन, खानेपानी लाइन, सञ्चार, कर तथा शुल्क, भवन/संरचनाको प्रस्तावित प्रयोग आदिलाइ अद्यावधिक गरीने छ । भवन अनुमति नभएको संरचनाहरू को हकमा स्वीकृति लिन प्रोत्साहन गरी माथि उल्लेखित पनि तथ्याकं संकलन गरीने छ ।

नीति ख. नगरपालिको भवन अनुमति प्रणालीलाई (building permit system) वैज्ञानिक तथा डिजिटल माध्यममा ल्याई सर्वसाधारणले सहज रुपमा आवेदन प्रक्रिया, आवेदन माथि भएको प्रगती (process tracking) आदिको जानकारी लिन मिल्ने व्यवस्था गरिने छ ।

नीति ग. आधुनिक बिधिमा वडा न. २, ३, ४, ५, ६, ७ को घर नम्बर प्रणालीको अध्यावधिक तथा वडा न. १, ८, ९ को थालनी गरी प्रयोगमा ल्याइने छ ।

नीति घ. सम्पुर्ण भवन अनुमतिको तथ्याकंलाई छनौट गरी सर्वसाधारण/संघसंस्थालाई समेत उपलब्ध हुने खाले डिजिटल प्रविधि तयार गरिने छ ।

उद्देश्य ४ : अब बन्ने भू उपयोग योजनाले भविष्यको लागि उथान्सिल, आकर्शक, सुरक्षित तथा तालमेल मिलेको समुदाय गर्ने ।

नीति क. भू-उपयोग ऐन २०७६ अनुरुप नगरपालिकालाइ विभिन्न क्षेत्रमा बर्गिकरण (zoning) गरिने छ । साथै बर्गिकरण अनुसारको प्रयोग पनि सुनिस्चित गरिने छ ।

नीति ख. हरेक क्षेत्रको लागि तोकिएको भू-उपयोग बमोजिम नगरपालिकाले आफ्नो बृहत उदेश्य प्राप्तिका लागि त्यस्ता क्षेत्रका लागि परिपुरक नीति नियमले बाध्ने व्यवस्था मिलाउने छ ।

नीति ग. भू-उपयोग क्षेत्र तोक्दा सम्बन्धित समुदायको पहिचान जनाउने तथा सडक/यातायात पहुचको हिसाबले उपयुक्त किसिमको हुने छ ।

नीति घ. खोला नजिकका तथा वतावरणीय हिसाबले जोखिममा रहेका सम्पूर्ण वस्तीलाइ उचित स्थानमा पुनर्स्थापना गरिने छ ।

नीति ङ. विभिन्न भू-उपयोग क्षेत्र अन्तर्गत आवाशिय क्षेत्र तोक्दा सकेसम्म मिश्रित किसिमको (mixed use) प्रयोग सृजना हुने गरी योजना बनाउने ताकी यातायातका कारण दैनिक प्रयोजनको लागि चाहिने उपोभोक्ता बस्तु तथा कारोबारलाइ कम दुरीमा सम्पन्न गर्न सक्ने बनाइने छ ।

नीति च. एकल किसिमको भू-उपयोग क्षेत्र, जस्तै आवाशीय, ब्यापारिक, औद्योगिक क्षेत्र तोक्न परेको खण्डमा सो क्षेत्रहरूमा आवस्यकता अनुसार खुद्रा ब्यापारिक स्थानहरूको (retail centre) पनि प्रावधान ल्याइने छ ।

नीति छ. समुदायले परम्परागत रुपमा प्रयोजनमा ल्याइरहेको मध्यम तथा ठुला वर्गका बजार क्षेत्रलाई व्यवस्थापन तथा नयाँ इलाकामा बजार क्षेत्र बिस्तार गरिने छ ।

नीति ज. आवासीय क्षेत्रहरू तोक्दा र आवासहरूको निर्माण गर्दा/गराउदा सबै किसिमका आवासहरू [single family detached dwelling, townhouse, अपाङ्गमैत्री आवास (special needs

housing), अपार्टमेन्टहरू, किफायती आवास (affordable housing) आदि] सबैको प्रावधान राखेर योजना बनाइने छ ।

नीति झ. नयाँ क्षेत्र तोक्दा सर्वसाधारणको सहज पहुँच हुने गरी तोकिने छ (बसपार्क, बसस्टप, पार्क इत्यादि)

नीति ञ. नगरपालिकाले विभिन्न भू उपयोग क्षेत्र छुट्टाउने क्रममा चलि आएका प्रयोजन/संरचनालाइ यथावत रहन दिने व्यवस्था (grandfather clause) राखेतापनि भविस्यमा सो प्रयोजन/संरचनालाइ निर्धारित प्रयोजनमै ल्याउने प्रावधान बनाउने छ ।

नीति प. नगरपालिकाले भू-उपयोग योजना बनाउँदा अन्तर नगर/गाउँपालिका, प्रादेशिक सरकार तथा संघिय सरकारको अन्य योजना तथा आवश्यकतालाई मध्यनजर राखेर बनाउने छ ।

नीति फ. नगरपालिकाको भू-उपयोग योजनामा आवस्यकता अनुसार संरक्षित क्षेत्रहरू भनि -प्राकृतिक स्रोतहरू, खुल्ला क्षेत्र, सिमसार क्षेत्र, खानि खनिज क्षेत्र, सांस्कृतिक सम्पदा क्षेत्र आदि भनी छुट्टाइने छ । सो कार्यको लागि नगरपालिकाले यस्ता सबै क्षेत्रहरूको पुर्वअध्ययन गरी निर्धारण गर्ने छ र संरक्षण र प्रयोगका लागि नीति नियम निर्माण तथा कार्यान्वयन गर्ने छ ।

नीति ब. नगरमा छरिएका सबै वस्तीहरूलाइ एकीकृत (urban consolidation) गरिने छ ।

उद्देश्य ५: पुराना, अव्यवस्थित, जिर्ण भवन, सडक, तथा अन्य शहरी संरचनालाइ सोहि ठाउँमा अझ प्रभावकारी, आकर्शक/आधुनिक, र वातावरण मैत्री तरिकामा पुनर्स्थापना गर्ने ।

नीति क. कृषि योग्य, वन क्षेत्र, संरक्षित क्षेत्र बाहेक अरु बसोबास गर्न मिल्ने क्षेत्रमा खाली, बाँझो/प्रयोग बिहिन, पुरानो बस्ती, तथा अन्य पुराना भवन भएका जमिनहरूमा मात्र पुनरविकास गर्न पाइने छ ।

नीति ख. निजि जमिन प्लटिङ्ग गर्दा नगरपालिकाको सडक, ढल, बिधुत, पानि आदि सेवाको संजाल संग मेल हुने गरी नगरपालिकामा निवेदन दिए पश्चात, नगरपालिकाको मुल्याकंन र स्वीकृति भएपछि मात्र मालपोत/नापी कार्यालयमा सिफारिश हुने छ ।

नीति ग. भवनहरूमा एकरुपता ल्याउन परम्परागत शैली निर्धारण गरी भवनहरूमा समान अघिल्लो मोहडालाइ facade नीति, प्रोत्साहन र सहुलियतको व्यवस्था गरिने छ ।

नीति घ. Land pooling गर्दा राष्ट्रिय तथा स्थानीय मापदण्ड अनुरुप उपयुक्त निश्चित प्रतिशत जग्गा/कित्ता pooling को योजनामा हुनु पर्ने छ । Pooling को योजनामा नआएका जग्गाधनिको हकमा Pooling मा आएका जग्गाधनि सरह व्यवस्था गरिने छ ।

उद्देश्य ६: ऐलानी, सार्वजनिक, सरकारी जग्गामा बसोबास गर्ने सुकुम्बासी परिवारलाई अन्यत्र पुनस्थापना तथा उक्त जमिनहरूको उचित व्यवस्थापन गर्ने ।

नीति क. संकलित भूमि सम्वन्धि तथ्यांकको अधारमा, संघिय तथा प्रदेश सरकार संग समन्वय गरि, सम्बन्धित सबै निकाय, संघसंस्था, सरोकारवालाको सहयोगमा ऐलानी, सार्वजनिक, र सरकारी जग्गामा बसोबास गर्ने सुकुम्बासी परिवारलाई उचित स्थान निर्धारण गरि पुनर्स्थापना गर्ने ।

नीति ख. संकलित तथ्यांकको अधारमा, संघिय तथा प्रदेश सरकार संग समन्वय गरि, सम्बन्धित सबै निकाय, संघसंस्था, सरोकारवालाको सहयोगमा यसरी प्रयोग भइ आएका सबै जमिनको उचित व्यवस्थापन तथा पुनरविकास गर्ने ।

उद्देश्य ७: नगरपालिकाको भू-उपयोगको आधार माथिल्लो तहका सरकारको अधिनमा रही नगरपालिकाको भू-उपयोग योजना तयार गर्ने ।

नीति क. नगरपालिकाको भु-उपयोग योजना संघिय सरकार तथा प्रादेशिक सरकारको अधिनमा रही, राष्ट्रिय भू-उपयोग ऐन २०७६ र स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४ मा निर्धारित व्यवस्था अनुसार तयार गरिने छ ।

नीति ख. योजना बनाउँदा तथा संसोधन गर्दा मान्यता प्राप्त राष्ट्रिय तथा अर्न्तराष्ट्रिय गुणस्तर, दिगो विकास लक्ष्य (SDG), ISO, NS quality standards, अन्तरास्ट्रिय best practice आदि समावेश गरिने छ ।

उद्देश्य ८: भू-उपयोग योजना हाल तथा भावी जनसमुदायलाइ मिल्दो बनाउने ।

नीति क. भू-उपयोग योजनालाइ वृहत योजना सरह दिर्घकालिन सोच सहितको बनाइने छ ।

नीति ख. स्थानीय भू-उपयोग योजना आवस्यकता अनुसार संशोधन गरिने छ, जसमा हेरफेर भएका खण्डहरूलाइ मात्र परिमार्जन गरेर बाँकीलाई यथावत राखिने छ ।

नीति ग. भू-उपयोग योजना संशोधन गर्दा अपनाउने प्रक्रियामा अधिक्तम नागरिक सहभागिता सुनिस्चित हुने पद्दति अपनाइने छ ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.४.१ : भू-उपयोग र आवास व्यवस्थापन

क. भीमेश्वर नगरपालिकाले निकट देखि सुदुर भविष्यको लागि उथान्सिल, आकर्षक, सुरक्षित तथा तालमेल मिलेको समुदाय, गाउँ तथा शहर सृजना गर्ने उद्देश्य लिएको हुनाले यो कार्यलाइ मुर्त रुप दिन विभिन्न कानुनी व्यवस्था एवं औजारको आवस्यक हुन्छ। वर्तमान सन्दर्भमा यस नगरपालिकामा भू-उपयोग, शहरी विकास, बस्ती विकास र भवन निर्माण सम्बन्धि गतिबिधि नियमन गर्ने कानुनी औजारहरू न्युन छन् । पहाडी नगरपालिका भएकोले, भौगोलिक जटिलतालाइ ध्यानमा राख्दै भवन निर्माण सम्बन्धि कानुन तथा मापदण्ड पनि स्थानीयकरण गर्न आवस्यक छ । यस्तै संघिय स्तरमा भू-उपयोग ऐन २०७६ लागु भई सकेको अवस्था छ । यस परिवेशमा नगरले प्राथमिकताको आधारमा सान्दर्भिक ऐन कानुन निर्माणको लागि संघ तथा प्रदेश संग समन्वय, मौजुदा ऐन, कानुन, मापदण्डलाई स्थानीय परिवेश सुहाउदो गरी परिमार्जन/संसोधन, तथा आवस्यक ऐन कानुन निर्माण गर्ने छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. स्थानीय सरकारले पाएको अधिकार र प्रचलित ऐन कानुन अनुरुप स्थानीय भु-उपयोग ऐन, नीति, नियम, निर्देशिका, कार्यविधिहरू निर्माणलाइ स्थानीय परिवेस र सवालहरूलाई समेटि संघिय र प्रदेश सरकार संग समन्वय गर्ने । २. स्थानीय सरकार संचालन ऐन, परिच्छेद ७ बमोजिम नक्सा पास तथा भवन निर्माण सम्बन्धि सम्पूर्ण कार्यको लागि थप प्रभावकारी नीति, नियम र कार्यान्वयन कार्यविधि (enforcement guideline) बनाउने ।	१. स्थानीय सरकार संचालन ऐन, परिच्छेद ३ बमोजिम, संघीय तथा प्रदेश कानुनको अधिनमा रही शहरी विकास, वस्ती विकास, र भवन सम्बन्धी नीति, कानुन, मापदण्ड तथा सो सम्बन्धी योजना तर्जुमा, योजना पहिचान, अध्ययन, कार्यान्वयन र नियमन गर्ने । २.आवस्यक ऐनहरू ● *स्थानीय भू उपयोग ऐन* ● *भू-उपयोग योजना तर्जुमा सम्बन्धि कार्यविधि* ● *स्थानीय भूमि ऐन* ● *जग्गा प्लटिंग ऐन/ कार्यनिति* ● *ल्याण्ड पुलिङ सम्बन्धि ऐन/कार्यनिति*	१. प्रदेश स्तरमा भूमि तथा वातावरण अदालत (Land/Planning and Environment Court) जस्तो बिशेष संरचना सहितको कानुनी रुपमा भू उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण मामिलामा सक्षम नगरपालिका बन्ने ।

२.१ घर जग्गा निर्माण ब्यवसायी, भवन निर्माणकर्मी, engineering consultancy आदि का licensing को लागी आवस्यक कार्यविधि तयार गर्ने ।	• *स्थानीय शहरी (तथा ग्रामिण) योजना/ व्यवस्थापन ऐन* • *भवन निर्माण/ घर नक्शा सम्बन्धि मापदण्ड र ऐन* *(परिमार्जित र स्थानीय परिवेशलाइ सुहाउदो)* • *अव्यवस्थित, असुरक्षित, र गैरकानुनी वस्ती व्यवस्थापन ऐन*	

ख. सामान्यता भू-उपयोग तथा शहरी नियोजन र वस्ती विकासको (land use and urban planning) नीति नियम निर्माण र अभ्यासमा ल्याउदा यसलाई अन्य क्षेत्रबाट अलग गरेर हेर्ने गरिएको छ । तरर यस क्षेत्रको प्रभावकारी अभ्यास र अपेक्षित प्रतिफल हासिल गर्न आगामी दिनहरूमा नगरपालिकाले यस क्षेत्र संग अन्य विभिन्न क्षेत्र तथा सवाललाइ जोडेर वा समेटेर अगाडी बढ्नु पर्नेछ । त्यसैले समान्य अर्थमा भू-उपयोग भनेको उपलब्ध जमिनको प्रयोग भन्ने बुझिएतापनि भू-उपयोगको अर्थ र प्रयोगको दायरा व्यपाक रहेको छ । भू-उपयोगमा योजनावद्ध विकास तथा शासकीय अभ्यासलाइ प्रभाव पार्ने आर्थिक, राजनीतिक, सामाजिक, कानुनी तथा प्रशासनीक विषय तथा सवाल समेत समेटिन्छ । भू-उपयोग सम्वन्धि नीति नियम र अभ्यासमा विभिन्न क्षेत्रको आवश्यकता र भू-उपयोग अभ्यासका विचमा सामञ्जस्याता कायाम गर्ने कुरालाई उच्च प्राथमिकतामा राख्नुपर्ने हुन्छ । प्रभावकारी भू-उपयोग अभ्यास कार्यान्वयनका लागि नगरपालिकाले विभिन्न पक्षसँग सहकार्य र साझेदारी गर्नुपर्ने हुन्छ भने त्यसका लागि स्पष्ट र अन्तरसम्बन्धित कानुनी आधार, आवश्यकता अनुसार परम्परागत अभ्यास र आधुनिक प्रविधिको उपयुक्त प्रयोग तथा राजनीतिक इच्छाशक्ति र प्रतिवद्धता आवश्यक पर्छ । यसलाई दृष्टिगत गरी नगरले निम्न प्राथमिकता तय गरेको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. भू-उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण बिषयलाइ कम्तिमा आधारभूत क्षेत्रहरूको नीति नियम निर्माणमा संग जोडेर लैजाने, जस्तै शिक्षा, स्वास्थ्य, कृषि, वातावरण/सरसफाई, यातायात) । २. नगरपालिका भित्रको सबै तहमा भू उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण आदि बिषयलाइ वातावरण, सामाजिक, नीतिगत, भौतिक, र आर्थिक क्षेत्र सङ्ग जोडेर लैजाने र सो को अन्तरसम्बन्ध बारे प्रस्ट हुने ।	१. अन्य सबै क्षेत्र र उपक्षेत्रको (वातावरण, सामाजिक, भौतिक, र आर्थिक) ऐन, कानुन, नीति निर्माणको क्रममा भू उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण बिषयलाइ मध्यनजरमा राखेर अघि बढ्ने । २. भू-उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण आदि बिषयलाइ वातावरण, सामाजिक, नीतिगत, भौतिक, र आर्थिक क्षेत्र सङ्ग जोडेर र अन्तरसम्बन्धितरुपमा काम कारवाही अगाडी बढाउने ।	१. अन्तरसम्बन्धित कानुनी अभ्यासको सुनिस्चितता । २. सबै क्षेत्रको अन्तरसम्बन्ध बोध सहित प्रभावकारी काम कारवाही, अनुगमन, मुल्यांकन आदि ।

ग. कुनैपनि क्षेत्रको नीति नियम कानुन जतिकै महत्व बोकेको नीतिगत दस्ताबेज सो क्षेत्रको योजना वा गुरुयोजना हुन्छ । नीति नियम कानुनले सम्बन्धित क्षेत्रको कार्यलाई सहजिकरण र नियमन गर्नुका साथै सो क्षेत्रको कार्यसम्पादनका लागि मार्गनिर्देशन गर्छ । विभिन्न राष्ट्रिय नीति तथा भू-उपयोग ऐन २०७६ बमोजिम तथा नगरको अन्तरिक आवश्यकताको आधारमा पनि भूमिको तथा भुमिमा हुने सम्पूर्ण गतिबिधिलाई व्यवस्थित गरी र बैज्ञानिक उपयोगको सुनिश्चितता गर्न भू-उपयोग योजना निर्माण गर्न नगरपालिका तत्पर छ । त्यसकारण आवस्यक समन्वय तथा अध्ययन पुरा गरी नगरलाइ सुहाउदो योजना तर्जुमा गर्न निम्न प्राथमिकता तय गरिएको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. भू-उपयोग ऐन २०७६, परिच्छेद २ बमोजिम भू-उपयोग योजना तर्जुमाकालागि संघिय र	१. भू उपयोग ऐन २०७६, परिच्छेद २ बमोजिम भू उपयोग योजना तर्जुमाका लागि नगरपालिकाले भूमिको वस्तुस्थिति, जनसंख्या वृद्धिदर, खाध	१. संकलित सबै तथ्यांकको नियमित अध्यावधिक गर्ने । तर्जुमा भएका योजनाहरूको अल्पकालीन र मध्यकालीन समीक्षा/पुनरावलोकन

प्रदेश सरकार संग समन्वय सुरुवात गर्ने ।	तथा आवासको आवस्यकता, आर्थिक विकास तथा पूर्वाधार निर्माणको लागि भूमिको मागमा हुने वृद्धि लगायतका बिषयमा अध्ययन गर्ने । आवस्यकता अनुसार ग्रामीण र शहरी क्षेत्रको बेग्लाबेग्लै योजना तर्जुमा गरेर कार्यान्वयन गर्ने ।	गर्दै अध्यावधिक गर्ने र पुन कार्यान्वयन गर्ने । साथै यस बिधिलाइ दिगोरुपमा निरन्तरता दिने ।
घ. भू-उपयोग, शहरी विकास, वस्ती विकास, र भवन निर्माण क्षेत्रमा तथ्यांकको प्रयोग प्रमुख हुन्छ । बिशेष गरी भुमि संग सम्बन्धित विभिन्न भौगोलिक तथ्यांक तथा त्यस्तो तथ्यांकहरूलाइ अझ प्रस्ट रुपमा चित्रण गर्ने नक्साहरूको प्रयोग बृहत हुन्छ । राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय उत्तम अभ्यासहरूलाइ नियाल्दा यस क्षेत्रमा व्यापक तथ्यांक तथा नक्साहरूको प्रयोगद्वारा भूमिको बस्तुस्थिति, खाध तथा आवासको आवस्यकता, भूमिको माग, परियोजना कार्यान्वयन र अन्य निर्णय तथा नीति निर्माण प्रक्रियामा आवस्यक पर्ने अध्ययन, मुल्यांकन आदि हुने गर्छ । यस सन्दर्भमा नगरमा तथ्यांक र नक्साको संकलन/निर्माण गर्ने अभ्यास विभिन्न चरणमा नगरपालिका तथा संघसंस्थाबाट भएको छ, निरन्तर रुपमा व्यवस्थित र एकीकृत भण्डारण, प्रयोग तथा अद्यावधिक कार्य भने हुन बाँकी छ । तथ्यांक, नक्सा, तथा भू-सूचना प्रणाली र बिद्युतीय प्रबिधिको प्रयोगद्वारा विभिन्न कार्यलाइ सहजीकरण र योजाना तर्जुमा गर्नु पर्छ भन्ने सोच सहित नगरले निम्न बमोजिम कार्यक्रम तय गरेको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. जारी रहेका सबै भू-उपयोग सुची (Land Use Inventory) संकलन कार्यलाइ निरन्तरता दिने र थप प्रभावकारी बनाउने । साथै उपलब्ध सुची र नयाँ सुचीलाइ अद्यावधिक गरेर एकरुपता दिने । बिशेष गरी नगरबासीको माग अनुरुप कृषि जमिनको (माटोको प्रकार र उब्जनी सम्भाव्यता अनुसार) पनि बर्गिकरण गरी/गराइ सरोकारवाला सबैलाइ उपलब्ध गर्ने । २. उपलब्ध सम्पूर्ण सिमाना, कित्ता तथा भवन नक्शा, घर नम्बर नक्सा, सडक संजाल नक्सा, विद्युतीय नक्शांकन, पानी वितरण नक्शांकन लगायत अन्य भूगोल र सेवा सम्बन्धि सबै नक्साहरूको केंद्रिकित र व्यवस्थित भण्डारण थालनी गर्ने र थप digitization गर्दै लैजाने ।	१. भू उपयोग ऐन २०७६, परिच्छेद २ बमोजिम स्थानीय भू उपयोग बर्गिकरण zoning, स्थानीय भू उपयोग नक्सा तयारी, मन्त्रालय बाट तयार गरिएको नक्सा प्राप्ति र परिमार्जन, प्राकृतिक जोखिम क्षेत्रको पहिचान र नक्सांकन लगायत सम्पूर्ण कार्य सम्पन्न गर्ने ।	१. उच्च श्रेणीको भू बर्गिकरण नक्सा सहितको कडा र प्रभावकारी भू उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण अभ्यासलाइ संस्थागत गर्ने गर्ने ।
ङ. भूमिको अबैज्ञानिक तथा परस्पर बिरोधी (land use conflict) प्रयोग, अव्यवस्थित र असुरक्षित बसोबास र यस्तै समस्यायुक्त भू-प्रयोग नगरपालिकामा बिद्यमान छ । शहरी वडाहरुमा विशेष गरी व्यवसायिक/औधोगिक र आवासीय क्षेत्र संगै हुनाले भिडभाड तथा ध्वनि प्रदूषण, र ग्रामिण वडाहरुमा बाढी तथा पहिरो जोखिम भेगमा खेति तथा बस्ति रहेको, बन क्षेत्र आसपासको बस्ति र खेतिमा बन्यजन्तुले दिने गरेको दुख लगायत समस्या रहदै आएको छ । त्यस्तै भवनहरुमा एकरुपता नहुनु (uniform urban character), भूमि बर्गिकरण (zoning) अनुसार भुमिको प्रयोग नहुनु, भूमि र निर्माणमा हुने गैरकानुनी		

गतिबिधि, अबैज्ञानिक रुपमा भू-खण्डिकरण (plotting) हुनु पनि नगरमा देखा परेका भू-उपयोग तथा शहरी विकास सम्बन्धि मुख्य समस्याहरु हुन् । त्यस्तै जनसंख्या पूर्वानुमानको आंकड़ा हेर्दा हालको ३६,११५ जनसंख्या, १.५१ प्रतिशत वृद्धि दरले २०९८ साल सम्म ५१,१४६ पुग्ने छ । घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५ को औसत परिवार संख्या ३.५२ ले नगरपालिकाको त्यस बेला को परिवार संख्या १४,५३० हुने छ । यो हालको परिवार संख्या १०,२५५ मा करीब ४,२७५ परिवार थप हो । यो हिसाबमा प्रति परिवार एक आवासको प्रक्षेपण गर्दा नगरपालिकामा त्यसबेला सम्म क्रमिक रुपमा **४,२७५** आवासको आवस्यकता पर्ने देखिन्छ । यस कारण आवासको माग पूर्ति गर्न नगरले विभिन्न किसिमको आवास व्यवस्थापन गर्ने गरी अगाडी बढ्ने छ । यस कारण संचालनमा रहेको राष्ट्रिय भूउपयोग परियोजनाको (National Land Use Project) बाट प्राप्त हुने नक्सा, प्रतिबेदन, तथ्यांक सहित विभिन्न किसिमका भू-तथ्यांक, आर्थिक-सामाजिक-सांस्कृतिक तथ्यांक आदि संकलन गरी र प्रयोगमा ल्याई विभिन्न अवधिमा तल उल्लेख गरिएका कार्यहरू सम्पन्न गरिने छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. भू उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण सम्बन्धि उच्च गुणस्तरको सबै खाले नक्सा (कित्ता नक्सा सहित (parcel level data) तयारीमा जोड दिने र प्रयोगमा ल्याउने । साथै राष्ट्रिय भू-उपयोग परियोजनाको National Land Use Project सिग्र समापनकालागि मन्त्रालय र केन्द्र नापी संग निरन्तर समन्वय गर्ने । त्यस्तै यी सबको आधारमा भू उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण आदि बिषय सम्बन्धि अपेक्षित उपलबधिहरू (desirable outcome) को पहिचान गर्ने र भू उपयोग योजनामा समावेस गर्ने । २. हालको जनसंख्यालाइ अधार मानि, भावी जनसंख्या वृद्धि दर र पूर्वानुमानको हिसाबले नगरमा आवस्यक पर्ने आवासीय घर तथा फ्ल्याट निर्धारण गर्ने ।	१. भू-सूचना प्रणाली र विभिन्न नक्सा, नीति नियम कानुन, भू बर्गिकरण, भू उपयोग योजना आदिको सहेता र आधारमा भू उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण आदि बिषय सम्बन्धि अपेक्षित उपलबधिहरू (desirable outcome) हासिल गर्न नगरमा देखा परेका सबै किसिमको नकारात्मक/अनपेक्षित भू-उपयोग अभ्यासको न्यूनीकरण र निरुत्साहन गर्ने । १.१. राष्ट्रिय भू-उपयोग परियोजनाको (National Land Use Project) नक्सा र तथ्यांक सहित अन्य सबै भू नक्सा, तथ्यांक, योजना, सूचनालाइ केंद्रिकित गर्दै सेवा प्रवाह, योजना तर्जुमा, र नीति, नियम, निर्णय प्रक्रियामा प्रयोग गर्ने । २. भविस्यमा आवस्यक पर्ने आवासहरू उपयुक्त, व्यवस्थित तथा सुरक्षित ठाउँमा निर्धारण गर्ने, साथै नगरले आफै पनि land pooling तथा किफायती बसोबास (affordable housing) परियोजना, निजि क्षेत्रको कोलोनी र high-rise अपार्टमेन्टहरू, एकल आवास गृह (detached dwelling) आदि विविधता सहितको आवासीय घर तथा फ्ल्याटको माग पूर्ति हुने गरी	१. भू-उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण आदि बिषय सम्बन्धि अपेक्षित उपलबधिहरू (desirable outcome) पूर्ण रुपमा हासिल गर्ने ।

	व्यवस्थापन गर्ने । साथै यसो गर्दा निश्चित संख्यामा अपाङ्गमैत्री आवासहरूको पनि व्यवस्था गर्ने ।	

च. विभिन्न वडा तथा नगरस्तरीय परामर्शका क्रममा नगरमा लालपुर्जा/नक्सामा उल्लेखित जग्गाको नापी विवरण र जमिनको वास्तविक साँध/सिमानामा प्राय समानता नभएको भन्ने समस्यालाइ मध्यनजर गर्दै र भावी भू-उपयोग योजनाको एक प्रमुख आधार र कर प्रयोजनमा समेत अत्ति महत्वपुर्ण भएकोले हरेक कित्ताको सहि र वास्तविक तथ्यांक तथा विवरण कायम गर्न नगरले बिभिन्न अवधिमा निम्न बमोजिम कार्ययोजना तोकेको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१. नापी कार्यालय संग समन्वय गरेर समस्या रहेको सम्पूर्ण कित्ता नक्सालाइ सच्च्याउन थालनी गर्ने । यसका लागि आवस्यकता अनुसार पुनरनापी (field work) / desk work दुवै बिधि अवलम्बन गर्ने ।	१. कित्ता नक्सालाइ सच्च्याउने कार्यलाइ समापन तिर लैजाने र निरन्तर अद्यावधिक गर्ने प्रणाली स्थापना गरेर भण्डारण गर्ने । यस प्रणालीलाइ सेवा प्रवाहमा पनि प्रयोग गर्ने, जस्तै नया नक्सा वितरण, जग्गा नामसारी, कित्ताकाट तथा सिमा हेरफेर, कर तथा सम्पति बिवरण प्रयोजन आदि ।	१. सच्चाईएको सम्पूर्ण कित्ता नक्सालाइ भू-उपयोग नक्सा, भू उपयोग योजना, केंद्रिकित नक्सा प्रणाली, भवन निर्माण स्वीकृति प्रणाली, र अन्य भू-सूचना तथा सेवा प्रणाली संग एकीकृत गरेर सेवा प्रवाह गर्ने ।

छ. नगरपालिकामा नक्सा स्वीकृति प्रक्रिया परम्परागत रुपमा हुँदै आएको र प्रक्रियालाई थप आधुनिकीकरण र प्रविधिमुलक बनाउने क्रम जारी रहेको छ । हाल सम्म कागजीरुपमा हुने नक्सा पास प्रक्रियालाइ बिधुतिय (digital) माद्यमद्वारा अगाडी बढाउने र सबै अन्तरसम्बन्धित विभाग र निकाय जस्तै सडक, बिजुली, पानी, ढल, फोहोर व्यवस्थापन, सञ्चार, नापी इत्यादिसँग क्रमश तालमेल मिलाई भवन निर्माण स्वीकृति प्रणालीलाइ एकिकृत गर्ने (Integrated Building Permit System) नीति सहित नगर अगाडी बढ्ने छ । बिशेष गरी सेवाग्राहीको सहजता र शुलभतालाइ ध्यानमा राख्दै र अन्तरसम्बन्धित निकायहरूको तालमेलको कमीले गर्दा शहरी र प्राकृतिक वातावरणमा पर्ने नकारात्माक असरलाइ न्यूनीकरण गर्न यो कार्यलाइ प्राथमिकतामा रखिएको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१. प्रक्रियामा रहेको इलेक्ट्रोनिक भवन निर्माण स्वीकृति प्रणालीलाइ (Electronic Building Permit System) संचालनमा ल्याउने ।	१. भवन निर्माण स्वीकृति कार्य र प्रणालीलाइ थप आधुनिकीकरण र प्रभावकरी बनाउन अन्य सबै अन्तरसम्बन्धित विभाग र निकाय संग समन्वय गर्ने र एकिकृत स्वीकृति प्रणालीको (integrated building permit system) थालनी गर्ने ।	१. सबै अन्तरसम्बन्धित विभाग र निकाय जस्तै सडक, बिजुली, पानी, ढल, फोहोर व्यवस्थापन, सञ्चार, नापी इत्यादिसँग तालमेल मिलाई भवन निर्माण स्वीकृति प्रणाली एकिकृत गर्ने ।

ज. नगरको बसोबास र बस्तीको समग्र सुरक्षाको अवस्था हेर्दा भूकम्पीय जोखिम, विभिन्न भेगमा पहिरो तथा भूक्षय, बाढी, हिमपात, र अधिक रुपमा बाँदर लगायत बन्यजन्तुको समस्या बिध्यमान छ । कानुनी आधारमा पनि सम्पूर्ण जोखिममा रहेका वस्ती तथा गैरकानुनी र अव्यवस्थित वस्तीको सुरक्षित, व्यवस्थित एवं दिगो व्यवस्थापन गर्नु स्थानीय सरकारको दायीत्व हो, र वर्तमान परिस्थितिमा समुदायस्तरमा पनि स्थानीय सरकार प्रति नै अपेक्षा रहेको हुँदा आवधिक रुपमा निम्न बमोजिम कार्यविभाजन गरिएको छ । साथै यस क्रममा नगरले कमजोर तथा सिमान्तकृत वर्गको विशेष ध्यान राख्ने छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१. स्थानीय सरकार संचालन ऐन, परिच्छेद ७ बमोजिम भू जोखिम संबेदनशिलताका आधारमा जग्गाको उपयोग सम्बन्धी मापदण्ड	१. भू जोखिम संबेदनशिल जग्गामा विकास निर्माण, बसोबास निरुत्साहित गर्ने र स्थानान्तरण गर्ने नीति बनाइ कार्यान्वयन गर्ने ।	

तोक्न पर्ने हुनाले यस कार्य यथासिग्र सम्पन्न गर्ने । २. जोखिम वस्ती, असुरक्षित वस्ती, अव्यवस्थित वस्ती, ऐलानी, सार्वजनिक, सरकारी, र निजि जग्गाका वस्ती, र अन्य गैरकानुनी वस्तीको पहिचान, व्यवस्थापन/नियन्त्रण, एवम स्थानान्तरणको निम्ती आवस्यक अध्यन, तथ्यांक संकलन, नीति कानुन निर्माण, कार्यक्रम र समन्वयलाइ अगाडी बढाउने ।	२. महिला तथा बालबालिका, अपांगता भएका, कम्जोर आर्थिक अवस्थामा रहेका, दलित, जनजाती, लोपोन्मुख र सिमान्तीकृत नगरिककालागि सुरक्षित, किफायती र वातावरणमैत्री आवासको व्यवस्था गर्ने ।	२. दिगो विकास लक्ष्यको लक्ष्य ११ (SDG Goal 11) र राष्ट्रिय योजना आयोगको पन्ध्रौ योजना अनुरुप समावेशी, सुरक्षित, सबल र दिगो शहर र समुदाय (Inclusive, Safe, Resilient, and Sustainable Cities and Communities) हासिल गर्ने ।
झ. विभिन्न वडा तथा नगरस्तरीय परामर्शको आधारमा वडा तथा टोलमा अवस्थित र भविस्यमा बन्ने भवन तथा व्यक्तिगत घरहरूको शैलीमा (uniform urban character) एकरुपता ल्याउने नीति तथा सोको कार्यान्वयनमा सकारात्मकता देखिएको छ । ऐतिहासिक नगर भएकोले पानि नगपालिकाको परम्परागत वास्तुकलाको छुट्टै पहिचान छ । त्यसर्थ मौलिकता झल्किने, कम्तिमा समान रंगरोगन वा अगिल्लो मोहडालाई, र केहि हदसम्म भवन को उचाईमा समानता ल्याउनाले टोल तथा वस्तीको स्वरुपमा समानता देखिने र यसको प्रमुख उद्देश्य सामाजिक विभेद न्यूनीकरण र वस्तीको भौतिक सुन्दरता र पहिचान कायाम गर्नु नै हो । एकरूप भवनहरूले सामाजिक विभेदमा न्यूनीकरण हुने कारण भनेको घर को आधारमा सामाजिक अस्तित्व वा वर्ग नछुट्टिनु वा नदेखिनु हो । यस कारण नगरले विशेष नीति तथा कार्यक्रमहरू अगाडी बढाउने छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. बिशेष गरी आवासीय तथा आवस्यक अन्य भवनहरूमा एकरुपता ल्याउन अध्यन, परामर्श तथा नीतिगत तयारी सम्पन्न गर्ने ।	१. भवनहरूमा एकरुपता ल्याउन नीतिगत निर्णय गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने ।	१. एकरूप तथा समान भवनहरू भएका टोल, बडा, र नगरपालिकाको रुपमा स्थापित हुने ।
ञ. भू-उपयोग, शहरी विकास, वस्ती विकास, तथा भवन निर्माण प्राविधिक बिषय भएकोले कार्यसम्पादनको लागि पनि प्राविधिक जनशक्तिको आवस्यकता पर्दछ । हालको अवस्थामा नगरपालिकामा पूर्वाधार विकास तथा बातावरण ब्यवास्थापन शाखा भएतापनि सिमित ईन्जिनियर तथा अमिनहरूद्वारा कार्यसम्पादन भई रहेको छ । यस कारणले विभिन्न कालखण्डमा नगरले हालको शाखालाइ पूर्णता दिँदै थप दक्ष प्राविधिक जनशक्ति नियुक्ति गर्ने, कर्मचारीहरूको विभिन्न बिधिद्वारा क्षमता अभिवृद्धि गर्ने र शाखालाइ निरन्तर बिस्तार गर्दै थप प्रभावकारी बनाउने योजना राखेको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय (२०७४) को संगठन संरचना बमोजिम पूर्वाधार विकास तथा बातावरण ब्यवास्थापन शाखा र त्यसका उपशाखाहरूलाइ यथासिग्र पूर्णता दिने ।	१. बिशेष गरि भवन तथा वस्ती/शहरी विकास शाखालाइ अझै आधुनिक र प्रभावकारी बनाउन urban planner, architect, geologist, GIS technician, transportation planner/engineer, बातावरणविद आदि थप प्राविधिक जनशर्क्ति सहित को महाशाखा बनाएर काम कारवाहीको थालनी गर्ने । साथै यस क्षेत्रमा लाग्ने सबै किसिमका आधुनिक प्रबिधि र	१. भवन तथा वस्ती/शहरी विकास महाशाखालाइ वातावरण, विपद व्यवस्थापन, यातायात/सडक, पार्क/खुला क्षेत्र, सम्पदा संरक्षण र अन्य पूर्वाधार शाखा समेत भएको छुट्टै र बिशेष अधिकार सहितको बिभागको रुपमा बिकसित गरेर लैजाने ।

२. कर्मचारीलाई भू उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण सम्बन्धि विभिन्न तालिम, सेमिनार, सिकाई कोर्सको माध्यमद्धारा क्षमता अभिवृद्धि गर्ने साथै नया दक्ष प्राबिधिक कर्मचारी नियुक्ति गर्ने ।	उपकरणहरू भित्राउदै र प्रयोगमा ल्याउदै जाने । २. कर्मचारीलाई भू उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण सम्बन्धि professional exchange program, exposure visit, field visit द्धारा क्षमता अभिवृद्धिलाइ निरन्तरता दिने ।	२. विभिन्न अन्तरिक तथा बाह्य क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम र बिधिहरूलाइ निरन्तरता दिने ।
ट. हालै लागु भएको संघीय ऐनले व्यवस्था गरे बमोजिम भू-उपयोग संयन्त्रहरू गठन गरी क्रियाशील बनाउने र सम्बन्धित शाखा तथा कर्मचारीहरू संगको निकट समन्वयमा काम गर्ने गरी प्राथमिकीकरण गरिएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. भू-उपयोग ऐन २०७६, परिच्छेद ४ बमोजिम भू-उपयोग संरचनाहरू (स्थानीय भू-उपयोग परिषद र स्थानीय भू-उपयोग कार्यान्वयन समिति) यथासिग्र स्थापना गरी क्रियाशील गर्ने ।	१. स्थानीय भू-उपयोग परिषद र स्थानीय भू-उपयोग कार्यान्वयन समितिलाइ माथि उल्लेखित महाशाखा संगको बलियो तालमेल भएको संयन्त्र को रुपमा विकास गर्दै लैजाने ।	१. स्थानीय भू उपयोग परिषद र स्थानीय भू उपयोग कार्यान्वयन समितिलाइ माथि उल्लेखित बिभाग संगको बलियो तालमेल भएको संयन्त्र को रुपमा विकास गर्दै लैजाने ।
ठ. भू-उपयोग, सोको अभ्यास र सम्बन्धित बिषयबस्तुहरू नगरपालिकाको लागि तुलनात्मक रुपमा नयाँ हो । प्राविधिक बिषय भएकोले कम्तिमा यसको नीतिगत तथा व्यवहारिक पाटो जनप्रतिनिधि तथा इच्छुक सबै नगर कार्यपालिका कार्यालय अधिकारीहरूले बुझ्न जरुरी छ भने बाह्य सरोकारवाला संघसंस्था तथा व्यक्तिलाई पनि यस बिषयमा थप अभिमुखीकरण तथा सचेतना वृद्धि गराउन जरुरी छ । यस कारण नगरले विभिन्न सचेतना अभिवृद्धि कार्यक्रम तय गरेको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. जनप्रतिनिधिलाइ भू-उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण सम्बन्धि विभिन्न सचेतना अभिवृद्धि कार्य गर्ने । २. नगरपालिकाको अन्तरिक क्षमतता विकासमा मात्र नभइ भू-उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण सङ्ग प्रतक्ष सरोकार राख्ने बाह्य जनशक्ति र संघ संस्थाहरूको सिप विकास, सचेतना वृद्धि र licensing कार्यलाइ पनि अगाडी बढाउने । जस्तै घर जग्गा निर्माण ब्यवसायी, भवन निर्माणकर्मी, engineering consultancy आदि ।	१. जनप्रतिनिधिलाइ भू-उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण सम्वन्धि सचेतनामुलक कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिने । २. तालिम प्राप्त जनशक्ति र संघ संस्थाहरूको निरन्तर अनुगमन, मुल्यांकन तथा आवश्यक परिमार्जन सहित क्षमता विकासका कार्यक्रमको निरन्तरता ।	१. भू-उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण सम्वन्धि परिवर्तित सन्दर्भ तथा आयामका आधारमा सचेतनाकुलक कार्यक्रमलाई परिमार्जन सहित निरन्तरता दिने । २. नगरपालिकाको आन्तरिक संरचना तथा भू-उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण क्षेत्रका सरोकारवालाहरूको क्षमता विकास कार्यक्रमको निरन्तरता ।

५.४.२. पार्क तथा मनोरञ्जन

पार्क तथा मनोरञ्जन अर्थात् सार्वजनिक प्रयोजनको लागि बनेका फुर्सतको समयमा उपयोगी, व्यायाम र मनोरञ्जनात्मक गतिबिधि तथा मनोबिनोदमा सहजीकरण गर्ने स्रोत, साधन र स्थलहरू हुन् । आम नागरिकको दैनिक जीवनको गुणस्तरीयताका लागि यस्ता स्रोतहरू अपरिहारिय हुन्छन् । यस्ता स्रोतहरू सार्वजनिक स्थल, खुला क्षेत्र र सुबिधाहरू जस्तै पार्क, शहरी प्लाजा वा स्क्वेर (city plaza and square), हरित क्षेत्र, उद्यान, बगैचा, पैदल मार्ग (tracks and trails), तथा निर्मित संरचनाहरू जस्तै खेलकुद मैदान, मनोरन्जनात्मक स्थल, ज्ञान/कलात्मक स्थल, सभा, सम्मेलन, मेला, सांगीतिक कार्यक्रम स्थल आदि हुन् । पार्क तथा मनोरञ्जन स्थल तथा सेवा/सुबिधाहरूले आर्थिक, सामाजिक, स्वास्थ्य तथा वातावरणीय महत्व बोकेको पाइन्छ ।

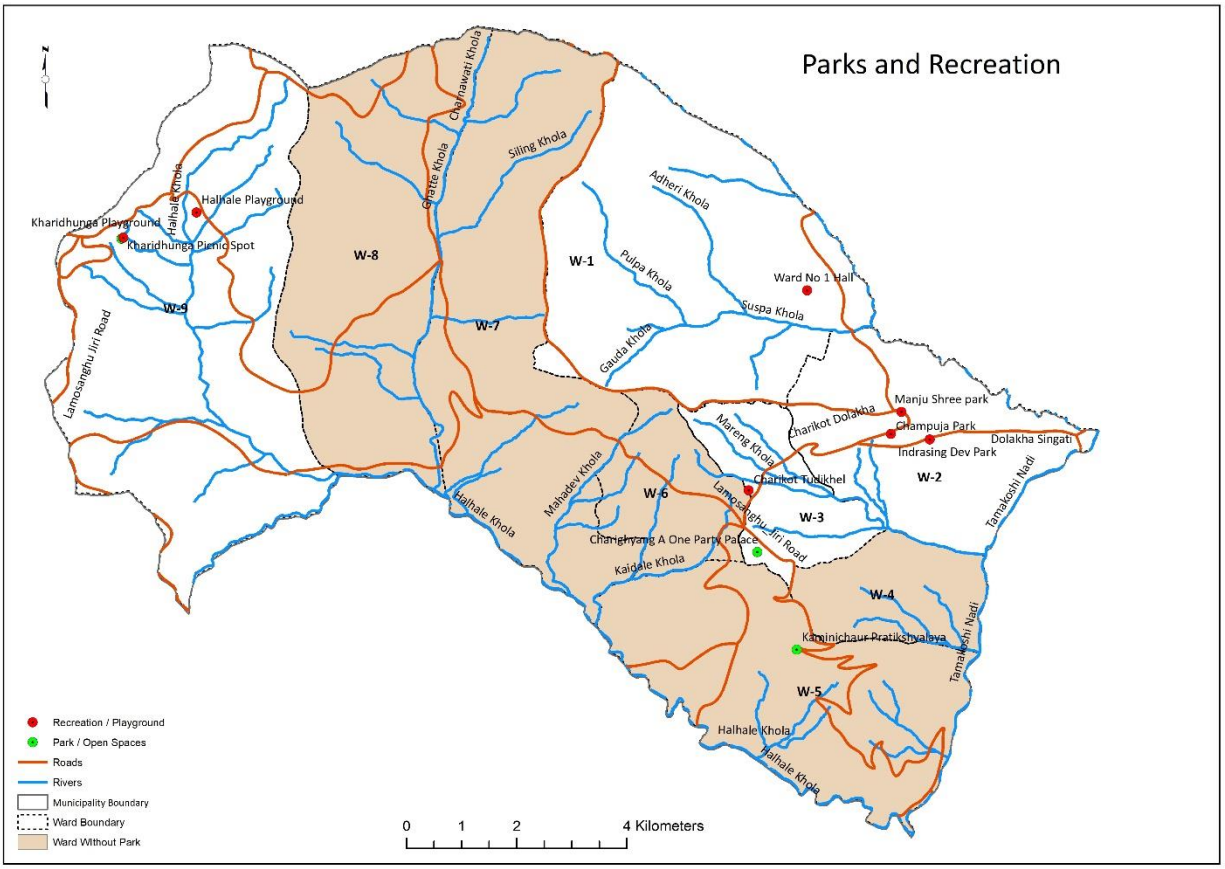

नक्सा १/५.४.२. नगरका पार्क तथा मनोरञ्जन स्थल

नगरको वडाहरूमा अवस्थित पार्क तथा सार्वजनिक स्थल, मनोरञ्जन स्थल, र खेलकुद मैदान को नक्सांकन । प्रत्यक वडामा कम्तिमा एउटा पार्क/सार्वजनिक स्थल व्यवस्था गर्ने उत्तम अभ्यास, तथा संघिय सरकारको मापदण्ड पालना गर्न यो नक्सा सहयोगी छ ।

आर्थिक दृस्टिकोणले यस्ता सेवा सुबिधा सम्पन्न क्षेत्रको स्थानीय राजस्व र जमिनको मूल्यमा बृद्धि हुन्छ । साथै सो क्षेत्रले थप बसाइसराइ एवं ब्यापार व्यवसायलाइ पनि आकर्षित गर्दछ । सामाजिक हिसाबले पार्क तथा मनोरञ्जन सामुदायिक जीवनस्तर गुणस्तर र पहिचानको मूर्त प्रतिबिम्ब हो । प्रायः समुदायको बसोबास योग्यता (livable community) मापनको प्रमुख सूचकको रुपमा पनि पार्क तथा मनोरञ्जन सेवा सुबिधाको उपलब्धतालाइ लिइन्छ । त्यस्तै सामुदायिक मेलमिलाप, अन्तर्क्रिया, बिबिध सिकाई र आपत्तकालीन आश्रयको लागि पनि यस्ता स्थानहरू महत्वपूर्ण हुन्छन् । नागरिक स्वास्थ्यको कोणबाट शारीरिक रूपमा

सक्रिय हुने अवसर प्रधान गर्ने हुनाले, बालबालिका, युवा, जेष्ठ नागरिक लगायतको हितमा पार्क तथा मनोरञ्जन सेवाले बिशेष टेवा पुराउदछ। पार्क, हरित क्षेत्र, उधान तथा बगैचाको वातावरणिय सन्तुलन र सुधारमा पनि ठुलो भूमिका रहन्छ जस्ले गर्दा मानव स्वास्थ्यमा समेत सकारात्मक प्रभाव देखिन्छ। यी स्थानहरूबाट पनिको गुणस्तर सुधार, भूमिगत पानिको संरक्षण, बाढी/कट्टान न्यूनीकरण, स्वच्छ हावामा बृद्धि, विभिन्न प्रदूषण नियन्त्रण, बन्यजन्तु र बनस्पति संरक्षण लगायत धेरै प्राकृतिक एवं वातावरणिय लाभ लिन सकिन्छ। सहि स्थानमा पार्क, हरित क्षेत्र र पैदल मार्ग, उधान तथा बगैचा विकास गर्नाले आवासीय र सडक वा औद्योगिक क्षेत्र बीच बफरको (buffer) रुपमा पनि काम गर्दछ।

उद्देश्य १: पार्क तथा मनोरञ्जन स्थल निर्माण एव व्यवस्थापन र संरक्षणको लागि संयन्त्र गठन तथा परिचलान गर्ने।

नीति क. सबै वडा र नगरपालिका बाट प्रतिनिधित्व हुने गरी तथा प्राविधिक जनशक्ति/क्षेत्रगत जानकार नागरिक सहितको स्थानीय पार्क तथा मनोरञ्जन समिति गठन गरिने छ। साथै यसै समिति अन्तर्गत आवस्यकता अनुसार पार्क बिशेस व्यवस्थापन समिति पनि गठन गरिने छ।

नीति ख. प्राविधिक जनशक्ति र विशेषज्ञ सहितको पार्क तथा मनोरञ्जन संरक्षण र व्यवस्थापन इकाई गठन गरिने छ।

नीति ग. पार्क तथा मनोरञ्जन संरक्षण र व्यवस्थापन सम्बन्धी नीति, कानुन, मापदण्ड, योजना, कार्यान्वयन, अनुगमन, समन्वय, नियमन, पहिचान आदिमा समिति र इकाई को बिशेष भूमिका सुनिश्चित गरिने छ।

नीति घ. गठन भए पश्चात समिति र इकाई द्वारा सबै किसिमको पार्क तथा मनोरञ्जन स्थान/क्षेत्र अध्ययन तथा तथ्यांक संकलन थालनी गराइने छ।

उद्देश्य २: हालको तथा भविष्यको जनसंख्या पूर्वानुमानलाई आधार मानी पार्क, खेल क्षेत्र, शहरी खुल्ला क्षेत्रहरू स्थापना गर्ने।

नीति क. नगरपालिका भित्र रहेका सबै किसिमको पार्क तथा खुल्ला क्षेत्रको निम्न बमोजिम वर्गिकरण गरिने छ।

- शहरी प्लाजा, पाटी, चौतारा, चोक
- टोल स्थरिय पार्कहरू (केही मनोरञ्जन/व्यायामका उपकरण सहित) प्रत्यक ८०० जनसंख्यालाइ एक
- वडा सामुदायिक पार्कहरू (विभिन्न मनोरञ्जन सुविधाहरूका साथ) प्रत्यक १०,००० जनसंख्यालाइ एक
- नगरपालिका पार्कहरू (समारोहका मैदान) प्रत्येक २०,००० जनसंख्यालाइ एक, प्रत्येक शहरलाइ एक
- प्राकृतिक संरक्षण पार्क-प्रकृति संरक्षण वा वातावरण ऐन, कानुन, निर्देशिकामा तोकिए बमोजिम।
- बिशेष पार्क - बिशेष प्रयोजनका लागी निर्माण हुने पार्क। जस्तै knowledge (science) park, solar park, मयुर पार्क, सहासिक खेल पार्क।

नीति ख. पार्क तथा खुल्ला क्षेत्रको संरक्षण तथा व्यवस्थापनका योजनाहरू बनाइने छ र भविष्यमा आवश्यकता अनुसार यस्ता क्षेत्रहरू थप गरिने छ।

नीति ग. पार्क तथा खुलाक्षेत्र प्रयोजनकालागि सार्वजनिक तथा खाली जमिनहरू प्रयोगमा ल्याइने छ।

नीति घ. पार्क तथा खुल्ला जमिनको अभावलाई सुल्झाउन घर, जग्गा, निर्माण ब्यवसायी तथा निजि क्षेत्र सँग साझेदारी गरी व्यवस्थापन गरिने छ।

नीति ङ. पार्क तथा खुला क्षेत्र व्यवस्थापन गर्दा न्यूनतम मापदण्डहरू पालनामा ल्याइने छ ।

नीति च. हरेक पार्कको संरक्षण साथै गुणस्तरिय मनोरञ्जन अवसरहरू र प्राकृतिक र साँस्कृतिक पक्षको सन्तुलन गरिने छ ।

नीति छ. पार्कको लागि चाहिने जमिनको व्यवस्थापन हाल तथा भावि जनसंख्या तथा विद्यमान मापदण्ड अनुसार गरिने छ ।

नीति ज. नँया बन्ने हाउजिङ्ग कोलोनी तथा आवासीय क्षेत्रहरूमा पनि पार्क तथा खुल्ला क्षेत्र नगरपालिका/शहरी विकास मापदण्ड अनुसार अनिवार्य गरिने छ ।

नीति झ. हालको र भविस्यमा निर्माण हुने पार्क तथा मनोरञ्जन स्थलहरूलाइ महिला, बालबालिका, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्ग मैत्री बनाइने छ ।

नीति ञ. पार्क, खेलमैदान तथा खुल्ला क्षेत्र अतिक्रमण हुन बाट जोगाइने छ ।

उद्देश्य ३: नगरपालिकामा रहेका पार्क, मनोरञ्जन तथा खेलमैदानको संरक्षण र व्यवस्थापन गर्ने ।

नीति क. पार्क भित्र रहेका सेवा/सुबिधा, उपकरण/संरचनालाई उचित संरक्षण र व्यवस्थापन गरिने छ र आवस्यकता अनुसार थप गरिने छ । यस कार्य आवस्यकता र अनुकुलता अनुसार सार्वजनिक निजि साझेदारी, tender, र व्यवस्थापन समिति मार्फत गरिने छ ।

नीति ख. खेलकुद बिकास तथा नागरिकको स्वास्थ्यलाइ ध्यानमा राख्दै नगरपालिकामा अवस्थित खेलमैदानहरूको उचित संरक्षण, स्तर उन्नति र व्यवस्थापन, गरिने छ र आवस्यकता अनुसार थप गरिने छ ।

नीति ग. पार्क तथा मनोरञ्जन सेवाकको पहुँच बढाउन नगरपालिकाको स्वामित्वमा रहेका सार्वजनिक विद्यालयका खेलमैदानलाइ अझ व्यवस्थित र सुबिधायुक्त बनाइ बिधालय र बिद्यालय समयलाइ प्रातिकुल असर नपर्ने गरी सर्वसाधारणलाइ खुला गरिने छ ।

नीति घ. मनोरञ्जनका सेवा/सुबिधा/संरचना स्थापना गर्दा वरिपरिका आवासीय तथा अन्य क्षेत्रलाइ असर नपर्ने गरी स्थापना तथा व्यवस्थापन गरिने छ ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.४.२: पार्क तथा मनोरञ्जन

क. नगरमा पार्क, मनोरञ्जन स्थल तथा मनोरञ्जनात्मक गतिबिधि, खेल तथा खेलकुद मैदान सम्बन्धि ऐन कानुन तथा योजनाहरू न्युन छन् । विभिन्न कानुनी व्यवस्था र वडा तथा नगरस्तरिय परामर्शद्वारा नगरपालिकाले अब यस्ता कानुनी औजारहरूलाई प्रयोगमा ल्याएर यस क्षेत्रको प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्नु पर्ने स्थापित भएको छ । नागरिकको स्वास्थ्य, वातावरणीय, तथा राजस्व अभिवृद्धि दृष्टिकोणबाट समेत महत्वपुर्ण यस क्षेत्रको उचित व्यवस्थापनको लागि नगरले विभिन्न कानुन, मापदण्ड, तथा योजना बनाएर अगाडी बढ्ने गरी आवधिक प्राथमिकता निर्धारण गरेको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. स्थानीय सरकारले पाएको अधिकार र प्रचलित ऐन कानुन अनुरुप स्थानीय पार्क तथा मनोरञ्जन ऐन, नीति, नियम, निर्देशिका, कार्यविधिहरू निर्माणलाइ स्थानीय परिवेस र सवालहरूलाई समेटिने गरी बनाउने ।	१. स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४, परिच्छेद ३, दफा ११.फ, को उप दफा ४. क बमोजिम पार्क तथा मनोरञ्जन सम्बन्धी नीति, कानुन, मापदण्ड तथा सो सम्बन्धी योजना तर्जुमा, योजना पहिचान, अध्ययन, कार्यान्वयन र नियमन गर्ने ।	१. पार्क तथा मनोरञ्जन सम्बन्धि प्रभावकारी ऐन सहितको पार्क तथा मनोरञ्जन संरक्षण र व्यवस्थापनमा सबल नगरपालिका बन्ने ।

	१.२. आवश्यक ऐन, योजना, मापदण्ड : पार्क, मनोरञ्जन स्थल, खेलकुद मैदान संरक्षण र व्यवस्थापन सम्बन्धि आवस्यक नियम, कानुन, कार्यविधि र योजना ।	

ख. अन्य क्षेत्रझै पार्क तथा मनोरञ्जन क्षेत्रको व्यवस्थापनको निम्ति पनि तथ्यांकको प्रयोग अपरिहार्य छ । नगरमा यस्ता तथ्यांकहरू रहेतापनि पुराना, छरिएको, र अपूर्ण अवस्थामा छ । यस अवस्थाबाट आधुनिकता तर्फ उन्मुख हुन र तथ्यांकको प्रयोगबाट बैज्ञानिक व्यवस्थापन हासिल गर्न, नगरले तथ्यांक सम्बन्धि कार्यहरू पनि विभिन्न चरणमा सम्पन्न गरिने छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. जारी रहेका सबै भू उपयोग सुची Land Use Inventory संकलन कार्यमा सबै खाले पार्क, मनोरञ्जन क्षेत्र, खेलमैदान आदिको तथ्यांक समेटिने गरी निरन्तरता दिने र थप प्रभावकारी बनाउने । साथै उपलब्ध सुची र नयाँ सुचीलाइ अद्यावधिक गरेर एकरुपता दिने ।	१. पार्क, मनोरञ्जन, खुला क्षेत्र, खेलमैदान सम्बन्धि विभिन्न तथ्यांक र Land Use Inventory लाइ प्रयोगमा ल्याई पाक, खेलमैदान तथा मनोरञ्जन क्षेत्रहरूको प्रभावकारी व्यवस्थापन र संरक्षण कार्य गर्ने । २. शहरी र ग्रामिण पार्कका बर्गीकरण साथै यस्ता पार्कहरूको पूर्वाधार आवस्यकता infrastructure need assessment गर्ने र आर्थिक स्रोतका आधारमा पूर्वाधार निर्माण र व्यवस्थापन गर्ने कार्य गर्ने ।	१. संकलित सबै तथ्यांकको नियमित अध्यावधिक, साथै तथ्यांकको प्रयोगद्वारा सेवा प्रवाह र मागआपूर्ति, अन्तर पहिचान आदिमा निरन्तरता ।

ग. सेवा प्रवाह अन्तर्गत पनि पार्क, मनोरञ्जन स्थल तथा मनोरञ्जनात्मक गतिबिधि, खेल तथा खेलकुद मैदान सम्बन्धि विभिन्न कार्य पहिचान गरिएको छ । पर्यटक आगमनको उच्च सम्भावना बोकेकोले पनि नगरमा यो क्षेत्रको उचित व्यवस्थापन र गुणस्तरीय सेवा प्रवाह अति आवश्यक छ । नगरमा अवस्थित यस्ता सेवा सुबिधाको गुणस्तर वृद्धि तथा प्रवर्धन, नयाँ अवसर पहिचान, जारी रहेका योजना/परियोजना समापन, र नयाँ सेवा सुबिधा निर्माण तथा बिस्तार लगायत कार्यक्रमहरू विभिन्न चरणमा तय गरिएको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. पर्यटकीय खेलहरूको अध्ययन तथा पूर्वाधार विकासको सुरुवात । १.२ पर्यटकीय हिसाबले महत्वपुर्ण पार्क, मनोरञ्जन स्थल आदिको प्रचार प्रसार, पूर्वाधार निर्माण, र सूचना केन्द्रहरू स्थापना गर्ने । २. नगरमा रहेको सम्पूर्ण पार्क, खेलमैदान, मनोरञ्जन स्थलको गुणस्तर वृद्धि, तार बार, संरचना निर्माण, उपकरण जडान आदिको थालनी र सो सम्म पुग्न बाटो व्यवस्थापन गर्ने ।	१. पहिचानमा आएका सम्पूर्ण पर्यटकीय खेल क्षेत्र र पार्कहरूको निरन्तर प्रचार प्रसार र व्यवस्थापन गर्ने । साथै नयाँ बन्ने वा पहिचान भएका र निर्माण हुने यस्ता क्षेत्रको लागि बजेट तर्जुमा गर्ने । २. हरेक वडा अन्तर्गत कम्तिमा एक सेवा/सुबिधाका उपकरण/संरचना युक्त वडा सामुदायिक पार्कको व्यवस्थापन गर्ने । वडा	१. विभिन्न पर्यटकीय खेल र trekking, hiking, camping, cycling, rock climbing, canyoning, rafting जस्ता गतिबिधि उपलब्ध भएको नगरपालिकाको रुपमा प्रस्तुत हुने ।

प्रस्तावित पार्क र खेलमैदानहरूको निर्माण सम्पन्न गरेर संचालन मा ल्याउने । ३. नगर स्तरीय बृहत पार्क र रंगशाला निर्माणको निम्ति सम्भाव्यता अध्यन थालनी गर्ने ।	नागरिकको सुझाव अनुरुप नगर स्तरिय कबड हल र वडाहरूको बिशिष्ठ आवस्यकता अनुसार फुटबल वा भलिबल वा ब्याडमिन्टन (वा बहु.उपयोगी) खेलमैदानको व्यवस्था गर्ने । ३. नगर स्तरीय बृहत पार्क र रंगशाला निर्माण थालनी गर्ने ।	३. नगर स्तरीय बृहत पार्क र रंगशाला संचालनमा ल्याउने ।
घ. यस क्षेत्रको आवधिक प्राथमिकतामा उल्लेखित सम्पूर्ण कार्यसम्पादनको निम्ति नगरपालिकामा सक्षम जनशक्ति, शाखा, संयन्त्र, तथा सरोकारवालाहरूको आवस्यकता पर्ने हुनाले । साथै विभिन्न स्तर तथा चरणमा निरन्तर क्षमता अभिवृद्धि र सहकार्य पनि महत्तवपूर्ण हुनाले यस सम्बन्धि कार्यक्रमहरू पनि तर्जुमा भएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय (२०७४) को संगठन संरचना बमोजिम शिक्षा युवा तथा खेलकुद शाखा अन्तर्गत पार्क तथा मनोरञ्जन इकाई स्थापना गर्ने । २. पार्क तथा मनोरञ्जन व्यवस्थापनको लागि नगरस्तरिय समिति गठन तथा परिचलान गर्ने । ३. पार्क तथा मनोरञ्जन इकाईको विभिन्न तालिम, सेमिनार, सिकाई कोर्सको माध्यमद्धारा क्षमता अभिवृद्धि गर्ने । ४. नगरपालिकाको अन्तरिक क्षमतता विकासमा मात्र नभइ पार्क तथा मनोरञ्जन क्षेत्र सङ्ग प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने नागरिक, स्थानीय युवा क्लब, खेलकुद क्लब, बाह्य जनशक्ति र संघ संस्थाहरूको सिप विकास, सचेतना, र सहकार्य वृद्धिमा पनि ध्यान दिन । साथै नगर प्रहरी, अन्य सुरक्षा संयन्त्र (प्रहरी, बन बिभाग, आदि) र स्थानीय को सहयोगमा पार्क, मनोरञ्जन, खुला क्षेत्र र खेलकुद मैदानहरू संरक्षण गर्ने र दिर्घकालिन रुपमा निरन्तरता दिने ।	१. पार्क तथा मनोरञ्जन इकाई मा प्राविधिक जनशर्क्ति र आधुनिक प्रबिधि र उपकरणहरू भित्राउदै र प्रयोगमा ल्याउदै जाने । ३. कर्मचारी क्षमता अभिवृद्धिलाइ निरन्तरता दिने । ४. तालिम प्राप्त जनशक्ति र संघ संस्थाहरूको निरन्तर अनुगमन, मुल्यांकन र नियमन ।	३. कर्मचारी क्षमता अभिवृद्धिलाइ निरन्तरता दिने । ४. तालिम प्राप्त जनशक्ति र संघ संस्थाहरूको निरन्तर अनुगमन, मुल्यांकन र नियमन ।

५.४.३. यातायात

व्यवस्थित र भरपर्दो यातायाका पुर्वाधार र सेवा आर्थिक विकास, सार्वजनिक सेवा प्रवाह र सामाजिक एवं साँस्कृतिक एकीकरणको माध्यम हो । यातायातको उपयुक्त विकास र विस्तारवाट क्षेत्रीय असमानता कम गर्न, आर्थिक क्रियाकलापलाई गतिशीतला प्रदान गर्न र अन्य क्षेत्रको विकास तथा सेवा प्रवाहलाई सहज

बनाउन सकिन्छ । कृषि तथा गैर कृषि क्षेत्रको विकास गर्न सडक तथा यातायात सेवा एउटा महत्वपूर्ण पूर्वाधारको रूपमा रहेको हुन्छ । यस तथ्यलाई दृष्टिगत गरी भिमेश्वर नगरपालिकाले सडक विस्तार र पुर्वाधार विकासलाई प्रमूख प्राथमिकतामा राखेर काम गरिरहेको छ ।

अरनीको राजमार्ग मार्फत १३३ किलोमिटरमा मुलुकको राजधानीसँग नगर केन्द्र जोडिएको भीमेश्वर नगरपालिकामा लामोसाँघु जिरी सडकको भिमेश्वर खण्ड र चरिकोट लामाबगर सडकको केहि भाग मार्फत नगर राष्ट्रिय स्तरको सडक सञ्चालमा आवद्ध रहेको छ । साथै, दोलखा जिल्लाको जिल्ला स्तरीय यातायात गुरुयोजनामा जिल्ला सडकका रुपमा वर्गीकरणमा परेका मकैवारी-देउराली-पानीघाट-क्षमतावती, नयाँपुल-पवटी- डाँडाखर्क तथा घेवापानी-सेरा-सुर्के- निगाले गरी तीनवटा सडक यस नगरमा छन् । मुख्य शहरी क्षेत्र (चरिकोट) बाट सवैजासो वडा तथा टोल जोड्ने गरी आन्तरिक सडक सञ्जाल विस्तार भएको छ ।सडक तथा सार्वजनिक मापदण्ड निर्धारण ऐन २०७५ ले नगरमा रहेका सडकलाई नगर चक्रपथ र मुख्य सडक (४), शहरी शडक(३), नगर स्तरीय सडक (२६), वडा स्तरीय सडक (६५)र टालस्तरीय सडक (५४) मा विभाजन गरी तीनको चौडाईको न्यूनतम मापदण्ड पनि तोकेको छ । यसरी नगरले यातायात सञ्जालको विस्तार र विकासलाई व्यवस्थित बनाउने प्रयास गरेको छ ।

नगर स्तरका सडकको राजमार्गसँगको सम्वन्ध, सडकको वर्गीकरण र मापदण्ड निर्धारण तथा टोल स्तरसम्म सडक सञ्जाल विस्तारका कार्य भएको भएता पनि उपयुक्त सडक पुर्वाधार निर्माण गरी नगरवासीलाई दिगो, भपपर्दो र शुरक्षित यातायात सेवा उपलब्ध गराउनमा भने धेरै प्रयास र लगानीको आवश्यकता रहेको छ । २०७५ को तथ्यांक अनुसार नगरपालिकाका करिव २१ प्रतिशत घरधुरी मात्र पक्की सडकको प्रत्यक्ष पहुँचमा रहेका छन् । त्यसमा पनि लामोसाँघु जिरी सडकको नगर खण्ड पक्की गर्ने कार्यमा भइरहेको ढिलाईका कारण पक्की सडकसँग जोडिएका घरधुरीले सेमत ती सडकबाट अपेक्षित सेवा उपलव्धताको अनुभुति गर्न पाएका छैनन् । ३८.५ प्रतिशत घर कच्ची वा ग्रावेल सडकमा जोडिएका छन् भने सवैजसो टोलमा सडक पुगेता पनि करीव ४० प्रतिशत परिवारको घर सडक नगरको सडक सञ्जालमा जोडिन बाँकी रहेको छ । तथापि, भूकम्प पुनरनिर्माणसँगै सडक सञ्जालसँग जोडिएको परिवार संख्या बढेको अनुमान छ । छरिएर रहेका र भू उपयोग योजना विना बनेका वस्तीका सवै घरलाई न्यूनतम मापददण्डको सडक सञ्जालमा आवद्ध गर्ने चुनौती नगरसँग रहेको छ । (३० मिनेटको दुरीमा सवैलाई यातायातको पहुँच, इकोनोमिक करिडोरमा जोड्ने, भू उपायोग)

जिरी चरिकोट काठामाडौं तथा चरिकोट लामावगर चल्ने बस र तीनले चरिकोट बाा नगरका विभिन्न वडासम्म गरेको सेवा विस्तारका कारण वाह्य सम्पर्कका लागि यातायात सेवाको न्यूनतम पहुँच रहेता पनि स्थानीय स्तरमा बस वा साना सवारी साधनको सेवा विस्तार नभएका कारण नगरवासीले यातायातको समस्या बेहोर्नु परेको छ । तथा ग्रावेल सडक बर्खामा अवरुद्ध हुने हुनाले उपलब्ध यातायात सेवाको पहुँच समेत बर्खा याममा खुम्चने गरेको छ । नगरका खेतीयोग्य जमिनमा उत्पादन हुने तरकारी तथा खाध्यान्नले स्थानीय बजारको पहुँच प्राप्त गर्नमा समेत सडक पुर्वाधारका कारण सिमितता रहेको अवस्था छ ।

महत्वपुर्ण सडक आसपासमा वस्ती विस्तार भइरहेको र भूकम्प पुननिर्माणका क्रममा घरहरू सडक नजिक बनाउने अभ्यास समेत बढेको अवस्थालाई अवसरको रुपमा लिदै संवैधानिक अधिकार र स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनको प्रावधान अनुरुप यातायातका पुर्वाधार र सेवाको वर्तमान अवस्थामा सुधार गर्न नगरको वर्तमान अवस्था सुधार गरी भू उपयोग योजना र यातायात पुर्वाधार विकास योजनाका विचमा तालमेल मिलाउँदै नगरले उपलब्ध गराउँदै आएको सेवा तथा नगरवासीले अपेक्षा गरे अनुसारका सेवा प्राप्तीको समय र लागत कम गर्ने गरी आगामी दिनमा यातायातका पुर्वाधार र सेवा सुधारमा केन्द्रित रहने गरी नगरपालिकाले यातायात निति तर्जुमा गरिएको छ । नगरको यातायात नीति निर्धारण गर्दा सडक सुरक्षामा सुधार गर्दै सुरक्षित, धान्न सकिने, सहज र दिगो यातायात व्यवस्थामा पहुँच उपलब्ध गराउने दिगो विकास लक्ष्य हाँसील गर्नमा नेपाल सरकारलाई थप वल प्रदान गर्ने लक्ष्य राखिएको छ । २०३० सम्ममा ७५ प्रतिशत र २०३८

सम्ममा ८५ प्रतिशत परिवारमा उपयुक्त पुर्वाधार सहितको दिगो र भरपर्दो यातायात पुर्वाधार र सेवाको पहुँच सुनिश्चित गर्ने लक्ष्यका साथ निम्न उद्देश्य तथा नीति तय गरिएको छ ।

उद्देश्य १ : यातायातका पुर्वाधार र सेवामा नगरवासीको पहुँच सुनिश्चित गर्नु ।

नीति क : नगरवासीको आन्तरिक र वाह्य यातायात सेवाको पहुँच विस्तारलाई यातायात क्षेत्रको कार्यक्रम निर्माण र कार्यान्वयनको मुख्य आधार बनाइने छ । अन्तरपालिका यातायात सेवा विस्तारलाई पनि प्राथमिकतामा राखिने छ ।

नीति खः नगरपालिका भित्र रहेका तथा वाह्य सम्पर्कका सडक समेटेर नगर यातायात गुरुयोजना (Municipal Transportation Master Plan MTMP) वनाइने छ र सडक गुरु योजनाले निर्धारण गरेका प्राथमिकता तथा बृहत योजना अनुरुप यातयातका पुर्वाधार र सेवाका कार्यक्रम समयवद्ध रुपमा कार्यान्वयन गरिने छ ।

नीति ग. सडक योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्दा सम्वन्धित समुदायको यातायात तथा अन्य सेवाको आवस्यकता पहिचान गरी सेवा प्राप्तीमा योगदान गर्नमा जोड दिइने छ ।

नीति घ . नगरपालिकाको आर्थिक, सामाजिक र अन्य भौतिक पुर्वाधार विकास र सेवा प्रवाहमा सुधारका लागि महत्वपुर्ण योगदान गर्ने तथा अधिकतम जनसंख्यालाई यातायातको सुविधा हुने गरी पुर्वाधार र सेवा विस्तार गरिने छ ।

नीति ङ. सडक तथा यातायातको कार्यक्रम तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्दा महिला, बालबालिका, जेष्ठ नागरिक तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिको पहुँचमा पर्याप्त ध्यान दिइने छ ।

नीति च : सडकको प्रकृति, भू बनोट, प्रस्थानविन्दु र गन्तव्यको दुरी आदिका आधारमा यातायात सेवाको बहु विकल्प पहिचान, छनोट र सञ्चालनका लागि नेतृत्वदायी र समन्वयकारी भूमिका निर्वाह गरिने छ । यसमा सार्वजनिक निजी साझेदारीलाई प्राथमिकता दिइने छ ।

उद्देश्य २ : नगरको यातायात पुर्वाधार शुरक्षित र भरपर्दो बनाउनु ।

नीति क : यातायातका सेवा र यात्रु सुरक्षामा केन्द्रित रहि नगर भित्रको विद्यमान सडक सञ्जाललाई आर्थिक, सामाजिक र वातावरणीय पक्षहरू ध्यान दिंदै थप व्यवस्थित र शुरक्षित बनाउँदै लगिने छ ।

नीति ख. सडकको योजना बनाउँदा उपयुक्त डिजाइन गरी सडकको निर्धारित कार्यात्मक वर्गिकरण प्रणाली (functional classification system) को आधारमा सडकको वर्तमान वर्गीकरणमा आवश्यक परिमार्जन गरिने छ । यस क्रममा सडक वर्गीकरणको राष्ट्रिय आधार र सडकको मुल प्रयोजन (पर्यटन, कृषि, उद्योग आदि) समेत दृष्टीगत गरिने छ ।

नीति ग. हरेक सडकको सेवा स्तर (साना सवारी, मालवाहक सवारी, बस, विद्युतीय सवारी आदिको भार तथा यातायातका साधन र यात्रुको सुरक्षा) समेतको न्यूनतम सेवाको स्तर निर्धारण गरी सो अनुसार पुर्वाधार तयार गरिने छ ।

नीति घ. सडकको डिजाइन तथा निर्माण गर्दा संघिय सरकारको सडक विभागद्धारा तोकिएको न्यूनतम मापदण्ड कायाम गरिने छ । प्राविधिक निगरानी विना खुलेका सडकहरूलाई समेत न्यूनतम इन्जिनियरिङ मापदण्डमा पुऱ्याइ नगरका सवै सडकलाई सवै यामका लागि उपयुक्त बनाइने छ ।

उद्देश्य ३ः यातायातको सेवालाई शुरक्षित बनाउनु ।

नीति क . नीति ङ : सडक दुर्घटनाको सम्भाव्यता र सडक सुरक्षालाई ध्यान दिई स्थानीय सडकहरूको सडक सुरक्षा परिक्षण "ROAD SAFETY AUDITING" गरिने छ । यसका ठम्याईका आधारमा दुर्घटना न्यूनिकरणका संरचनागत कार्य गरिने छ ।

नीति ख . पैदल यात्रुलाई प्रोत्साहन तथा सुरक्षाको लागि बस्ती नजिकका हरेक सडकमा फुटपाथको सुविधा दिइने छ । सडक तथा अन्य सुविधाको निर्माणको समयमा पैदल यात्रुलाई सहज तथा सुरक्षा हुने गरी निर्माणको व्यवस्था गरिने छ ।

नीति ग . नगरमा यातायातका साधनको गति नियन्त्रणका लागि गतिको अधिकतम सीमा तोकिनेछ ।

नीति घ. रातको समयमा पनि सडकलाई शुरक्षित र सहज बनाउनका लागि सडक निर्माण र मुख्य बजार तथा बस्ती क्षेत्रमा सडक बत्ती सीसी क्यामेरा जडानलाई सँगसँगै अघि बढाइने छ ।

नीति ङ : सवारी चालक र सर्वसाधारणका लागि सडक सुरक्षा दुर्घटना न्यूनिकरणका लागि अनुशिक्षण तथा सचेतनामुलक गतिविधि सञ्चालन गरिने छ ।

नीति च : सडकमा सवारी संकेत, चिन्ह तथा जेब्रा क्रस आदिको व्यवस्था गरिने छ ।

उद्देश्य ४: यातायाका पुर्वाधार निर्माणमा उपयुक्तता र लागत प्रभावकारीता हाँसिल गर्नु ।

नीति क. यातायातका परियोजना तथा कार्यक्रम निर्माण गर्दा नगरको भू-उपयोग योजना अनुरुप गरिने छ । विशेष गरी आवासीय क्षेत्रका लागि सार्वजनिक यातायातको सेवा उपलब्ध गराइने छ भने सम्पदा क्षेत्र, पर्यटकीय गन्तव्यहरू तथा व्यवसायिक र औद्योगिक क्षेत्रका लागि सकेसम्म विशिष्ठ प्रकृतिको सेवा विस्तारमा जोड दिइने छ ।

नीति ख : बढीमा मात्रामा नीजि तथा सार्वजनिक सवारी चाप हुने क्षेत्रहरूमा पार्किङको समस्या समाधानका लागि उपयुक्त स्थानहरूलाई पार्किङ क्षेत्र बनाइने छ । पार्किङको सुविधा उपलब्ध गारउने गरी निर्माण हुने भवन तथा अन्य संरचनाका लागि नगरबाट उपयुक्त उत्प्रेरणा प्याकेज उपलब्ध गराइने छ ।

नीति ग. बार्षिक बजेट तथा पुँजी सुधार कार्यक्रम (Capital Improvement Program) मार्फत सार्वजनिक यातायात तथा पुर्वाधारमा गरिने लगानीलाई लागत प्रभावकारी बनाइने छ । आम नागरिकको बृहत्तर हितको नयाँ कार्यक्रम बाहेक बृहत योजना, यातायात गुरु योजना र पुँजी सुधार कार्यक्रमबाट तय गरिएका कार्यक्रमलाई मात्र नगर स्तरको सडक र यातायातको कार्यक्रममा समेटिने छ ।

नीति घ. परियोजनाको लागत घटाउन तथा प्रतिकुल प्रभावहरू घटाउन सडकको लगत कट्टा, जग्गा प्राप्ती वा अधिग्रहण लगायतका कार्य सम्पन्न गरेर मात्र निर्माणको कार्यमा रकम विनियोजन गने नीति लिइने छ । नयाँ सडक निर्माणका कार्यक्रमका लागि आउने प्रस्तावमा नगर मापदण्ड बमोजिम जग्गा उपलब्ध गराउन जग्गाधनी मञ्जुर भएको सुनिश्चित गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिने छ ।

नीति च. पुँजी सुधार कार्यक्रममा रहेका र लागत इस्टीमेट तयार भई सम्भाव्य देखिएका कार्यक्रमलाई मात्र नगर स्तरको कार्यक्रममा समेटी निश्चित खण्डका लागि पर्याप्त हुनेगरी बजेट निनियोजन गरिने छ । पर्याप्त स्रोत नभई सडकको निर्श्चितखण्ड पुरा गर्न नसकिने परिस्थितिमा इन्टर सेक्सन सुधार, टेवा पर्खाल निर्माण जस्ता दिगो पुर्वाधारका कार्यका लागि पुग्ने गरी रकम विनियोजन गरिने छ । सडक निर्माणकमा लागि निर्माण व्यवसायी छनोट गर्दा बढि भन्दा बढि प्रतिश्पर्धात्मक बनाइने छ ।

नीति छ : नगरको आन्तरिक राजश्व बढाउने, पर्यटनलाई योगदान गर्ने तथा आर्थिक गतिविधि प्रवर्द्धन गर्ने सडक निर्माणलाई यो क्षेत्रको महत्वपुर्ण प्राथमिकताका रुपमा समेटिने छ ।

नीति ज: पर्यटकीय तथा आर्थिक विकासमा योगदान गर्ने लगायत सवै किसिमका सडक निर्माणका क्रममा कुनै विन्दुमा जग्गा प्राप्तीमा हुनसक्ने समस्याको पुर्व विश्लेषण गरी सोही अनुसार जग्गा प्राप्ती गरिने छ। जग्गा प्राप्तीका लागि आवश्यकता अनुसार मुआव्जा दिनुका साथै समस्या समाधानका लागि प्रशासनीक प्रक्रिया समेत अवलम्वन गरिने छ।

उद्देश्य ५: यातायातका कार्यक्रम विस्तार गर्दा समुदायमा पर्ने नकारात्मक भौतिक र वातावरणीय प्रभाव न्यूनिकरण गर्नु।

नीति क : यातायातका पुर्वाधारका कार्यक्रम तय गर्दा हाल संरक्षित वा भविश्यमा संरक्षण गर्नुपर्ने सम्भाव्य पानीका स्रोतहरू, वनजंगल, जटिवुटी जस्ता प्राकृतिक स्रोत, सांस्कृतिक तथा धार्मिक सम्पदा क्षेत्र, पर्यावरण आदिका लागि महत्वपुर्ण स्रोत तथा क्षेत्रमा क्षेती नहुनेगरी डिजाइन गरिने छ। निर्माणको क्रममा भएका क्षेती सुधारका कार्यक्रमलाई पनि सँगसँगै पुरा गरिने छ।

नीति ख. समुदाय तथा बस्ती र बासिन्दाहरूलाई न्यून नकारात्मक प्रभाव हुने गरी यातायातका पुर्वाधार र सेवाका कार्यक्रम डिजाइन गरिने छ।

नीति ग. यातायातका लागि प्रयोजनमा आउने गाडी तथा उपकरणबाट हुने प्रदुषण नियन्त्रणका लागि राष्ट्रिय मानक पुरा गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिने छ। गाडी सिर्जित ध्वनी प्रदुषण कम गर्ने उपाय अपनाइनुका साथै ट्राफिक प्रहरी सँग समन्वय गरी ध्वनी प्रदुषण निरुत्सायित गर्ने कानुनी प्रवन्ध गरिने छ।

नीति घ. समग्र नगरपालिकाको ट्राफिक व्यवस्थापनमा प्रभाव पार्न सक्ने व्यवसायिक वा सेवा प्रदायकका भवन तथा अन्य पुर्वाधार निर्माण गर्दा ट्राफिक प्रभाव मूल्यांकन Traffic Impact Assessment (TIA) गर्नुपर्ने प्रावधान बनाइने छ । आवश्यकता अनुसार विभिन्न बाटोहरू लाई एकतर्फी गरी ट्राफिक व्यवस्थापनलाई चुस्त बनाइने छ।

नीति ङ. सडकमा भएका फोहर, धुलोले सामुदाय तथा सडक प्रयोग गर्ने सर्वसाधारणमा पर्ने असरलाई न्यूनतम स्तरमा राख्ने गरी संरचना निर्माण वा अवस्था कायाम गरिने छ।

नीति च. सडकबाट बग्ने भलको वैज्ञानिक व्यवस्थापन गरिने छ। नगर क्षेत्रका हरेक बाटोमा स्थायी नाला व्यवस्थापनको सुनिश्चिता गरिने छ।

नीति छ.सडकको ट्राफिकलाई बाधा पुऱ्याउने प्राकृतिक अवरोध तथा जीवजन्तहरूको समयवद्ध व्यवस्थापन गरिने छ।

नीति ज : भीमेश्वर नगरको सुन्दरता बढाउने तथा पर्यटनमा थप योगदान गर्ने गरी मुल सडक र पर्यटन सडकमा बृक्षारोपण लगायत सडक सुन्दरताका कार्यलाई सडकको आधारभूत कार्यको रुपमा समेटिने छ। अन्यत्र पनि सडक सुन्दरताका कार्यक्रम कार्यान्वयन गरिने छ।

उद्देश्य ६: सार्वजनिक यातायातको सहज र सरल पहुँच सुनिश्चित गर्नु।

नीति क. नगरपालिकाले सबै बजार, जनसंख्या तथा यातायात सेवाको मागको अध्ययन गरी न्यूनतम हरेक वडा सम्म पुग्ने गरी नगर बस सेवा सञ्चालनमा ल्याउने छ। नगर वस सञ्चालनमा ल्याउँदा नगर आफैं, नीजि सार्वजनिक साझदारी वा नगरको सहजकर्ता र सहयोगी भूमिका रहने गरी निजी क्षेत्रबाट सञ्चालन गर्ने विकल्प खुला राखिने छ।

नीति ख : वाहिरबाट नगरमा आउने तथा नगरवाट वाहिर जाने यातायातका साधनलाई स्थानीय यातायात सेवा प्रदान गर्ने गरी स्थानीय अनुमतिको व्यवस्था गरिने छ।

नीति ग : चरिकोट देखि दोलखा बजारसम्मका लागि साना चार पांग्रे विद्युतीय वा अन्य सवारीलाई सार्वजनिक यातायातको वैकल्पिक साधनको रुपमा सञ्चालनका लागि प्रोत्साहन गरिने छ ।

नीति घ : सार्वजनिक यातायातमा आपागता भएका व्यक्ति, वालवालवालिका, जेष्ठ नागरिक र महिलाको पहुँच, सुरक्षा र सम्मानका लागि सहजीकरण र नियमनको कार्य गरिने छ ।

उद्देश्य ७ : यातायात सेवा प्रवाहको नगरको क्षमता विकास गर्नु ।

नीति क. नगर भित्र यातायातको पुर्वाधार तथा यातायात सेवाको व्यवस्थान, समन्वय र निगरानीका लागि निश्चित जनशक्ति तथा उपकरण सहितको एकाई तत्काल गठन गरिने छ । एकाईलाई क्रमशः शयातायात शाखाको रुपमा विकास गरिने छ ।

नीति ख : यायायात क्षेत्रको भू-सूचना संकलन, विश्लेषण र अध्यावधिक गर्न सक्ने गरी नगरको जनशक्तिको क्षमता विकास गरिने छ । सडक र यातायात क्षेत्रमा आउने नवपर्वतनलाई संस्थागत गर्न समय समयमा क्षेमता विकासका आन्तरिक र वाह्य कार्यक्रममा यातायात शाखाका जनशक्तिलाई अवसर उपलब्ध गराइने छ ।

नीति ग : नगरका प्राविधिक जनशक्तिलाई आवश्यक पर्ने उपकरणको उपलब्धता गराइनुका साथै कार्यसम्पादनमा आधारित पुरस्कार र क्षमता विकास पद्धति विकास गरिने छ ।

उद्देश्य ८ : सवारी विसौनीको भरपर्दो प्रवन्ध गर्नु ।

नीति क : नगरमा एक व्यवस्थित बसपार्क निर्माण गरी सञ्चालनमा ल्याइने छ ।

नीति ख : सवै सार्वजनिक सेवा प्रदायकका कार्यलय, बजार क्षेत्र, व्यापारिक कम्प्लेक्स आदिका लागि पार्किङ स्थल निर्धारण र व्यवस्थापन गरी सडक किनारमा गरिने सवारी पार्किङमा रोक लगाइने छ ।

नीति ग : सार्वजनिक यातायात सञ्चालन हुने सडकको निश्चित विन्दुमा व्यवस्थित बस स्टप (विसौनी निर्माण गरिने छ । बसपार्क तथा यात्रुको बढि जमघट हुने बस विसौनी लक्षित गरी सार्वजनिक शौचालय निर्माण र सञ्चालन गरिने छ ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.४.३ : यातायात

क. संविधानतः स्थानीय सडक, कृषि सडक र ग्रामिण सडक स्थानीय सरकारको एकल अधिकार भित्र रहेको सडक निर्माण तथा व्यवस्थापनको काम नगपालिका स्वयंको हो । यहि अधिकारका आधारमा भीमेश्वर नगरपालिकाले सडक तथा सार्वजनिक मापदण्ड निर्धारण ऐन २०७४ जारी गरेको छ भने अन्य महत्वपुर्ण नीतिगत कार्य वाँकी रहेका छन् । स्थानीय सडकको पुर्वाधार व्यवस्थापन सम्वन्धि कानुन बनाउने तथा सवै किसिमका सडकको निर्माण, विकास र सेवा सञ्चालनको प्राथमिकता सहितको नगर यातायात गुरुयोजना निर्माण गर्ने कार्य नगरको प्राथमिकताका नीतिगत कार्य हुन् । संघीय तथा प्रदेशको अधिकार अन्तर्गत रहेका नगरपालिका क्षेत्रभित्रका सडकको व्यवस्थापनमा संविधानतः नगरको भूमिका नहुने भएपनि व्यवहारिक रुपमा ती सडकका सन्दर्भमा समेत नगरवाट कतिपय कार्य गर्नुपर्ने भएकोले त्यस्ता सडकको उपयोग तथा व्यवस्थापनमा नगरको भूमिका स्पष्ट गर्नु पर्ने आवश्यकता छ ।

संविधानको अनुसुची ८(१६) मा रहेको नगरको सडक सम्वन्धि एकल अधिकार तथा अनुसूची ९(१५) मा रहेको सवारी अनुमति सम्वन्धि साझा अधिकार मध्ये स्थानीय सडक, कृषि सडक तथा ग्रामिण सडकमा सञ्चालन हुने यातायात सेवा र स्थानीय सरकार संचालन ऐनको दफा ११(ख) अनुसार स्थानीय सरकारको यायातात क्षेत्र व्यवस्थापनको भूमिकामा स्पष्टता ल्याई स्थानीय यातायात सेवा व्यवस्थापन, पुर्वाधार र सेवामा सवैको सुनिश्चिता तथा सडक र सवारी शुरक्षा सम्वन्धि आवश्यक कानुन निर्माण नगरको तात्कालिक प्राथमिकता हो भने संघीय र प्रदेश सरकारको क्षेत्राधिकार भित्र रहेका नगर क्षेत्रको सडकमा सञ्चालन हुने यातायात सेवा सम्वन्धि अधिकार र दायित्वमा समेत प्रष्टता ल्याउनु पनि जरुरी छ । स्थानीय यातायात नीतिलाई सवैकालागि दिगो, भरपर्दो र शुरक्षित यायातायात सेवाको पहुँच सुनिश्चित गर्ने नगरको लक्ष्य प्राप्तिमा

केन्द्रीत गर्न थप रणनीति निर्माण र स्थानीय यातायात कानुनको समयवद्ध समिक्षा र परिमार्जन मध्यकलिन र दिर्घकालिन प्राथमिकता हो । यी प्राथमिकता अनुसार यातायात र पुर्वाधार क्षेत्रको नीति तथा कानुन तथा यातयात गुरुयोजना निर्माण मुख्य अल्पकालिन प्राथमिकता हो भने यातायातको पुर्वाधार र सेवा सम्वन्धि नीति तथा गुरुयोजनाको समयवद्ध समिक्षा र परिमार्जन तथा परिवर्तित सन्दर्भमा नयाँ नीति तथा कानुन बनाउनु मध्यकालिन तथा दिर्घकालिन प्राथमिकता हो ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१.१. संविधान अनुसार नगरको एकल अधिकार भित्र नरहेका सडकको व्यवस्थापन तथा उपयोग सम्वन्धी नगरको भूमिकामा स्पष्टता ल्याउने । १.२. संघ र प्रदेश सरकारसँगको समन्वयमा राजमार्गमा सञ्चालन हुने यातायात सेवा व्यवस्थापनमा नगरको भूमिका सम्वन्धमा नीतिगत स्पष्टता ल्याउने ।	१. नगरको एकल क्षेत्राधिकारमा नरहेका राजमार्ग तथा अन्य सडक व्यवस्थापनमा नगरको निर्धारित भूमिकाका आधारमा सडक शुरक्षा, सरसफाई तथा अतिक्रमण नियन्त्रण लगायतमा सम्वन्धित निकायसँगको समन्वय र साझेदारीमा स्थानीय कार्यविधि बनाउने ।	
२.१. सडक तथा सार्वजनिक मापदण्ड निर्धारण तथा स्थानीय सडक, कृषि सडक र ग्रामिण सडकको वर्गीकरण कार्यान्वयन र सडक उपयोग तथा व्यवस्थापन सम्वन्धि ऐन तथा सम्वन्धित नियम र निर्देशिका निर्माण गर्ने । २.२ स्थानीय सवारी साधनको अनुमति, भाडादर, सेवा, लक्षित बर्ग (अपांगता भएका र जेष्ठ नागरिक लगायत) को पहुँच तथा सुरक्षा र रुट नीर्धारण सम्वन्धि कानुन बनाउने ।	२. सडक तथा यातायात सेवा व्यवस्थापन सम्वन्धि कानुन कार्यान्वयनको समिक्षा तथा समयानुकुल परिमार्जन र संशोधन गर्ने ।	२. सडक र यातायातको क्षेत्रमा आउने नविनतालाई आत्मसात गर्दै सडक तथा सार्वजनिक यायातका आवश्यक नीति तथा कानुन, निर्माण परिमार्जन गर्ने ।
३. नगरको यातायात गुरुयोजना बनाउने र सडक निर्माणमा स्रोतको अधिकतम उपयोगका लागि सडक निर्माण, मर्मत र स्तरोन्नतीका लागि बजेट विनियोजनको आधार बनाउने ।	३. नगरको यातायात गुरु योजना कार्यान्वयनको समिक्षा तथा समयानुकुल अध्यावधिक गर्ने ।	३. यातायात गुरुयोजना कार्यान्वयनबाट सवैका लागि सुरक्षित र पहुँचयोग्य यातयातका पुर्वाधार र सेवा उपलब्धता सुनिश्चित गर्ने सम्वन्धमा भएका प्रगति आवधिक रुपमा समिक्षा तथा कार्ययोजनामा समयानुकुल परिमार्जन गर्ने र कमी पुर्तिका थप रणनीति बनाजाने ।
४. सडक तथा अन्य यातायातका पुर्वाधार (बसपार्क, बस विसौनी, जेब्रा क्रस आदि) अपांगता भएका व्यक्ति, वालवालिका तथा जेष्ठ नागरिकको शुरक्षित पहुँच सुनिश्चित गर्ने सम्वन्धि कार्यविधि बनाउने ।	४. यातायातको पुर्वाधारमा अपांगता भएका, वालवालिका र जेष्ठ नागरिकको पहुँच सुनिश्चिततामा भएको प्रगति समिक्षा गरी कमी विश्लेषणका आधारमा कमी पुर्तिको रणनीति बनाउने ।	४. नगरमा रहेका यातयातका सवै पुर्वाधारलाई अपांगता भएका व्यक्ति, वालवालिका तथा जेष्ठ नागरिक मैत्री सुनिश्चितता गर्ने ।

	५. बृहत योजनाको आधारमा यातायातका पुर्वाधार निर्माण र सेवा व्यवस्थापनको विस्तृत नीति तथा कार्ययोजना बनाउने ।	५. यातायातका पुर्वाधार निर्माण र स्तरोन्नती तथा सेवा व्यवस्थापनको कार्ययोजना कार्यान्वनको अवस्था समिक्षा र आवश्यक परिमार्जन

ख. भीमेश्वर नगरपालिकाले अधिकांश सडकको नामाकरण र वर्गीकरण गरेको छ भने आन्तरिक प्रयोजनका लागि साविक नगरपालिका (वडा नं ८,९ र १ बाहेकका) सडकको शुरु विन्दु, अन्तिम विन्दु तथा अन्य विवरण सहितको सूचना रहेकोमा नयाँ बनेका विस्तार भएका सडक तथा हाल नगरमा गाभिएका क्षेत्रका सडकको सूचना समेत समेटेर अध्यावधिक गर्न बाँकी रहेको छ । तथापि विकासको प्राथमिकिकरण गर्न र यातायातको पुर्वाधार विकासलाई सूचना विश्लेषणमा आधारित बनाउन सक्ने गरी तथ्यांक व्यवस्थापन गर्न भने सकिएको छैन । साथै कतिपय सडक तथा गल्लीहरूको नामाकरण पनि गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ । त्यसैले सडक तथा यातायात सेवा सम्वन्धि सूचना संकलन, व्यवस्थापन र अध्यावधिक गर्ने कार्यलाई नगरको तत्काल तथा निरन्तर प्राथमिकताको कामका रुपमा अगाडी बढाइने छ भने सो क्रममा बाटो तथा गल्लीहरूको नामाकरणको कार्य पनि सम्पन्न गरिने छ । जस अनुसार ती कामको आवधिक प्राथमिकता तल प्रस्तुत छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१.नगरमा रहेका सवै सडक तथा ती सडकमा सञ्चालन हुने यातयातका साधन सम्वन्धि सूचना संकलन गरी यातयायात क्षेत्रको डिजिटल इन्भेन्टरी तयार गर्ने ।	१. यातायातको डिजिटल इन्भेन्टरी अध्यावधिक गरी यसलाई यातायात क्षेत्रको निर्णयमा सहयोग गर्ने प्रणाली (Decision Support System)	१. यातायातका पुर्वाधार र सेवा सम्वन्धि सूचना समय सम यमा अध्यावधिक गर्ने ।
२. सवै सडकको नामाकरण र वगीकरण सम्पन्न गर्नुका साथै गोरेटो बाटा लगायत सवै वाटोको नामाकारण (Street Naming) पनि गर्ने ।		

ग. अरनीको राजमार्ग मार्फत १३३ किलोमिटरमा मुलुकको राजधानीसँग नगर केन्द्र जोडिएको भीमेश्वर नगरपालिकामा लामोसाँघु जिरी सडकको भिमेश्वर खण्ड र चरिकोट लामाबगर सडकको केहि भाग मार्फत नगर राष्ट्रिय स्तरको सडक सञ्चालमा आवद्ध रहेको छ । यो सडकले नगरका अधिकांश वडा छुने भएकोले सडक पुर्वाधार विकासको रणनीतिक लाभ यस नगरलाई छ ।

२०७५ को तथ्यांक अनुसार ४० प्रतिशत घर सडक सञ्जालमा आवद्ध नरहेको अवस्था छ भने थप ३४ प्रतिशत घरधुरी जोड्ने सडक बर्खायाममा अवरुद्ध हुने गरेको छ। संघीय सरकार मार्फत लामोसाँघु जिरी सडकको चरिकोट खण्ड स्तरोन्नतीको कार्य भइहरेकोमा यसले आशातित गति लिन सकेको छैन । नगरका करिव २२ प्रतिशत घरलाई मात्र कालोपत्रे सडकले छाएको तथा करीव ३८.५ प्रतिशत घरलाई ग्रावेल वा कच्ची सडकले छोएको छ ।

यातायातका पुर्वाधारको वर्तमान अवस्थामा सुधार गरी दिगो भरपर्दो र शुरक्षित सडकको पहुँचमा आम नगरवासीलाई ल्याउनका लागि योजनावद्ध रुपमा सडकको सिमा निर्धारण र नक्शांकन, चौडा, ग्रावेल र अन्य पुर्वाधार विकास र कालोपधे वा बाटो पक्की बनाउने वैकल्पिक उपाय सहित लगानीलाई प्राथमिकिकरण गरी र्का अघि बढाउनुपर्ने अवस्था छ ।

सडक निर्माण र स्तरोन्नतीको कार्यलाई प्राथमिकतामा आधारित बनाई सिमित स्रोतको उपयोगबाट अधिकताम प्रतिफल हाँसील गर्न सकिने हुनाले माथिको नक्शामा नगर र वडा स्तरका उच्च प्राथमिकता प्राप्त सडक देखाइएको छ। यसका लागि बढि जनसंख्या समेट्ने, वडाको बढि क्षेत्र जोड्ने तथा भीमेश्वरको कृषि र पर्यटन विकासमा गर्ने योगदानलाई आधार मानिएको छ । प्राथमिकताका आधारमा क्रमशः सवै सडककलाई निश्चत चौडाई र पुर्वाधार स्तरमा पुऱ्याउने र आवश्यकता अनुसार सडकका नयाँ पुर्वाधार समेत तय गर्ने गरी सडकको पुर्वाधार सम्वन्धि नगर आफैले गर्ने कामको प्राथमिकता निम्नानुसार तय गरिएको छ । जसमध्ये आम नागरिकको सुझाव तथा नगरको प्राथमिकताको आधारमा नगरको सवैभन्दा बढि प्राथमिकतामा रहेका २४ सडकको शुची तयार गरिएको छ । जसलाई तालिका ५.४.३ देखाइएको छ । जसमध्ये पनि ६ ओटा सडकलाई नगर गौरवको गौरवका सडक आयोजनाको रुमा समेटिएकोमा त्यसलाई तलको नक्शामा देखाइएको छ ।

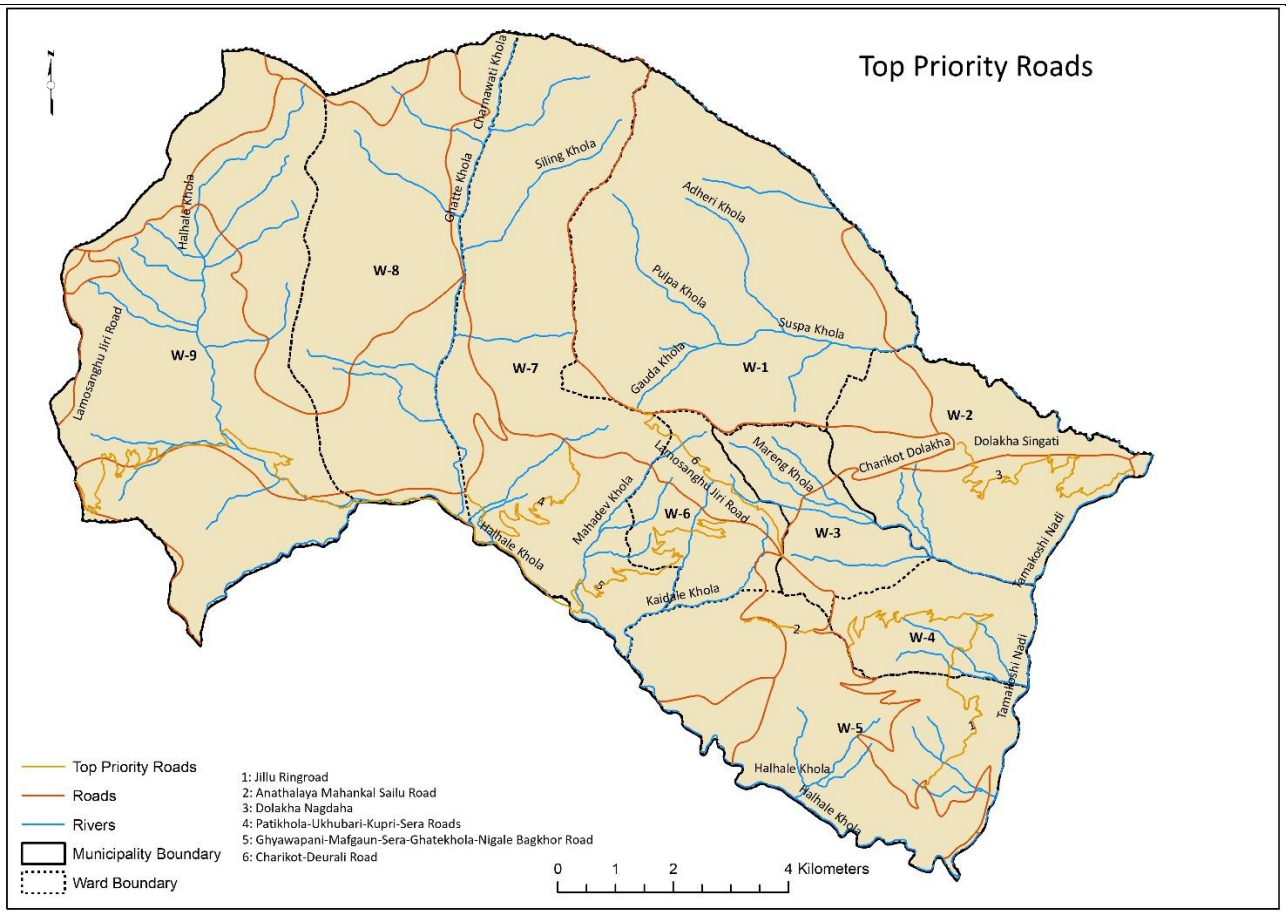

नक्शा १/५.४.३ : पुर्वाधार विकासको उच्चतम प्राथमिकतामा रहेका सडक

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१.१. सडकले ओगटेको क्षेत्रको नापी मार्फत लगत कट्टा गरी सार्वजनिक बनाउने प्रक्रिया अघि बढाउने नगर स्तरीय सडकमा सो प्रक्रिया पुरा गरी सडकको अन्तिम नक्शा तयार पार्ने । १.२. सडक क्षेत्र मिचेर बसोवास गर्ने,व्यापार व्यवसाय गर्नेलाई वडाबाट सार्वजनिक सूचना जारी गरी हटाउने वा वैकल्पिक व्यवस्थापन गर्ने ।	१. सडक मापदण्डको पुर्ण रुपमा कार्यान्वयन गरी नगरका सवै नगर र वडा स्तरका सडकको अन्तिम नक्शा तयार पार्ने ।	१. लगत कट्टा सहित नगरको सवै किसिमका सडक (व्यक्तिगत वाहेक) को अन्तिम नक्शा तयार गर्ने ।
२. अरनीको राजमार्ग वाहेक आम नगरबासीको यातायातको पहुँच विस्तार तथा पर्यटन र कृषि लगायत आर्थिक विकासमा महत्वपूर्ण योगदान गर्ने सडक पहिचान गरी नगर गौरवको आयोजनाका रुपमा अघि बढाउने ।	२. नगर गौरवका सडक पक्की वा कालोपत्रेको काम सम्पन्न गर्ने । त्यस्ता सडकमा सडक पेटी तथा बस विसौनीको व्यवस्थापन समेत गरिसक्ने ।	२. नगर र वडा स्तरका सडक कालोपत्रे वा पक्की बनाइसक्ने र सवै सडकको नियमित मर्मत सम्भार गर्ने ।
३.१. नगर केन्द्र र वडा केन्द्र वडा जोडिने सवै सडकमा सवै याममा सार्वजनिक	३.१. नगर केन्द्रबाट सवै वडा केन्द्रसम्मको बाटो कालोपत्रे गरीसक्ने । वडा केन्द्रबाट स्वास्थ्य संस्था तथा विद्यालयसम्मको सडकको कालोपत्रे	३. नगरकेन्द्रबाट विद्यालय र स्वास्थ्य संस्था जोड्ने सवै सडक पक्की वा कालोपत्रे बनाइसक्ने । अल्पकाल वा मध्यकालमा खुलेका

यातायातका साधन सञ्चालनहुनसक्ने गरी न्यूनतम पुर्वाधार तयार गर्ने । ३.२. ट्र्याक खुलेका सवै नगर स्तरका सडकको चौडाई पुरा गर्ने, सडकमा जोखिम युक्त ठाउँ पहिचान गरी टेवा पर्खाल लगाउने तथा कम्तिमा सवै सडकमा अस्थायी नाला व्यवस्थापन गरिसक्ने ।	बाहेकका न्यूनतम पुर्वाधार निर्माण सम्पन्न गर्ने । ३.२. सवै वडा स्तरीय सडक मापदण्ड अनुसार चौडा गर्ने, ग्रेड मिलाउने तथा नाला व्यवस्थापन गर्ने कार्य सम्पन्न गर्ने ।	नगर र वडा स्तरका सवै सडकलाई व्यवस्थित नाला सहित कालोपत्रे बाहेकको पुर्वाधारयुक्त बनाउने । ३.३. बस्ती र सडकको विचमा सामञ्जस्याता ल्याई आपतकालिन यातायात सेवा (एम्बुलेन्स) पहुँच सुनिश्चित गर्ने गरी सवै घरलाई सडक सञ्चाल भित्र आवद्ध गरिसक्ने ।
घ. आन्तरिक सडक सञ्जालको पुर्वाधार विकासका लागि ठूला पुल निर्माणको आवश्यकता सिमित रुपमा भएपनि दर्जनौं संख्यामा कलभर्ट तथा खोलाखोल्सीको पानी तथा बर्खे भेलको भरपर्दो निकासको व्यवस्था नगर्दा सम्म सवै याममा सडक सञ्चालन गर्ने तथा सडक पुर्वाधारको दिगोपन सुनिश्चित हुने अवस्था छैन । वाह्य सम्पर्कका लागि भने केहि पुल निर्माण हुनु आवश्यक छ । तसर्थ खोलाखोल्सीको उपयुक्त निकासका पुल, कलभर्ट वा पुर्वाधार तथा त्यसैले वर्खा याममा पानीको निकास अवरुद्ध भई यायायत सेवामा समस्या आउनुका साथै सडकका पुर्वाधारमा समेत क्षती हुने गरेको छ । त्यसैले गर्नुपर्ने पुल तथा कलभर्ट तथा वैकल्पिक पुर्वाधारहरूको सूची बनाई तल उल्लिखित प्राथमिकताका आधारमा तीनको निर्माण र पुर्वाधार विकास गरिने छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. नगर र वडा स्तरका सडकका लागि आवश्यक पर्ने पुल, कलभर्ट तथा खोला खोल्सी वा नालाको पानी निकासको पुर्वाधारको आवश्यकताको शुची बनाई प्राथमिकिकरण गरी नगर स्तरको सडकका लागि त्यस्ता पुर्वाधारको कार्य शुरु गर्ने ।	१.१. नगर र वडा स्तरका प्रमूख बाटोका लागि आवश्यक पुल तथा कलभर्टहरूको व्यवस्थापन गरीसक्ने । १.२. संघीय र प्रदेश सरकारबाट निर्माण भइरहेका कालिञ्चोक, विगु र गौरिशंकर बैतेश्वर, जिरी आदि जोड्ने पुल निर्माण समयमा सम्पन्न गर्ने सम्वन्धमा सम्वन्धित स्थानीय तहसँग समन्वय गर्ने ।	१. नगर र वडा स्तरका सवै सडकका लागि आवश्यक पुल, कलभर्ट वा पानी निकासका अन्य पुर्वाधारको कार्य सम्पन्न गर्ने ।
ङ. नगरपालिकाको सिमित स्रोत र निश्चित क्षेत्रका कारण ठूला सडक पुर्वाधार निर्माण वा स्तरोन्नतीका लागि संघ, प्रदेश, संघ तथा प्रदेश अन्तर्गतका निर्वाचन क्षेत्र विकास कार्यक्रम तथा छिमेकी स्थानीय तह तथा वाह्य निकायसँग समन्वय, सहकार्य सहकार्य र साझेदारी गर्नुपर्ने आवश्यकता छ । नगर चक्रपथ निर्माण गर्ने, नगर वसपार्क, लामोसाँघु जिरी सडकको भिमेश्वर खण्ड पुरा गर्ने, ठूला पर्यटकीय सडक बनाउने जस्ता कार्यका लागि सम्भाव्य नयाँ कार्यक्रमको प्राथमिककरण गरी स्रोत प्राप्तिका लागि नगरले नेतृत्वदायी र समन्वयकारी भूमिका निर्वाह गर्नेछ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. नगर चक्रपथ निर्माणको सम्भाव्यता अध्ययन र विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन तयार गरी सहयोगका लागि संघ वा प्रदेशमा प्रस्ताव गर्ने ।	१. चक्रपथको पक्की गर्ने वाहेकको पुर्वाधार सम्पन्न गरी कालोपत्रेको कार्य अघि बढाउने ।	१. चक्रपथको सवै पुर्वाधार तयार गरी सञ्चालनमा ल्याउने ।
२. नगर बसपार्कको क्षेत्र निर्धारण गरी निर्माण पुर्वका कार्य पुरा गरी कार्यान्वयमा विधि निर्धारण गर्ने ।	२. नगर बसपार्क निर्माण गरिसक्ने ।	२. नगर बसपार्कलाई थप व्यवस्थित र पुर्वाधारयुक्त बनाउने ।
३. लामोसाँघु जिरी सडकको भीमेश्वर खण्डको स्तरोन्नती		

कार्य समयमा सम्पन्न गर्न नगरका तर्फबाट संस्थागत पहल गर्ने ।		
४. नगर गौरवका आयोजना मध्ये नगरको स्रोतबाट पुरा गर्न कठिन हुने ठूला सडक आयोजनाको शुची (३ देखि ५ ओटा) बनाई सहयोगका लागि सुंघ तथा प्रदेश सरकारलाई अनुरोध गर्ने । .	४. नगर गौरवका वाह्य स्रोत आवश्यक पर्ने सडकका लागि स्रोत जुटाई पुर्वाधार सम्पन्न गर्ने ।	४. भू उपयोग योजना, बस्ती विकास योजना तथा आर्थिक र पर्यटन क्षेत्रका अन्य पुर्वाधारसँग सामञ्जस्य हुने गरी आवश्यकता अनुसार सडक तथा यातायातका अन्य पुर्वाधार तयार गर्ने ।
च. भीमेश्वर नगरपालिकाको केन्द्र तथा अरनिको राजमार्गसँग जोडिएको क्षेत्रमा वाह्य यातायातको सेवा सामान्य रहेको भएपनि आन्तरिक वस वा अन्य वैकल्पिक यातायात सेवा सञ्चालन नभएकोले नगरवासीले यातयायातको असुविधा भोग्नु परेको छ । यो समस्या समाधानका लागि नगरले स्थानीय बस सेवा सञ्चालनमा नीजि साझेदारीको अवधारणा अघि ल्याएको भएपनि यसलाई कार्यान्वयनमा ल्याउन निजी क्षेत्रलाई आकर्षित गर्न सकिएको छैन । मुलतः सडक पुर्वाधारको अपर्याप्तपताका कारण स्थानीय सवारी साधन सञ्चानलमा समस्या भएको छ । त्यसैले आम नगरवासीको यातयातको समस्या समाधानमा केन्द्रीत रही बढि आवश्यकता भएका क्षेत्र लक्षित बस रुट निर्धारण र स्थानीय बस सेवा सञ्चालनको प्राथमिकता सहित यातायात सेवा सम्वन्धि निम्न कार्यलाई प्राथमिकिकरण गरिएको छ । भिमेश्वर नगरपालिकाको वडा नं ७,८ र ९ को तल्लो भेगमा रहेको यातयातको ठूलो समस्या तत्काल समाधान गर्ने र अन्य क्षेत्रमा यातायातको आम रुपमा रहेको समस्या समाधानको अल्पकालिन प्रयास स्वरुप नगरको अल्पकालिन बस रुट निर्धारण गरिएको छ जसले यातायतको पहुँच वाहिर रहेका उल्लिखित वडाका तल्लो भागका वासिन्दालाई यातायातको पहुँच पुग्नेछ । त्यसैगरी नगरका प्राथमिकता प्राप्त २४ सडकमा क्रमशः समयवद्ध रुपमा बस सेवा सञ्चालन हुने छ । बस तथा अन्य सवारी साधानको पार्किङ व्यवस्थानका कार्यलाई पनि यातायात क्षेत्रको प्राथमिकताका रुपमा समेटिएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. स्थानीय यातयायातको रुट निर्धारण गरी तोकिएको रुटमा निजी सार्वजनिक साझेदारीमा नगर बस सेवा सञ्चालन गर्ने ।	१.१. नगरमा आन्तरिक रुपमा सार्वजनिक यातायात सेवालाई समयवद्ध रुपमा सञ्चा लनको सुनिश्चितता गर्ने । १.२. हाल निर्माण भएका वा निर्माणाधिन पुल पुरा भएसँगै अन्तरपालिका यातायात सञ्जाल र सेवा सञ्चालन तथा विस्तार गर्ने ।	१.१. नगर बसलाई अपांगता भएका व्यक्ति, वालवालिका, जेष्ठ नागरिक आदिका लागि उपयुक्त सिट तथा सेवा सहित स्तरोन्नती गर्ने । १.३. विकास योजना, औद्योगिक र पर्यटन रणनीति आदिमा केन्द्रीत रहेर तयार हुने पुर्वाधारका आधारमा वैकल्पिक यायातात (रोप वे) सेवा सञ्चालन गर्ने ।
२. यात्रुको सुविधा र सवारी व्यवस्थापनमा सहयोग हुने गरी नगर स्तरको सडकहरूमा बस विसौनीको सिमांकन गर्ने ।	२. सार्वजनिक यातायात सञ्चालन हुने नगर र वडा स्तरका सवै सडकमा बस विसौनीको न्यूनतम पुर्वाधार तयार गर्ने ।	२. बढि यात्रु जमघट हुने तथा पर्यटकको आवागमन बढि हुने क्षेत्रमा शौचालय तथा पर्यटन सूचना सहितको यात्रु प्रतिक्षालय निर्माण गर्ने ।
३. चरिकोट बजार, दोलखा बजार, नगर, वडा तथा विभिन्न सेवा प्रदायक निकायको कार्यालय आसपास मा पार्किङ स्थलहरू निर्धारणका लागि सम्भाव्य क्षेत्र पहिचान र निर्धारण गर्ने ।	३. नगरको शहरी इलाकामा निजी क्षेत्रबाट सशुल्क पार्किङ तथा अन्डर ग्रँउण्ड पार्किङ सञ्चालनका लागि नगरका तर्फबाट समन्वयकारी भूमिका निर्वाह गरी सडक क्षेत्रमा पार्क गर्ने अभ्यास रोक्ने ।	
४. स्थानीय रुटमा हाल सञ्चालनमा रहेका वसको सेवा तथा भाडादर सम्वन्धमा नगरपालिकाले यातायात व्यवसायी	४. स्थानीय यातायातको सेवा तथा भाडादरको समयवद्ध मुल्यांकन तथा पुनरावलोकन गर्ने ।	४. यातायात सेवा तथा भाडा प्रणालीलाई सूचना प्रविधि मैत्री बनाउने ।

र स्थानीयको समझदारी कायाम गरी स्थानीय भाडादर निर्धारण गर्ने । ४. नगर दररेटको अंगका रुपमा सामान ढुवानीको अधिकतम भाडादर (दररेट) निर्धारण गर्ने ।		
सडक निर्माणको सवै प्रक्रियामा नागरिकको सक्रीय सहभागिता तथा निगरानीलाई अनिवार्य र प्रभावकारी बनाउने गरी नगर र वडा स्तरमा नागरिक स्तरको संयन्त्र निर्माण गर्ने ।	नागरिक स्तरको अनुगमन र निगरानीको अभ्यासलाई संस्थागत गराइसक्ने ।	

छ. भीमेश्वर नगरपालिकाले पर्यटकीय क्षेत्रको विकास तथा पुर्वाधार मार्फत पर्यटकीय नगरको स्तरमा पुग्ने दुरदृष्टि बनाएको सन्दर्भमा नगरको ऐतिहाँसीक र साँस्कृतिक विशेषता समेत झल्कने गरी सडक सुन्दरताको कार्य अघि बढाउने छ । सडक क्षेत्र निर्धारणसँगै सडक दायाँवायाँ बृक्षारोपण, सडक साजसज्जा, सरसफाई तथा आम रुपमा सडक सुन्दरताका मापदण्ड एवं पर्यटन सडकका अलग मापदण्ड कार्यान्वनलाई आवधिक प्राथमिकतामा राखिएको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. पक्की सडक तथा पर्यटकीय क्षेत्र जोड्ने सडकमा सडक सुन्दरताका कार्य अघि बढाउने । चरिकोटका सडकमा होटेल, व्यवसाय वा अन्य स्थानबाट फोहोर पानी निकासमा पुर्ण रुपमा बन्देज लगाउने ।	१. सडक सुन्दरताका लागि बृक्षारोपण लगायतका कार्य गर्ने । पर्यटन मार्गहरूलाई भिमेश्वरको पर्यटकीय झलक दिने गरी सडक सुन्दरताका कार्य गर्ने ।	१. सवै बजार र सघन बस्ती क्षेत्रका सडकको सफाई र सुन्दरता लाई भिमेश्वरको नगर मापदण्डमा पुऱ्याउने ।

नगरका यायायात सेवाको माग र आपुर्ति विचमा ठूलो अन्तर एकातिर छ भने अर्कातिर यातायात सेवा सञ्चालनका लागि उपलब्ध सडकको स्तर पर्याप्त छैन । यसैले सडक शुरक्षा र यातयात सेवा प्रवाहका कार्यलाई नगरले समान प्राथमिकतामा राख्नुपर्ने हुन्छ । पुर्वाधार विस्तार विकाससँगै स्थानीय र वाह्य यातायातका साधनको उपयोगमा हुने विस्तारले यो जोखिम अझै बढाउन सक्छ । यसलाई दृष्टिगत गरी सडक शुरक्षाका निम्नानुसारका प्राथमिकता तय गरी आवधिक योजनाको रुपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. बजार र सघन बस्ती क्षेत्रमा सामुदायिक रुपमा सञ्चालन र व्यवस्थापन हुने गरी तथा मुख्य बजार क्षेत्रमा नगरको व्यवस्थापनमा सडक बत्ती राख्ने ।		
२. स्थानीय सडक तथा बजार क्षेत्रमा सवारी संकेतको व्यवस्थापन गर्ने ।	२. स्थानीय बस सेवा सञ्चालन भएका सवै सडकमा सवारी संकेत तथा चिन्ह राख्ने ।	२. सवै सघन बस्ती र बजार क्षेत्रमा रेलिङ सहितको सडक पेटी निर्माणको कार्य सम्पन्न गर्ने ।
	३. पक्की सडकहरूको जेब्रा क्रस लगायत सडकको लेन निर्धारण तथा चोक व्यवस्थापनको कार्य गर्ने ।	३. पक्की सडकमा सडक फर्निचर (लेन, जेब्रा क्रस, चोक, घेरा आदि) का कार्यलाई निरन्तरता दिने ।
	४. बजार र अधिक जनघनत्व भएको क्षेत्रलाई लक्षित गरी सडक पेटी निर्माणको कार्य अघि बढाउने ।	४. सडकपेटी निर्माणको कार्यलाई निरन्तरता दिई बस्ती क्षेत्र, बजार क्षेत्र आदिका सडक किनारमा त्यस्ता पुर्वाधार व्यवस्थापनको सुनिश्चितता गर्ने ।

५.१. ट्राफिक प्रहरीसँगको समन्वयमा सडक सुरक्षा योजना बनाउने र योजना कार्यान्वयनका संरचनागत र गैर संरचनागत कार्यहरू शुरु गर्ने ५.२. स्थानीय रुटहरूमा रहेको दुर्घटना जोखिम विश्लेषण गरी मुख्य जोखिमयुक्त स्थानहरूमा छेकबार तथा वाल निर्माणको कार्य अघि बढाउने ।	५.१. ट्राफिक प्रहरी कार्यालय सँगको सहकार्यमा सडक र सवारी शुरक्षा सम्वन्धमा सवारी चालक, समुदाय र विद्यालय स्तरी सचेतना कक्षा, सरोकारवाला छलफल आदि कार्य गर्ने । ५.२. नगर स्तरका सवै सडकको सामान्य सडक शुरक्षा लेखाजोखा (रोड सेफ्टी अडिट) गर्ने र आवश्यक ठाउँमा दुर्घटना न्यूनिकरणका पुर्वाधार र शन्देशको व्यवस्था गर्ने ।	५. सडक र सवारी शुरक्षा सम्वन्धि गतिविधिलाई आवश्यक परिमार्जन सहित निरन्तरता दिने ।

ज. नगरपालिकाको प्राविधिक शाखामा ३ जना इन्जिनियर र ३ जना सव इन्जीनियर सहितको प्राविधिक कर्मचारीको उपलब्धता रहेपनि समग्र पुर्वाधारको प्राविधिक पक्ष हेर्ने एउटा शाखा हुनु र सडक तथा यातायात क्षेत्र हेर्ने वेग्लै इकाई र पर्याप्त जनशक्ति नहुँनु यो क्षेत्रको प्राविधिक सेवाका सिमितता हुन् । नगर क्षेत्रमा रहेका प्राविधिक शिक्षालय यहाँको अवसर हो ।

नगर बस सञ्चालन गर्ने, सडक शुरक्षा तथा यातयात सेवा लगायतमा नगरको भूमिका बढाउने सडक र यातायात क्षेत्रको नियमित अध्ययन, तथ्यांक संकलन र व्यवस्थापन एवं विकास र सेवाको सुपरिवेक्षण सहितको कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन अल्पकालमा यातायात इकाई निर्माण सहितको संगठन ढाँचा तथा कार्यसम्पादन मापन, क्षमता विकास तथा प्रोत्साहन प्रणाली निर्धाराण र कार्यान्वन सहितको आवधिक प्राथमिकता तल प्रस्तुत छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. नगरको प्राविधिक शाखा अन्तर्गत अधिकृत स्तरको कर्मचारी सहितको वेग्लै यातायात इकाई निर्माण गर्ने ।	१. नगरको यातायात इकाईमा न्यूनतम जनशक्ति व्यवस्थापन गर्ने । इकाईलाई न्यूनतम उपकरण र प्रविधियुक्त बनाउने । गुणस्तर परीक्षणका लागि नमुना जाँच गर्ने उपकरण नगर स्तरमा व्यवस्था गर्ने ।	१. प्राविधिक र प्रशासनीक कर्मचारी सहितको यातायात शाखा स्थापना गरी सो अन्तर्गत यातायात सेवा र पुर्वाधारका कार्य हेर्न वेग्लावेग्लै दुई इकाई निर्माण गर्ने ।
२. यातायात इकाईबाट सडक तथा यातायातका पुर्वाधारको डिजिटल इन्भेन्टरी तयारी र स्वत: अध्यावधिक हुने प्रणाली विकास गर्ने ।	२. यातायातका पुर्वाधार र सेवा सम्वन्धि सूचना नियमित अध्यावधिक भएको सुनिश्चितता गर्ने ।	२. यातायात पुर्वाधार इकाईलाई मध्यम स्तरका आयोजनाको सम्भाव्यता अध्ययन तथा विस्तृत परियोजना प्रस्ताव तयार गर्न सक्ने अवस्थामा पुऱ्याउने ।
३. यातायात इकाईको मुख्य प्राविधिक भूमिका हुने गरी यातायातका पुर्वाधार र सेवाको गुणस्तर निर्धारण, अनुगमन, मुल्यांकन पद्धतिमा परिमार्जन गर्ने ।	३. यातायात पुर्वाधार निर्माणको गुणस्तरीयता र समयवद्धतालाई प्राविधिक शाखा र यातायात इकाईको कार्यसम्पादन सूचकका रुपमा कार्यान्वयन गर्दै कार्य सम्पादनमा आधारित प्रोत्साहनको व्यवस्था गरी कार्यान्वयन गर्ने ।	३. सडक निर्माण कार्यको सुपरिवेक्षण तथा अनुगमनमा खट्ने अस्थायी वा करार समेतका प्राविधिकको दुर्घटना विमा लगायत भौतिक र सामाजिक सुरक्षाको प्रत्याभूति हुने कार्यक्रम बनाई कार्यान्यन गर्ने ।
४. यातायात सेवा र पुर्वाधार क्षेत्रका नविनतालाई आत्मसात गर्ने गरी प्राविधिक इकाईको क्षमता विकासका कार्यक्रमहरू तय गर्ने ।	४. प्राविधिक इकाईका क्षमता विकासका कार्यक्रमलाई नियमित कार्यक्रमका रुपमा कार्यान्वयन गर्ने ।	
५. सडक सञ्चालन र मर्मत संभारका लागि नगर र वडा स्तरमा संयन्त्र विकास गर्ने ।	५. शत प्रतिशत यातायातका पुर्वाधार निर्माण र मर्मतमा प्राविधिकको प्रत्यक्ष निगरानी सुनिश्चित हुने गरी परिचालन योजना निर्माण र कार्यान्वयन गर्ने ।	

६.१. सडक निर्माणको सवै प्रक्रियामा नागरिकको सक्रीय सहभागिता तथा निगरानीलाई अनिवार्य र प्रभावकारी बनाउने गरी नगर र वडा स्तरमा नागरिक स्तरको संयन्त्र निर्माण गर्ने र अनुगमनको लागि अनुशिक्षण दिने । ६.२. नगरपालिका स्तरीय आयोजना अनुगमन समितिका लागि सडक र यातायात क्षेत्रको पुर्वाधारको अनुगमन सम्वन्धि विधि तथा फर्महरू तयार गरी अनुशिक्षण दिने ।	६.१. नागरीक स्तरको अनुगमन र निगरानीको अभ्यासलाई संस्थागत गराइसक्ने । ६.२. सडक र यातायात क्षेत्रको सवाल समावेश गरी नगर स्तरीय आयोजना अनुगमन समितिको क्षमता विकासका कार्यलाई निरन्तरता दिने ।	

तालिका ५.४.३ : पुर्वाधार निर्माण तथा स्तरोन्नतीका लागि नगरको उच्च प्राथमिकतामा रहेका सडक

प्राथमिकता	सडक जाने मार्ग	सडकको नाम	सडकको लम्बाई (मी)	हालको अवस्था
नगर गौरव	भटमासे जिलु कातिके	जिलु चक्रपथ	१११७०	ग्राभेल
नगर गौरव	अनाथालय महाँकाल शैलु	माहाँकाल मार्ग	७७९८	ग्राभेल
नगर गौरव	दोलदा नागदह	नागदह मार्ग	१७६९	ग्राभेल
नगर गौरव	पाटीखोला,उखुवारी, कुप्री, शेरा सडक	उखुवारी मार्ग	८०१७	ग्राभेल
नगर गौरव	ध्यावापानी, माफगाउँ, शेरा, घट्टेखोला, निगाले वागखोर सडक	मदन आश्रीत	८२००	ग्राभेल
नगर गौरव	चरिकोट, देउराली सडक	देउराली मार्ग	५२००	ग्राभेल
१	मकैवारी, देउराली, पानीघाट सडक	कालिन्चोक मार्ग		
२	अनाथालय, तार्थली, तिखातल सडक	पुरानो बजार मार्ग	४३९०	
१	देउराली स्वामीको रुख सडक	सिंहावन सडक	३५६२	
२	यार्सा पात्ले खोला ग्रामीण सडक	चन्द्रावती मार्ग		
२	चर्नावती लप्चे वेसीघर सडक	पिपलवोट मार्ग		
१	धाब्रे चिसापानी पिडालुवारी सुर्के सडक	मितेरी मार्ग		
३	अंगेरीडाँडा डाडाँगाउँ दारहगौडा सडक	मनमोहन मार्ग		
१	धोत्रे झिंगाने लालीगुराँस मार्ग	लालीगुराँस मार्ग		
२	सोक्ला खिलाप दिलढुंगा डोक्थली राम्पा सडक	दोलाखा सिंगटी मार्ग	५६००	
३	दोलखा नारायणदेउ सडक		७४९	
१	नागी नारायणदेउ सडक			
१	पिपलवोट चेतनशील कृष्णघरे सडक	चेतनशील मार्ग	१९९०	
२	अनाथलय गाईघाट सडक	चर्नावती मार्ग	१७६९	
१	कमिनीचौर हलढुंगा सडक	सुन्दरीमाई मार्ग	१५१३	
२	सातदोवाटो रामकोट फुलवारी सडक	रामजानकी मार्ग	१५५०	
१	च्यानडाँडा देउराली सडक	पर्यटकीय मार्ग	२११७	

३	साखिने नेवारगाउँ अधिशेरा मार्ग			
३	साखिने दामुना सिंहराम सडक	सिंहराम मार्ग	१८३५	

५.४.४. सार्वजनिक निर्माण

भीमेश्वर नगरपालिका ऐतिहासिक, पुरातात्विक, धार्मिक, सांस्कृतिक, प्राकृतिक र पर्यटकीय दृष्टिकोणले प्रसिद्ध एवम् रमणीय नगरपालिका हो । वजार केन्द्र र ग्रामिण परिवेसमा विकास भएका बस्ती समेटेर गठन तथा विस्तार यु नगरपासलकासँग योजनावद्ध शहरी विकासको संस्थागत अनुभवको सिमितता रहेको छ । पछिल्लो समयमा पुर्वाधार निर्माणको अभ्यासलाई व्यवस्थि तगर्दे लगिएको भएता पनि धेरैजासो पुर्वाधारहरू समुदायको अग्ररतामा र उपयुक्त नियोजना विना बनेका हुनाले विगतमा निर्माण भएका त्यस्ता पुर्वाधारहरूको स्थान, समेट्ने क्षेत्र, सोका वातावरणीय पक्ष तथा प्राविधिक पक्षमा कमीस् कमजोरी रहेका टज् । नगर केन्द्रकाट टाढा र भौगोकि रुपमा केहि जटिल नगर केन्द्र वाहिरका टोला तथा वस्तीहरूलाई निश्चित मापदण्डको सेवाको पहुँचमा लैजान प्रशस्त चुनौतिहरू सामना गर्दै अघि बढ्नुपर्ने अवस्थामा यो नगर रहेको छ ।

मिश्रीत भू उपयोगको अभ्यासमा विकास भएको यस नगर तत्काल विशिष्ठ सेवाका पुर्वाधार तोकिएको स्थानमा सार्न सक्ने अवस्था नरहेकोमा सोको अधिकतम व्यवस्थापन तथा नयाँ निर्माणका सन्दर्भमा सकेसम्म वैज्ञानिक भू उपयोगको अवस्थामा हुने गरी निर्माण गर्ने नीति नगरले लिनुपर्ने अवस्था छ ।

नगरपालिकाको सार्वजनिक निर्माणका सेवा अर्न्तगत नगरले प्रवाह गर्ने सवै किसिमका सेवा प्रवाहका लागि आवश्यक पर्ने भौतिक पुर्वाधार निर्माण, स्तरोन्नती वा मर्मत सम्भार, व्यवस्थापन र सञ्चालनका कार्य पर्दछन् । यस नगरले सार्वजनिक यातायातको नीति तयार गर्दा अहिले तथा भविस्यमा आवश्यक पर्ने खानेपानी र सरफाईका भौतिक संरचना, सिंचाईका पुर्वाधार, सार्वजनिक तथा सामुदायिक भवन जस्ता संविधानमा नगरले प्रवाह गर्ने सेवा अन्तर्गत समेटिएका विषय तथा सवैधानिक तथा स्थानीय अवस्था अनुसार नगरवाट नागरिकले अपेक्षा गरेका विद्युत र सञ्चारको सेवा प्रवाहका लागि आवश्यक पुर्वाधार निर्माण सम्वन्धि विषयलाई सार्वजनिक निर्माण अन्तर्गत समेटिएको छ । उल्लिखित क्षेत्र बाहेक आर्थिक र सामाजिक विकासमा योगदान गर्ने भौतिक पुर्वाधारको समग्र विषय विषय पनि यो नीतिमा समावेश छ ।

यातायात वाहेकका सार्वजनिक सेवाका पुर्वाधार विकासको विधिलाई व्यवस्थित र योजनावद्ध बनाउन आगामी दिनमा नगरले अवलम्वन गर्ने विधिहरू यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ । खानेपानी, सरसफाई, सिंचाई, सार्वजनिक/सामुदायिक भवन, विद्युत र सञ्चारका पुर्वाधार निर्माण, सञ्चालन र व्यवस्थापनका कार्यको प्रभावकारीता बढाउन यो नीति तय गरिएको हो । शिक्षा, स्वास्थ्य, आर्थिक विकास, वाल संरक्षण तथा जेष्ठ नागरिक सम्मानमा आवश्यक सेवाका पुर्वाधार निर्माणलाई निर्देशित र व्यवस्थित आधारभूत नीतिहरू पनि यो खण्डमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

यहाँ उल्लेख गरिएका उद्देश्य तथा नीति हरेक विशिष्ट सार्वजनिक निर्माणका कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा नगरभित्रका सम्बन्धित सेवामा आम नागरिकको पहुँच, लागत प्रभावकारीता तथा समुदायको स्वास्थ्य, सुरक्षा, सम्मान तथा भू-उपयोगको उपयुक्तता समेतलाई ध्यान दिई तयार गरिएका छन् । पहिलो खण्डमा सवैखाले सार्वजनिक सेवाका पुर्वाधार र दोस्रो खण्डमा खानेपानी, सरसफाई, सिंचाई, सार्वजनिक भवन, विद्युत र सञ्चार क्षेत्रका क्षेत्रगत उद्देश्य तथा नीति प्रस्तुत गरिएको छ ।

उद्देश्य १: सार्वजनिक पुर्वाधारमा आधारित सेवामा नगरवासीको पहुँच सुनिश्चित गर्नु ।

नीति क. सार्वजनिक संचरचना निर्माण गर्दा अधिकतम नगरवासीले लाभ पाउने कार्यक्रमलाई मुख्य प्राथमिकता दिइने छ ।

नीति ख. सार्वजनिक सेवाका पुर्वाधार निर्माण गर्दा ससकेसम्म धेरै जनसंख्यालाई पायक पर्ने स्थानमा बनाइने छ ।

नीति ग : सवै किसिमका पुर्वाधार निर्माण गर्दा अपांगता भएका व्यक्ति, वालवालिका तथा जेष्ठ नागरिक लगाएत विशेष रेखदेख पाउनुपर्ने अवस्थामा रहेका नागरिकको पहुँच सुनिश्चिता गर्ने कुरालाई समग्र निर्माण कार्यको अभिन्न मापदण्ड बनाइनेछ ।

नीति घ : पुर्वाधार निर्माणसँगै त्यसबाट प्रवाह हुने सेवा क्षेत्रका सवै नगरवासीले समान स्तरको सेवा पाउने गरी डिजाइन र कार्यान्वयन गरिने छ ।

उद्देश्य २: सार्वजनिक निर्माणको कार्यलाई मितव्ययी, कार्यकुशल र समयवद्ध बनाउनु ।

नीति क. नीति ख. बृहत योजनाले तय गरेका प्राथमिकताका आधारमा नगरको आन्तरिक स्रोत, सम्भाव्य वाह्य स्रोत तथा साझेदारी समेतको सम्भावना विश्लेषण गरी पुर्वाधारका प्रमूख प्राथमिकताका परियोजना समेटेको बहुबर्षीय पुँजी सुधार कार्यक्रम निर्माण गरिने छ । नगरवासीको बृहत्तर आर्थिक सामाजिक हित गर्ने पुर्वाधारमा लगानी गर्नुपर्दा पुँजी सुधार कार्यक्रममा समेटेर मात्र गरिने छ ।

नीति ख. सार्वजनिक सेवाका पुर्वाधार निर्माण गर्दा सम्वन्धित समूदायको न्यूनतम आवश्यकता पुरा हुने तथा गुणस्तरका नगर मापदण्ड पुग्ने गरी मात्र गरिने छ । सेवा प्रवाहको क्षमता र उपयोगिताको विचमा सन्तुलन आउने कुरालाई ध्यान दिइने छ । सेवा अपुग हुने वा आवश्यकता भन्दा अत्याधिक क्षमताका पुर्वाधार निर्माण गरिने छैन ।

नीति ग. निर्माण गरी सञ्चालनमा आइसकेका सार्वजनिक सेवाका पुर्वाधारलाई अपुग विश्लेषणका आधारमा न्यूनतम मापदण्डमा पुऱ्याइनेछ ।

नीति घ. सार्वजनिक निर्माणका कार्यक्रम सञ्चाल गर्दा दोहोरोपनालाई निरुत्सायित र नियन्त्रीत गरिने छ । सोही प्रकृतिको कार्य पुनः गर्नुपर्दा अपुग पुरा गर्नमा केन्द्रित हुने गरी मात्र कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।

नीति ङ : नगर आफैं वा अन्य निकायबाट हुने पुर्वाधार विकासका कार्यक्रमको नकरात्मक प्रभाव नियन्त्रण, दिगोपन तथा गुणस्तरीयता कायाम गर्नमा नगरबाट समन्वयकारी भूमिका निर्वाह गरिने छ ।

नीति च : ठुला आयोजनाको गुणस्तरीयता र दिगोपना निश्चित मापदण्ड वनाइने छ । त्यस्ता आयोजना सम्पन्न भई अन्तिम भुक्तानी गर्नुअघि निर्धारित गुणस्तर मापदण्डका आधारमा तेश्रो पक्ष मूल्यांकन (Third Party Evaluation) गरिने छ ।

नीति छ : समयवद्ध र गुणस्तरीय निर्माणका लागि अनुगमन र मुल्यांकन पद्धतिलाई थप प्रभावकारी बनाइने छ । समयमा काम पुरा गर्नका संझौताका शर्तहरूको पुर्ण कार्यान्वयन गरिने छ । निर्माण व्यवसायी, उपभोक्ता समिति र अमानतबाट हुने कामको समयवद्धता र गुणस्तरीयता र जवाफदेहिताका स्पष्ट मापदण्ड बनाई कार्यान्वयन गरिने छ । सवै स्तरबाट हुने निर्माणका कार्यको सामुदायिक निगरानी र जनसहभागिताको वर्तमान अभ्यासमा थप सुधार गर्न अवश्यक विधि निर्धारण र कार्यान्वयन गरिने छ।

उद्देश्य ३: पुर्वाधारको माग र नगरको क्षमताका विचमा सन्तुलन कायाम गर्नु ।

नीति क. सार्वजनिक सेवाका नयाँ पुर्वाधार निर्माणमा ती संरचनाको आकार वा क्षमता निर्धारण गर्दा विद्यमान जनसंख्या र भविश्यको प्रक्षेपण समेतलाई आधार बनाइने छ ।

नीति ख. नगर स्तरीय पुर्वाधार निर्माणको निर्णय गर्नुअघि त्यस्ता सार्वजनिक निर्माणहरूका सुविधाहरूको पर्याप्तताको मुल्याकंन गरिने छ । पर्याप्तता नहुने देखिएमा परिमार्जन गरेर मात्र पुँजी सुधार कार्यक्रममा समावेश गरिने छ ।

नीति ग. भविश्यमा सार्वजनिक सेवाको मागमा हुने बृद्धि मध्यनजगर गर्दै सार्वजनिक निर्माणका लागि भविश्यमा आवश्यक पर्ने जमिनको सुनिश्चिता अग्रिम रुपमा गरिने छ । महत्वपुर्ण सार्वजनिक सेवा पुर्वाधार

विकासका लागि आवश्यक जग्गा लगायत सार्वजनिक साधनको उपलब्धता सुनिश्चित गर्न आवश्यकता अनुसार सम्वन्धित निकायसँगको समन्वयमा अधिग्रहण वा निशुल्क प्राप्ती गरिनेछ ।

नीति घ. हाल सञ्चालमा रहेका वा विगतमा संचालनमा रहेका सार्वजनिक सेवाका पुर्वाधार कुनै कारण बन्द भएमा त्यस्ता पुर्वाधारले चर्चेको क्षेत्र वा अन्य संचरना सार्वजनिक सेवाका अन्य पुर्वाधार निर्माण र सञ्चालनका लागि मात्र उपयोग गरिने छ ।

नीति ङ : कुनै महत्वपुर्ण पुर्वाधार निर्माणमा संघ, प्रदेश वा वाह्य निकायको पुर्ण सहयोग रहेको अवस्थाममा त्यस्ता कार्यक्रममा नगरको स्रोत लगाइने छैन । स्रोत छुट्याई सकिएकोमा कार्यक्रममा वाह्य स्रोत प्राप्त हुने अवस्था रहेमा उपयुक्त प्रक्रियाबाट नगरको स्रोतलाई वैकल्पिक निर्माणको कार्यमा लगाइने छ ।

उद्देश्य ४: सार्वजनिक सेवाका पुर्वाधार निर्माणलाई भू उपयोग योजना अनुकुल बनाउनु ।

नीति क. सार्वजनिक सेवाका पुर्वाधाररुको स्थान तय गर्दा भु-उपयोगको योजना अनुसार हुने गरी गरिने छ ।

नीति ख. लागत प्रभावकारी तथा एउटै पुर्वधारबाट एकभन्दा बढि समुदायलाई लाभ हुने पुर्वाधार निर्माणमा जोड दिइने छ तर यसवाट सम्वन्धित समुदायको भू उपयोगमा नकरात्मक प्रभाव हुन नदिन पर्याप्त सावधानीका उपाय अपनाइने छ ।

नीति ग. सार्वजनिक पुर्वाधारको डिजाइन गर्दा नगर वा सम्वनिधत समुदायको विशिष्ठ पहिचान, स्थानीय विशेषतामा र सामुदायिक विशिष्ठतामा ध्यान दिइने छ ।

नीति घ. सार्वजनिक सेवाका सवै पुर्वाधार निर्माण गर्दा नगरले तोकेको संहिता तथा मापदण्डको पुर्ण पालना गरिने छ । क्षेत्र विशेषका लागि कुनै संरचनाको स्थान, आकार, उचाई, ओगट्ने अधिकतम वा न्यूनतम क्षेत्र आदि कानुनमा तोकिएको भए ती सवै व्यवस्थाको पुर्ण पालना गरिने छ ।

ङ. सवै संरचना निर्माण गर्दा सम्पदा क्षेत्रमा रहेका ऐतिहाँसीक, धार्मिक र साँस्कृतिक सम्पदाको विशिष्ठ पहिचान र महत्वमा असर हुन दिइने छैन । सार्वजनिक निर्माणका कारणले त्यस्ता संरचनाको क्षेती हुने अवस्थामा निर्माणको विकल्प खोजिने छ ।

उद्देश्य ५: सार्वजनिक सेवाका पुर्वाधारको क्षेत्र निर्धारण गर्दा पर्याप्तता, उपयुक्तता र पहुँच सुनिश्चित गर्नु।

नीति क. पुर्वाधार निर्माणको विकल्प छनोट गर्दा पुर्वाधारको प्रकृति अनुसार पुर्वाधार रहेको क्षेत्र सम्म न्यूनतम मापदण्ड पुगेका दुईतर्फी रुपमा ठूला गाडी आवत जावत गर्नसक्ने सडक भएको वा हुने एकीन गरिने छ । सामुदायिक पार्क, विद्यालय तथा सामुदायिक पुस्तकालयहरू, जेष्ठ नागरिक हेरचाह केन्द्र, वालगृह आदि निर्माण गर्दा सडक मार्गको अतिरिक्त पैदलमार्गको उपलब्धता पनि सुनिश्चित गरिने छ ।

नीति ख. सार्वजनिक निर्माणका साइट छनोट गर्दा वर्तमान समस्या समाधान तथा भविश्यको चापलाई सम्बोधन र वर्तमान र भविश्यको पहुँच समेत ख्याल गरिने छ । जग्गा प्राप्ती वा अधिग्रहण गर्नुअघि यो विषयको समेत विश्लेषण गरिने छ ।

नीति ग. सेवाको प्रकृति अनुसार सार्वजनिक सेवाका पुर्वाधारको मुख्य संरचना रहने स्थानमा बिद्युत, सञ्चार, खानेपानी तथा ढलको लाइन जोडिएको हुनुपर्ने छ । त्यसका लागि सार्वजनिक जमिनको प्रयोग गर्दा अधिकतम उपयोगिता सुनिश्चित गरिने छ ।

नीति घ : ठूला लगानीका सार्वजनिक निर्माणको प्रक्रिया शुरु गर्नु अघि भू वैज्ञानिक परिक्षण तथा वातावरणीय प्रभाव मुल्यांकन गरिने छ ।

नीति ङ : सार्वजनिक सेवाका पूर्वाधार सम्वन्धि निर्णय गर्दा समुदाय र सामुदासयिक संघसंस्थासँगको पर्याप्त परामर्श गरिने छ । पुर्वाधारका कारणले समुदायलाई नकरात्मक आर्थिक र सामाजिक प्रभाव पर्न दिइने छैन।

उद्देश्य ६: नगरको सार्वजनिक सेवा प्रवाहको क्षमता अभिबृद्धि गर्नु ।

नीति क. नगरमा रहेको प्राविधिक शाखालाई जनशक्ती र उपकरणयुक्त बनाइने छ । प्राविधिक शाखाको वर्तमान संरचनामा आवश्यक परिमार्जन गरी विशिष्ठ पुर्वाधार निर्माण, सुधार तथा सञ्चालनको समन्वय, अनुगमन र गुणस्तर नियन्त्रण गर्नका लागि विशिष्टीकृत एकाई तयार गरिने छ ।

नीति ख. सार्वजनिक निर्माणसँग सम्वन्धित एकाईका लागि चाहिने न्यूनतम प्राविधिक र व्यवस्थापकीय क्षमता निर्धारण गरी सो स्तरमा पुग्ने गरी नगर आफैं वा अन्य पक्षको सहयोग र साझेदारीमा क्षमता विकासका उद्देश्यमुलक कार्यक्रम चरणवद्ध रुपमा सञ्चालन गरिने छ ।

नीति ग. प्राविधिक शाखा तथा अन्तर्गतका एकाईहरूलाई आवश्यक पर्ने उपकरण तथा पुर्वाधारका लागि सालवसाली रुपमा बजेट सुनिश्चित गरिने छ ।

नीति घ : सार्वजनिक निर्माण शाखा तथा एकाई, सूचना प्रविधि शाखा लगायत नगरका अन्य शाखा तथा एकाईसँगको समन्वयन र परस्पर सहयोग अभिबृद्धिका लागि आवश्यक संरचनागत सुधार गरिने छ ।

सार्वजनिक निर्माणहरूका तत्व (Components of Public Works)

नगरपालिकाको सार्वजनिक निर्माणसँग सम्वन्धित सेवा अन्तर्गत पर्ने खानेपानी, सार्वजनिक सरसफाई (ढल, फाहोर संकलन र व्यवस्थापन तथा नाला व्यवस्थापन) सिँचाई, बिद्युत सार्वजनिक भवन तथा पुस्तकालय र सञ्चारलाई यो भागमा समेटिएको छ । ।

नगरवासीको दैनिक जनजिवन तथा औद्योगिक र व्यवसायिक गतिविधि सञ्चालनका लागि नगरले उपलब्ध गराउने यी क्षेत्रका सेवाले समग्र नगरको विकास र समृद्धि प्रभावित हुने भएकोले तल उल्लिखित नीति मार्फत सम्वन्धित क्षेत्रका भौतिक पुर्वाधार निर्माण र सञ्चालन सम्वन्धि कार्यलाई व्यवस्थित गरिएको छ ।

खानेपानी (Drinking Water)

भिमेश्वर नगरपालिकामा खानेपानीका प्रशस्त मुहान रहेकोले खानेपानी व्यवस्थापनका लागि स्रोतको समस्या खासै छैन । विभिन्न वडा तथा बस्तीहरूमा खानेपानी सेवाको वितरणको अभ्यासमा भने विभिदता रहेको छ । यस नगरमा धेरैजासो परिवार गुरुत्वाकर्षमा आधारित पानी प्रवाह र वितरणमा आधारित रही पाइप मार्फत वितरित खानेपानी सेवाको पहुँचमा रहेका छन् भने केहि परिवारले अन्य विकल्पको पनि प्रयोग गरेका छन् । २०७५ सालको तथ्यांक अनुसार नगरका ९५.५१ प्रतिशत परिवारले धारा वा पाइपको पानीलाई खानेपानीको प्रमूख स्रोतको रुपमा उपयोग गरिरहेका छन् । २९.८३ परिवारको घर वा कम्पाउण्ड भित्रै धारा रहेको छ भने विभिन्न तवरले आफ्नै घरसम्म पाइप वा धारा जोडिएका परिवार ५४.४४ प्रतिशत रहेका छन् । नगर केन्द्र र चरिकोट बजार क्षेत्रमा घरधुरी स्तरमा धारा जडान गरिएको छ भने खानेपानीको मिटर जडानको प्रक्रिया प्रारम्भ भएको छ ।

चरिकोट खानेपानी तथा सरसफाई आयोजना, दोलखा खानेपानी तथा सरसफाई आयोजना, अल्छीफेद किराँतीछाप खानेपानी आयोजना, कुप्री खानेपानी आयोजना, बोच खानेपानी आयोजना जस्ता ठूला र मध्मम स्तरका खानेपानी अयोजना तथा ग्रामिण भेगमा अन्य स-साना आयोजनाबाट खानेपानी सेवा प्रवाह भइरहेको छ । शहरी भेगमा नगर स्तरको खानेपानी आयोजना सञ्चालन भइरहेको भएपनि ग्रामिण भेगमा नगर मापदण्ड सहितको व्यवस्थित र पहुँचयोग्य खानेपानी सेवा एकीकृत रुपमा सञ्चालन गर्न बाँकी रहेको छ । हाल सञ्चालनमा रहेका आयोजनाबाट उपलब्ध हुने पानीको परिमाण शहरी मापदण्ड (प्रतिव्यक्ति प्रतिप्रतिदिन ६० देखि ८० ली) भन्दा कम रहेकोले अपुर्ति बढाउनु पर्ने अवस्था पनि छ ।

हाल निर्माणाधिन खानेपानी आयोजनामा पुर्ण सञ्चालमा आउँदा २०२२ सम्ममा ६८ प्रतिशत र २०२५ सम्ममा ७६.५ प्रतिशत र २०३० सम्ममा ९० प्रतिशत जनसंख्यामा शुरक्षित खानेपानीको पहुँच पुऱ्याउने दिगो विकासको राष्ट्रिय लक्ष्य प्राप्तीमा यस नगरपालिका सफल हुने देखिन्छ। राष्ट्रिय लक्ष्य पुरा गर्दै २०३० सम्ममा ९० प्रतिशत घरमा नीजि धारा सहित शुरक्षित पानीको पहुँच सुनिश्चित गर्ने तथा २०३८ सम्ममा सवै घरमा नगर मापदण्ड अनुरुपको परिमाण र गुणस्तरमा शुरक्षित पानी उपलब्ध गराइसक्ने लक्ष्य सहित यो लक्ष्य प्राप्तीमा केन्द्रीत रहि यो क्षेत्रको नीति निर्धारण गरिएको छ।

उद्देश्य ७ : सवै नगरवासीमा शुरक्षित पानीको पहुँच पुऱ्याउनु

नीति क. साना तथा मझौला खानेपानीका स्रोत तथा योजनालाई एकिकृत गरी भीमेश्वर नगरपालिका भरका लागि समान पानी वितरण प्रणाली तय गरिने छ। यसका लागि आवश्यकता अनुसार सम्वन्धित उपभोक्ता, नीजि क्षेत्र तथा सामुदायिक संघसंस्थासँग सहकार्य गरिने छ।

नीति ख : खानेपानीका स्रोत पहिचान, शुचीकरण र संरक्षण गरिने छ। निजी जग्गामा रहेका लगायत खानेपानीका सवै स्रोत माथि सार्वजनिक स्वामित्वको सुनिश्चितता गरिने छ। स्रोतको एकीकरण वा ठूला पानीका स्रोतमा आधारित संरचना मार्फत हरेक आवासीय, व्यवसायिक र संस्थागत घर तथा भवनसम्म खानेपानीको पहुँच पुऱ्याइने छ।

नीति ग. जनसंख्याको चाप र अधिकतम पहुँच दिलाउने गरी आवस्यकता अनुसार क्लस्टर, वडा, बस्ती वा समुदाय स्तरमा उपयुक्त स्थानहरूमा पानी संकलन तथा वितरण केन्द्र निर्माण गर्ने तथा वर्तमान वितरण प्रणाली सुधारको विषयलाई पनि समान प्राथामिकतामा राखिने छ।

नीति घ. एकीकृत पानी वितरण प्रणालीमा आवद्ध गर्न जटील हुने र अधिक लागत लाग्ने तर बस्ती सार्न नसकिने साना वा छरिएका वस्तीका लागि भने नगर मापदण्ड प्रतिकुल नहुने गरी साना खानेपानी आयोजनाको व्यवस्थापन गरिने छ।

नीति ङ : खानेपानीका पुर्वाधारको प्राविधिक मापदण्डकै रुपमा ती पुर्वाधारले ओगट्ने क्षेत्र र चर्चने क्षेत्र समेत जोडी न्यूनतम जग्गाको क्षेत्रफल निर्धारण गरिने छ।

नीति च. पानीको स्रोतबाट भण्डारण तथा वितरणमा चाहिने पुर्वाधार निर्माणका लागि चाहिने जमिन व्यवस्था गर्दा अन्य भू उपयोमा असर नगर्ने सार्वजनिक जग्गा, सामुदायिक योगदानका जग्गा वा खरीद गर्नुपर्ने जग्गा निर्माण प्रक्रिया शुरु हुनु अघि नै प्राप्ती वा अधिग्रहण गरिसकिने छ।

नीति छ : नयाँ बस्ती विकास गर्नुअघि अघि नै भू-उपयोग योजनाद्धारा निर्धारित क्षेत्रहरूमा पानीको बन्दोबस्त गर्ने विकल्प तयार गरी सम्वन्धित पुर्वाधारको लागि चाहिने जमिनको पुर्व व्यवस्था गरिने छ।

नीति ज. पानीको संकलन तथा वितरणका लाइन बनाउँदा वातावरण संरक्षण वन, तथा पानीका भौगर्भिक वा सिमसार क्षेत्रहरूमा प्रतिकुल असर नगर्ने गरी व्यवस्थापन गरिने छ।

नीति झ : संघीय सरकारको शहरी विकास मन्त्रालयद्धारा स्थापित संहिता तथा मापदण्डलाई भीमेश्वर नगर मापदण्डमा अनुकुलन गरी न्यूनतम ८० लिटर प्रति व्यक्ति प्रति दिन को दरमा पानीको आपुर्ति हुने गरी स्रोत र संरचनाको व्यवस्थापन गरिनेछ।

नीति ञः सम्भाव्य आगलागि नियन्त्रणका लागि आवश्यक पर्ने पानी व्यवस्थापनका लागि सार्वजनिक खानेपानी संकलन ट्यांकीमा न्यूनतम पानीको मात्रा रहिरहने व्यवस्था गरिने छ। व्यापारिक कम्प्लेक्स तथा उद्योग परिसरमा २४ सै घण्टा न्यूनतम पानी संकलन गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिने छ।

नीति ट. हरेक नगर स्तरीय खानेपानी आयोजनाका लागि पुँजी सुधार कार्यक्रम अनुसार निर्माण सम्पन्न नभएसम्मका लागि वार्षिक रुपमा श्रोत उपलब्ध हुने व्यवस्था गरिनेछ।

नीति ठ. खानेपानी सेवा निरन्तर सञ्चालन र व्यवस्थापनका लागि महशुल प्रणालीलाई व्यस्थित बनाइने छ । यसका लागि नगर वा क्लस्टर स्तरीय उपभोक्ता समितिसँग उपयुक्त साझेदारी गरिने छ ।

सार्वजनिक सरसफाई (Public Sanitation)

खुला दिशामुक्त भइसेकको भीमेश्वर नगरपालिकामा शौचालय प्रयोग गर्ने जनसंख्याको आधारमा दिगो विकासको राष्ट्रिय लक्ष्य प्राप्तीका सन्दर्भमा २०२२ सम्ममा प्राप्त हुने अपेक्षित उपलब्धी हाँसील गरिसकेको छ । मानवजन्य फाहोर प्रशोधन गरी छुट्याउने र भरपर्दो व्यवस्थापन गर्ने विधि सहितको सार्वजनिक ढल प्रणाली नरहेको यस नगरमा सुदृढ सरसफाई संरचनाको उपयोग गर्ने जनसंख्या २०२२ सम्ममा ७० प्रतिशत र २०३० सम्ममा ९५ प्रतिशत पुऱ्याउन नगरले यो क्षेत्रमा प्राथमिकताका साथ कार्य गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

ग्रामिण भेगमा घरधुरी स्तरको शौचालयको सेप्टीक ट्यांकको फोहोर व्यवस्थापन शुरक्षित रुपमा गर्ने प्रवन्ध गर्न पनि वाँकी रहेको छ । नगरका बढि जमघट हुने बजार तथा सेवा केन्द्र आसपास सार्वजनिक शौचालयको आवश्यकता महशुष भइरहेको, पर्यटकीय तथा धार्मिक क्षेत्रहरूमा सार्वजनिक सरसफाइको गुणस्तर बृद्धि गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको सन्दर्भमा यो समस्या सामाधानका लागि पनि नगरले कदम चाल्नुपर्ने अवस्था छ । मानवजन्य फोहोरको वैज्ञानिक विसर्जन वा व्यवस्थापन तथा भौगोलिक अवस्था तथा बस्तीको सघनताका आधारमा ढल व्यवस्थापन समेत सरसफाई क्षेत्रमा नगरको प्राथमिकता रहेको छ ।

सरसफाई केन्द्र संचालनलाई नगरले प्राथमिकतामा राखि पुर्वाधार निर्माणको कार्य शुरु गरेको छ । नगरमा ठोस फोहोर व्यवस्थापनका लागि संकलन र अस्थायी व्यवस्थापनको कार्य नगरले गरिरहेको भएपनि ठोस फाहोर पुनरचक्रण र प्रशोधन प्रणाली स्थापना र सञ्चालन गर्न बाँकी रहेको छ । त्यसका लागि उपयुक्त पुर्वाधार विकास तथा सेवामा नगरका सवै समुदायको पहुँच सुनिश्चिता गर्नु पनि नगरको प्राथमिकता रहने छ । यस पृष्ठभूमिमा सार्वजनिक सरसफाईका क्षेत्रसँग सम्वन्धित वर्तमान समस्या समाधानका लागि निम्न उद्देश्य तथा नीतिहरू तय गरिएको छ ।

उद्देश्य ८ : दिशाजन्य फोहोरको प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्नु ।

नीति क. सर्वजनिक ढल व्यवस्थापन र दिशाजन्नय लेदो व्यवस्थापनका लागि प्रशोधन प्रणाली स्थापनाको कार्य सँगसँगैअघि बढाइने छ । नगरको शहरी क्षेत्रमा सार्बजनिक ढल प्रणाली निर्माण र सञ्चालन गरिने छ । नयाँ ढल प्रणालीमा विकास गर्दा प्रशोधन गरी पानी र ठोस फाहोर छुट्याउने र व्यवस्थापन गर्ने प्रणाली स्थापना र सञ्चालन योग्य नहुँदा सम्म ढलमा मानव जन्य फाहोर बगाइने छैन । आधारभूत रुपमा दिशाजन्य फोहोर संकलन र व्यवस्थापनका लागि न्यूनतम मापदण्डमा आवश्यक परिमार्जन गरी घरधुरी स्तरको सेप्टीक ट्यांक निर्माणलाई अनिवार्य बनाउने अभ्यासलाई नीतिगत निरन्तरता दिइने छ । नगरपालिकाभर नीजि तथा सार्वजनिक सेप्टिक ट्यांक प्रणाली र ढल व्यवस्थापनका विभिद पक्षमा प्रवर्द्धनात्मक र सचेनात्मक गतिविधि सञ्चालन गरिने छ ।

नीति ख. सेप्टिक ट्याङ्क घरघरमा स्थापना गर्न उपयुक्त मापदण्ड बनाई शौचालय निर्माणलाई सवै किसिमका घर निर्माणको अनुमति प्रक्रियामा अन्तरनिहित गर्ने नीतिलाई अझ प्रभावकारी कार्यान्वयन गरिने छ ।

नीति ग. नगरको व्यवस्थापकीय भूमिका रहने गरी मानवजन्य फाहोर प्रशोधन सहितको ढल प्रणाली विकास गर्न वाह्य सहयोगको उपयोगमा जोड दिइने छ । सार्वजनिक ढल प्रणालीम आवद्ध गर्न कठिन स्थानमा नयाँ बस्ती विकास गर्दा पानी र फाहोर छुट्याउने प्राविधि सहितको सामुदायिक सेप्टीक ट्यांकी निर्माणमा नगरले शहुलियतको व्यवस्था गर्नेछ ।

नीति घ. सवै प्रकारका सेप्टीक ट्यांक निर्माण गर्दा आम सरसफाईमा नकरात्मक प्रभाव पर्ने तथा पानीका स्रोत प्रदुशित हुने जोखिमको अवस्था स्वमुल्यांकनको विधि निर्धारण गरिने छ ।

उद्देश्य ९ : नगरलाई पुर्ण सरसफाईयुक्त बनाउनु ।

नीति क. सरसफाई केन्द्र स्थापना गरी नगरका सवै घर, व्यवसाय तथा कारखानालाई ठोस फोहरको पुनरचक्रण तथा व्यवस्थापन सेवाको पहुँचमा ल्याइने छ ।

नीति ख. सरसफाई केन्द्र स्थापना पछि सञ्चालन तथा यहाँबाट उत्पादन हुने बस्तुको विक्री वितरण र उपयोगको कार्य गर्न पुर्ण वा आंशिक रुपमा नीजि क्षेत्रलाई सेवा करारको विकल्प खुला राखिने छ । ।

नीति ग. आफैंले सेवा प्रवाह नगरी सेवा करार गर्दाको अवस्थामा फोहर संकलन गर्दा प्रयोगकर्ता शुल्क संकलन, संकलनको वारम्बारता, प्रशोधनका क्रममा उत्पादित जैवीक मलको मुल्य निर्धारण आदिका लागि नगरले समन्वयत्मक र नियमनकारी भूमिका निर्वाह गर्नेछ ।

नीति घ. नगरको फाहोर मैला व्यवस्थापन कार्यविधिलाई सन्दर्भका रुपमा लिएर फोहरमैला व्यवस्थापन सम्वन्धि नगर कानुनमा पुनचक्रण हुने तथा नहुने तथा सड्ने र नसड्ने फाहोरको विवरण तथा विभिन्न पक्षको भूमिका संकलनका विन्दुहरू लगायतको विषय समेटि कार्यान्वयनमा लगिने छ ।

नीति ङ. फाहोरमैला विसर्जन, प्रशोधन तथा व्यवस्थापन हुने मुख्य केन्द्र तथा संकलन विन्दु तय गर्दा बसोबास क्षेत्रको वातावरण तथा भू उपयोगको तालमेत विग्रन नदिने गरी साइट छनोट गरिने छ । सरसफाइ केन्द्र सञ्चालन भइरहेकोमा त्यसको निश्चित दुरी सम्म सरसफाई प्रयोजन बाहेकका भवन निर्माणको अनुमति दिइने छैन ।

नीति च. कम फाहोर उत्पादन गर्ने, पुनःप्रयोग तथा पुनःचक्रणका जनचेतना कार्यक्रमहरू समुदाय तथा विद्यालयहरूमा पुऱ्याइने तथा घरधुरी स्तरबाट फाहोर कम गर्ने, पुनरप्रयोग गर्ने तथा अन्तिम विकल्पका रुपमा पुनरचक्रण गरिने आवधारणालाई आधार बनाई उत्प्रेरणात्मक र सचेतात्मक गतिविधि सञ्चालन गरिने छ ।

नीति छ. सरसफाई केन्द्रको सञ्चालन अवधि ख्याल राखी, भविष्यको लागि वैकल्पिक साइटहरू छनोट गरी नगरको स्वामित्वमा ल्याइने छ ।

नीति ज : सरसफाई केन्द्र स्थापना, सञ्चालन र व्यवस्थापनमा अन्तरपालिका साझेदारीलाई प्राथमिकतामा राखी साझेदारीका लागि नेतृत्वदायी भूमिका निर्वाह गरिने छ ।

नीति झ : नगरको समग्र सरसफाई क्षेत्रको व्यवस्थापन र नियमनका लागि सार्वजनिक सरसफाई तथा फाहोर व्यवस्थापनको कानुनी र संरचनागत प्रवन्ध गरिने छ ।

नीति ञ : नगरलाई पर्यटकीय नगरको रुपमा विकास गर्न गरिने समग्र क्रियाकलापमा सरसफाईका गतिविधिलाई पनि प्राथमिकताका साथ समेटी कार्यान्वयन गरिने छ ।

सिंचाई (Irrigation)

यस नगरका क्षेत्रमा रहेका नदि तथा अन्य साना र मध्यम स्तरका पानीका स्रोतबाट सिँचाई भइरहेको र हुनसक्ने सम्भावना रहेको छ । यहाँ विभिन्न परम्परागत कुला तथा विभिन्न निकायको सहयोगमा सञ्चालमा रहेका मध्यम स्तरका सिंचाई आयोजना मार्फत खेतीयोग्य जमिनमा सिंचाई भइरहेको अवस्था छ । विभिन्न निकायको सहयोगमा निर्माण भएका मऱ्याङखोला सिँचाई आयोजना, सेलेसुर्के र दुध्मे सुर्के सिंचाई आयोजना, पुलाखोला भुईमाल ओखरखेत सिचाईं आयोजना र थांग्ने खोला पोखरी सिचाईं आयोजना, ढाँडेगैरी तीनसल्ली विरुवा सिचाईं पोखरी, गलगले बोचें सिचाईं आयोजना जस्ता मध्यम स्तरका आयोजना सञ्चालनमा छन् । तर नगरको तर्फबाट सिंचाईका ठूला र मझौला आयोजना सञ्चालनमा छैनन् । पर्याप्त सिचाई नभएका करण नगरका कतिपय खेति योग्य जमिनहरू बर्खाको समय बाहेक अन्य समयमा सुख्खा हुने गरेको छ । नगरपालिकामा भू उपयोग योजना तथा कृषि पकेट क्षेत्र निर्धारण गर्न वाँकी रहेको सन्दर्भमा सम्वन्धित

क्षेत्रमा सिंचाई सुविधा अपुग विश्लेषण हुन बाँकी रहेको छ। धेरै जस्तो खेतीयोग्य जमिनमा मौसमी सिंचाइको भर पर्नुपर्ने अवस्था छ । मुलतः अन्नबाली उत्पादन, तरकारी उत्पादन, नगदेवाली उत्पादन तथा सवै किसिमका सिंचाईका कार्यक्रमबाट उपलब्ध हुने पानी वितरण र आयोजनाको निरन्तर संचालनमा पनि नगरको भूमिका रहनुपर्ने देखिन्छ । यस पृष्ठभूमिका नगरको सिंचाईको उद्देश्य नीति निम्नानुसार निर्धारण गरिएको छ ।

उद्देश्य १० : कृषियोग्य जमिन सवै समयमा सिंचित हुने अवस्थामा पुऱ्याउनु ।

नीति क : भू उपयोग योजना बनाई भीमेश्वर नगरपालिकाको कृषि पकेट क्षेत्र निर्धारण गरी उत्पादनको प्रकृति अनुसार सिंचाईका लाभदायक विकल्प छनोट गरी त्यस्ता क्षेत्रमा सवै समयमा सिंचाई सुविधा उपलब्ध हुने व्यवस्था गरिने छ। यसका हाल सञ्चालनमा रहेका कुलोको स्तरोन्नती र सञ्चालनलाई मुख्य प्राथमिकता दिइने छ । तल्लो तटीय क्षेत्रका लागि लाभ लागत विश्लेषणका आधारमा आवश्यकता अनुसार लिफ्टीङ तथा अन्य वैकल्पिक सिंचाईका कार्यक्रम पनि सञ्चालन गरिने छ ।

नीति ख : परम्परागत कुलोको मर्मत सम्भार र सञ्चालनका लागि सम्वन्धित कृषक समुहसँग आवश्यक समन्वय र साझेदारी गरिने छ । नयाँ र बृहत सिंचाईका प्रमूख आयोजनाको शुची बनाई संघ र प्रदेश सरकारसँग स्रोतका लागि समन्वय गरिने छ ।

नीति ग : सवैखाले सिंचाई आयोजनाको पानी वितरणलाई प्रभावकारी बनाउन नगरबाट मापदण्ड निर्माण गरी सोको कार्यान्वयनको जिम्मा सम्वन्धित उपभोक्ता समिति वा कृषक समुहलाई दिइने छ। नगर र वडाका तर्फबाट कार्यान्वयन र अनुगमनको भूमिका निर्वाह गरिने छ ।

नीति घ : व्यवसायिक खेती गर्न चाहने व्यक्ति, फर्म तथा समुदायका लागि पानी संकलन र व्यवस्थापनको आन्तरिक संरचना निर्माणमा प्रस्तावनाको विश्लेषणमा आधारित रहि नगरबाट सहयोग गरिने छ । स्वरोजगारका कार्यक्रमका लागि उपलब्ध गराइने सहयोगमा सिंचाईका विषयलाई पनि समेटिने छ ।

नीति ङ : नाला वा खुला रुपमा अन्यत्र बग्ने आकासे पानी व्यवस्थापन र दिशाजन्य फाहोर प्रशोधनबाट निस्कने पानी पनि अधिकतम रुपमा सिंचाईमा लगाइने छ ।

नीति च : नगर भित्र वा वाह्य स्रोतबाट निर्माण वा स्तरोन्नतीबाट तयार हुने सिंचाईका ठूला तथा मझौला आयोजनाको नियमित मर्मत सम्भार र सञ्चालनका लागि शुल्क संकलन, मर्मत सम्भार कोष स्थापना र संचालन लगायतका लागि नगर स्तरीय संयन्त्रबाट समन्वयकारी र सहयोगी भूमिका निर्वाह गरिने छ ।

नीति छ : उद्देश्यमुलक सिँचाई पोखरी वा बर्खेपानी संकलन ट्यांक निर्माणका लागि समुदायलाई लाभ लागत विश्लेषणका आधारमा सहयोग गरिने छ ।

सार्वजनिक भवन तथा पुस्तकालय (Public Buildings and Libraries)

नगरपालिकाको स्वामित्व वा अधिनमा ३ ओटा भवन रहेको नगरपार्श्वचित्र २०७५ मा उल्लेख छ । नगरभवनलाई सभाहल र वैठक कक्ष सहित व्यवस्थित गरिएको छ। कलभर्ट, सार्वजनिक शौचालय सहितको बहुउद्देश्यीय व्यापारिक भवन जस्ता संचरचना निर्माण शुरु भएको छ। विद्यालय वाहेक नगर केन्द्रमा एउटा पुर्वाधारयुक्त पुस्तकालय भवन पनि रहेको छ ।

नौ मध्ये एउटा मात्र वडा कार्यालयको आफ्नो भवन रहेको छ। त्यसैले सवै वडाको आफ्नै भवन बनाउनु मुख्य प्राथमिकता रहेको छ । विभिन्न उद्देश्यले समुदाय स्तरबाट निर्माण भएका केहि सामुदायिक भवन नगरभित्र रहेता पनि नगर र तथा वडा स्तरमा विभिन्न आवश्यकताका उद्देश्यमुलक भवन निर्माण हुनपर्ने जनचाहना पुर्तिमा पनि नगरले ध्यान दिनुपर्ने आवश्यकता छ । आगामी ३ बर्ष भित्र सवै वडा कार्यालयको आफ्नै भवन तथा आधारभूत पुर्वाधार व्यवस्थापन गरिसक्ने, सवै वडामा कम्तिमा एउटा व्यवस्थित

पुस्तकालय निर्माण र सञ्चालन गर्ने तथा सामुदायिक भवनहरूको पुर्वाधार विकास र सुधार गरी नगर र अन्य संघ संस्था मार्फत प्रदान गरिने सेवामा तात्विक सुधार गर्ने लक्ष्यका साथ यो क्षेत्रको उद्देश्य तथा नीति तय गरिएको छ ।

उद्देश्य ११ : सार्वजनिक सेवा प्रवाहका लागि पर्याप्त भवनको उपलब्धता सुनिश्चित गर्नु ।

नीति क : भीमेश्वर नगरपालिकाको हालको संगठन संरचना तथा विषयगत विभाग, शाखा वा एकाई सहितको भावी संगठन संचरना समेतलाई दृष्टिगत गरी आवधिक रुपमा पुर्वाधारको कमी विश्लेषण गरिने छ । बृहत योजनाले तय गरेका संगठन संरचना तथा संवैधानिक रुमपा स्वतः नगरमा आउने अन्य संरचना समेतको आवश्यकताका आधारमा पर्याप्त कार्य कक्ष, वैठक कक्ष तथा सभाहल सहितको भौतिक पुर्वाधारको उपलब्धता सुनिश्चित गरिने छ ।

नीति ख : सवै वडामा न्यूनतम प्राविधिक कर्मचारी समेत रहने गरी वैठक कक्ष सहितको आफ्नै वडा कार्यालय भवन व्यवस्थापन गरिने छ ।

नीति ग : सवै स्वास्थ्य संस्थाको आफ्नै भवन बनाउने लगायत नगरपालिकाले प्रवाह गर्ने खानेपानी तथा सरसफाई सेवा, स्वास्थ्य सेवा, शैक्षिक सेवा जस्ता सेवा प्रवाहका लागि आवश्यक भवनहरू निर्माण वा मर्मत सम्भारको कार्यलाई प्राथमिकताका साथ अघि बढाइने छ ।

नीति घ : कुनैपनि किसिमको संस्थागत तथा सामुदायिक भवन निर्माणको निर्णय र बजेट बिनियोजन गर्नुअघि उपलब्ध भवनको क्षमता र आवश्यकताको विश्लेषण गरिने छ ।

नीति घ : नगरपालिकाबाट सवै किसिमका भवन निर्माण गर्दा भवन संहिता तथा मापदण्ड एवं भू उपयोग योजनाको पुर्ण कार्यान्वयन गरिने छ । सार्वजनिक भवनलाई बढि भन्दा बढि जनसंख्यालाई पायक पर्ने स्थानमा निर्माण गरिने छ ।

उद्देश्य १२ : नगरवासीको आर्थिक, सामाजिक र शैक्षिक हित प्रवर्द्धन गर्नु ।

नीति क : आर्थिक गतिविधिमा योगदान गर्ने तथा आन्तरिक राजश्वमा योगदान गर्न सक्ने गरी लागत प्रभावकारीता विश्लेषणका आधारमा भूउपयोगको तालमेत नविग्रने जग्गामा व्यापारिक प्रयोजनमा भाडामा उपलब्ध गराउनयोग्य भवन निर्माणका लगानीको विषय नगरको प्राथमिकतामा रहने छ । यस्तो कार्यक्रमलाई पुँजी सुधार कार्यक्रमको अंग बनाइने छ ।

नीति ख : नगरमा उपलब्ध प्रयोग विहिन वा मर्मत संभार गरी प्रयोगमा ल्याउन सकिने भवनको वास्ताविक अवस्था यकिन गरी एक वडा एक पुस्तकालय तथा बजार र शहरी इलाकामा १ हजार परिवारमा एक पुस्तकालय हुने गरी पुस्तकालय भवन निर्माण, मर्मत सम्भार र सञ्चालन गरिने छ । यसका लागि बुहपक्षीय साझेदारीमा जोड दिइने छ ।

नीति घ : सामुदायिक पुस्तकालयको सञ्चालन र व्यवस्थापन सामुदायिक संघ संस्था तथा समिति मार्फत गरिने छ ।

नीति ग : आरोग्य केन्द्र, योग सिविर सञ्चालन हुने भवन, जेष्ठ नागरिक हेरविचार केन्द्र, वाल मनोरञ्जन केन्द्र जस्ता भवन निर्माणका लागि समुदाय तथा विभिन्न पक्षसँग साझेदारी गरिने छ ।

नीति घ : पर्यटन प्रवर्द्धन, स्थानीय उत्पादन, कला र संस्कृतिको जगेर्ना तथा प्रवर्द्धन गर्ने तथा स्वरोजगारीका क्रियाकलाप संचालन हुने भवन निर्माणका लागत प्रभावकारी प्रस्तावलाई बृहत योजनाको अभिन्न अंगको रुपमा समेटी कार्यान्वयनमा लगिने छ ।

बिद्युत

२०७५ को तथ्यांक अनुसार भीमेश्वर नगरपालिकामा झण्डै सवैजासोले विद्युत सेवाको पहुँच पाएको देखिन्छ भने ८३.१ प्रतिशत घरधुरीमा आफ्नै विद्युत मिटर जडान भएको अवस्था छ। झण्डै शत प्रतिशत परिवारमा जलविद्युत सेवाको पहुँचमा रहेको देखिन्छ। छिटफुट रुपमा शौर्य उर्जाको प्रयोग पनि हुने गरेको छ। बत्ती वाल्नका लागि विद्युत प्रयोग बढि गरिने भएता पनि खाना पकाउने उर्जाको स्रोतका रुपमा २७.६५ प्रतिशत भन्दा बढि परिवारले पेट्रोलिय पदार्थको प्रयोग गर्ने गरेको देखिन्छ भने ७१.१८ प्रतिशत परिवारले भने काठ दाउरा प्रयोग गर्ने गरेका छन्।

कतिपय स्थानमा घर छेवैमा, सडकको सेटव्याक भित्र लगायत अव्यवस्थित रुपमा रहेका विद्युत पोल हटाउन बाँकी रहेको छ भने उपयुक्त उचाई र मापदण्डका पोलको पर्याप्त व्यवस्थापन हुन पनि बाँकी रहेको छ। कतिपय स्थानमा विद्युतीय जोखिम विपद्को कारक समेत हुनसक्ने अवस्था महशुष गरिएको छ।

नगरको विकास र समृद्धिका लागि विद्युत आपुर्ति महत्वपुर्ण हुन्छ। तर विद्युत सम्वन्धि सेवा प्रवाहमा संविधानतः नगरको मुख्य भूमिका नहुने भएपनि नगरको समग्र विकासका सन्दर्भमा विद्युतको सेवाको जिम्मेवारी अन्यत्र पन्छाउन सक्ने अवस्थामा पनि नगरपालिका रहँदैन। त्यसैले विद्युत सम्वन्धि सेवाका सन्दर्भमा नगरले समन्वयकारी र सहजकर्ताको भूमिका निर्वाह नीति लिएको छ।

उद्देश्य १३ : सवैलाई भरपर्दो विद्युत सेवाको पहुँच सुनिश्चित गर्नु।

नीति क. बिजुलीको सेवा नपुगेका सिमित घरधुरीहरूमा बिजुली पुऱ्याउन उपकरण तथा लाइन विस्तारका लागि नेपाल विद्युत प्राधिकरणसँग आवश्यक समन्वयन गरी नगरको तर्फबाट यस कार्यको सहजिकरण गरिने छ।

नीति खः सवै घरमा विद्युतको मिटर जडानलाई निर्माण सम्मन्न प्रमाणपत्र वितरणमा अवद्ध गरी आ.व. २०७८/७९ सम्म सवै घरमा मिटर जडान भएको एकिन गरिने छ। विद्युत मिटर जडानमा नगरले समुदायलाई आवश्यक सहजिकरण र सहयोग गर्नेछ।

नीति ग. विद्युतीय जोखिम न्यूनिकरण तथा विद्युत प्राधिकरणबाट स्रोत उपलब्ध नभएका स्थानका लागि विद्युत सेवा प्रवाहका लागि नगरले समन्वय गर्नुका साथै अन्तिम विकल्पका रुपमा सोका लागि न्युनतम बजेट व्यवस्थापन गर्ने कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिइने छ।

नीति घ. बिजुलीको सेवामा समस्या भएका अथवा बढाउनु पर्ने अवस्थामा सो लाईन सँग जोडिएका उपकरणहरूको विस्तार गर्ने चाहिने जमिनको बन्दोबस्त गर्न नगरका तर्फबाट सहयोग र सहजिकरण गरिने छ।

नीति ङ . राष्ट्रिय रुपमा विद्युत आपुर्तिमा हुने बृद्धिलाई मध्यनजर गरी दाउरा विस्थापन गर्दै खाना पकाउने उर्जाका रुपमा विद्युत प्रयोग गर्ने गरी उत्प्ररणात्मक गतिविधि सञ्चालन गरिने छ। विस्तारै खाना पकाउने उर्जाको रुपमा एलपी ग्यासलाई विद्युतीय उर्जाबाट विस्थापन गर्दै लगिने छ।

नीति च. विद्युतीय पोल तथा तार वा अन्य उपकरण व्यवस्थापन गर्दा सडक, ढल, दुर सञ्चार, इन्टरनेट सेवा क्षेत्रका विचको समन्वय सुनिश्चित गर्न नेतृत्वदायी भूमिका निर्वाह गरिने छ।

नीति छ. दिर्घकालमा बिजुलीका तारहरू बिछ्याउँदा सडकको फैलाओट तथा सार्वजनिक सेवाका लाइनहरूमा अवरोध हुन नदिन शहरी क्षेत्रमा जमिन मुनीबाट लाइन विस्तार गर्न विद्युत प्राधिकरणसँग समन्वय सहकार्य गरिने छ।

नीति ज. भू उपयोग योजनाले निर्धारण गरेको क्षेत्रमा ठूला कलकारखना, व्यापारिक कम्प्लेक्स तथा सेवा केन्द्र स्थापनापुर्व पर्याप्त विद्युत आपुर्ति यकिन गर्न सम्वन्धित पक्षकै तर्फबाट नगरले पहल कदमी लिनेछ।

नीति झ. थ्रि फेज लाइन विस्तारका लागि उर्जाको माग विश्लेषण नगरपालिकाको तर्फबाट गरी सोका आधारमा नेपाल विद्युत प्राधिकरणमा सहयोगका लागि औपचारिक समन्वयन गरिने छ ।

सञ्चार सेवा

भीमश्बर नगरपालिकामा ८१ प्रतिशतभन्दा बढि परिवारले कुनै न कुनै किसिमको मोवाइल टलीफोन सेवा उपयोग गरिरहेको अवस्था छ । वडाहरूमा ल्याण्डलाइन, सिडिएमए, एडिएसएल, मोवाइल, आदि सेवा नेपाल टेलिकम, एनसेल जस्ता कम्पनीहरूले उपलब्ध गराएका छन् । १२ प्रतिशत घरधुरीले मोवाइल डाटा बाहेको इन्टरनेट सेवा प्रयोग गरिरहेका छन् । यहाँ उपलब्ध भएको टेलीफोन सेवामा नेटवर्क नआउने समस्या भने विभन्नि क्षेत्रमा रहेको छ । नगरमा ४ ओटा एफ एम रेडियो तथा १९ पत्रपत्रिका एवं केहि अनलाइनले सूचनाको सेवा प्रवाह गरिरहेका छन् ।

सञ्चारको सेवा सेवाको पहुँच बढाउँदै नगरलाई सूचना प्रविधि मैत्री बनाउन पुर्वाधार र उपकरण स्थापना र सञ्चालनमा सहजीकरण गर्ने तथा सञ्चार क्षेत्रलाई थप पहुँचयोग्य र जनमैत्री बनाउने लक्ष्यका साथ यो क्षेत्रको उद्देश्य तथा नीति निर्धारण गरिएको छ ।

उद्देश्य १४: आम नगरवासीलाई सञ्चार सेवाको पहुँचमा पुऱ्याउनु ।

नीति क. नगरवासीलाई सञ्चार सुविधा (टेलीफोन र इन्टरनेट) उपलब्ध गराउन सेवा प्रदायकका लागि उपयुक्त वातावरण निर्माण गरिने छ ।

नीति ख. हरेक किसिमको सञ्चारको माध्यमको सेवाको गुणस्तर बढाउन सेवा प्रदायकहरूसँगको समन्वयमा नै गुणस्तर मापनका शुचक बनाई नगरवाट अनुगमन र नियमन गरिने छ ।

नीति ग. सवै वडा केन्द्र, पार्क तथा मनोरञ्जन स्थल, समुदाय तथा टोलहरूमा सशुल्क तथा निशुल्क तार रहित इन्टरनेट सेवा उपलब्ध गराउनका लागि नगर केन्द्रमा सेवा प्रदान गरिरहेका सेवा प्रदायकहरूलाई उत्प्रेरित गरिने छ ।

नीति घ. मोवाइल टेलीफोनको नेटवर्क राम्रो नभएको स्थानमा टेलीफोन टावर स्थापनका लागि नेपाल टेलीकम लगायतका सेवा प्रदायकसँग आवश्यक समन्वयन गरिने छ । टेलीफोनका टावर स्थापना गर्दा समुदायबाट टाढा, शुरक्षित र शहरी सौन्दर्यमा नकरात्मक असर नगर्ने गरी स्थापना गर्न लगाइने छ ।

नीति ङ. बिजुली, टेलिफोन,टेलिभिजन इत्यादिको लागि प्रयोगमा आउने टावरहरूको क्षमता बढाउने सम्भावनाको अधिकतम उपयोग गर्न सेवा प्रदायकलाई उत्प्रेरित गरी अनावश्यक टावरहरू घटाउन प्रयास गरिने छ ।

नीति च. सञ्चारका उपकरण स्थापना तथा सञ्चालन गर्दा नगरपालिकाको ऐतिहासिक तथा साँस्कृतिक महत्वका सम्पदामा हानी हुन तथा भू उपयोगका उद्देश्यमा नकरात्मक प्रभाव पर्न नदिने व्यवस्था गरिने छ । अहिले तथा भविष्यमा यातायात तथा अन्य सार्वजनिक सुविधाको विस्तारमा असर नपर्ने कुरामा विशेष ध्यान पुऱ्याउने गरी कानुनी व्यवस्था गरिने छ ।

नीति छ : स्थानीय एफ एम रेडियोलाई किसानको समय समेत विचार गरी भीमेश्बर नगर केन्द्रीत पर्यटन, स्थानीय उत्पादनको प्रवर्द्धन र सेवा क्षेत्रको गुणस्तर र पहुँच प्रवर्द्धनका कार्यक्रम उत्पादन र प्रवर्द्धनका लागि प्रोत्साहित गरिने छ ।

नीति ज : इन्टरनेट, दुरसञ्चार, एफ एम रेडियो तथा छापा तथा अनलाइन सञ्चार माध्यमलाई नगरपालिकाबाट हुने आर्थिक गतिविधि तथा सेवा प्रवाहका सन्दर्भमा आम सरोकारका जानकारी उपलब्ध गराउन अधिकतम उपयोग गरिने छ ।

नीति झः नगरका ग्रामिण बस्तीहरूमा तार रहित इन्टरनेट सेवा तथा शहरी बस्तीहरूमा अप्टकिल फाइबरको विस्तारमा सेवा प्रदायकलाई उत्प्रेरित गरिने छ ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.४.४ : सार्वजनिक निर्माण

क. नेपालको संविधानले नगरपालिका लगायत स्थानीय तहलाई खानेपानी सम्वन्धि अधिकारलाई एकल अधिकारको रुपमा समेटेको छ । भीमेश्वर नगरपालिका वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम तथा विभिन्न निर्णय मार्फत यो अधिकार अनुसारको जिम्मेवारी पुरा गर्न पर्यत्नशील छ । तथापि खानेपानीको कमी पुर्तिको दिर्घकालिन नीति तथा सम्वन्धित स्थानीय कानुन बनाउन भने वाँकी रहेको छ ।

नगरपालिकाले मुलतः खानेपानीको राष्ट्रिय मापदण्ड पालना गरिरहेको भएपनि शहरी खानेपानीको मापदण्ड सम्पुर्ण नगर क्षेत्रमा कार्यन्वयनमा ल्याउने भने सकिएको छैन । सो मापदण्ड अनुसार भीमेश्वरको जनसंख्याका आधारमा यस नगरमा नगरवाट घरधुरी तहमा २४ घण्टा पानी उपलब्ध हुने र मुहान जडान गर्ने साथै सरकारी मापदण्ड प्रतिव्यक्ति प्रतिदिन ६० देखि ८० लिटर पानी आवश्यक पर्ने साथै कम्तिमा ९० प्रतिशत परिवारले ५० मिटरको दुरीमा खानेपानी पाउनु पर्ने, लिटर पानी उपलब्ध हुनुपर्ने जस्ता मापदण्ड शहरी योजना तथा विकास सम्वन्धी मापदण्ड २०७२ मा उल्लेख छ । यस आधारमा नगरको भौगोलिक र स्रोतगत विभिदताका आधारमा विभिन्न क्षेत्रका लागि विशिष्ठ स्थानीय स्थानीय मापदण्ड तय गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने आवश्यकता पनि महशुष गरिएको छ ।

दिगो विकास लक्ष्य अनुरुप २०३० सम्ममा सवै नगरवासीलाई शुरक्षित पानीको उपलब्धता सुनिश्चित गर्ने तथा बृहत योजना तर्जुमाका वखत निर्धारित पछिल्लो समयसिमा अर्थात् आर्थिक बर्ष २०९५/९६ को अन्त सम्ममा विकास लक्ष्य हाँसील गर्न नगरका खानेपानी सम्वन्धि क्रियाकलापलाई थप उपलब्धीमुलक बनाउनु पर्ने भएकोले खानेपानी तथा सरसफाइको नीति, कानुन तथा मापदण्ड तत्काल निर्माण गरी लागु गर्ने र कार्यान्वयनको अवस्थाको समयवद्ध लेखाजोखा गरी मध्यकाल र दिर्घकालमा आवश्यक परिमार्जन तथा संशोधन र दिगो विकास लक्ष्य तथा खानेपानी तथा सरसफाईको नगरको लक्ष्य प्राप्तीमा भएका प्रगति समिक्षाका आधारमा कमी देखिएमा कमी पुर्तिको रणनीति समेत बनाउने गरी यो क्षेत्रको नीति तथा कानुन सम्वन्धि आवधिक प्राथमिकता तल तल प्रस्तुत छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. नगरले खानेपानी आपुर्तिका लागि ग्रामिण क्षेत्र र शहरी क्षेत्रको न्यूनतम मापदण्ड निर्धारणका साथै खानेपानी तथा सरसफाई सेवा प्रवाह र उपयोगको नियम, मापदण्ड निर्माण र शुल्क निर्धारण गर्ने । सान्दर्भिक मापदण्डलाई खानेपानीका पुर्वाधार निर्माण र वितरण सम्वन्धि प्राविधिक कार्यसँग अवद्ध गर्ने कार्यविधि बनाउने ।	१. खानेपानीको नगर मापदण्ड कार्यान्वयनको प्रगति समिक्षा गर्ने ।	२. खानेपानी, तथा सरसफाई नीति कार्यान्वयनको आवधिक समिक्षा तथा परिमार्जन ।
२. पन्धौं योजनाको आधार पत्र र दिगो विकास लक्ष्य तथा नगरको स्थानीय अवस्था अनुरुप खानेपानी तथा सरसफाई सम्वन्धि पुर्वाधार निर्माण र सेवा प्रवाहको क्षेत्रगत विस्तृत नीति निर्माण गर्ने ।	२. खानेपानी तथा सरसफाईका पुर्वाधार निर्माणको नीति कार्यान्वयनको समिक्षा तथा आवश्यक परिमार्जन ।	३. सवैका लागि सफा पानी र सरसफाईको पहुँचमा पुग्ने दिगो विकासका लक्ष्य प्राप्तीका सन्दर्भमा प्राप्त उपलब्धिको आवधिक समिक्षा (सन् २०२५ र २०२९) तथा कमी पुर्तिको रणनीति निर्माण ।
३. पानीको स्रोतको उपयुक्त प्रयोग (खानेपानी, सिंचाई, उर्जा आदिमा) सु निश्चित गर्ने गरी पानीका स्रोतको स्वामित्व तथा उपयोग तथा	३. खानेपानीको स्रोतको उपयोग तथा व्यवस्थापन लगायत खानेपानी तथा सरसफाईका मौजुदा कानुनलाई समयानुकुल परिमार्जन गर्ने ।	३. खानेपानी र सरसफाईको मौजुदा कानुन कार्यान्वनको समिक्षा तथा आववश्यक परिमार्जन ।

व्यवस्थापन सम्वन्धि स्थानीय ऐन निर्माण गर्ने ।		

ख. भीमेश्वर नगरपालिकाको साविक नगर क्षेत्रमा चरिकोट खानेपानी तथा सरसफाई आयोजना मार्फत खानेपानी सेवा वितरण र भइहरेको छ भने विस्तारको क्रम पनि जारी छ । अल्छीफेद किराँतीछाप खानेपानी आयोजना वडा नं ५, गोग्रनी, कुप्री खानेपानी आयोजना वडा नं ७, बोच खानेपानी आयोजना वडा नं ८ जस्ता साना तथा मझौला खानेपानी आयोजना मार्फत पनि खानेपानी सेवा उपलब्ध भइहरेको छ । जसबाट ९५ प्रतिशत भन्दा बढि परिवारले पाइपलाइनमा आधारित धाराको पानी उपभोग गरिरहेका छन् । जसमध्ये ५७.४४ प्रतिशत परिवारले कुनै नै कुनै तवरले आफ्नै घर कम्पाउण्मा धारा जोडेका छन् तथापि शहरी मापदण्ड सहितको खानेपानीको मात्रा र घरधुरी स्तरमा मिटर सहितको धारा जडान भने नगरमा हुन बाँकी छ ।

नगरका वडा हरूमा खानेपानीका बहुस्रोत रहेको (खोला, मुहान, बर्षेपानी आदि) रहेकोले नगरको पानीको आवश्यकता स्थानीय स्रोतले धान्न सक्ने नगरको अनुमान छ । तथापि वास्तविक पानीको उपलब्धता र आवश्यकता सम्वन्धि अध्ययन भने भइरहेको छ ।

तलको नक्शामा शुरक्षित खानेपानीको पहुँच सुनिश्चिततामा रहेको कमी प्रस्तुत गरिएको छ । २०७५ को तथ्यांकका आधारमा तयार गरिएको नक्शा (२/५.३.४) अनुसार वडा नं २,३,४ र ८ का कहि परिवारले ढुंगेधारा, कुवा वा पाइप मार्फत वितरित वाहेकको स्रोतको पानी प्रयोग गरिरहेकोले नगरले सर्वप्रथम यस अवस्थालाई शुन्यमा ल्याउनुपर्ने देखिएको छ भने सवै घरमा व्यवस्थित घरधुरी स्तरको धारा जडान तथा उपयोग मापनको लागि मिटर जडानको कार्य पनि प्राथमिकताका साथ भघि बढाउनुपर्ने देखिएकोले सो अनुसारको आवधिक प्राथमिकता तल प्रस्तुत छ ।

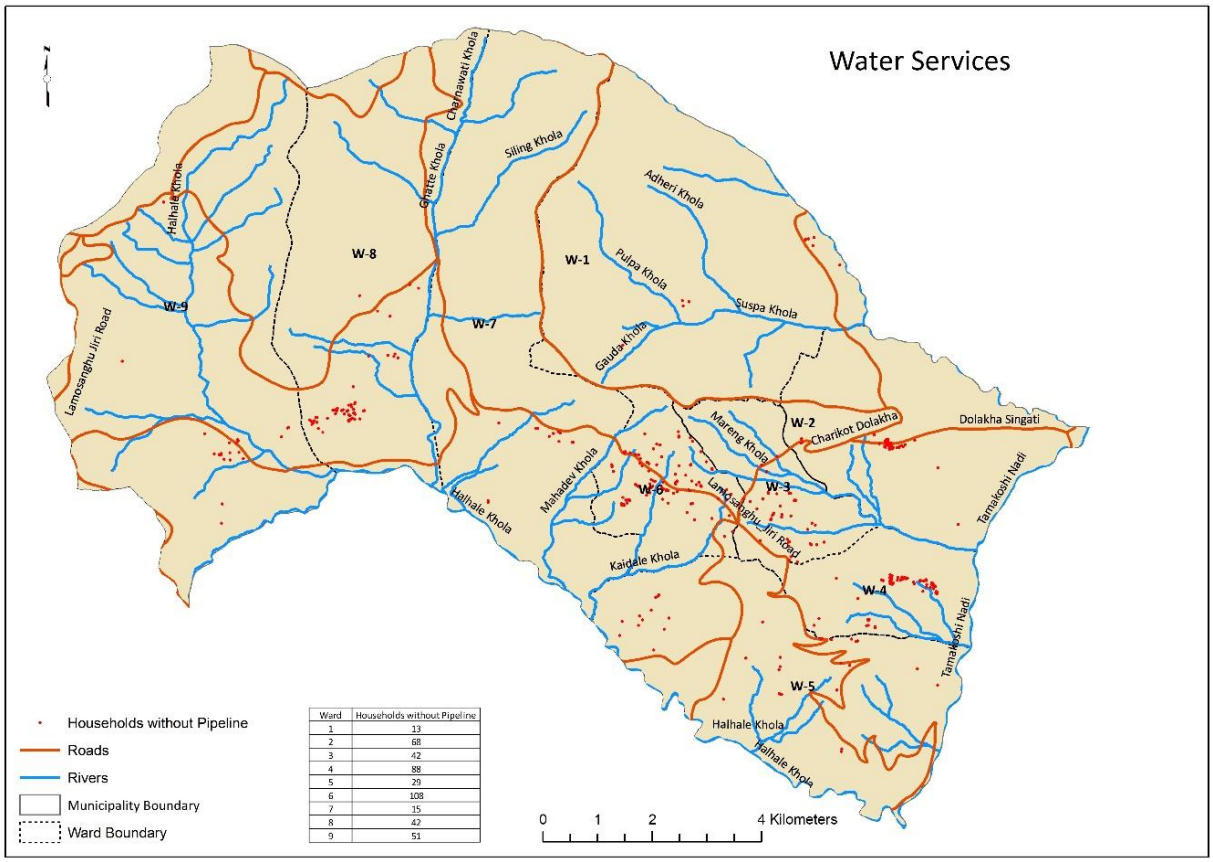

Ward	Households without Pipeline
1	13
2	68
3	42
4	88
5	29
6	108
7	15
8	42
9	51

नक्शा १/५.३.४ : पाइपको खानेपानीको पहुँचमा नरहेका परिवार

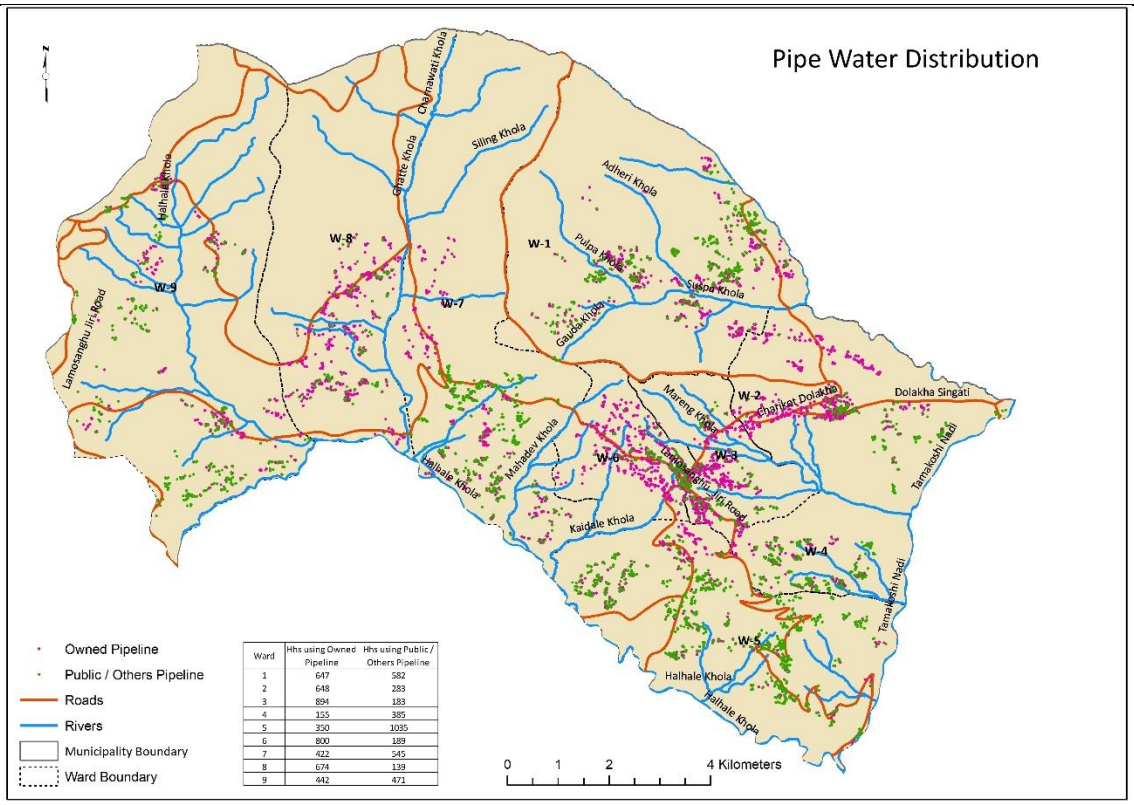

Ward	Hhs using Owned Pipeline	Hhs using Public / Others Pipeline
1	647	582
2	648	283
3	894	183
4	155	385
5	350	1035
6	800	189
7	422	545
8	674	139
9	442	471

नक्शा २/५.३.४ : वडागत रुपमा निजी र सार्वजनिक धाराको उपयोग

माथिको नक्शामा देखाइए अनुसार वडा नं २,३,६ र ८ मा जुनसुकै तवरले भएपनि आफ्नै घरमा धारा जोड्ने परिवारको संख्या बढि देखिन्छ भने वडा नं १,४,५,७ र ९ मा यो संख्या थोरै वा नगन्य छ र सामुदायिक वा अन्य किसिमका धाराको उपयोग ष्गर्ने संख्या बढि देखिन्छ । यद्यपी नगरमा मिटर सहितको घरधुरी स्तरको धारा जडान भएको छैन ।

यसै सन्दर्भमा खानेपानीका संरचनाको अवस्था, पानीको स्रोत तथा सुद्धता आदिको यथार्थ अवस्था अध्यावधिक गर्ने र कमी पुर्तिमा केन्द्रीत रहि सवैका लागि शुरक्षित र पर्याप्त खानेपानी घरधुरी स्तरमा नै उपलब्ध गराउने गरी खानेपानी क्षेत्रको सूचना व्यवस्थापन, संरचना निर्माण र सेवा प्रवाहका कार्यको प्राथमिकिकरण गरिएको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)**	**अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)**
१. हाल भइरको खानेपानी तथ्यांक संकलन प्रक्रिया सम्पन्न गरी नगर भित्रका खानेपानीका सवै मुहान र तीनको अवस्था तथा सञ्चालनमा रहेका वा निर्माणधिन खानेपानी आयोजनाको विवरण सहित जिपएसमा आधारित तथ्यांक तयार पार्ने । २. जोखिममा रहेका मुहान	१. हाल भइरको खानेपानी तथ्यांक संकलन प्रक्रिया सम्पन्न गरी नगर भित्रका खानेपानीका सवै मुहान र तीनको अवस्था तथा सञ्चालनमा रहेका वा निर्माणधिन खानेपानी आयोजनाको विवरण सहित जिपएसमा आधारित तथ्यांक तयार पार्ने । २. जोखिममा रहेका मुहान	१. हाल भइरको खानेपानी तथ्यांक संकलन प्रक्रिया सम्पन्न गरी नगर भित्रका खानेपानीका सवै मुहान र तीनको अवस्था तथा सञ्चालनमा रहेका वा निर्माणधिन खानेपानी आयोजनाको विवरण सहित जिपएसमा आधारित तथ्यांक तयार पार्ने । २. जोखिममा रहेका मुहान
पहिचान गरी संरक्षणका कार्यक्रम वडागत रुपमा कार्यान्वयनको शुरुवात ।	पहिचान गरी संरक्षणका कार्यक्रम वडागत रुपमा कार्यान्वयनको शुरुवात ।	पहिचान गरी संरक्षणका कार्यक्रम वडागत रुपमा कार्यान्वयनको शुरुवात ।
३. चरिकोट खानेपानी तथा सरसफाई आयोजनाले नसमेट्ने वडा तथा टोलमा रहेका स साना आयोजनालाई एकीकृत वितरण	३. चरिकोट खानेपानी तथा सरसफाई आयोजनाले नसमेट्ने वडा तथा टोलमा रहेका स साना आयोजनालाई एकीकृत वितरण	३. चरिकोट खानेपानी तथा सरसफाई आयोजनाले नसमेट्ने वडा तथा टोलमा रहेका स साना आयोजनालाई एकीकृत वितरण

प्रणालीमा आवद्ध गर्ने प्रक्रिया शुरु गर्ने ।	प्रणालीमा आवद्ध गर्ने प्रक्रिया शुरु गर्ने ।	प्रणालीमा आवद्ध गर्ने प्रक्रिया शुरु गर्ने ।
४. २०७२ को भूकम्पबाट क्षेती भएका खानेपानीका पुर्वाधारको पुनर्निनिर्माणको कार्य सम्पन्न गर्ने ।	४. २०७२ को भूकम्पबाट क्षेती भएका खानेपानीका पुर्वाधारको पुनर्निनिर्माणको कार्य सम्पन्न गर्ने ।	४. २०७२ को भूकम्पबाट क्षेती भएका खानेपानीका पुर्वाधारको पुनर्निनिर्माणको कार्य सम्पन्न गर्ने ।

ग. भीमेश्वर नगरपालिकाले मेरो शहर सफा शहरको नारा सहितको सहभागिता मुलक फोहोर ब्यवस्थापन पद्दतिलाई प्रवर्द्धन गर्ने सिद्धान्त नगरको नीति तथा कार्यक्रममा समेटेको छ । आधारभूत स्वास्थ्य तथा सरसफाईको अधिकार संविधानतः स्थानीय सरकारलाई रहे अनुसार नगरले आधारभूत सरसफाई तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन ऐन २०७४ जारी गरेको छ । साझेदारीका आधारमा आवश्यक पुर्वाधार तयार गरी ठोस फाहोर ब्यवस्थापन सेवा सहितको सरसफाई केन्द्र निर्माण र सञ्चालनको प्रक्रिया पनि नगरले अघि बढाएको छ । भवन निर्माण अनुमति प्रक्रियाको अंगका रुपमा शौचालय निर्माणको विषय समेटेको छ । जसलाई भूकम्प पुननिर्माणको प्रक्रियासँगै ग्रामिण भेगमा पनि लागु गरिएको छ । समग्र सरसफाई क्षेत्र समेटेको स्थानीय नीति भने बनाउन बाँकी छ ।

सार्वजनिक सरसफाई अन्तर्गत खानेपानीको अन्तरसम्वन्धित क्षेत्रका रुमपा रहेको भाग तथा ठोस फाहोर र दिशाजन्य फाहोर व्यवस्थापनको विशिष्ठ कार्य समेत समावेस गरी नगरपालिकालाई पुर्ण सरसफाईयुक्त नगर वनाउन नीजि क्षेत्रसँगको हाल अघि बढेको साझेदारीको प्रक्रिया तथा सम्भावित साझेदारीका आधार तथा सरसफाईका अन्य पक्ष समेटेर यो दिर्घकालिन नीति, विद्यमान ऐन अनुसारको नियमावली र मापदण्ड बनाउनु पर्ने हुनाले तीनको आवधिक प्राथमिकता तल प्रस्तुत छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष**
१. आधारभूत सरसफाई तथा फोहोर ब्यवस्थापन ऐन कार्यान्वयनका लागि नियमावली लगायत अन्य कानुनी औजार विकास गर्ने ।		१. सार्वजनिक सरसफाई सम्वन्धि नीति तथा कानुन कार्यान्वयनको आवधिक समिक्षा तथा परिमार्जन ।
२. ठोस फाहोर व्यवस्थापन र सरसफाई केन्द्र सञ्चालनका लागि सार्वजनिक निजी साझेदारीको प्रारुप तयार पार्ने ।	२. सरसफाई क्षेत्रमा नीजि साझेदारीको अभ्यासलाई समयानुकुल बनाई निजी क्षेत्रलाई थप जिम्मेवार बनाउदै लैजान विद्यमान कानुनमा आवश्यक सुधार गर्ने ।	
	३. पुर्ण सरसफाईयुक्त नगर बनाउने सन्दर्भमा भएका प्रगतिको वार्षिक समिक्षाको पद्धति विकास गर्ने ।	३. नगरलाई पुर्ण सरसफाईयुक्त नगरको अवस्थामा पुऱ्याउन कमी विश्लेषणका आधारमा आवश्यकता अनुसार अल्पकालिन रणनीति निर्माण र कार्यान्वयन ।

घ. नगरले जिरो वेस्ट (सुन्य फाहोर) को अवधारणा अनुसार फाहोर संकलन र ब्यवस्थानका लागि सरसफाई केन्द्र निर्माण र सञ्चालनका लागि स्थान निर्धारण गरी निजी क्षेत्रसँग साझेदारीको प्रक्रिया अघि बढाएको छ । तर हालसम्म ठोस फाहोर व्यवस्थापनको लागि आवश्यक पुर्वाधार र व्यवस्थित सेवा शुरु भएको छैन ।

नगरका सवैजसो घरमा शौचालयको ब्यवस्था भएपनि २०७५ को तथ्यांकले केहि घरमा शौचालय निर्माण बाँकी रहेको देखिएको त्यसलाई पुरा गर्ने र उपयुक्त मापदण्ड सहितको पक्की शौचालयको उपलब्धता सवै घरमा सुनिश्चित गर्न थप कार्य गर्नुपर्ने आवश्यकता छ । आफ्नै शौचालय ब्यवस्थापन नभएका परिवार रहने विन्दु तलको नक्शामा देखाइएको छ । नगरमा ढल ब्यवस्थापवन वा दिशाजन्नय फाहोर व्यवस्थापनको पुर्वाधार र सेवा व्यवस्थापन हुन बाँकी रहेको छ ।

सन्दर्भमा ठोस फाहोर व्यवस्थापन र दिशाजन्य फाहोर व्यवस्थापन सम्वन्धि प्राथमिकता तल प्रस्तुत छ ।

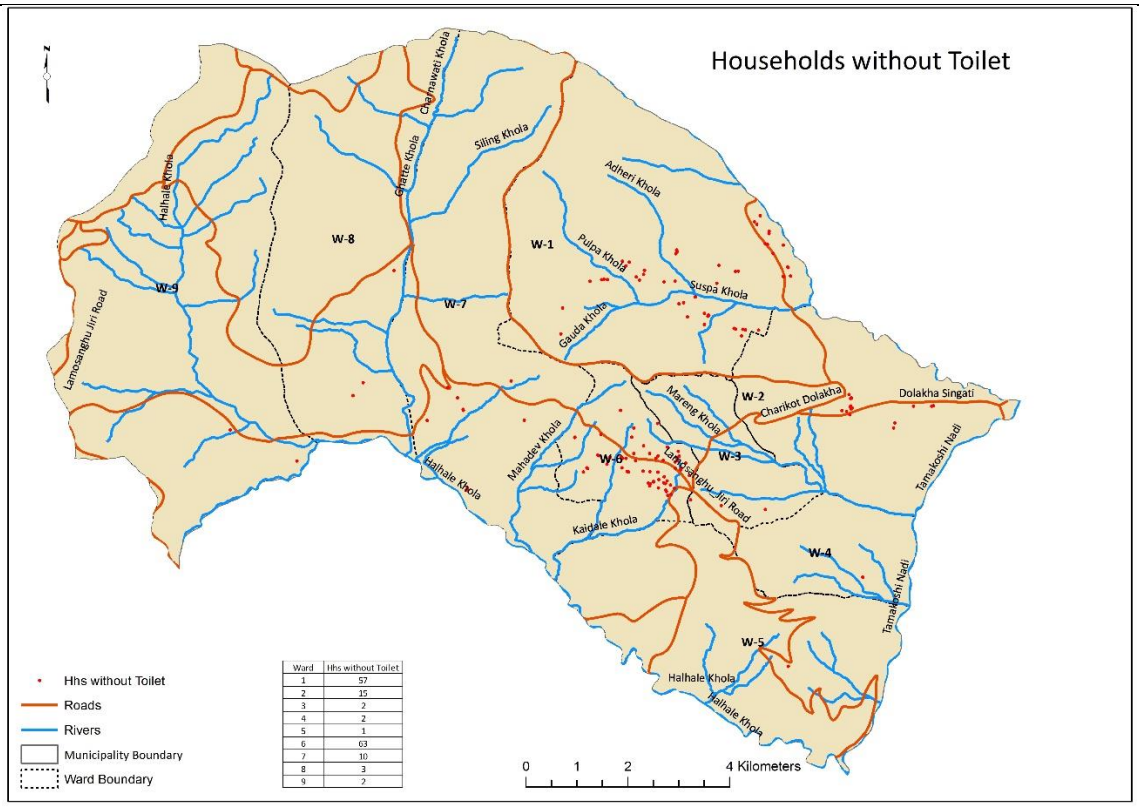

Ward	Hhs without Toilet
1	57
2	15
3	2
4	2
5	1
6	63
7	10
8	3
9	2

मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**
१. ठोस फाहोर संकलन र व्यवस्थापनका लागि व्यवस्थित सरसफाई केन्द्र सञ्चालन मा ल्याउने र आवश्यक सवै संरचना निर्माणको कार्य सम्पन्न गर्ने ।	१. ठोस फाहोर संकलन र व्यवस्थापनका लागि व्यवस्थित सरसफाई केन्द्र सञ्चालन मा ल्याउने र आवश्यक सवै संरचना निर्माणको कार्य सम्पन्न गर्ने ।	१. ठोस फाहोर संकलन र व्यवस्थापनका लागि व्यवस्थित सरसफाई केन्द्र सञ्चालन मा ल्याउने र आवश्यक सवै संरचना निर्माणको कार्य सम्पन्न गर्ने ।
२. चरिकोट केन्द्रित गरी सार्वजनिक ढल निर्माणको कार्य पुरा गरी सञ्चालनमा ल्याउने । शौचालयको फाहोर प्रशोधन तथा व्यवस्थापन प्रणाली निर्माण र सञ्चालन गर्ने ।	२. चरिकोट केन्द्रित गरी सार्वजनिक ढल निर्माणको कार्य पुरा गरी सञ्चालनमा ल्याउने । शौचालयको फाहोर प्रशोधन तथा व्यवस्थापन प्रणाली निर्माण र सञ्चालन गर्ने ।	२. चरिकोट केन्द्रित गरी सार्वजनिक ढल निर्माणको कार्य पुरा गरी सञ्चालनमा ल्याउने । शौचालयको फाहोर प्रशोधन तथा व्यवस्थापन प्रणाली निर्माण र सञ्चालन गर्ने ।
३. कच्ची शौचालयलाई प्लस शौचालयले विस्थापित गर्न प्रवर्द्धनात्मक र सहयोगात्मक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	३. कच्ची शौचालयलाई प्लस शौचालयले विस्थापित गर्न प्रवर्द्धनात्मक र सहयोगात्मक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	३. कच्ची शौचालयलाई प्लस शौचालयले विस्थापित गर्न प्रवर्द्धनात्मक र सहयोगात्मक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
४. सामुदायिक संस्थाबाट व्यवस्थापन हुने सुनिश्चताका आधारमा चरिकोट र दोलखा बजार बजार तथा बढि जमघट हुने स्थान, बस विसौनी तथा पार्क तथा पर्यटकीय स्थल मध्येमा ३ देखि ५	४. सामुदायिक संस्थाबाट व्यवस्थापन हुने सुनिश्चताका आधारमा चरिकोट र दोलखा बजार बजार तथा बढि जमघट हुने स्थान, बस विसौनी तथा पार्क तथा पर्यटकीय स्थल मध्येमा ३ देखि ५	४. सामुदायिक संस्थाबाट व्यवस्थापन हुने सुनिश्चताका आधारमा चरिकोट र दोलखा बजार बजार तथा बढि जमघट हुने स्थान, बस विसौनी तथा पार्क तथा पर्यटकीय स्थल मध्येमा ३ देखि ५

ओटा सार्वजनिक शौचालयको व्यवस्था गर्ने ।	ओटा सार्वजनिक शौचालयको व्यवस्था गर्ने ।	ओटा सार्वजनिक शौचालयको व्यवस्था गर्ने ।
ङ. कृषिलाई आर्थिक विकासको प्रमूख क्षेत्रका रुपमा लिई समृद्धि हाँसील गर्ने सोच बनाएको यस नगरपालिकामा स्थानीय कृषकले निर्माण गरेका वृहत परम्परागत नहर तथा मझौला तथा साना कुला रहेकोमा सिंचाई कुलो निर्माण, सञ्चलन र व्यवस्थापनमा नगरको भूमिका क्रमशः बढिरहेको छ । नगरले समग्र नगरको भू उपयोग योजना निर्माणसँगै सिंचाई सुविधा व्यवस्थापनलाई थप वैज्ञानिक बनाउनुपर्ने अवस्था छ । एकल अधिकारका रुपमा स्थानीय तहले पाएको संवैधानिक अधिकार कर्यान्वयन गर्न सवै किसिमका सिंचाईका पुर्वाधार निर्माण र सेवा व्यवस्थापन गर्न सिंचाई नीति बनाउनु पर्ने भएकोले कृषि नीतिको अंगका रुपमा सिंचाई नीति निर्माण तथा समयवद्ध रुपमा कार्यान्वयनको समिक्षा तथा परिमार्जन र संशोधनको कार्य आवधिक तालिका सहित प्रस्तुत छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष**
१. कृषि नीतिको अभिन्न अंगका रुपमा नगरको सिंचाई नीति बनाउने ।	१. सिंचाईलाई भू उपयोग नीति तथा कृषि पकेट क्षेत्र लक्षित बनाउने गरी नीति र कार्ययोजनामा आवश्यक परिमार्जन ।	१. सिंचाई सम्वन्धि नीति कार्यान्वयनको आवधिक समिक्षा तथा आवश्यक परिमार्जन
२. सिंचाईका पुर्वाधार संचालन तथा व्यवस्थापना सम्वन्धि कृषक समुहलाई जिम्मेवार बनाउने गरी सिंचाई सेवा निर्देशिका बनाउने ।	२. सिंचाई सेवा निर्देशिका तथा अन्य कानुनी औजार विकास गरी नगरपालिका भित्रका सवै सिंचाई आयोजनाको व्यवस्थापनलाई उपभोक्ता मार्फत हुने व्यवस्था गर्ने ।	२. सिंचाई निर्देशिका र संवन्धित कानुनी प्रावधान कार्यान्वयनको समिक्षा र अवश्यक परिमार्जन ।
३. सिंचाई प्रयोजनमा उपयोग हुने पानीको स्रोत सम्वन्धि विषलाई मुहान तथा पानीका स्रोत व्यवस्थापन सम्वन्धि स्थानीय कानुनको अंग बनाउने ।		
च. यस नगरमा माथिल्लो भेगमा ठाडो खोलाहरू तथा पुर्वमा दोल्ती, दक्षिणमा तामाकोशी र पश्चिममा चर्नावती नदी रहनु तथा सिंचाई सुविधा उपलब्ध भएमा तरकारी, अन्नवाली र फलफुल उत्पादनको संभाव्यता भएका फाँटहरू रहेका छन् । विभिन्न पानीका स्रोतबाट सिंचाईका मझौला र साना आयोजना संचालनमा रहेका छन् । जसमध्ये पुलाखोला भुईमाल ओखरखेत सिचाईं आयोजना र थांग्ने खोला पोखरी सिचाईं आयोजना (वडा नं १), ढाँडेगैरी तीनसल्ली विरुवा सिचाईं पोखरी (वडा नं ५), गलगले बोचें सिचाईं आयोजना (वडा नं ८) केहि उदाहरण हुन् । कृषि कार्यमा प्राथमिकताको कमी, अन्य पुर्वाधार निर्माणका क्रममका सिंचाईका पुर्वाधारमा भएको क्षेती जस्ता कारणले सिंचाई कतिपय पुर्वाधार प्रयोग विहिन वा संचालनमा नरहेको अवस्था छ । त्यसैले उत्पादन सम्भाव्यताका आधारमा बढि उत्पादन हुने र कृषि कार्यमा उपयोगमा आउने क्षेत्र लक्षित गरी एक भन्दा बढि उत्पादनको सम्भावना समेतका आधारमा निम्नानुसार सिंचाई क्षेत्रलाई प्राथमिकिकरण गरिने छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)**	**अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)**
१. आलु तथा तरकारी खेती, अन्य नगदे वाली र धान, गहुँ जस्ता प्रमूख कृषि वाली उत्पादन बढि हुने क्षेत्र लक्षित बहु उद्देश्यीय नगर गौरवका सिंचाई आयोजनाको प्रस्ताव तयार गरी प्रदेश सरकारमा पेश गर्ने ।	१. आलु तथा तरकारी खेती, अन्य नगदे वाली र धान, गहुँ जस्ता प्रमूख कृषि वाली उत्पादन बढि हुने क्षेत्र लक्षित बहु उद्देश्यीय नगर गौरवका सिंचाई आयोजनाको प्रस्ताव तयार गरी प्रदेश सरकारमा पेश गर्ने ।	१. आलु तथा तरकारी खेती, अन्य नगदे वाली र धान, गहुँ जस्ता प्रमूख कृषि वाली उत्पादन बढि हुने क्षेत्र लक्षित बहु उद्देश्यीय नगर गौरवका सिंचाई आयोजनाको प्रस्ताव तयार गरी प्रदेश सरकारमा पेश गर्ने ।
२. हाल सञ्चालनमा रहेका पक्की तथा परम्परागत कुलाको अवस्था सम्वन्धि विवरण तयार गरी मध्यम स्तरका कुलो सुधार तथा स्तरोन्नतीको प्राथमिकता निर्धारण गरी कार्यान्वयन शुरु गर्ने ।	२. हाल सञ्चालनमा रहेका पक्की तथा परम्परागत कुलाको अवस्था सम्वन्धि विवरण तयार गरी मध्यम स्तरका कुलो सुधार तथा स्तरोन्नतीको प्राथमिकता निर्धारण गरी कार्यान्वयन शुरु गर्ने ।	२. हाल सञ्चालनमा रहेका पक्की तथा परम्परागत कुलाको अवस्था सम्वन्धि विवरण तयार गरी मध्यम स्तरका कुलो सुधार तथा स्तरोन्नतीको प्राथमिकता निर्धारण गरी कार्यान्वयन शुरु गर्ने ।

३. उत्पादनको प्रकृति तथा सम्भावनाका आधारमा बर्खेपानी संकलन, थोपा सिंचाई, पोखरी निर्माण वा सुधार जस्ता योजनाको सुची तयार पार्ने ।	३. उत्पादनको प्रकृति तथा सम्भावनाका आधारमा बर्खेपानी संकलन, थोपा सिंचाई, पोखरी निर्माण वा सुधार जस्ता योजनाको सुची तयार पार्ने ।	३. उत्पादनको प्रकृति तथा सम्भावनाका आधारमा बर्खेपानी संकलन, थोपा सिंचाई, पोखरी निर्माण वा सुधार जस्ता योजनाको सुची तयार पार्ने ।
छ. संविधानतः दुर सञ्चार सम्वन्धि अधिकार संविधान अनुसार स्थानीय तहलाई नभए पनि रेडियो सञ्चालन सम्वन्धि अधिकार तथा स्थानीय सेवा व्यवस्थापन सम्वन्धि अधिकार तथा र संविधानले एकल अधिकारका रुपमा दिएको एफ एम रेडियो सञ्चालन सम्वन्धि अधिकार तथा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले यी क्षेत्रको भूमिका सम्वन्धमा गरेको स्पष्टताका आधारमा सञ्चार सम्वन्धि नीतिगत तथा कानुनी प्रवन्ध गरेको छैन । यस पृष्ठभूमिमा सूचना तथा सञ्चार सम्वन्धि निम्न नीतिगत कार्यतालिका वनाएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष**
१. रेडियो लगायत स्थानीय सञ्चार माध्यम सञ्चालन, इन्टरनेट सेवा व्यवस्थापन लगायत सूचना तथा सञ्चार सम्वन्धि स्थानीय कानुन तर्जुमा गर्ने ।	१. सञ्चार सम्वन्धि स्थानीय कानुन कार्यान्वनका आवश्यक औजार विकास गर्ने ।	१. सूचना तथा सञ्चार सम्वन्धि नीति तथा कानुन कार्यान्वयनको आवधिक समिक्षा तथा परिमार्जन ।
	२. नगरलाई सूचना प्रविधि मैत्री नगर निर्माणका लागि विभिन्न पक्षका भूमिकामा स्पष्टता ल्याउने ।	

ज. भीमेश्वर नगरपालिकामा ४ ओटा एफएम रेडियो, १ दैनिक लगाएत विभिन्न पत्रपत्रिका एवं अनलाइन सञ्चार माध्यमबाट सूचना तथा सञ्चार सेवा उपलब्ध भइरहेको छ । इन्टरनेट सेवा विस्तारको क्रममा रहेको छ भने टेलिफोन सेवाको पहुँच राम्रो रहेको छ । तथापि टेलिफोन नेटवर्क राम्रो नहुने समस्या, ल्याण्डलाइन फोन विस्तारको सिमितता तथा सूचना प्रविधिमा आधारित सेवा प्रवाह बढाउने गरी इन्टरनेट सेवाको विस्तार नभएको जस्ता समस्या यो क्षेत्रमा रहेका छन् । मोबाइल फोनको प्रयोग परिवारमा एक भन्दा बढिले गरिरहेको भएपनि २०७५ को तथ्यांक अनुसार करिव १८ प्रतिशत परिवारले मोबाइल फोन प्रयोग नगरेको देखिन्छ । जसलाई तलको नक्शामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

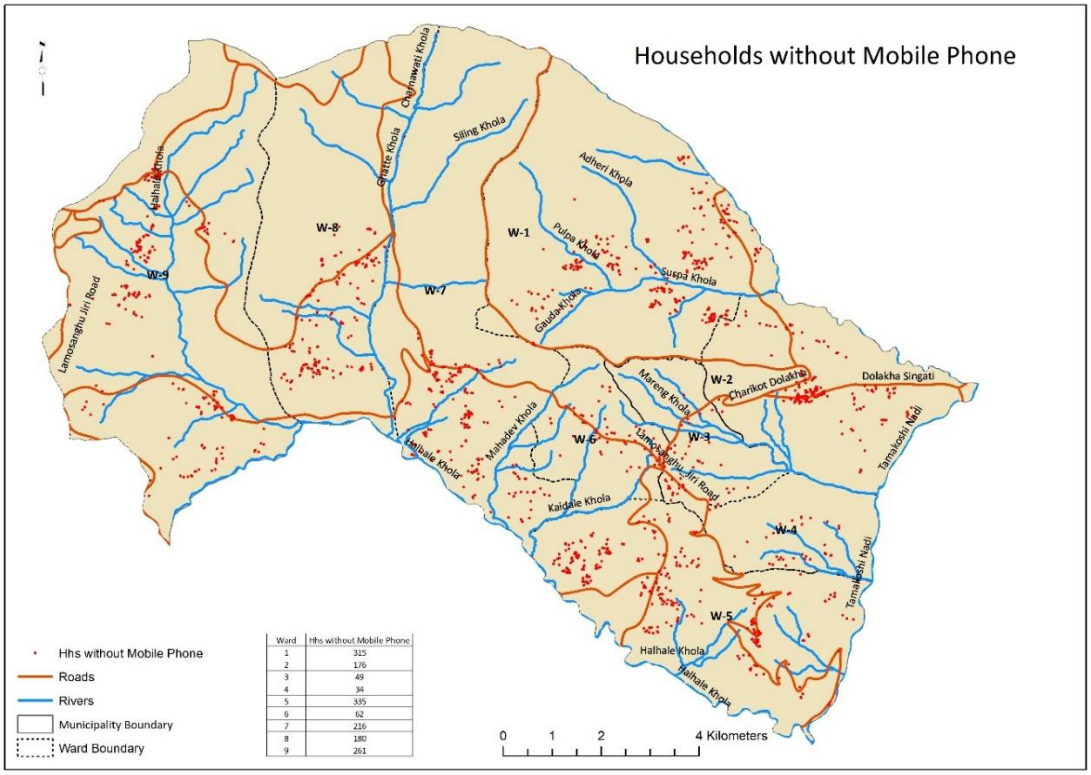

Ward	Hhs without Mobile Phone
1	315
2	176
3	49
4	34
5	335
6	62
7	216
8	180
9	261

नक्शा : ४/५.३.४ : मोबाइल फोन नभएका परिवार

यसलाई दृष्टिगत गरी नगरलाई सूचना प्रविधि मैत्री वनाउन, दुर सञ्चार सेवालाई नगर मापदण्ड अनुकल बनाउन सूचना र सञ्चारको सेवालाई थप पहुँचयोग्य बनाउन संघीय सरकारको अधिकार अन्तर्गत रहेको दुरसञ्चार सेवाको क्षेत्राधिकारमा असर नगर्ने गरी यो क्षेत्रको प्राथमिकता निम्नानुसार तय गरिएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. नेपाल टेलिकम तथा अन्य सेवा प्रदायसँगको समन्वयमा टेलीफोनको नेटवर्क राम्रो नभएको क्षेत्रमा टावरहरू थप गर्नका लागि अवश्यक समन्वय गर्ने । १. इन्टरनेट सेवा प्रदायकसँगको समन्वयमा कम्तिमा सवै सार्वजनिक सेवा प्रदायक निकाय र माध्यमिक विद्यालय र सामुदायिक भवनसम्म इन्टरनेट सेवा पुऱ्याउने ।	१. टेलीकमसँगको समन्वयमा ल्याण्डलाइन टेलीफोन सेवा सवै वडासम्म विस्तार गर्ने । २. सवै विद्यालय, स्वास्थ्य संस्था तथा सामुदायिक सेवा प्रदायकका भवन, पर्यटकीय स्थल तथा पार्क एवं शहरी सेवा केन्द्रमा इन्टरनेट विस्तार सुनिश्चित गर्ने ।	३. निजी क्षेत्रसँगको समन्वयमा नगरबाट उपलब्ध हुने सिफारिस, नक्शा स्वीकृतिको आवदन सेवा तथा राजश्व भुक्तानी समुदाय वा घरबाटै हुनसक्ने गरी इन्टरनेट सेवा विस्तार गर्ने ।
झ. वैकल्पिक उर्जा सम्वन्धि अधिकार र एक मेघावाट सम्मको साना जलविद्युत सम्वन्धि अधिकार संविधनतः स्थानीय सरकारसँग रहेको छ । विद्युत सेवा सम्वन्धि अधिकार संघ प्रदेश र स्थानीय तहको साझा अधिकारका रुपमा रहेकोले नगरपालिकाको अधिकार क्षेत्रको निर्क्योल हुन वाँकी छ । त्यसैले एक मेगावाट सम्मको जलविद्युत आयोजना सम्वन्धि अधिकारको उपयोग लाई कानुनी रुपमा व्यवस्थित गर्ने, तथा तार, पोल वा विद्युत वितरणमा देखिएका समस्या समाधानका लागि नगरपालिकाले सम्वोधन गर्नुपर्ने जलविद्युत सम्वन्धि सेवाका सन्दर्भमा आफ्नो भूमिकामा स्पष्टता ल्याउनु आवश्यक रहेको महशुष गरी सो कार्यलाई अल्पकालिन कार्यका रुपमा समेटिएको छ । अन्य सान्दर्भिक विषयलाई आवधिक प्राथमिकतामा राखिएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. मुख्य आवश्कताका स्थानमा विद्युत प्राधिकरणसँगको समन्वयमा विजुलीको तार, पोल, ट्रान्स्फर्मर परिवर्तन गर्ने ।		
२. विद्युत सेवा सेवा प्रवाह र चुहावट नियन्त्रण लगायतमा नगरको भूमिका स्पष्ट बनाउने ।		
३. एक मेगावाट सम्मको जलविद्युत उत्पादन गर्न चाहने फर्म वा कम्पनीलाई अनुमति दिने प्रक्रिया निर्धारण गर्ने ।	३. स्थानीय कानुन मार्फत स्थानीय नदि प्रणालीबाट साना जल विद्युत उत्पादन र वितरणको सम्भाव्यता तथा अनुमति प्रकृया व्यवस्थित र संस्थागत गर्ने ।	३. विद्युत सम्वन्धि नीति तथा कानुन कार्यान्वयनको आवधिक समिक्षा तथा परिमार्जन ।
स नगरमा जलविद्युत सेवाको पहुँच नपुगेको परिवार थोरै मात्र रहेको अवस्था छ । २०७५ को तथ्यांक अनुसार यस नगरमा विद्युत सेवा नपुगेका र मिटर जडान हुन बाँकी घरको संख्या र क्षेत्र तलको नक्शामा प्रस्तुत छ ।		

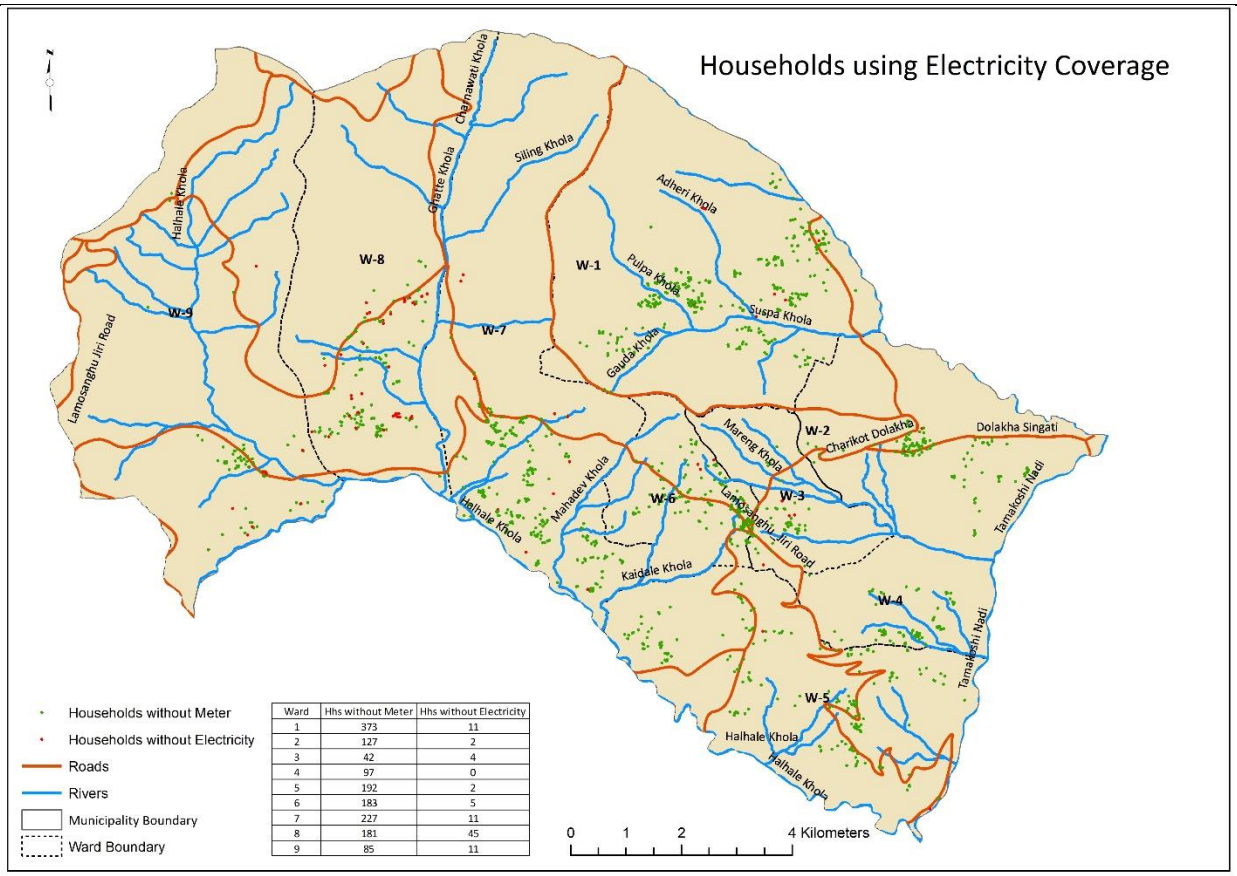

Ward	Hhs without Meter	Hhs without Electricity
1	373	11
2	127	2
3	42	4
4	97	0
5	192	2
6	183	5
7	227	11
8	181	45
9	85	11

नक्शा : ३/५.३.४ : विद्युत सेवा नपुगेका वा मिटर जडान नभएका घरधुरी

यस नगरपालिकामा जलविद्युत सेवाको पहुँचमा ठूलो समस्या नरहेता पनि ग्रामिण क्षेत्रमा विद्युतको थ्री फेज लाइन नहुँदा विद्युतीय उपकरण सञ्चालनमा केहि समस्या रहेको काठका पोल विस्थापन हुन बाँकी रहेको तथा जाखिम हुने गरी पोल तथा तार हरू अवव्यवस्थित रुपमा रहेको लगायतका समस्या अनुभव गरिएको छ । राष्ट्रिय प्रशारण लाइन वाट वितरण हुने विद्युत सेवा व्यवस्थापनमा नगरको भूमिका कम रहने भएपनि विद्युतका पुर्वाधार विकासमा ती समुदायलाई समेट्न नगरपालिका नै भूमिका खेलीरहनु परहेको अवस्था छ भने टान्स्फर्मरमा आउने समस्या, पोलको व्यवस्थापन लगायतमा समेत नगरको सहयोगको अपेक्षा नागरिकले गरेका छन् । राष्ट्रिय स्तर र दोलखा जिल्लामा समेत बाट जलविद्युत उत्पादनमा हुने बृद्धिलाई मध्यनजर गरी बत्ती वाल्ने वाहेक भान्छाको इन्धनको प्रमूख स्रोत विद्युत हुने गरी पुर्वाधार विकास र विद्युत उपयोग बढाउनु पनि नगरको प्राथमिकता हो । यी विषयलाई दृष्टिगत गरी विद्युत क्षेत्रका आवधिक प्राथमिकता निम्नानुसार तय गरिएको छ ।

१. विद्युत प्राधिकरणको समन्वयमा सवै काठका पोललाई सिमेन्ट वा फलामे पोलले विस्थापित गरिसक्ने ।	१. विद्युत प्राधिकरणसँगको समन्वय र सहयोगमा सवै बजार क्षेत्र तथा लिफ्ट सिंचाई आयोजना सञ्चालन हुने क्षेत्र तथा विद्युतीय उर्जाम आधारित उद्योग वा कलकारखना शुरु हुन लागेका क्षेत्र सम्मसम्म थ्री फेज लाईन विस्तार गरिसक्ने ।	
२. चरिकोट वाहेक कम्तिमा वडा केन्द्र सम्म थ्री फेज लाइन विस्तार गर्ने ।		
३. विद्युतीय जोखिम रहेका क्षेत्रमा रहेका भौतिक पुर्वाधार तथा रुख वा अन्य अवरोधको उचित व्यवस्थापन गरिसक्ने ।		

४. वैकल्पिक उर्जा प्रवर्द्धन कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिने ।		
	५. साना जलविद्युत उत्पादनको सम्भाव्यता अध्ययन (चरंगे, हाती छहरा आदि) गर्न इच्छुकको आशय पत्रका आधारमा अध्ययन अनुमति र निर्माण अनुमति दिने ।	५. निर्माण सम्भाव्य देखिएका १ मेगावाट सम्मको जलविद्युत उत्पादनका लागि समन्वय गर्ने । ६. सहयोगात्मक र प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रम मार्फत नगरमा दाउरा वा पेट्रोलियमको विकल्पका रुपमा जलविद्युत तथा वैकल्पिक उर्जालाई भान्छाको प्रमुख उर्जाको रुपमा उपयोग हुने अवस्थामा लैजाने ।

ञ. भीमेश्वर नगरपालिकाले स्थानीय भवन निर्माण मापदण्ड कार्यान्वयन गरिरहेको छ । २०७२ को भूकम्प पछि सवै किसिमका भवन निर्माणमा भूकम्पीय शुरक्षाका मापदण्ड पालनालाई अनिवार्य गरिएको छ । संरचनागत मजभुतीका मापदण्ड (भवन संहिता) सवै किसिमका भवनमा समान रुपमा लागु हुने भएता पनि विभिन्न किसिमका भवनको कोठाको आकार, अपांता भएका व्यक्ति तथा वालवालिका लगाएतको पहुँच तथा भूकम्प वाहेकको जोखिम न्यूनिकरणका मापदण्ड समेत समेटी विपद्को समयका लागि बनाइने सामुहिक बसोवासको शुरक्षित भवन, विभिन्न सेवा प्रदायकका भवन तथा पुस्तकालयका लागि भवन निर्माणको मापदण्ड बनाउनु पर्ने आवश्यकता महशुष गरी त्यसको प्राथमिकता तल प्रस्तुत छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
नगरपालिका भित्रका कार्यालय तथा सामुदायिक भवनका पुर्वाधारको न्यूनतम मापदण्ड तयार गर्ने ।	सामुदायिक भवन तथा पुस्तकालयको मापदण्ड कार्यान्वयनको समिक्षा गर्ने । र कमी देखिएमा कमी पुर्तीका प्रावधान बनाउने ।	सामुदायिक र सार्वजनिक भवनलाई समग्र भवन निर्माण मापदण्डको अंग बनाउने ।

ट. आ.व. २०७६/७७ को मध्यावधि सम्मा नगरमा ९ मध्ये एउटा मात्र वडा कार्यालयको आफ्नो भवन रहेको छ । त्यसैले सवै वडाको आफ्नै भवन बनाउनु मुख्य प्राथमिकता रहेको छ । विभिन्न उद्देश्यले समुदाय स्तरबाट निर्माण भएका केहि सामुदायिक भवन नगरभित्र रहेता पनि नगर र तथा वडा स्तरमा विभिन्न आवश्यकताका उद्देश्यमुलक भवन निर्माण हुनपर्ने जनचाहना पुर्तिमा पनि नगरले ध्यान दिनुपर्ने आवश्यकता छ । नगर केन्द्रमा एउटा सामुदायिक पुस्तकालय रहेको भएपनि विद्यलय र क्याम्पस वाहेक सामुदायिक पुस्तकालय खासै छैनन् । त्यसैले सवै वडामा कम्तिमा एउटा व्यवस्थित पुस्तकालय निर्माण र सञ्चालन गर्ने तथा सामुदायिक भवनहरूको पुर्वाधार विकास लगायतका आवधिक प्राथमिकता निम्नानुसार तय गरिएको छ

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)**	**अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)**
१. नगरपालिकाको कार्यालयको न्यूनतम भौतिक पुर्वाधार तयारी गर्ने तथा तथा ३ वटा वडाको भवन निर्माणको कार्य सम्पन्न गर्ने र ५ वडा कार्यालयको आफ्नै भवन निर्माण शुरु गरिसक्ने ।	१. नगरपालिकाको कार्यालयको न्यूनतम भौतिक पुर्वाधार तयारी गर्ने तथा तथा ३ वटा वडाको भवन निर्माणको कार्य सम्पन्न गर्ने र ५ वडा कार्यालयको आफ्नै भवन निर्माण शुरु गरिसक्ने ।	१. नगरपालिकाको कार्यालयको न्यूनतम भौतिक पुर्वाधार तयारी गर्ने तथा तथा ३ वटा वडाको भवन निर्माणको कार्य सम्पन्न गर्ने र ५ वडा कार्यालयको आफ्नै भवन निर्माण शुरु गरिसक्ने ।

ठ. नगरपालिकाले उपभोक्ता समिति मार्फत कार्यान्वयन गर्ने सार्वजनिक निर्माणका कार्यलाई सहभागितामुलक बनाउने अभ्यास गरिरहेको छ तर उपभोक्ता समिति मार्फत वा अन्य तवरले निर्माण हुने पुर्वाधारका कार्यलाई व्यवस्थित र सहभागितामुलक बनाउन स्थानीय कानुन तर्जुमाको कार्य भने पुरा हुन बाँकी छ । त्यसैगरी नगर स्तरका पुर्वाधार विकासका कार्यक्रमको वातावरणीय प्रभाव मुल्यांकनको विधि निर्धारणको कार्य पनि प्राथमिकतामा छ ।

सार्वजनिक निर्माणका योजना तर्जुमा, कार्यान्वनको अनुगमन तथा मुल्यांकन एवं सवै उपभोक्ता वा निर्माण व्यवसायी वा अमानतमा हुने निर्माणका सवै प्रक्रियामा नागरिक अनुगमन तथा निगरानी सुनिश्चित गर्न थप कानुनी व्यवस्था गर्नुपर्ने महशुष गरिएको छ ।

सार्वजनिक निर्माणका कार्य गर्दा त्यसको वातावरणीय प्रभाव विश्लेषण अपरिहार्य हुन्छ तर सवै आयोजनाको वैज्ञानिक तवरले वातावरणीय प्रभाव मुल्यांकन गर्नु लागत र समयका आधारमा व्यवहारिक नहुने हुनाले आयोजनाको लागत र प्रकृति अनुसार वातावरणीय प्रभाव मुल्यांकनको विधि र स्तरमा विविधिकरण गर्नुपर्ने आवश्यकता पनि देखिएको छ। यस पृष्ठभूमिमा निम्न नीतिगत कार्यसुचीको प्राथमिकिकरण गरिएको छ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. सवै किसिमका कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन र निगरानीमा नागरिक सहभागिता र समावेशीकरण सुनिश्चित गर्ने गरी कानुन निर्माण वा मौजुदा कानुनमा आवश्यक सुधार गर्ने।	१. स्थानीय विकास योजना व्यवस्थापन सम्वन्धि कानुन कार्यान्वयनको समिक्षा गर्ने र कार्यान्वयनको थप रणनीति निर्माण गर्ने।	१. स्थानीय विकास योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयनको अभ्यासलाई सहभागितामुलक र जवाफदेहि बनाउन तय गरिएका कानुनी प्रावधान कार्यान्वयनको लेखाजोखा गर्ने।
२. खानेपानी, सिंचाई तथा सरसफाईका निश्चित रकम भन्दा माथिका आयोजना कार्यान्वन गर्नु अघि वातावरणीय प्रभाव मुल्याकंन गर्ने सम्वन्धि निर्देशिका बनाउने।	२. वातारणीय प्रभाव मुल्यांकन निर्देशिका वा कार्यविधि कार्यान्वयनका लागि आवश्यक फारम, चेकलिष्ट आदि तयार गरी कार्यान्वयन शुरु गर्ने।	२. वातावरणीय प्रभाव मुल्यांकन, सम्भाव्यता अध्ययन जस्ता विधिहरू आवश्यक परिमार्जन सहित कार्यान्वयनलाई निरन्तरता दिने।
ङ. यस नगरपालिकामा आ.व. २०७५/७६ मा ३ जना इन्जिनियर र ३ जना सव इन्जीनियर सहितको प्राविधिक कर्मचारीबाट सवै किसिमका पुर्वाधार निर्माणको सहजिकरण, अनुगमन र सुपरिवेक्षणको कार्य भइरहेको छ। खानेपानी तथा सरसफाईका कार्यमा समन्वय र सवैका कामका विचमा सामञ्जस्यता ल्याउन नगर र वडामा खानेपानी, सरसफाई तथा स्वच्छता समन्वय समिति पनि रहेका छन्। समन्वय समितिलाई थप क्रियाशिल गराउने तथा प्राविधिक सहयोग बढाउनुपर्ने आवश्यकता छ। स्थानीय प्राविधिक शिक्षलयबाट उत्पादन हुने प्राविधिक जनशक्ति पनि स्वंसेवी रुपमा नगरका लागि उपलब्ध हुने अवस्था छ भने समुदायमा रहेका दक्ष मिस्त्रीबाट पनि न्यूनतम सुपरिवेक्षणमा सार्वजनिक निर्माणका कामको गुणस्तरीयता कायाम गर्न सकिने अवस्था छ। तथापि सिमित प्राविधिक जनशक्ति मात्र नगरमा उपलब्ध हुँदा सवै किसिमका पुर्वाधार निर्माणको सवै प्रक्रियामा उचित सहयोग र अनुगमनका लागि जनशक्ति अपर्याप्त हुने गरेको अनुभव छ भने भित्र विशष्टिकृत अनुभव र जिम्मेवारी सहितका प्राविधिकको व्यवस्थापन हुन नसक्दा यो क्षेत्रको प्राविधिक सहयोगमा सिमितता रहेका छन्। यस पृष्ठभूमिका यो क्षेत्रको संगठनात्मक स्वरुप निर्धारण र क्षमता विकासका प्राथमिकतालाई निम्नासार प्रस्तुत गरिएको छ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. संगठन व्यवस्थापन सर्वेक्षणको सुझावका आधारमा आवश्यक परिमार्जन हुने गरी प्राविधिक शाखामा निर्धारित संगठन संरचना अनुसार रिक्त प्राविधिक पदपुर्ति गरी भवन र यातायात वाहेक खानेपानी, सिंचाई तथा सरसफाईका पुर्वाधार जन्य कार्यको प्राविधिक नेतृत्व गर्ने फोकल पर्शन तोक्ने।	१. प्राविधिक, जिआइएस र प्रशासकीय कर्मचारी सहितको खानेपानी तथा सरसफाई इकाई गठन गरी खानेपानी, सरसफाई र स्वच्छता प्रवर्द्धनका कार्यलाई एउटै इकाई मार्फत कार्यान्वयन र सुपरिवेक्षण हुने वातावरण बनाउने। शाखाको न्यूनतम जिम्मेवारी र कार्यसम्पादन सुचक निर्धारण गर्ने।	१. खानेपानी, सरसफाई र स्वच्छता शाखा तथा सम्वन्धित इकाईलाई शहरी विकास विभाग (वा महाशाखा) को अंगको रुपमा विकास गर्ने।
२. नगरको प्राविधिक शाखालाई सरसफाई शाखाको प्रशासनीक र समन्वयात्मक सहयोग		

रहने गरी कार्यात्मक सम्वन्ध स्थापना गर्ने ।		
३. नगर र वडा स्तरको खानेपानी, सरसफाई र स्वच्छता सम न्वय समितिलाई क्रियाशिल गराउने ।	३. प्राविधिक इकाईलाई खानेपानी, सरसफाई र स्व च्छता समन्वय समितिको सचिवालय को रुपमा विकास गर्ने ।	३. वडा स्तरमा खानेपानी तथा सरसफाई हेर्ने न्यूनतम कर्मचारीको व्यवस्थापन गर्ने र नगरका शाखा र इकाईलाई अनुगमन र सुपरिवेक्षणको भूमिकामा केन्द्रीत गर्दै लैजाने ।
४. खानेपानी तथा सरसफाई क्षेत्रको जिम्मेवारी लिएका कर्मचारी, समन्वय समिति तथा सामाजिक विकास समितिका विचमा समन्वय वैठक र वार्षिक रुपमा क्षमता विकास कार्यक्रम गर्ने ।	४. सिंचाईका कार्यक्रम हेर्न प्राविधिक शाखा अन्तर्गत एकजना जिम्मेवार इन्जीनियर तोक्ने ।	
	५.खानेपानी, सरसफाई र सार्वजनिक निर्माणका अन्य पुर्वाधार हेर्ने इकाईलाई पुर्वाधारयुक्त बनाउने ।	
	६. वडा र समुदाय स्तरमा पानीको नियमित जाँच र सुद्धिकरण गर्नसक्ने गरी उपकरण र जिम्मेवारी निर्धारण गर्ने ।	

तालिका ५.४.४ : सार्वजनिक निर्माण सेवाका परिमाणात्मक लक्ष्य

सुचक	आधार बर्ष २०७६/७७	२०७८/७९	२०८३/८४	२०९५/९६
धारा पाइपको पहुँच पुगेको परिवार (%)	९५.	९७	१००	१००
घरधुरीमा धारा जडान भएको परिवार (%)	२९	४०	८०	९५

व्यवस्थित सेप्टीक ट्यांक सहितको शौचालय भएको परिवार (%)	८९.७४	९५	१००	१००
शैचालयको फाहोर व्यवस्थापनका लागि ढल वा दिशाजन्य फाहोर व्यवस्थापन सेवाको पहुँचमा रहेको परिवार (%)	०	०	३०	८०
व्यवस्थित लैंगिक मैत्री सार्वजनिक शौचालय संख्या		५	७	१०
ठोस फाहोर संकलन सेवाको पहुँच घरमा नै उपलब्ध भएका परिवार (%)	१२.९३	१५	४०	६०
नगर मापदण्ड अनुसार घर कम्पाउण्ड भित्र धारा जडान सहित शुरक्षित र पर्याप्त पानीको पहुँचमा रहेको जनसंख्या (%)	२९.८३	५०	७०	९०
सार्वजनिक पुस्तकालयको पहुँचमा भएको जनसंख्या (%)			५०	८०
आफ्ना वडा कार्यालय भवन	१	४	९	
मेवाइल डाटा वाहेकको इन्टरनेट सेवा प्रयोग कर्ता परिवार (प्रतिशत)	१२.५०	२०	५०	७५

५.५. वन, वातावरण र विपद् व्यवस्थापन

यो खण्डमा भीमेश्वर नगरपालिकाको प्राकृतिक स्रोत, वातावरण, विपद् तथा आपतालिन व्यवस्थापन नीति तथा प्राथमिकता समेटिएको छ । बन लगायत स्थानीय प्राकृतिक स्रोतको उपलब्धता र उपयोग एवं सबै किसमिका प्रकोप, विपद् तथा आपतकालिन प्रतिकार्यमा नगरको भूमिकालाई पनि यो क्षेत्रमा समेट्ने प्रयास गरिएको छ ।

क. प्राकृतिक स्रोत

परिचय

दोलखा जिल्लाको १३२.५ वर्ग कि. मि. फैलिएको भीमेश्वर नगरपालिका प्राकृतिक एवं पर्यटकीय दृष्टिकोणले एकदमै परिचित र महत्वपूर्ण नगरपालिका हो । भीमेश्वर नगरपालिका जलस्रोत, वन सम्पदा एवं जैविक विविधताले पनि सुसम्पन्न रहेको नगर हो । यस नगरपालिका क्षेत्रमा होचो नदि तटीय भू-भागदेखि उच्च हिमाली भू-भागसम्म रहेको हुँदा यहाँ पाइने वनस्पतिहरूमा ठूलो विषमता पाईन्छ। साथै यस नगरपालिकाको तामाकोसी नदिको किनार तथा चर्नावति खोला र तामाकोसीको दोभानसमुन्द्री सतहबाट ७०० मिटरदेखि गणेश थुम्की ३५०० मिटर सम्ममा विभिन्न किसिमका हावापानी, वन वनस्पति पाईन्छ । यहाँ ७७.८ वर्ग कि.मि (७७८० हेक्टर) अर्थात वनजँगलले कुल भु-भागको ५८ प्रतिशत ओगटेको छ । भीमेश्वर नगरपालिकामा ६८ वटा सामुदायिक वनहरू रहेका छन् । सामुदायिक वनले यस नगरपालिकामा ५८२८.८६. हेक्टर क्षेत्रफल ओगटेको छ ।

भीमेश्वर नगरपालिकाको माथिल्लो उच्च हिमाली क्षेत्रको वनमा पाइने प्रमुख वनस्पतिका प्रजातिहरूमा भोजपत्र, तासिपत्र, ठिगुरेसल्ला, धुपि, खर्सु, फलाँठ, बंशेट, लालिगुराँस, लौठसल्ला, बाँझ, लेकचाँप, अगेरी, तथा निगालो, जटामसि, बिषफेज, चिराईतो, बिषजरा, लोक्ता, अर्गेली, अल्लो, वनलसुन, भ्याउ, सुनाखरी, पाखनवेद, ठूलो अेखती, सुगन्धवाल, टिमुर, बोझो, धसिग्रे लगाएतका गैरकाष्ठ वन पैदावार (ल्ँए) पाईन्छ । नगरपालिका क्षेत्रको मध्यक्षेत्रको वनमा उत्तिस, चिलाउने, सउर, पाटेसल्लो, गोव्रेसल्लो, अर्खौलो, चाँप, मुसुरे, कटुस लगायतका मुख्य रुख प्रजाति तथा पाखन वेद, ठूलोओखती, मझिठो, धसिग्रे, कुरिलो, निगालो, सुनाखरी लगाएतका गैरकाष्ठ वन पैदावार पाईन्छ । यसै गरी नगरपालिकाको तल्लो क्षेत्रको तामाकोसी नदी र चरङ्गेखोलाको दोभान विचको वनमा पहाडिसाल, साज, कदम, बोटधगेरो, चिलाउने, मौवा, सिमल, खिर्रो लगाएतको रुख प्रजाति र अमला, कुरिलो, बज्रदन्तिजस्ता गैरकाष्ठवन पैदावार पाईन्छ । साथै यी क्षेत्रभन्दा

अलि माथिका वन क्षेत्रमा खोटेसल्लो, चिलाउने, पाटेसल्लो, मौवा, उत्तिस, सानो फलाँठ, ढालेकटुस, पैयुँ लगाएतका रुख प्रजाति र मझिठो, सुनाखरी, कुरीलो अमला लगाएतका गैरकाष्ठ वन पैदावार पाईन्छ । यस क्षेत्रको जंगली जनावरहरूमा एवं विभिन्न प्रजातिका स्थानीय र आप्रवासी चराचुरुङ्गीहरू पाइन्छन् ।

भीमेश्वर नगरपालिका जलश्रोतमा पनि धनि मान्न सकिन्छ । नगरपालिका भएर विभिन्न नदी एवं खोलाहरू जस्तै चर्नावति खोला र तामाकोशी नदी, मच्याङ्ग खोला, कुथली खोला, छहरा खोला इत्यादि नदीहरू बग्ने गरेको छ । साथै चर्नावति हाइड्रोपावर समेत यस क्षेत्रमा सञ्चालनमा रहेको छ । साथै नवीकरणीय उर्जाको रुपमा सौर्य उर्जाको पनि प्रवल सम्भावना रहेको छ ।

नगरपालिकाको प्राकृतिक सुन्दरता यथावत राख्न नगरपालिकामा विभिन्न हरियाली पार्क तथा उद्यानहरू जस्तै मञ्जुश्री पार्क, वृन्दावन महाङकाल पार्क, इको पार्क, रामजानकी हरियाली पार्क, इन्द्रसिंहदेव पार्क इत्यादि समेत रहेका छन् । यस नगरपालिकामा विशेषत ढुङ्गा, चुनढुङ्गा, फलाम, गिट्टी बालुवा आदि खानी रहेको छ । नगरमा खरि, म्याग्नेसाइट, स्लेट आदि उपलब्ध हुन सक्ने सम्भावना पनि रहेको छ ।

नगरमा प्राकृतिक सम्पदाहरू प्रशस्त भएतापनि यसको उचित संरक्षण एवं उपलब्ध प्राकृतिक स्रोतको सदुपयोग र ब्यवस्थापन गर्न सकिरहेको छैन । नगरका पानीका मुहानहरू सुक्दै गएको छ । बालुवा, गिट्टी जस्ता नदीजन्य पदार्थहरू अमान्य ढंगले उत्खनन भैइरहेको छ । वन डढेलोले गर्दा वन सम्पदामा ह्रास आइरहेको छ । निर्माण कार्यहरू वातावरण संरक्षणमैत्री छैन जसले गर्दा वनजंगल एवं पानीका मुहानहरूमा ह्रास आइरहेको छ ।

तसर्थ भीमेश्वर नगरपालिकाले नगरमा रहेका विविध प्राकृतिक श्रोतहरूको संरक्षण गर्दै स्थानीय श्रोतहरूको अधिकतम प्रयोग गरी उत्पादकत्व बढाउने एवं समुदायलाई पर्यटन व्यवसायमा संलग्न गराई नगरमा पर्याप्त रोजगार सृजना गर्दै वातावरणमैत्री दिगो विकासमा आधारित स्वच्छ, सफा र हरित वातावरणयुक्त पर्यटकीय नगर निर्माण गर्ने उद्देश्य एवं नीतिहरू विकास गरिने छ ।

उद्देश्य १: वन सम्पदाको उत्पादकत्व र उत्पादन बढाई प्रकृतिमा आधारित पर्यटन व्यवसायको विकास गर्नु।

नीति क. सामुदायिक वन, सरकारद्धारा संरक्षित वन एवं निजी वनहरूको उत्पादन वृद्धि हुने गरी वनहरूको व्यवस्थापन योजनाहरू निर्माण गरी प्रभावकारी कार्यान्वयन गरिनेछ ।

नीति ख. नगरमा रहेका वनहरूलाई प्रकृतिमा आधारित पर्यटकीय गनतव्य बनाउँदै पर्यटकहरूको संख्या उल्लेख्य वृद्धि गरिनेछ ।

नीति ग. व्यवसायिकरण हुन सक्ने जडिबुटि एवं गैरकाष्ठ वन पैदावारहरूको सम्भाव्य अध्ययन गरी पकेट क्षेत्र निर्धारण गरी खेति प्रविधिको विकास र विस्तार एवं जडिबुटि प्रशोधन केन्द्रको स्थापना गरिनेछ ।

नीति घ. गैर काष्ठ वनपैदावर एवं जडिबुटिमा आधारित मझौला वा ठूलो उद्योगको स्थापना गरी नगरमा गैरकाष्ठ वन पैदावरको स्वदेशी उत्पादन र आपुर्ति बढाई आयातलाई प्रतिस्थापना गरिनेछ ।

नीति ङ. निर्माण कार्यहरूमा प्राकृतिक सम्पदा संरक्षणमैत्री गरिनेछ ।

नीति च. वन क्षेत्रमा सामुदायिक वन लगायत वन व्यवस्थापन पद्धतिमा लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशिकरण रणनीतिलाई विषेश प्राथमिकतामा राखी संस्थागत गरी यसबाट प्राप्त लाभको न्यायोचित वितरण गर्ने ।

उद्देश्य २: वन, वनस्पति, वन्यजन्तु तथा जैविक विविधताको एकीकृत रुपमा संरक्षण र व्यवस्थापन गर्ने ।

नीति क. वन, चरनक्षेत्र, सिम्सार र जैविक विविधता संरक्षणलाई समेत सम्बोधन हुने गरी दिगो व्यवस्थापन योजना निर्माण र रैथाने तथा संकटासन्न अवस्थामा रहेका प्रजातिको संरक्षण कार्ययोजना बनाई कार्यान्वयन गरिने छ ।

नीति ख. वन्यजन्तु र तिनको बासस्थान तथा दुर्लभ वनस्पतिको संरक्षण र व्यवस्थापनका लागि जैविक स्रोत संरक्षण अभियानलाई प्राथमिकतामा राखिने छ ।

नीति ग. वन नर्सरीहरू स्थापना गरिने छ ।

नीति घ. मानव-वन्यजन्तु द्वण्द न्यूनिकरणका लागि चेतनामूलक कार्यक्रम, उचित क्षतिपुर्तिको व्यवस्था र आवश्यक भौतिक संरचना निर्माण गरिने छ ।

नीति ङ. वनमा संलग्न समुह लगायत अन्य नगरबासीको समेत वनजंगल एवं जैविक विविधता संरक्षण सम्बन्धि चेतनास्तर बढाउँदै आवश्यक तालिम, शिक्षा, सेमिनारहरूको आयोजना गरिने छ ।

च. जैविक विविधता संरक्षण र पर्यटन प्रवद्धनका लागि खुला चिडियाखाना र जैविक विविधता पार्क निर्माण गरि कार्यान्वयन गरिनेछ

उद्देश्य ३: वैकल्पिक/नवीकरणीय उर्जाको विस्तार गरी उर्जा आपुर्ति प्रणालीको महत्वपूर्ण अंशको रुपमा विकास र बहुउपयोग प्रवर्द्धन गर्ने ।

नीति क. लघु तथा साना जलविद्युत, सौर्य उर्जा, जैविक उर्जा जस्ता वैकल्पिक उर्जाको उपयोग, निकास एवं विस्तार गरिनुका साथै उत्पादित उर्जाको उपयोग बढाउन विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।

नीति ख. सौर्य उर्जाको सम्भाव्य अध्ययन गरी स्थलगत तथ्यांक संकलन गरी सौर्य उर्जा प्रणालीको विकास गरिने छ ।

नीति ग. वैकल्पिक उर्जाको व्यवस्था गरी ग्रामिण महिला एवं बालबालिकाहरूको स्वास्थ्यमा सुधार गर्ने ।

नीति घ. कृषि तथा पशुपालन र उद्योगहरूसँग सहकार्यमा सो क्षेत्रबाट उत्पादित जैविक पदार्थ/फोहरको प्रयोग गरी ठूलो क्षमताका बायोग्याँस प्लान्ट स्थापना गरी एल.पि.ग्याँसको प्रयोग न्यूनिकरण गर्नुका साथै बायोस्लरीबाट प्राङ्गारिक मल उत्पादन गरिने छ ।

उद्देश्य ४: नदी प्रणालीमा आधारित एकीकृत जलाधार व्यवस्थापन गर्ने ।

नीति क. नदी प्रणालीको विभिन्न तहको समन्वयमा एकीकृत जलाधार व्यवस्थापन नीति तथा तथा योजना तयार गरी कार्यान्वयन गरिने छ ।

नीति ख. नदीजन्य पदार्थहरू जस्तै ढुंगा, गिट्टी, बालुवाको आंकलन गरी निर्दिष्ट क्षेत्रहरूबाट त्यस्ता वस्तुहरूको उत्खनन्, संकलन, प्रशोधन, ओसार पसार र विक्री वितरणलाई व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाइने छ ।

नीति ग. नदीजन्य पदार्थहरू जस्तै ढुंगा, गिट्टी, बालुवा उत्खनन् प्रक्रियालाई अनिवार्य रुपमा प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण प्रतिवेदनमा उल्लेख भएअनुसारको परिणाममा गर्नका लागि प्रतिवेदन प्रमाणीकरण प्रक्रियालाई पारदर्शी बनाउँने साथै नियमित अनुगमन गरिनेछ ।

घ) जलचरहरूको संरक्षणको लागि आवस्यक नीति निर्माण र कार्यान्वयन गरिनेछ ।

उद्देश्य ५: खानी तथा खनिज पदार्थ उद्योगको लागि प्रभावी र तुलनात्मक लाभका आधारमा विकास गर्ने ।

नीति क. खनिज पदार्थको उत्खनन, प्रशोधन र प्रयोग गर्न आवश्यक कानुन एवं कार्यविधिहरूको विकास गरिने छ ।

नीति ख. सम्बन्धित विश्वविद्यालयका विज्ञ एवं अनुसन्धानकर्ता एवं नीजि क्षेत्रहरूसँग समन्वय गरी नगरमा रहेका खनिज पदार्थहरूको अन्वेषण एवं प्रशोधन सम्बन्धि अध्ययन अनुसन्धान गरिनेछ ।

नीति ग. खनिजजन्य पदार्थहरूमा आधारित उद्योगहरूको विकास गरिनेछ।

ख. वातावरण

बढ्दो जनसंख्या, अव्यवस्थित शहरीकरण, परिवर्तित शहरी जीवनयापन, प्रविधि विकास सँगै उपकरणहरू प्रयोग, पूर्वाधार विकास र वातावरण बीचको असन्तुलन, एकीकृत र योजनावद्ध विकासको अभाव, मापदण्ड एवं नीति निर्देशनको अभाव एवं वातावरण सम्बन्धि जनचेतनाको अभावका कारण भीमेश्वर नगरपालिकामा पनि दिनानुदिन वातावरणीय प्रदुषण एवं प्राकृतिक सम्पदाहरूको विनाश बढ्दै गईरहेको छ । नगरपालिकामा रहेका कुल घरपरिवारहरूमध्ये ३,३७५ अर्थात् ३२.९१ प्रतिशत घरपरिवारहरूले आफ्नै घरको कम्पाउन्ड भित्र बाल्ने गरेका छन् । त्यसैगरी ३,०२५ अर्थात् २९.५० प्रतिशतले घरको कम्पाउन्डभित्र गाड्ने/थुपार्ने, १३२६ अर्थात् १२.९३ प्रतिशतको घरमै लिन आउने, १,२६१ अर्थात् १२.३० प्रतिशतले फोहर थुपार्ने ठाउँमा/क्यानमा,७०१ अर्थात् ६.८४ प्रतिशतको कम्पोष्ट मल बनाउने गरेको, ३९९ अर्थात् ३.८९ प्रतिशतले नदी वा खोल्सामा फाल्ने, १६६ अर्थात् १.६२ प्रतिशतले सडक/सार्वजनिक स्थलमा फ्याल्ने गरेकोर बाँकिको स्पष्ट नभएको पाइयो । नगरपालिकामा रहेका कुल १०,२५५ घरपरिवारहरूमा ढल निकासको व्यवस्था भएको देखिदैन । सार्वजनिक शौचालयहरू पर्याप्त नभएको अवस्था रहेको छ । साथै वायु प्रदुषण एवं ध्वनी प्रदुषण पनि नगरमा बढ्दो रहेको छ ।

यस सन्दर्भमा ं प्राकृतिक स्रोतहरूको संरक्षण सँगै वातावरण स्वच्छ हराभरा राख्नु तद्कारो आवश्यक देखिन्छ । साथै जैविक विविधता र प्राकृतिक वातावरण नै पर्यटन विकास एवं औद्योगिक विकासको मेरुदण्ड भएका कारण वातावरणीय स्वच्छता एवं सुन्दरताका लागि सबै पक्ष र सरोकारवालाहरूले समेत ध्यान दिनु आवश्यक छ । दिगो लक्ष्य विकास हाँसिल गर्न वातावरणीय पक्षलाई समेत विशेष ध्यान दिनुपर्ने हुनाले वातावरण व्यवस्थापन गर्न सरकार, विश्वविद्यालय र गैर सरकारी संस्थाहरू लगायत सबै सरोकालवालाहरूको सहयोग आवश्यकता रहेको छ ।

तसर्थ वातावरण संरक्षणलाई टेवा पुऱ्याउन ध्वनी, जल, जमिन र वायुसँग सम्बन्धित प्रदुषण रोकथाम र नियन्त्रणका साथै हरियाली प्रर्वद्धन गरी वातावरणीय स्वच्छता कायम राखी उद्देश्य एवं नीतिहरू तयार गरिने छ ।

उद्देश्य १: प्रदुषण रहित स्वस्थ जल सम्पदाहरू जगेर्ना गरी उपयुक्त अवस्थामा राख्ने ।

नीति क. पानी गुणस्तर र फोहर पानी बिसर्जनका लागि आवश्यक मापदण्ड, निर्देशिका र नियामक संयन्त्रहरू लागु गरिनेछ।

नीति ख. नगरमा रहेका उद्योग एवं अन्य व्यवसायबाट निष्काशन हुने फोहर पानीहरू जलस्रोतमा मिसाउने कार्यलाई निर्मुल बनाउँन आवश्यक दण्ड सजाय सहितको निर्देशनहरू तयार गरिनेछ ।

नीति ग. नगरमा रहेका नदी, खोला, जलाधार, पोखरी, मुलहरूको भौगर्भिक सुचना प्रणाली GIS को माध्यमद्धारा नक्शाकंन गरिनेछ ।

नीति घ. जलाधार संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्न सार्वजनिक र नीजि जग्गामा जल पुनभर्रण water recharge का विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।

नीति ङ. जलस्रोत विकास र व्यवस्थापन समग्रमा, व्यवस्थित ढंगले, एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापन integrated water resource management को आधारमा विकास गरिने छ ।

नीति च. जलस्रोत विकास र व्यवस्थापनमा आर्थिक क्षमता र सामुदायिक हितलाई प्राथमिकता दिइनेछ ।

नीति छ. जलस्रोतको संरक्षणका लागि स्रोत व्यक्तिको परिचालनको अवधारण लागु गरिने छ ।

नीति ज. जलसम्पदाहरूको संरक्षणमा समुदायको सहभागितालाई बढावा दिइने तथा संस्थागत क्षमता र समन्वय वृद्धि गरिने । साथै जलस्रोतको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्नका लागि आवश्यक जनचेतनाका कार्यक्रमहरू, तालिम, गोष्ठी, सेमिनारहरू समयसमयमा गरिने छ ।

उद्देश्य २: : ध्वनी, माटो र वायु प्रदुषण तहको स्थानीय मापदण्ड तयार गरी सबै प्रकारका प्रदुषणको रोकथाम र नियन्त्रण गर्ने ।

नीति क. जमिन, ध्वनी, वायु प्रदुषण रोकथाम सम्बन्धि अर्न्तराष्ट्रिय एवं राष्ट्रिय मापदण्ड अनुकुल कार्यविधि एवं निर्देशिकाहरू तयार गरी कार्यान्वयन साथै प्रदुषण पीडितलाई प्रदुषकबाट क्षतिपुर्ति उपलब्ध व्यवस्था गरिने र सोको नियमित अनुगमन गरिने ।

नीति ख. बजार, औद्योगिक क्षेत्र र जोखिममा रहेका क्षेत्रहरूको वायु गुणस्तरको एकीकृत नक्शांकन, वायु प्रदुषण क्षमता यकिन र पूर्वानुमान गरी उत्सर्जनका गतिविधिमा नियन्त्रण गरिने छ ।

नीति ग. औद्योगिक क्षेत्रहरूमा प्रदुषण नियन्त्रण प्रणाली स्थापना गरिने छ ।

नीति घ. उद्योग एवं अन्य व्यवसायहरूबा निष्काशन हुने प्रदुषणयुक्त धुँवाधुलो पानीलाई व्यवस्थित गर्न वातावरणमैत्री प्रविधि कार्यान्वयनमा ल्याइने छ ।

नीति ङ. उद्योगहरू स्थापनाका लागि औद्योगिक क्षेत्रबाट कुनै पनि वातावरणीय प्रदुषण नगरिने प्रतिवेदनका साथ प्रमाणपत्र लिनुपने व्यवस्था गरिने छ ।

नीति च. कृषिफार्म, उद्योग र अन्य व्यवसायहरूमा प्रयोग गरिने विषादी एवं उक्त स्थानहरूबाट निष्कासन हुने रसायन, ग्याँसहरूको नियमन गर्दै जैविक विषादी प्रयोगलाइ प्रोत्साहन गरिने छ ।

नीति छ. ध्वनी प्रदुषण हुने गरी कोलाहल मच्चाउनु र अत्यधिक पुराना सवारी साधनहरू चलाउन प्रतिबन्धका साथै यसरी चलाएमा ऐन बमोजिम दण्ड जरिवाना समेतको व्यवस्था गरिनेछ।

नीति ज. विषादी प्रयोग न्यूनिकरणका लागि विषादी परिक्षण प्रयोगशाला निर्माण गरिनेछ र प्राङ्गारिक खेती गर्ने किसानलाई प्रोत्साहन गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ ।

नीति झ. माटो, जमिन, पानी, ध्वनी, वायु प्रदुषण मापन, परिक्षण एवं अध्ययन अनुसन्धानका लागि नगरमा वातावरण प्रयोगशाला निर्माण गरिने छ ।

नीति ञ. वातावरणीय प्रदुषण नियन्त्रणका लागि नगरमा स्थानीय लगायत, उद्योग व्यवसायी, कृषक लगायत अन्य सरोकारवालाहरूलाई जनचेतना जगाउने कार्यक्रमहरू गरिने छ ।

उद्देश्य ३: पूर्वाधार विकास र वातावरणबीच सन्तुलन कायम गर्न आवश्यक कानुन र संरचना निर्माण गरी वातावरणीय प्रभाव मूल्याकंन र न्यूनिकरणलाई पूर्वाधार विकासको अभिन्न अंग बनाउने ।

नीति क. नगरमा प्राथमिकतामा प्राप्त आयोजना र वातावरणमा प्रभाव पार्ने अन्य आयोजनाहरू व्यवस्थित गर्न वातावरण व्यवस्थापनका समग्र पक्ष समेट्ने गरी कानुन, मापदण्ड तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिने छ ।

नीति ख. हरित अर्थतन्त्र green economy को लागि सरोकारवालाहरूसँग समन्वय गरी वातावरण विकासका क्षेत्रगत कार्यक्रममा मूलप्रवाहिकरण गरिने छ ।

नीति ग. प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण र वातावरण प्रभाव मूल्यांकन मापदण्ड व्यवहारिक बनाई प्रतिवेदन स्वीकृति प्रक्रियालाई पारदर्शी र सरलीकरण गरिने छ ।

उद्देश्य ४: ढल निकाश समस्या समाधानका लागि नगरमा एक विस्तृत वर्षा पानी निकाश प्रणाली स्थापना गर्ने ।

नीति क. उचित ढल निकाशको व्यवस्था नभएका र सेप्टिक ट्याङक एवं फोहर पानी निष्काशनको समस्या भएका स्थानहरूको पहिचान गरी ढल पूर्वाधार सहितको शहरी विकास गुरुयोजना तयार गरिने छ ।

नीति ख. बस्तीहरूमा ढल निकाश प्रणालीको विस्तार गरिने छ र बस्तीबाट अप्रशोधित ढल खुल्ला निष्काशन गर्ने कार्यलाई निरुत्साहित गरिने छ ।

नीति ग. ढल प्रणालीको नियमित मर्मत तथा सञ्चालन खर्च स्थानीय तह एवं लाभग्राही समुहको लागत सहभागितामा व्यवस्था गरिने छ ।

उद्देश्य ५: सबै नगरबासीलाई आधारभुत स्तरको सरसफाई सेवामा पहुँच तथा मानव मलमुत्र र फोहर पानीको उचित व्यवस्थापन गरी वातावरण स्वच्छता कायम गर्ने ।

नीति क. पानी तथा सरसफाई सँग सम्बन्धित नीति नियम, मापदण्ड निर्देशिका तर्जुमा तथा समयानुकुल परिमार्जन गरिने छ ।

नीति ख. आधारभुत खानेपानी तथा सरसफाईबाट वञ्चित रहेका क्षेत्रमा सरसफाई सेवा पुऱ्याउने कार्यक्रमलाई प्राथमिकता दिई सञ्चालन गरिने छ ।

नीति ग. सरसफाई लगायत पानीको भण्डारण तथा शुद्धिकरण सम्बन्धि चेतना अभिवृद्धि एवं तालिमहरू सञ्चालनका लागि राष्ट्रिय, अर्न्तराष्ट्रिय, सामुदायिक एवं अन्य सरोकारवालाहरू सगँ समन्वय गरिनेछ।

नीति घ. स्थानीयको सरसफाई अभियान, वृक्षारोपण र पोखरी संरक्षण गतिविधिहरूमा सक्रिय सहभागितालाई प्रोत्साहन गरिने छ ।

नीति ङ. फोहर पानी संकलन गर्ने प्रणालीको निर्माण र प्रशोधन केन्द्रको स्थापना गरिने छ ।

नीति च. नगरका प्रत्येक वडामा महिला, अपाङ्ग, ज्येष्ठ नागरिक र वातावरणमैत्री शौचालयको व्यवस्था गरिने छ ।

नीति छ. नगरमा महिलाहरू एवं विद्यालयहरूमा स्यानिटरी प्याड प्रयोगको बारेमा जनचेतनाका साथै स्यानिटरी प्याड बिसर्जन गरिने वातावरणमैत्री भष्मिकरण incinerator समेतको व्यवस्था गरिने छ।

नीति ज. पूर्ण सरसफाईयुक्त नगरको रुपमा विकास गरी पर्यटन व्यवसायलाई टेवा पुऱ्याइने छ ।

उद्देश्य ६: फोहरमैला व्यवस्थापनलाई सहभागिता तथा नविन प्रविधिमा आधारित बनाउने ।

नीति क. फोहरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धि स्पष्ट नीति, मापदण्ड एवं कार्यविधि, निर्देशनहरू तर्जुमा गरिने छ ।

नीति ख. फोहरमैला संकलनको लागि Door to door collection का आधारमा गरिने र यसको लागि गुणस्तरीय ढुवानी साधनको व्यवस्था गरिनेछ । साथै फोहरमैला संकलनका लागि नगरले गैर सरकारी संस्थालाई सम्झौता मार्फत नाफामुलक किसिमले सञ्चालन गर्न दिनसकिने छ।

नीति ग. फोहर संकलन गर्दा प्रयोगकर्ता शुल्क मार्फत हरेक घर, व्यवसाय तथा कारखानाहरू, अस्पताल एवं शैक्षिक क्षेत्रबाट संकलन गरिने छ । नगरपालिकाले संकलन गर्ने टोलीलाई फोहरको दैनिक आयतन

अनुसार शुल्क तोक्न सकिने छ । आवासीय क्षेत्रका फोहरहरू सामान्यतया हप्ताको ३ दिन (प्रत्येक दिन कुहिने फोहर र हप्ताको ४ दिन नकुहिने) गरी सकंलन गरिने छ भने फोहरहरूको आयतन हेरी होटल, रेष्टुरेन्टहरूमा तथा अस्पतालमा भने माग अनुसार सकंलन गरिने दिनहरू बढाउन सकिने छ ।

नीति घ. अस्पतालजनीय फोहरहरू बिसर्जन गर्न दिँदा शुरुमै जीवाणु रहित (sterilized) गरेपश्चात मात्र संकलनकर्तालाई दिईने प्रावधान बनाई लागु गरिने छ । यसका लागि नगरमा स्थापित अस्पतालहरूमा जीवाणु रहित बनाउने उपकरणहरूको व्यवस्था अनिवर्या हुनुपर्ने व्यवस्था गरिने छ ।

नीति ङ. फोहरमैला व्यवस्थापनका कानुनमा व्यवस्था भए अनुसार पुनचक्रण तथा पुनचक्रण गर्ने नसकिने तथा नाश गर्ने नसक्ने वस्तुहरू वर्गिकरण गरिएको हुनु पर्नेछ ।

नीति च. तोकिएको मापदण्ड बाहेकका प्लाष्टिक उत्पादन र प्रयोगमा प्रतिबन्ध र प्लाष्टिकजन्य पदार्थको पुन:प्रयोगको नीति अवलम्बन गरिने छ

नीति छ. नदिको स्वच्छता कायम राख्न फोहरमैला नदी एवं अन्य जलस्रोतमा मिसाउने कार्य नियन्त्रण गरिने छ ।

नीति ज. संकलन भएका फोहोरहरूको लागि आवश्यक स्थानान्तरण स्टेशन transfer station हरू एवं resource recovery center एवं ल्याण्डफिल्ड साइटको व्यवस्था गरिने छ ।

नीति झ. सो ल्याण्डफिल्ड साइट तथा स्थानान्तरण स्टेशनहरू छनौट गर्दा अर्न्तराष्ट्रिय एवं राष्ट्रिय नीति एवं मापदण्ड अनुरुप निर्माण एवं सञ्चालन गरिने छ ।

नीति ञ. नगरमा उत्पादित पुन:चक्रिय योग्य फोहरहरू सदुपयोग गर्ने उद्योगहरू स्थापना गरिने छ ।

नीति ट. वातावरणमैत्री कार्ययोजना तयार गरी जैविक उर्जा, प्राङगारिक मल उत्पादन जस्ता गतिविधिहरू सञ्चालन गरिने छ ।

नीति ठ. नगरक्षेत्रबाट निष्काशित फोहरहरूमध्ये ६० प्रतिशत कुहिने फोहरहरू कम्पोष्ट मल अथवा बायोग्याँस निर्माण गरिनेछ भने ३० प्रतिशत नकुहिने फोहर पुन:चक्रणमा प्रयोग गरिन्छ र बाँकी अत्यन्त न्यून (करिब १० प्रतिशत) फोहरहरू मात्र ल्याण्डफिल्डमा जाने अवधारणालाई आत्मसात गरिनेछ ।

नीति ड. फोहर प्रशोधन केन्द्र, फोहर संकलन केन्द्र एवं फोहरमैलामा काम गर्ने कामदारहरूको स्वास्थ्य सुरक्षाको खयाल गरिनेछ । व्यवसायिक स्वास्थ्य सुरक्षा Occupational health safety plan योजना तयार गरिनेछ र सो अनुरुप कामदारहरूलाई व्यक्तिगत सुरक्षाका उपकरण Personal Protective Equipment PPE प्रदान एवं स्वास्थ्य परिक्षण पनि गरिनेछ ।

नीति ढ. स्थानीय समुदायको सहकार्यमा नगरमा विभिन्न स्थान एवं सडक किनारामा वृक्षारोपण र पुष्पबाटिका निर्माण जस्ता हरियाली प्रवर्द्धन कार्य गरिने छ ।

नीति ण. कम प्रयोग, पुन:प्रयोग तथा पुन:चक्रणका जनचेतना कार्यक्रमहरू समुदाय तथा विद्यालयहरूमा पुऱ्याउने तथा कम गर्ने, पुनरप्रयोग, पुनरचक्रण (3R') अवधारणा लाई प्रोत्साहन गरिनेछ ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.५.१ : प्राकृतिक स्रोत तथा वातावरण

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
क. नेपालको संविधानको अनुसुची ८ मा स्थानीय तहको अधिकार अन्तर्गत स्थानीय बजार व्यवस्थापन, वातावरण, संरक्षण र जैविक विविधता सम्वन्धि अधिकार समेटेकोले स्थानीय तहको वातावरण संरक्षण संस्थागत नेतृत्व लिने अधिकार नगरपालिकाको हो । त्यसैले जैविक विविधता र वातावरण संरक्षण कार्यलाई निर्देशित र व्यवस्थित गर्ने, नीतिगत र कानुनी प्रवन्ध गर्ने नगरको		

प्राथमिकिताका कार्यहरू हुन् । तसर्थ वातावरण संरक्षणका दृष्टिले अत्यन्त महत्वपूर्ण मानिने प्राकृतिक सम्पदा, दुर्लभ वन्यजन्तु, वनस्पति वा जैविक विविधतायुक्त स्थलहरूको संरक्षण गरी वातावरणीय सन्तुलन कायम राख्न कानुनको निर्माण एवं समिक्षा र समयानुसार परिमार्जन गर्नु आवश्यक छ ।		
१. वातावरण तथा प्राकृतिक स्रोत संरक्षण ऐन एवं नियमावली निर्माण गर्ने ।	१. वातावरण संरक्षण ऐन एवं नियमावलीको आवधिक समिक्षा गरी आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।	१. संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा प्राथमिकता प्राप्त आयोजना र वातावरणमा प्रभाव पार्ने अन्य आयोजनाहरू व्यवस्थित गर्न वातावरण व्यवस्थापनको समग्र पक्ष समेट्ने गरी कानुन, मापदण्ड तर्जुमा तथा संशोधन गरी कार्यान्वयनका लागि समन्वय गर्ने ।
२. वातावरण संरक्षणका दृष्टिकोणले अत्यन्त महत्वपुर्ण मानिने प्राकृतिक वा सौन्दर्यपरक, पानीको मुहान, दुर्लभ वन्यजन्तु, जैविक विविधता, जलाधार क्षेत्र, वनस्पति, ऐतिहासिक एवं सांस्कृतिक महत्वका स्थलहरूलाई राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी वातावरण संरक्षण क्षेत्र कायम गर्ने ।	२. राजपत्रमा सुचित नगरका वातावरणीय दृष्टिकोणले महत्व भएका स्थलहरूको संरक्षण गर्ने ।	२. वातावरण संरक्षण क्षेत्रहरूको संरक्षण कार्यलाई निरन्तरता दिने ।
३. वातावरण विकास संरक्षण कोष (सञ्चालन) कार्यविधि निर्माण गर्ने ।	३. वातावरण व्यवस्थापन कार्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाई स्वच्छ र स्वस्थ वातावरण सृजना गर्दै प्राकृतिक स्रोतहरूको प्रभावकारी प्रयोगको माध्यमले दिगो लक्ष्य हाँसिल गर्न आवश्यक सहकार्यका साथै कोषको विवेकशील प्रयोग गर्ने ।	३.विभिन्न संघ संस्थाहरूसँग सहकार्य गरी नगरको वातावरण संरक्षण कोषको मुलधनको आकार वृद्धि गर्ने।
ख. नगरमा उपलब्ध हुने कच्चा पदार्थमा रोडा, ढुङ्गा, बालुवा आदि प्रशस्त मात्रामा रहेको छ तर यि नदीजन्य पदार्थहरूको जथाभाबी उत्खनन भइरहेको छ जसले बाटोको अवस्थामा समेत असर पारिरहेको छ । यसरी अव्यवस्थित तरिकाले यस्ता प्राकृतिक पदार्थहरूको उत्खननले वातावरणीय पारिस्थितिक प्रणालीमा ह्रास हुनुका साथै वातावरणीय प्रदुषण समेत बढ्दै जाने भएका कारण यस्ता प्राकृतिक श्रोतहरूको समुचित उपयोग र व्यवस्थापन तथा मानव निर्मित संरचनालाई पर्यावरणमैत्री कायम गर्न कानुनको आवश्यता रहेको छ । साथै सरोकालवालाहरूलाई नगरमा भएका स्रोतहरूको दिगो संकलन गर्न प्रेरित गर्दै समय परिवर्तन सँगै नयाँ नीति नियमहरू बनाउनु मध्यकालिन तथा दिर्घकालिन प्राथमिकता हो ।		
१. परियोजना प्रस्तावकले वातावरणमैत्री विकास आयोजना निर्माण गर्न तोकिए बमोजिमका क्षेत्रमा परियोजना प्रस्तावहरूको प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण तथा वातावरणीय प्रभाव मूल्याकंन अनिवार्य गर्न निर्देशिका तयार गर्ने ।	२. नदीजन्य वस्तुहरूको उत्खनन सम्बन्धि बनेका निर्देशिकाको आवधिक समिक्षा गरी आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।	३. नदीजन्य वस्तुहरूको उत्खनन सम्बन्धि बनेका निर्देशिकालाई संघिय एवं प्रादेशिक नीतिलाई समेत मध्यनजर गरी सो नीतिहरूसँग तालमेल गराई आवश्यक संशोधन गर्ने ।
२. नदीजन्य वस्तुहरू जस्तै ढुंगा, बालुवा, गिट्टीको आँकलन गरी निर्दिष्ट क्षेत्रहरूबाट त्यस्ता वस्तुहरूको उत्खनन्, संकलन, प्रशोधन, ओसार पसार र विक्री वितरणलाई व्यवस्थित एवं प्रभावकारी बनाउने ।	२. उत्खनन भइरहेका स्थानहरूमा प्रारम्भिक वातावरणीय प्रभाव मुल्याकंन प्रतिवेदन अनुसार स्रोतहरूको उत्खनन भएको हो वा होइन भनी नियमित अनुगमन गर्ने ।	२. उत्खनन प्रक्रियाले वातावरणीय पारिस्थितिक प्रणालीमा ल्याउन सक्ने ह्रासलाई न्यूनिकरण गर्दै नगरमा प्राकृतिक स्रोतको रुपमा रहेको ढुंगा, बालुवा, गिट्टी जस्ता पदार्थहरूको दिगो सदुपयोग, बिक्रीवितरण एवं निकासी गरी नगरको आर्थिक वृद्धिमा टेवा पुऱ्याउने ।

ग. नगरमा खरी, म्याग्नेसाइट, स्लेट जस्ता खनिज तथा कमेरो खानी, कालिमाटी र सिलाजीत जस्ता पदार्थहरू समेत रहेका छन् । तर नगरमा रहेका यी अमुल्य वस्तुहरूको उत्खननका निमित्त हाल सम्म पनि कुनै नीति नबनेको अवस्था रहेको छ । तसर्थ यि वस्तुहरूको दिगो सदुपयोग गर्दै नगरमा विभिन्न उद्योगको विकास गर्दै अर्थतन्त्र बलियो बनाउनको निमित्त नीति निर्देशिकाको आवश्यकता रहेको छ ।		
१. खानी तथा खनिज पदार्थ सम्बन्धि ऐन एवं निर्देशिका निर्माण गर्ने । २. नगरमा रहेका खानी तथा खनिज पदार्थको खोजतलास एवं गुणस्तर तथा परिमाण यकिन कार्यका लागि आवश्यक अध्ययन गर्ने । ३. खनिज पदार्थहरूको अनुसन्धान कार्यमा सम्बन्धित विद्यार्थी, भुवैज्ञानिक एवं अनुसन्धानकर्ताहरूलाई अध्ययन तथा खोज अनुसन्धान गर्न प्रोत्साहन एवं प्राथमिकता दिने ।	१. खानी तथा खनिज पदार्थ सम्बन्धि बनेका नीतिहरूको आवधिक समिक्षा गर्ने र आवश्यकता अनुरुप संशोधन गर्ने । २. विभागको अनुमतिमा वातावरणमा उल्लेखनीय प्रतिकुल असर नपर्ने गरी उत्खनन् सम्बन्धि कार्य गर्ने र तीनको बजारीकरणको लागि आवश्यक समन्वय गर्ने । ३. खनिज पदार्थहरूको खोजअनुसन्धान एवं उत्खनन् कार्यहरूमा नियमित अनुगमन एवं मुल्यांकन गर्ने ।	१. खनिज पदार्थको उत्खननमा बनेका कानुनमा आवश्यकता अनुरुप संशोधन एवं परिमार्जन गर्ने । २. नगरमा रहेका खनिज पदार्थहरूको उत्खनन गर्दै सो सम्बन्धि वातावरणमैत्री उद्योगहरूको स्थापना गर्ने । ३. खनिज पदार्थहरूमा नयाँ नयाँ अनुसन्धानबाट प्राप्त परिणाम एवं नयाँ प्रविधिहरूलाई अंगाल्दै तीनलाई उपयोगमा ल्याउनुका साथै दीगो संकलनका निमित्त अनुसन्धान जारी राख्ने ।
घ. नगरमा जडिबुटिको प्रचुर सम्भावना रहेको छ । नगरमा रहेका सामुदायिक वन उपभोक्ता समुहहरूले वनजंगलको संरक्षण भएतापनि केहि मात्रमा जीवजन्तु एवं वनस्पतिको चोरीशिकार । कालिज, मृग, मयुर, घोरल, थार जस्ता जीवजन्तु चोरीशिकार तथा अवैध ओसारपसार पनि नगरको समस्या बन्दै गरेकोले सो अन्त्य गर्न तत्काल कारबाहीका लागि कानुनको व्यवस्था गनुपर्दछ। यि वस्तुहरूको संरक्षण, उत्पादन तथा निकासी एवं व्यवसायिक खेती विकास सम्बन्धी कुनै पनि नीति नभएकाले सोको स्पष्ट नीति एवं कार्यविधि निर्माण गर्नुपर्ने छ । साथै जडिबुटीको उचित संरक्षण, व्यवस्थापन, खेती विकास र प्रशोधन एवं जडिबुटिको संकलन, ओसार-पसार तथा निकासीलाई सरल, सहज, व्यवस्थित, पारदर्शी तथा उत्तरदायी बनाउदै रोजगारमय नगर बनाउन आवश्यक छ ।		
१. जडिबुटिहरूको संरक्षण, उत्पादन तथा निकासी एवं व्यवसायिक खेती विकास सम्बन्धी स्पष्ट नीति एवं कार्यविधि निर्माण गर्ने । २. जीवजन्तु एवं वनस्पतिको चोरीशिकारी अन्त्य गर्न आवश्यक ऐनको व्यवस्था गर्ने । ३. नगरपालिकाको आर्थिक ऐनमा नगरपालिकामा अनुसूची - ४ (दफा ५ सँग सम्बन्धित) जडिबुटी, वनकस (खर), कावडी र कवाडी माल र प्रचलित कानूनबमोजिम निषेध गरिएको जीव जन्तु बाहेकका अन्य मृत वा मारिएका जीवजन्तुको हाड, सिङ, प्वाख, छाला वा यस्तै प्रकृतिको वस्तु लगायत अन्य वन पैदावरको व्यावसायिक उपयोग कर लाग्ने नियम भएतापनि करको दायरामा स्थानीयलाई ल्याउन नसकेको	१. जडिबुटीहरूको दिगो संकलन गर्नका लागि नगरमा भएका नीति एवं कार्यविधिहरूमा आवश्यकता अनुरुप संशोधन गर्ने । २. वन्यजन्तु चोरी शिकारी न्यूनिकरण गर्न नगरमा रहेका वनजंगलहरूमा घेराबार लगाई संरक्षण गर्ने । ३. कर तथा गैर कर राजश्व लगाउने र उठाउने सम्बन्धमा व्यवस्था भएको ऐनको आवधिक समिक्षा गर्दै आवश्यक परिमार्जन गने ।	१.समय परिवर्तन सँगै प्राकृतिक स्रोत दिगो संरक्षणमा भएका आविष्कार प्रविधि विकास एवं नवीनतम सोचलाई आत्मसात गर्दै नीति निर्माण एवं परिमार्जन तथा संशोधन गर्दै प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने । २. जीवजन्तु चोरीशिकारी अन्त्य गर्न बनेको ऐनको आवश्यता अनुसार संशोधन एवं परिमार्जन गर्ने । ३. कर तथा गैर कर राजश्व लगाउने र उठाउने सम्बन्धमा व्यवस्था भएको ऐनको आवधिक समिक्षा गर्दै आवश्यक संशोधन एवं परिमार्जन गने ।

कारण नगरपालिकाको कर तथा गैर कर राजश्व लगाउने र उठाउने सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न स्पष्ट ऐन बनाउने ।		
४. वन कार्यालयको अनुमतिमा नगरमा पाइने जडिबुटिहरूको अध्ययन तथा अनुसन्धान गर्ने । वन क्षेत्रको उत्पादकत्व वृद्धि र जैविक विविधता संरक्षण गर्न सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति सदस्यहरू समेतको क्षमता र सीप विकास तथा प्रचार प्रसार कार्यका लागि रणनीतिहरू बनाउने ।	४. नगरमा जडिबुटि प्रशोधन केन्द्र स्थापना गर्ने र जडिबुटिको बजारीकरण गर्ने ।	४. नगरमा रहेका स्थानीय श्रोतहरूको दिगो संकलन गर्ने उद्देश्यका साथ नगरमा स्थानीय, उद्योग वाणिज्य संघ एवं सरोकारवालाहरू सँग सहकार्य ग री थप ठुला तथा मझौला उद्योगहरू स्थापना गरी पूर्ण रोजगारमय नगर निर्माण गर्ने ।
५. संघ र प्रदेश सरकारको समन्वयमा बनजन्य सामग्री संरक्षण तथा उपयृगमा नगरको भूमिका स्पष्ट गरी नगरमा सुनाखरी रहेकाले सुनाखरी संकलन तथा खेति विकास (कार्यविधि) निर्देशिका निर्माण गर्ने ।	५.सुनाखरी संकलन तथा खेति विकास सम्बन्धि बनेको निर्देशिकाको आवधिक समिक्षा गर्दै आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।	५.सुनाखरी संकलन तथा खेति विकास सम्बन्धि बनेको निर्देशिकाको आवधिक समिक्षा गर्दै आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।
६. सुनाखरीको बजार मूल्यबारे स्थानीयमा जानकारी नभएको र सुनाखरीको संरक्षणमा सर्वसाधारणको ध्यान कम रहेकोले सुनाखरी संरक्षण, उत्पादन तथा निकासी सम्बन्धी बनेका नीतिको बारेमा सर्वसाधारणको जानकारीमा ल्याई आवश्यक जनचेतना एवं क्षमता विकासका तालिमहरू सञ्चालन गर्ने ।	६. सुनाखरी परिवारका बनस्पतिको उचित संरक्षण, व्यवस्थापन, खेती विकास र प्रशोधन गरी आय वृद्धी तथा रोजगारी प्रवर्धन गर्ने ।	६. सुनाखरीको संकलन, ओसार-पसार तथा निकासीलाई सरल, सहज, व्यवस्थित, पारदर्शी तथा उत्तरदायी बनाउदै लैजाने ।
ङ. नगरमा पानीका मुहानहरू प्रशस्त रहेका छन् । अव्यवस्थित बाटो निर्माण एवं संरक्षणको अभावमा यि पानीका मुलहरू माँसिदै एवं सुक्दै गएको अवस्था रहेको छ । साथै २०७२ सालको विनाशकारी भुकम्पले गर्दा पनि नगरमा भएका पानीका मुहानहरू हराउँदै गइरहेको अवस्था रहेको छ । यसका साथै नगरमा रहेका पोखरीहरू पनि हाल संरक्षणका अभावमा लोप हुने अवस्थामा रहेका छन् । तसर्थ पानीका मुल एवं पोखरीहरूको संरक्षण गर्नका निम्ति निम्न प्राथमिकताहरू तल प्रस्तुत गरिएको छ ।		
१. पानीका मुहानहरू संरक्षण एवं सम्बर्द्धन गर्नका निमित्त नगरमा गठन गरिएका टोल सुधार समितिहरूको प्रमुख जिम्मेवारी रहने गरी कार्यविधि निर्माण गर्ने ।	१. पानीका मुहान संरक्षणमा बनेको कार्यविधिको आवधिक समिक्षा गर्ने ।	१. पानीका मुहान संरक्षणमा बनेको कार्यविधिको आवधिक समिक्षा गर्दै आवश्यक संशोधन गर्ने ।
२. जमिन सुख्खा हुने जस्ता समस्या भइरहेको सन्दर्भमा नगरमा भएका पोखरीहरूको संरक्षण गर्दै ठाउँ ठाउँमा रिचार्ज पोखरीहरू निर्माण गर्ने ।	२. कम्तीमा एक वडा एक पोखरी निर्माण गर्ने ।	२. आवश्यकता अनुरुप पोखरीहरूको मर्मत गर्दै पोखरी निर्माण कार्यलाई निरन्तरता दिने ।
३. नगरमा रहेका सल्लाका रुखहरूले जमिन सुख्खा बनाउने अवस्थालाई मध्यनजर गरी नगरमा चौडा पात भएका बोटबिरुवा वृक्षारोपण गर्ने ।	३. मेरो रहर सफा शहर को भावना विकास गरी नगर क्षेत्रलाई सफा, स्वच्छ र हराभरा शहरको रुपमा विकास गर्न वृक्षारोपण कार्यलाई निरन्तरता दिने र रोपण गरिएका बोटबिरुवाहरूको संरक्षण गर्ने ।	३. वृक्षारोपण कार्यलाई निरन्तरता दिने र रोपण गरिएका बोटबिरुवाहरूको संरक्षण गर्ने ।
४. पानीका मुहान एवं पोखरीहरूको संरक्षणका लागि	४. पोखरीहरूको संरक्षणमा नगरबासीहरूलाई बढि प्राथमिकता दिई संरक्षण कार्यमा अघि बढाउने ।	४. पोखरी लयागत पानीका मुहानहरूको सरसफाई एवं संरक्षण कार्यलाई निरन्तरता दिने ।

नगरबासीहरमा सचेतनाका कार्यक्रमहरू गर्ने ।		

च. फोहरमैला व्यवस्थापन ऐन, २०६८ संवत् २०६८ सालको ऐन नं. ४ अनुसार फोहरमैलाको व्यवस्थापन गर्न स्थानान्तरण केन्द्र (ट्रान्सफर स्टेशन), ल्याण्डफिल साइट, प्रशोधन स्टेशन), कम्पोष्ट प्लाण्ट, बायो ग्यास प्लाण्ट लगायत फोहरमैलाको संकलन, अन्तिम विसर्जन तथा प्रशोधनका लागि आवश्यक पर्ने पूर्वाधार तथा संरचनाको निर्माण तथा सञ्चालन गर्ने जिम्मेवारी स्थानीय निकायको हुने व्यवस्था रहेको छ । यसका साथै नगरमा आधरभूत सरसफाई तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्न बनेको ऐन, २०७४ रहेको छ । नगरपालिकामा फोहरमैलाको समस्या अत्यधिक रहेको र दिगो फोहरमैला व्यवस्थापनका लागि नगरमा आवश्यक कार्यप्रणाली नभएको अवस्था रहेको छ भने नगरमा फोहरमैला व्यवस्थापनका विभिन्न चरणहरूका लागि आवश्यक संरचना पनि नगरमा नभएको अवस्था रहेको छ ।

नगरपालिकामा मुख्य बजार क्षेत्रमा जम्मा १,३२६ घरधुरी अर्थात १२.९३ प्रतिशतले मात्र फोहरमैला घर घरमा फोहर सकंलन गर्नेलाई दिने गरेको तर गाउँगाउँमा फोहर संकलन गर्ने व्यवस्था नभएको अवस्था रहेको छ जसलाई नक्शा नं **१/५.५.१.** मा

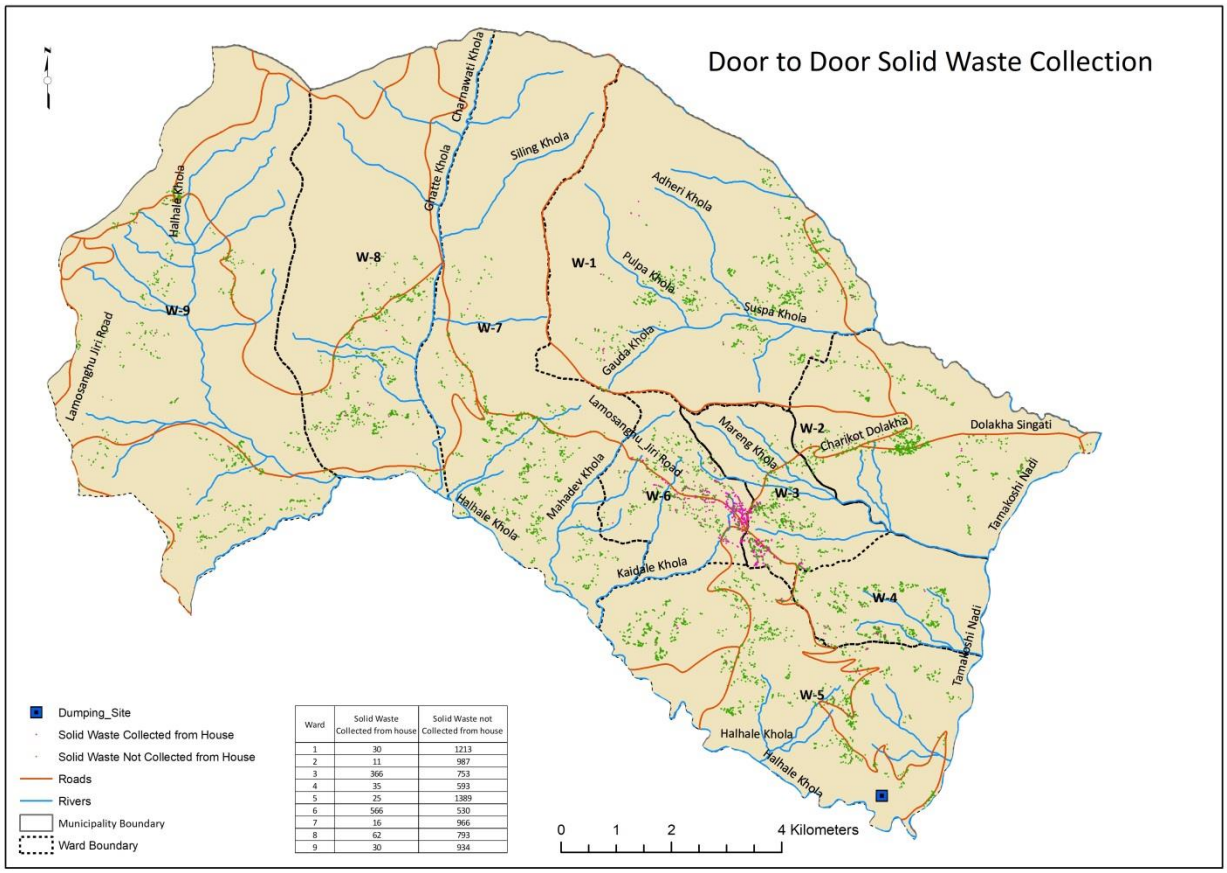

Ward	Solid Waste Collected from house	Solid Waste not Collected from house
1	30	1213
2	11	987
3	366	753
4	35	593
5	25	1389
6	566	530
7	16	966
8	62	793
9	30	934

पनि देखाइएको छ । जसलाई विश्लेषण गर्दा मुख्यतया चरिकोट बजार क्षेत्र (वडा नं. ३ र ६) मा मात्र संकलन गरेको देखिन्छ । तसर्थ सडकहरूको स्तरोन्नति संगै फोहर संकलन साधनहरूको व्यवस्था गरी फोहर संकलन प्रक्रियालाई गाउँघरमा समेत पुऱ्याई नगरको आय आर्जनमा गर्न सकिने अवस्थामा नगरलाई पुऱ्याउन फोहरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धि कार्यविधि एवं प्रभावकारी कार्यान्वयनको आवश्यकता छ ।

नक्शा १/५.५.१.: घरदैलो फोहर संकलन गरिएका घरघुरीहरू

१. नगरपालिकामा फोहरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धि कार्यविधि बनाउने र फोहोरमैला व्यवस्थापनमा सार्वजनिक नीजि साझेदारीको अभ्यासलाई अपनाई फोहोरमैला व्यवस्थापनमा संघ संस्थाहरूलाई पनि आवद्ध गर्ने सम्बन्धमा स्पष्ट नीति एवं कार्यविधि निर्माण गर्ने ।	१. फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धि भएका नीति एवं कार्यविधिको आवश्यकता अनुसार परिमार्जन गर्ने ।	१. फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धि भएका नवीनतम खोजहरूलाई अँगाल्दै फोहोरमैला व्यवस्थापनमा भएका नीतिहरू परिमार्जन एवं संशोधन गर्ने ।

२. फोहोरमैलाको सही ढंगले व्यवस्थापन गर्न सर्वप्रथम फोहरहरूको परिमाण, प्रकार र व्यवस्थापन बारे विस्तृत जानकारीको लागि फोहरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धि आधारभुत अध्ययन (baseline study) गर्ने ।		२. जनसंख्या वृद्धिदर संगै फोहरहरूको आधारभुत अध्ययन पुनः सञ्चालन गर्ने ।
३. फोहोरमैला व्यवस्थापन कार्यविधि निर्माण गर्ने र शुन्य फोहरको अवधारणालाई आत्मसात गरी फोहरहरू स्रोतमै वर्गिकरण गरेपश्चात मात्र उचित व्यवस्थापन गर्ने प्रक्रियाको विकास गर्ने ।	३. फोहरहरू स्रोतमै कुहिने र नकुहिने फोहरमा छुट्टाछुट्टै वर्गिकरण गर्ने कार्यलाई निरन्तरता दिने ।	३. कुहिने र नकुहिने फोहरहरूमा वर्गिकरण गरिएका फोहरहरू मात्र घरदैलो फोहर संकलनकर्ताले लैजाने भएकोले वर्गिकरण प्रक्रियालाई निरन्तरता दिने ।
४. चरिकोट बजार क्षेत्रमा मात्र घरदैलो फोहर संकलन प्रक्रियालाई क्रमशः विस्तार गर्दै गाउँघरमा समेत यसको सुविधा पुऱ्याउन आवश्यक प्रबन्ध मिलाउने ।	४. घरदैलो (Door-to-door) फोहोर संकलनका लागि पर्याप्त सवारी साधनहरूको व्यवस्था गरी उक्त सुविधा नगरका प्रत्येक घर एवं फोहोर निष्काशन हुने स्थानहरूमा पुऱ्याउने ।	४. घरदैलो फोहर संकलन प्रक्रियाले नगरका फोहर निष्काशन गर्ने उद्योग, कलकारखाना, होटल, अस्पताल, बजार क्षेत्र, विद्यालय लगायत अन्यलाई समेत समेटिने गरी फोहरमैला संकलनमा विकास भएका नवीनतम उपायहरू अपनाई फोहरहरू संकलन प्रक्रियालाई अझ सरल सहज बनाउने ।
५. पायक पर्ने प्रशोधन केन्द resource recovery center निर्माण गर्ने ।	५. बढ्दो फोहरमैला सँगै सो को व्यवस्थापनका लागि वैज्ञानिक तवरले व्यवस्थापनका लागि नगरमा स्थानान्तरण केन्द्र (यदि फोहर बिसर्जन गर्ने स्थानको दुरी १० कि.मि.भन्दा टाढा भएमा) निर्माण गर्ने ।	५. प्रशोधन केन्द्र एवं स्थानान्तरण केन्द्रहरूको मर्मत संभार सँगै नियमित अनुगमन गर्ने ।
६. पर्यटकीय दृष्टिकोणले एकदमै महत्वपूर्ण भएका कारण नगरका मुख्य मुख्य स्थान, बसपार्क, पैदल मार्गहरूमा डस्टविनहरू व्यवस्था गर्ने । राष्ट्रिय तथा अर्न्तराष्ट्रिय मापदण्डहरूलाई अनुशरण गर्दै ल्याण्डफिल्ड साइटको लागि सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने ।	६. ल्याण्डफिल्ड साइट सञ्चालन एवं अपग्रेडका लागि परिचालन निर्देशिका निर्माण गरी फोहरमैला व्यवस्थापनका लागि बिलिङ्ग र राजश्व संकलन प्रणालीहरूको व्यवस्था एवं सुधार गर्ने ।	६. छनौट गरिएका ल्याण्डफिल्ड साइटको अवधि खयाल राखी, भविष्यको लागि वैकल्पिक साइटहरू रोजेर अधिकरणमा ल्याउने ।
छ. नगरमा रहेका नदीहरूमा प्रदुषणको समस्या भइरहेको छ । होटलबाट निस्कने फोहोर लगायत अस्पतालजन्य फोहोरहरू नदीखोलामा मिसाउने गरेको अवस्था छ । साथै कुखुरा पालन एवं बंगुर पालन गर्ने व्यवसायीहरूले पनि फोहरहरू नदी खोलामा मिसाउनाले पनि नदी प्रदुषण बढ्दो छ । तसर्थ जलस्रोतको समुचित उपयोग, संरक्षण, व्यवस्थापन र विकास गर्न एवं त्यस्तो उपयोगबाट हुने वातावरणीय प्रभाव तथा अन्य हानीकारक प्रभावको रोकथाम गर्ने तथा जलस्रोतलाई प्रदुषण मुक्त राख्ने सम्बन्धमा ऐन, नियमावली एवं निर्देशिका निर्माण गर्नु अत्यावश्यक छ ।		
१. नदी तथा अन्य सार्वजनिक क्षेत्रको सरसफाई सम्बन्धि कार्यविधि निर्माण गर्ने ।	१. जलस्रोत संरक्षणमा भएका ऐन तथा नीति कार्यान्वयनको आवधिक समिक्षा गरी आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।	१. जल संरक्षणमा आवश्यक कानुन, नीति, नियम, निर्देशिकाहरू पुनरावलोकन, परिमार्जन र संशोधन गर्दै जाने ।
२. होटल व्यवसायी, पशुपालन व्यवसायी, उद्योग व्यवसायी, पसल व्यवसायी एवं फोहर निस्कासन गर्ने अन्यहरूलाई फोहरमैलाको	२. नगरमा फोहरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धि भएका आदेशहरूको पालना भए नभएको	२. फोहरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धि हुने अनुगमन प्रक्रियालाई निरन्तरता दिने ।

उचित व्यवस्थापन गर्नुपर्ने नीतिको जानकारी हुने गरी कडा कारबाही सहितको आदेशहरू जारी गर्ने ।	जानकारीका निमित्त नियमित अनुगमन एवं मुल्याकंन गर्ने ।	
ज. नगरमा प्लाष्टिक समस्या विकराल रुपमा रहेको छ । स्थानीय लगायत औद्योगिक व्यवसायिहरूले प्लाष्टिकहरू जथाभाबी जलाउनाले वातावरण एवं स्वास्थ्यमा प्रतिकुल असर परिरहेको छ । स्थानीयले प्लाष्टिक व्यवस्थापनका लागि उचित समाधानका व्यवस्था नभएकाले प्लाष्टिकहरू यत्रतत्र फाल्ने र बाल्ने गरिएको साथै उर्जाको स्रोतको रुपमा पनि प्लाष्टिक बाल्ने प्रवृत्ति रहेको छ । यस्तै नेपाल सरकार, वन तथा वातावरण मन्त्रालयले वातावरण संरक्षण ऐन, २०५३ को दफा ७ को उपदफा (३) ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी औद्योगिक व्यवसाय ऐन, २०७३ बमोजिम दर्ता भई सञ्चालनमा रहेको उद्योगहरूलाई खुल्ला रुपमा फोहर जलाउन प्रतिबन्ध लगाईएको भएतापनि नगरमा औद्योगिक फोहरहरू जलाउने गरेका छन् । तसर्थ प्लाष्टिकको वैकल्पिक व्यवस्थापन र निषेधात्मक कार्यक्रम ल्याउन नगरपालिकामा प्लाष्टिक व्यवस्थापन सम्बन्धि कार्ययोजनाहरूको आवश्यकता छ ।		
१. तोकिएको मापदण्ड बाहेकका प्लाष्टिक उत्पादन र प्रयोगमा प्रतिबन्ध र प्लाष्टिकजन्य पदार्थको पुनःप्रयोगको नीति अबलम्बन गर्ने ।	१. पुनःप्रयोग, पुनःचक्रण, कम प्रयोग (3R' concept) लाई अवलम्बन गर्दै अधिकतम सदुपयोग गरी नगरमा अत्यन्तै थोरै फोहरहरू मात्र विसर्जन गर्ने प्रणाली तयार गर्ने ।	१. पुनःचक्रण गर्न सकिने फोहरहरूलाई व्यवस्थापन गर्न सो सम्बन्धित उद्योगहरू पहिचान गरी स्थापना गर्ने ।
२. वातावरणमैत्री झोला प्रयोगलाई प्राथमिकता दिनको निमित्त नगरका महिलाहरूको सक्रिय भूमिकामा वातावरणमैत्री झोला उत्पादन सम्बन्धि आवश्यक परामर्श एवं तालिमहरूको व्यवस्था गर्ने ।	२. वातावरणमैत्री झोला निर्माण एवं प्रयोगलाई निरन्तरता दिने ।	२. प्लाष्टिकको मात्रा बढेसंगै प्लाष्टिक व्यवस्थापनका नवीनतम उपायहरूलाई अबलम्बन गर्दै जाने ।
३. औद्योगिक फोहोरहरू जलाउन प्रतिबन्ध लगाएको बारे उद्योग व्यवसायीहरूलाई समेत जानकारीमा ल्याई सो को दिगो व्यवस्थापनका लागि अनुगमन सहित समुदायमा यसबारे जनचेतना जगाउने ।	३. प्लाष्टिक उत्पादन, प्रयोग एवं विसर्जन प्रक्रियाहरूको नियमित अनुगमन एवं समुदायस्तरमा जनचेतना जगाउने क्रियाकलापहरूको निरन्तरता दिने ।	३. प्लाष्टिक सम्बन्धि सचेतनाका कार्यक्रमहरूलाई निरन्तरता दिने ।
४. फोहोरबाट मोहर भन्ने अवधारणालाई नगरका समुदायमा विकास गराउन फोहोरहरूलाई कच्चा पदार्थको रुपमा उपयोग गरी स्थापना गर्न सकिने उद्योगहरूबारेमा जानकारी एवं प्रशिक्षण एवं यस्ता उद्योगहरू सञ्चालन गर्ने व्यक्ति वा समुदायलाई नगरले प्रोत्साहन गर्ने कार्यक्रमहरू गर्ने ।	४. फोहरहरूलाई कच्चा पदार्थको रुपमा प्रयोग गरी उद्योगहरू स्थापना गर्ने ।	४. फोहरहरूलाई सक्दो सदुपयोग गरी पर्यावरणीय उद्योगहरू सञ्चालन गर्ने र भएका उद्योगहरूको नियमित अनुगमन गर्ने ।
झ. नगरमा निष्कासन हुने फोहरहरूमा बढि प्रतिशत फोहर जैविक फोहर रहेको छ । तर नगरमा जैविक फोहरहरूको उचित व्यवस्थापनका कार्यविधिहरू नभएका कारण स्थानीयले उक्त फोहरहरू नदी खोल्सा एवं अन्य स्थानमा फाल्ने, गाड्ने र जलाउने गरेका छन् । जसले वायु प्रदुषण सँगै वातावरणीय ह्रास भइरहेको छ । तसर्थ जैविक फोहरहरूलाई नगरको स्रोतको रुपमा प्रयोग गर्न सकिने गरी कार्यविधिहरूको आवश्यकता रहेको छ ।		
१. जैविक फोहरहरू समाधान गर्ने उद्देश्यका साथ घरघरमा कम्पोष्ट मल बनाउन प्रेरित गर्ने खालका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने ।	१. जैविक फोहरहरूको व्यवस्थापनका लागि समुदाय स्तरमा सामुदायिक कम्पोष्ट मल प्लाण्टहरू राख्ने ।	१. जैविक फोहरहरूको व्यवस्थापनका लागि नगरमा ठुलो स्केलको कम्पोष्ट प्लाण्ट राख्ने ।

ञ. नगरमा धारा तथा पाइपको पानी पिउने घरधुरिको सङ्ख्या ९,७९४ अर्थात् ९५.५१ प्रतिशत भएकाले सामान्यतया धेरैजसो घरपरिवारले धारा तथा पाइपको पानी पिउने गरेका छन् भने ढुङ्गे धारा मार्फत आपूर्ति गरिएको पानी पिउने परिवारको सङ्ख्या ३६७ अर्थात् ३.५८ प्रतिशत रहेका छन् भने अन्य स्रोत प्रयोग गर्नेको सङ्ख्या नगन्य रहेको छ ।
नगरमा पिउने गरेको पानी पिउन वा अन्य प्रयोगका लागि पूर्णरूपमा सुरक्षित नहुने सम्भावना बढी रहेको उक्त पानी पिउन योग्य वा अयोग्य जाँच गर्नका लागि नगरमा कुनै पनि किसिमको प्रयोगशाला समेत नभएको अवस्था रहेको छ । तसर्थ दिगो विकास लक्ष्य Sustainable Development Goals Status & Roadmap: २०१६ - २०३० समेतलाई आधार बनाई नगरमा स्वच्छ खानेपानीको आपुर्ती गरी स्वच्छ खानेपानी उपभोग जनसङ्ख्या क्रमश वृद्धि गर्नको निमित्त नगरमा खानेपानी तथा सरसफाई सम्बन्धि नीति निर्देशिका एवं पानी शुद्धिकरण सम्बन्धि निर्देशिकाको आवश्यकता छ ।

खानेपानी तथा सरसफाई सम्बन्धि नीति निर्देशिका निर्माण गर्ने ।	खानेपानी आयोजना वृद्धि सँगै नगरमा खानेपानी तथा सरसफाई सम्बन्धि नीतिहरू आवश्यकता अनुरुप परिमार्जन गर्ने ।	खानेपानी सम्बन्धि नीति निर्देशिकाहरूको समिक्षा गर्ने एवं संशोधन एवं परिमार्जन गरी पुर्ण स्वच्छ खानेपानी उपभोग नगर निर्माण गर्ने ।
पानी शुद्धिकरण सम्बन्धि निर्देशिका निर्माण गर्ने ।	पानी शुद्धिकरण सम्बन्धि निर्देशिकामा आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।	पानी शुद्धिकरण सम्बन्धि निर्देशिकामा आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।
पानीको उपयुक्तताको परीक्षणका लागि आवश्यक प्रयोगशाला एवं दक्ष जनशक्तिको व्यवस्था गर्ने ।	सबै प्रकारका पानीको परिक्षण नगरमै गर्न सक्ने अवस्थामा पुऱ्याउन विभिन्न प्रयोगशालाका सामग्री, रसायनहरू एवं उपयुक्त स्थानहरूको व्यवस्था गर्ने ।	पानी परिक्षणमा दक्ष जनशक्तिहरू नगरकै स्थानीयलाई तयार गर्ने र सम्पुर्ण सुविधायुक्त प्रयोगशाला निर्माण गर्ने ।
पानी शुद्धिकरणका विविध उपायहरू सम्बन्धि नगरबासीहरूलाई तालिमहरू दिने एवं सुर्राक्षित पानी सम्बन्धि व्यापक जनचेतना फैलाउने र पानी शुद्धिकरणका विविध प्रक्रियाहरू नपढेका ग्रामिण महिलाहरू समेतले बुझ्ने गरी चित्रमा प्रस्तुत गरी सुचना बोर्डहरू राख्ने ।	पानी शुद्धिकरण सम्बन्धि तालिम, जनचेतनाका कार्यक्रमहरूलाई निरन्तरता दिने र यी कार्यक्रमहरूमा महिला स्वयंसेविका एवं नगर स्वयंसेवकहरूलाई सम्मिलित गर्ने ।	पानी शुद्धिकरण सम्बन्धि तालिम, जनचेतनाका कार्यक्रमहरूलाई निरन्तरता दिने ।

ट. नगरमा ७,४०२ अर्थात् ७२.१८ प्रतिशतले काठदाउरा, २,८३६ अर्थात् २७.६५ प्रतिशतले एल.पी. ग्याँस र बाँकीले गोबर/गुइँठा, बिजुली र अन्य प्रयोग गरेको छ । जसलाई तलको नक्शा नं. **२/५.५.१** मा देखाइएको छ । जस अनुसार वडा नं १ बाहेक सवैजसो वडामा काठ दाउरालाई खाना पकाउने उर्जाको प्रयोग गर्ने परिवारको संख्या आधा भन्दा बढि रहको छ । स्थानीयहरूले अधिकाशं काठ दाउराको प्रयोग गरेबाट एकातर्फ वनजगंल र पयार्वरणमा क्षति पुग्ने र अकातर्फ धुवाँ र दाउरा सकंलन गर्दा लाग्ने समयले क्रमशः स्वास्थ्यमा असर पुयाउनुका साथै समय र बढी खर्च भएको छ ।

नेपालले प्रस्तावित SDG–7 मा इन्धनको प्राथमिक स्रोतको रूपमा काठ, दाउरा, गुइँठा आदि प्रयोग गर्ने जनसमुदाय सन् २०३० सम्म १० % मा झार्ने) तथा बिजुलीको पहुँच ९९% मा ल्याउने बाट लक्ष्य राखेको छ । यसै राष्ट्रिय लक्ष्यलाई मनन गर्दै नगरमा समेत नीति तथा कार्यक्रमहरूलाई सोही उन्मुख बनाउनु आवश्यक छ । नगरपालिकामा भएका स्रोत र साधनहरूको प्रयोग गरी नवीकरणीय उर्जाहरूको खोजी, उत्पादन एवं कार्यान्वयनका लागि नीति निर्देशिकाहरू निर्माण गर्दै नगरबासीमा उर्जाको सहज उपलब्धताको सुनिश्चित गर्न आवश्यक छ । त्यसलै सम्भाव्यताका आधारमा विद्युत्त तथा वैकल्पिक उर्जा मार्फत काठ दाउरालाई इन्धनको प्रयोगलाई कमी ल्याउन तल उल्लिखित कार्यक्रमले योगदान गर्नेछ ।

नक्शा १/५.५.१. काठ दाउरालाई खाना पकाउने उर्जाको प्रमूख स्रोत बनाउने घरधुरी

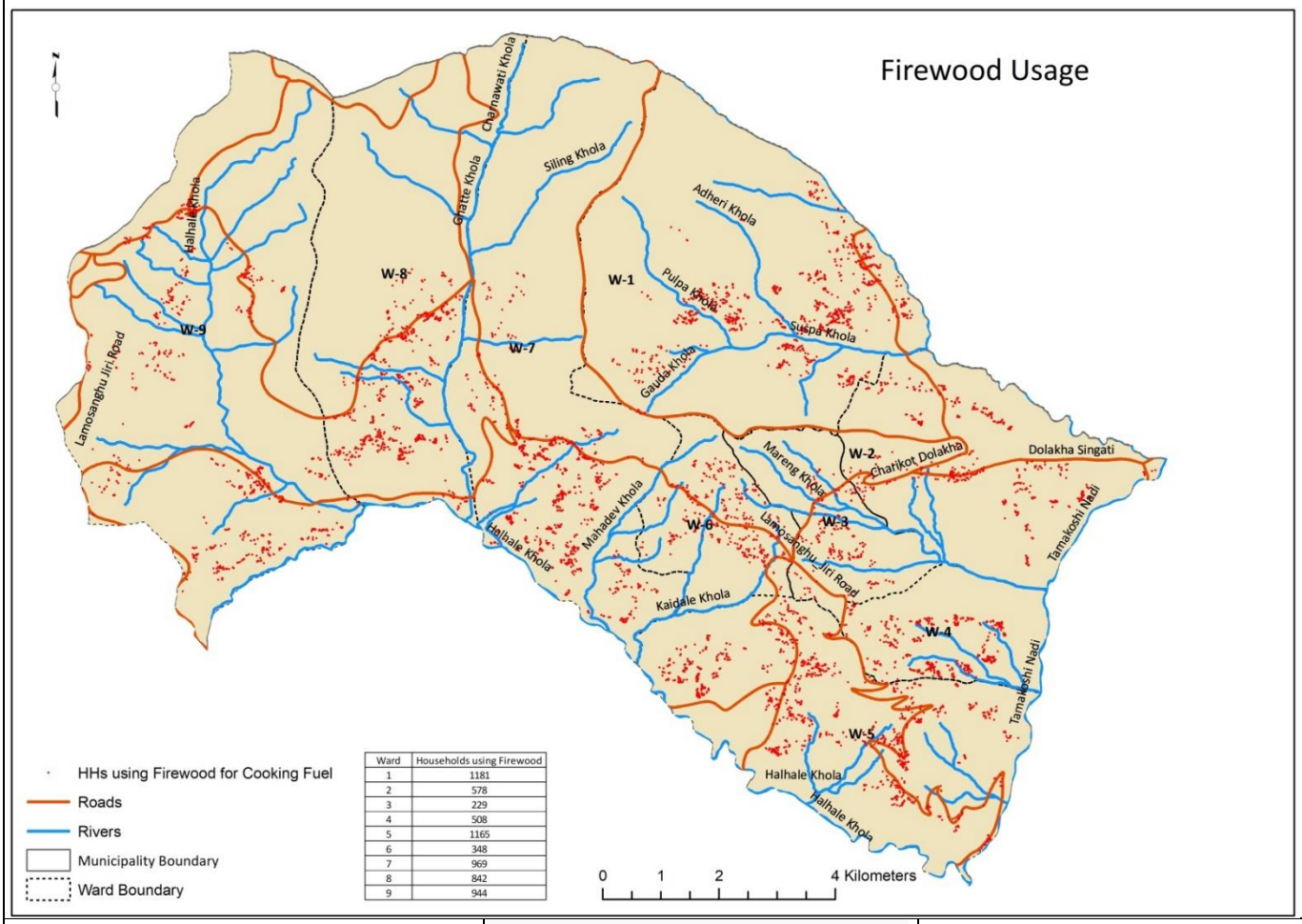

Ward	Households using Firewood
1	1181
2	578
3	229
4	508
5	1165
6	348
7	969
8	842
9	944

१. सौर्य उर्जाका लागि नगरमा सम्भाव्यता अध्ययन प्रक्रिया अगाडि बढाउने । २. विद्युत आपुर्तिको कमी पुर्तिका पुर्वाधार निर्माणका लागि समन्वय गर्ने ।	१. जलविद्युतमा आधारित उर्जा उपयोग र सौर्य उर्जा उपयोगका विचको तुलनात्मक लाभका आधारमा शौर्य उर्जाको उपयोग गर्ने र नगरका घरहरूमा सहुलियतमा सौर्य उपकरणहरू जडान गर्ने र सडक बत्तीहरू नगरका मुख्य मुख्य स्थानहरूमा राख्ने । २. जलविद्युत आपुर्ति बढाउन समन्वयात्मक प्रयास गरी दाउराको उपयोगलाई गोठको उपयोगमाच सिमित गराउने ।	१. वैकल्पिक उर्जाहरू जस्तै सौर्य उर्जा, सुधारिएको चुलो, बायोग्याँस आदि जस्ता बैकल्पिक उर्जाको खपत बढाई कार्वन उर्त्सजनमा न्यूनिकरण गर्ने । २. नगरमा कम मूल्यमा घरेलु माग पुरा गर्न लागत प्रभावी मध्यम जलविद्युत आयोजनाहरू सञ्चालन गर्न अध्ययन गर्ने ।
३.विद्युतीय सवारी साधनहरूको सम्भाव्यताको अध्ययन गर्ने ।	३. विद्युतीय सवारी साधनहरूको प्रयोगलाई बढावा दिन विभिन्न विद्युतीय सवारी साधनहरूको व्यवस्था गर्ने ।	३.विद्युतीय सवारी साधनलाई प्रार्थामकता दिई विस्तार गर्न निजी सहभागिता र लगानीलाई वृद्धि गर्ने ।

ठ. नगरमा केही स्थान जस्तै तामाकोसी, दोलखा, खरिढुंगा, बोचमा सार्वजनिक शौचालय रहेका छन् तर नगरका कतिपय स्थानमा शौचालयको व्यवस्था पर्याप्त नभएको अवस्था रहेको छ। तसर्थ खुल्ला दिसामुक्त नेपाल घोषणा भएसँगै नगरमा विभिन्न स्थानहरूमा शौचालय निर्माण एवं सञ्चालन गरी सरसफाई र स्वच्छता कायम राख्न आवश्यक छ।		
१. नगरमा सेप्टिक ट्याङ्क सहितको चर्पीको प्रयोगलाई अनिवार्य गर्न नीति निर्माण गर्ने। २. नगरबासीसँगको सहकार्यमा शौचालयको निर्माण गर्ने।	१. सेप्टिक ट्याङ्क सहितको चर्पी निर्माणमा बनेका नीतिको आवधिक समिक्षा गर्दै आवश्यक परिमार्जन गर्ने। २. महिला बालबालिका, ज्येष्ठ नागरिक अपांगमैत्री शौचालयहरू नगरका मुख्य मुख्य स्थानहरू, बजार क्षेत्र, बसपार्कहरूमा निर्माण गर्ने र शौचालयको नियमित अनुगमन गर्ने।	१. शौचालय प्रयोगमा बनेको नीतिमा परिमार्जन गर्ने। २. शौचालयहरूको मर्मत सम्भार गर्दै शौचालय प्रयोगको अनुगमन एवं समिक्षा गर्ने।
ड. नगरपालिकाको सडक तथा सार्वजनिक मापदण्ड निर्धारण ऐन, २०७४ बमोजिम नगरपालिका क्षेत्रभित्र अत्यावश्यक अवस्थामा बाहेक हर्न बजाउन नपाउने र नगरपालिका क्षेत्रभित्र प्रेसर हर्न निषेध गरिएको व्यवस्था भएको छ। तर नगरपालिकामा सञ्चालित विभिन्न उद्योगहरू तथा सवारी साधनहरूबाट ध्वनी प्रदुषण भइरहेको छ जसले गर्दा मावन कानले सुन्न सक्ने ध्वनी भन्दा अत्यधिक ध्वनीले गर्दा मानव स्वास्थ्यमा हुने नकारात्मक असरहरू हुने सम्भावना अधिक रहन्छ। तसर्थ सवारी साधन लगायत चर्को आवजमा ध्वनी निकाल्ने उद्योग कलकारखानाहरूबाट हुने ध्वनी प्रदुषण नियन्त्रण गर्न स्पष्ट नीति लगायत नेपाल सरकारले तोकेको मापदण्ड अनुरुप ध्वनी प्रदुषण स्तर प्रत्येक वर्ष जाँच गर्ने र मावन कानले सुन्न सक्ने ध्वनीको मात्रा भन्दा धेरै ध्वनी प्रदुषण भएमा दण्ड सजायको समेत व्यवस्था गर्न आवश्यक छ।		
१. सवारी साधन लगायत चर्को आवजमा ध्वनी निकाल्ने उद्योग कलकारखानाहरूबाट उत्पन्न हुने ध्वनी प्रदुषणलाई निराकरण गर्न र उद्योग व्यवसायी एवं सवारी चालकमा सो सम्बन्धि जानकारी प्रदान गर्न स्पष्ट नीति निदेर्शन निर्माण गर्ने। १. नगरको ध्वनी मापनका लागि ध्वनी मापन यन्त्रको व्यवस्थापनका साथै समय समयमा अत्यधिक ध्वनी निष्काशन हुने स्थानहरू जस्तै मानव बस्ती, ट्राफिक, कलकारखाना इत्यादिमा मापन गर्ने र राष्ट्रिय मापदण्ड अनुरुप भए नभएको जाँच गर्ने।	१. ध्वनी प्रदुषणमा बनेको नीतिको समिक्षा गर्ने र आवश्यक परिमार्जन गर्ने। २. ध्वनी मापन यन्त्र सञ्चालन गर्न सक्ने जनशक्ति सहित यस्ता ध्वनी प्रदुषण गर्ने एकाईहरूको नियमित अनुगमन नर्गे।	१. ध्वनी प्रदुषणमा बनेको नीतिको समिक्षा गर्ने र आवश्यक परिमार्जन गर्ने। २. ध्वनी प्रदुषण नियन्त्रण गर्न बनेका नवीनतम उपकरण एवं प्रविधिहरू अँगाल्दै ध्वनी प्रदुषण नियन्त्रित नगर निर्माण गर्ने।
ढ. सार्वजनिक यातायात, कच्ची सडक, कलकारखाना एवं क्रसर जस्ता मेसिनको प्रयोगले धुलोहरू बढेको छ। तसर्थ वायु प्रदुषण नियन्त्रणका लागि नगरमा निर्देशिका सँगै अनुगमनको आवश्यकता रहेको छ।		
१. विषादीजन्य पदार्थ न्यूनीकरण, नियन्त्रण तथा नियमन सम्वन्धी निर्देशिका निर्माण गर्ने। २. नगरमा यातायात व्यवसायी संघसँग समन्वय गरी उच्च वायु प्रदुषण गर्ने पुराना सवारी साधनहरू हटाउने साथै वातावरणीय प्रदुषणलाई मध्यनजर गरी ग्रामिण कच्ची सडकहरूको स्तरोन्नती गर्ने र नगरमा सञ्चालित गाडीहरूको नियमित	१. विषादीजन्य पदार्थ न्यूनीकरण, नियन्त्रण तथा नियमन सम्वन्धी निर्देशिकाको आवधिक समिक्षा गर्ने र आवश्यक परिमार्जन गर्ने। २. बजार क्षेत्र, औद्योगिक प्रतिष्ठान र जोखिममा रहेका क्षेत्रमा वायु गुणस्तर मापन केन्द्र स्थापना र सञ्चालन, वायु गुणस्तरको एकीकृत नक्साकंन, वायु प्रदुषण क्षमता एकिन र पुर्वानुमान गरी उत्सर्जन गतिविधिमा नियन्त्रण गर्ने ।	१. विषादीजन्य पदार्थ न्यूनीकरण, नियन्त्रण तथा नियमन सम्वन्धी निर्देशिकाको आवधिक समिक्षा गर्ने र आवश्यक परिमार्जन गर्ने। २. विषादीजन्य पदार्थ सम्बन्धि बनेका निर्देशिकाहरूको परिमार्जन एवं संशोधन गर्ने। वातावरणीय प्रदुषण परिक्षण प्रयोगशालाका लागि आवश्यक दक्ष कर्मचारीहरूको व्यवस्था गर्ने।

अनुगमन गरी वातावरणमैत्री सडकहरू निर्माण प्रक्रियालाई प्राथमिकता दिने । कृषिफार्म, उद्योग र अन्य व्यवसायहरूमा प्रयोग गर्ने विषादीको नियमन र नियन्त्रण गर्ने ।		
त. वातावरण विषयमा छुट्टिएको रकम एकदमै न्यून भएका कारण वातावरण सम्बन्धि विविध क्रियाकलापहरू प्रभावकारी रुपमा सकिरहेको छैन । वातावरणीय प्रदुषणले नगरको शोभा समेत घट्ने भएकाले वृक्षारोपण एव बगैँचा निर्माणले नगरको सौन्दर्यता लगायत वातावरण सन्तुलन कायम राख्ने भएकाले निम्न कार्यहरूलाई प्राथमिकतामा राखिएको छ । नगरमा पशुपालन व्यवसायको प्रचुर सम्भावना रहेको छ तर पशुपालनको निमित्त आवश्यक चरिचरणको व्यवस्था नभएकोले खुल्ला रुपमा चरिचरण गर्नाले वनजंगल लगायत पानीका मुहानहरू माँसिदै गइरहेको छ । तसर्थ चरिचरणको व्यवस्था भएसँगै कृषकहरू अझ पशुपालन गर्न अग्रसर हुने र उक्त व्यवस्थाले वनजंगल संरक्षण हुने भएकाले निम्न प्राथमिकताका कार्यहरूलाई तल प्रस्तुत गरिएको छ ।		
१. खुल्ला रुपमा चरिचरण गर्ने प्रवृत्तिलाई नियन्त्रण गर्न खाली जग्गाहरू समेतलाई उपयोग गरी चरिचरणको व्यवस्था गर्ने ।	१. कृषकलाई पशुपालनमा प्रोत्साहन गर्दै डालेघाँस जस्ता वस्तुभाउले बढि खाने, बढि उत्पादन हुने घाँसहरू रोप्ने र चरिचरणको नियमित अनुगमन गर्ने ।	१. चरिचरणको लागि आवश्यक घाँसहरू नगर क्षेत्र आफैले उत्पादन गर्ने र अनुगमन प्रक्रियालाई नियमित गर्ने ।
थ. नगरमा बढ्दो वातावरणीय प्रदुषण निराकरणका साथै वन, जङ्गल, वन्यजन्तु, चराचुरुङ्गी, जल उपयोग, वातावरण तथा जैविक विविधता सम्बन्धी स्थानीय नीति, कानून, मापदण्ड, योजना, कार्यान्वयन र नियमन गर्नका साथै जडीबुटी तथा अन्य गैरकाष्ठ वन पैदावार सम्बन्धी, सर्वेक्षण, उत्पादन, सङ्कलन, प्रबर्द्धन, प्रशोधन, र बजार व्यवस्थापन र सरसफाई तथा स्वास्थ्यजन्य फोहोरमैलाको व्यवस्थापन गर्नका निमित्त नगरमा वातावरण तथा प्राकृतिक सम्पदाहरूको संरक्षण सम्बन्धि ज्ञान एवं दक्षता हाँसिल गरेका वातावरण शाखा एवं कर्मचारी व्यवस्थापन भएको छैन । यसका साथै नगरबासीमा वातावरण सम्बन्धि जनचेतनाको पनि कमि देखिन्छ । तसर्थ मानव संशाधनको व्यवस्था सँगै क्षमता विकासका कार्यक्रमहरू आवश्यक छ ।		
१. वातावरण सम्बन्धि बालबालिका समेतमा चेतना जगाउन विद्यालयको पाठ्यक्रममा वातावरण विषय समावेश गर्ने र वार्षिक कार्ययोजनामा कम्तीमा महिनाको एक पटक वातावरण सम्बन्धि अतिरिक्त क्रियाकलापहरू समावेश गर्ने ।	१. वातावरण विषय समावेश भएको पाठेयक्रममा समयानुसार परिमार्जन गर्ने र वातावरण सम्बन्धित अतिरिक्त क्रियाकलापहरूलाई विद्यालयमा निरन्तरता दिने	१. वातावरण विषय समावेश भएको पाठेयक्रममा समयानुसार परिमार्जन गर्ने र वातावरण सम्बन्धित अतिरिक्त क्रियाकलापहरूलाई विद्यालयमा निरन्तरता दिने
२. वातावरण सम्बन्धि विविध गतिविधि सचालनका लागि प्रमुख समन्वयकारी भुमिका निर्वाहका लागि नगरमा वातावरण सम्बन्धि दक्षता हाँसिल गरेका निपुण कर्मचारीहरूको व्यवस्था गर्ने ।	२. विभागमा फोहोर व्यवस्थापन अधिकारी, वातावरण विद्, वातावरण इन्जिनियर, रणनीतिक कार्य गर्न वातावरणीय अधिकृत एवं फोहोरमैला एवं सरसफाईमा कार्य गर्ने कर्मचारीहरूको समेत व्यवस्था गर्ने ।	२. वातावरण विषय एकदमै बहुआयामिक विषय भएका कारण यसका विविध पक्षहरूमा समावेशि रुपमा कार्यहरू गर्नका लागि नगरमा फोहोरमैला, खानेपानी तथा सरसफाई, जलस्रोत, उर्जा जस्ता विषयहरूका लागि छुट्टाछुट्टै एकाई निर्माण गर्ने ।
३. वातावरण, वनजंगल, जैविक विविधता सम्बन्धि विविध जनचेतनाका कार्यक्रमहरू एवं तालिमहरू नियमित सञ्चालन गर्ने ।	३. वातावरण एवं प्राकृतिक स्रोत, जैविक विविधता सम्बन्धि व्यापक जनचेतना फैलाउन विभिन्न क्रियाकलापहरू गर्ने ।	३. नगरबासीहरूमा वातावरण संरक्षण सम्बन्धि चेतनास्तर वृद्धि गर्दै वातावरणमैत्री भीमेश्वर नगर निर्माण गर्ने ।

५.५.२. विपद् तथा आपतकालिन व्यवस्थापन

भौगोलिक हिसावले कमजोर भूभाग र मध्यम खालको जलाधारीय अवस्थाले गर्दा यस भीमेश्वर नगरपालिकामा वर्षेनी भुक्षय, बाढी, पहिरो, नदी कटान, सडक दुर्घटना, चट्टयाङ, असीना पानी, जंगली जनावर आतकं हुने गरेको छ। वि.सं. २०७२ सालको भुकम्पबाट अत्यधिक प्रभावित यस नगरमा आगलागी, विद्युतीय खतरा, महामारीको जोखिम पनि समस्या नै बनिरहेको छ । नगरका तामाकोशी आसपास र चर्नावतीको आसपास, काउले, डाक्रेवास, बालुवा, तिनखले सेरा, गौराचापे, चर्नावती, तटिय क्षेत्र, सहर्पा, तार्थली आदि बस्ती बाढीको जोखिममा रहेको छ भने डोक्थलि, चिसापानी, डाँडागाउँ कुत्कुते ९, खोपाटोल ९, ढाँढ ९, पाताले ९, धानेधारा ९, बोसिम्पा १, होक्सीला, भिरमुनी कार्तिके, बुस्ती जस्ता बस्तीहरू पहिरोको जोखिममा रहेका छन्। नगरमा कच्ची घरहरू जोखिममा छन् भने, अव्यवस्थित विद्युतीय तारहरूले गर्दा पनि बस्तीहरूमा जोखिममा छन्। नगरमा सडक दुर्घटना पनि बढ्दै गइरहेको छ। बाँदरको समस्याका कारण कृषि उपजको संरक्षणमा कठिनाई भएको छ। यसरी वातावरणीय असन्तुलनका कारण हुने प्राकृतिक प्रकोपका कारण नगरको ठूलो जनधनको क्षति समेत हुने गरेको छ।

नगरपालिकामा प्रकोप प्रतिरोधी भवन निर्माणका र भवन निर्माण संहिता कार्यान्वयनका लागि प्राविधिक सहितको प्राविधिक शाखा रहेको र भवन संहिताको कार्यान्वयनबाट विपद् जोखिम कम हुने गरी व्यक्तिगत तथा संस्थागत भवनको संरचनागत मजवुतीका मापदण्ड कायम गरिएको छ। आपतकालिन आश्रय स्थलको रुपमा प्रयोग गर्नको लागि नगरपालिकामा खुला स्थान, सामुदायिक भवन र पार्कहरू रहेका छन् । नगर

केन्द्रमा नगरका केहि वडामा खोज तथा उद्धार सामग्रीको पुर्व ब्यवस्था रहेको छ भने आपतकालीन सेवा प्रदानका लागि नगरमा नगर प्रहरीको व्यवस्था भएको छ। नगरपालिकामा रु. ५ लाख रकमबाट शुरु गरिएको विपद् प्रतिकार्य कोष रहेको छ। यसवाट विपद् प्रभावितका लागि तत्काल राहत उपलब्ध गराउने गरिएको छ। नियमित विकासमुलक कार्यक्रमको रुपमा पनि विपद् ब्यवस्थापन क्षेत्रमा बजेट विनियोजन गर्ने गरिएको छ।

भुकम्पबाट क्षतिग्रस्त व्यक्तिगत आवास पुननिर्माणका लागि सरकारले अनुदान उपलब्ध गराइएको र अन्य क्षेत्रको पुनर्निर्माणका लागि सरकार र गैर सरकारी संघसंस्थाहरूबाट पनि सहयोग उपलब्ध भएतापनि पछिल्लो समयमा भुकम्प पुनर्लाभका क्रममा सहयोग गरेका संघसंस्थाले आफ्ना कार्यक्रम विस्तारै सकिदै गएको अवस्था रहेको र साझेदारी गर्ने संघ संस्थाको दायरा सिमित हुनाले सवै वडामा आवश्यकता अनुसार गतिविधि सञ्चालन गर्न नसकिरहेको अवस्था रहेको छ। विषम भौगोलिक अवस्था र यातायातको असुविधाको वर्तमान अवस्थाका विच एउटा दमकल र अन्य सरोकारवालाबाट सञ्चालित एम्बुलेन्सबाट नगरवासीलाई समान रुपमा आपतकालिन सेवा उपलब्ध गराउन जटिल भइरहेको छ।

आपतकालिन प्रतिकार्यका लागि उद्धार सामाग्री, दक्ष जनशक्ति, खाद्य तथा गैरखाद्य सामाग्रीको पूर्व व्यवस्था छैन। वडाहरूमा पर्व, साँस्कृतिक जमघट, हाट, भिडभाड ब्यवस्थापन, सडक र बजार व्यवस्थापन आदिमा नगरले नगर प्रहरीको ब्यवस्थापन गरेको छैन। नगर प्रहरी मुलत बजार केन्द्रित रहेको र नगर कार्यालय बाहिर परिचालित छैन। वडामा स्थानीय विपद् तथा जलबायु उत्थानशील समिति गठन भएको छैन। विपद् ब्यवस्थापन सम्वन्धि योजना छैन। भौतिक पुर्वाधार निर्माण गर्दा तथा पुर्वाधार निर्माणका लागि निर्माणका स्थानीय सामग्रीको ब्यवस्थापन गर्दा संभावित विपद् रोकथामका पर्याप्त उपाय अपनाइएको छैन। डोकथलीमा वन फडानी भएको, प्राविधिक सल्लाह विना सडक निर्माण साथै पर्खाल ढल नभएको हुँदा रोकथामका प्रयास भएको छ।

यस यथार्थलाई मनन् गरी भुक्षय र पहिरो एवं अन्य विपद्को समस्याहरू र यसको कारण पहिल्याएर समाधानको लागि एक निकायलाई मात्र जिम्मेवार नठानी सम्बद्ध सबै निकायहरूले समन्वय र साझेदारी गरेर विपद् जोखिम व्यवस्थापन एवं जलवायु उत्थानशील कार्यक्रमलाई प्राथमिकताको साथ अगाडि बढाउनु आजको टड्कारो आवश्यकता देखिएको छ। त्यस्तै गरी यस नगरपालिकाले विपद् पुर्वतयारी तथा प्रतिकार्य एवं जलवायु अनुकुलनका विषयलाई अन्तरसम्वन्धित र विशिष्ठ क्षेत्रका रुपमा लिएर विकासका गतिविधि अगाडी बढाउनु पर्ने अवश्यकता रहेको छ।

उल्लेखित पृष्ठभूमिमा दिगो विकासको लक्ष्य अनुसार संकटासन्न परिवारको उत्थानशीलता प्रवर्द्धन गर्ने, विपद्का कारण आर्थिक विकासमा पर्ने असर कम गर्ने तथा जलवायु परिवर्तन अनुकुलनको क्षमता विकास गर्ने लक्ष्य प्राप्ति गरी राष्ट्रिय लक्ष्य प्राप्तिमा नगरको तर्फबाट समेत योगदान हुने गरी नगरपालिकाले निम्नानुसार विपद् तथा आपतकालिन व्यवस्थापनका उद्देश्य तथा नीति तय गरेको छ।

उद्देश्य १ : विपद् तथा आपत्कालिन व्यवस्थापनका लागि पर्याप्त भौतिक, नीतिगत तथा मानव संशाधनको उपलब्धता सुनिश्चित गर्नु।

नीति क. विपद् पुर्वतयारीका संरचनागत र गैरसंरचनागत कार्यलाई समान प्राथमिकतामा राखी कार्यान्वयन गरिने छ।

नीति ख. नगरको विपद् तथा आपतकालिन व्यवस्थापन एवं जलवायु परिवर्तन अनुकुलन कार्ययोजना बनाउनुका साथै सो योजना निर्देश गरे अनुरुप पहिरो, आगलागी, भुकम्प, हावाहुरी लगायतका प्रकोप तथा

स्वास्थ्य जन्य महामारी नियन्त्रणका तथा तत्काल प्रतिकार्यका लागि चाहिने खुला स्थान निर्धारण र न्यूनतम जनशक्ति तथा पुर्वाधार एवं उपकरणको भरपर्दो व्यवस्थापन गरिने छ ।

नीति ग : नगरमा प्रकोप, विपद् तथा जलवायु परिवर्तनका समस्या सम्वन्धि सूचना संकलन, विश्लेषण, पुर्व तयारी र प्रतिकार्यका गतिविधि नियमित रुपमा सञ्चालन गर्ने दक्ष जनशक्ति सहितको विपद् व्यवस्थापन ईकाई गठन गरिने छ ।

नीति घ : नगरको विपद् प्रतिकार्य अन्तर्गत राहत, पुनस्थापना तथा पुनर्लाभका मापदण्ड निर्माण गरी लागु गरिने छ ।

नीति ङ : स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानीशील योजनाले निर्दिष्ट गरेका कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि न्यूनतम बजेट विनियोजन सुनिश्चित गरिने छ ।

नीति च : समयवद्ध रुपमा विपद् व्यवस्थापन योजना कार्यान्वयनको समिक्षा तथा परिमार्जन गरी सान्दर्भिक कार्यक्रमलाई बृहत योजनाको अंग बनाउँदै लगिने छ ।

नीति छः पुर्वाधार, उपकरण तथा नीति निर्धारणका आवश्यकता अनुसार संघ, प्रदेश तथा वाह्य सहायता निकायसँग समन्वयन गरिने छ ।

नीति ज : भवन निर्माण मापदण्ड बाढि, पहिरो, भुकम्प, आगलागी, चट्याङ लगायतका विपद् जोखिम न्यूनिकरणका विषय समेत समेटेर परिमार्जन गरिने छ । साथै, कार्यान्वयनका लागि प्राविधिक जनशक्तिको क्षमता विकास गरिने छ ।

उद्देश्य २ : विपद् पुर्वतयारी तथा अल्पिकरणका कार्यलाई संस्थागत र व्यवस्थित गर्नु

नीति क. पहिरो, आगलागि तथा अन्य प्रकोपका दृष्टिकोणले उच्च र न्यून जोखिम क्षेत्र पहिचान गर्नुका साथै प्रत्येक प्रकारको विपद्का लागि सुरक्षित स्थानहरूको व्यवस्था गरिनेछ ।

नीति ख. नगर र आवश्यकता अनुसार क्लस्टर स्तरमा आपतकालिन अवस्थामा नागरिकहरूको सुरक्षाका लागि उपयुक्त सुरक्षा प्रवन्ध सहितको आश्रय स्थल, खाद्यान्न भण्डार स्थल तथा गैरखाद्य सामग्री एवं उपकरणको पुर्वव्यवस्था गरिने छ ।

नीति ग. नगरपालिकाले विपद पुर्व र विपद्को समयमा समुदायलाई शुरक्षित गराउने गरी उपयुक्त सञ्चार योजना निर्माण गरिनेछ ।

नीति घ. विपद् प्रभावभित परिवार तथा नागरिकलाई आपतकालिन सेवावाट वञ्चित हुन नदिन आश्रय स्थलका लागि सुरक्षित मार्ग र यातायात व्यवस्थापनका लागि आपतकालिन सेवमा संलग्न हुने आन्तरिक र वाह्य जनशक्ति र स्वयंसेवक सहितको आपतकालिन व्यवस्थापन संयन्त्र तयार गरिनेछ ।

नीति ङ. विपद प्रतिकार्यको क्षेमताको चुस्तता एकिन गर्न तथा समुदायमा विपद् पुर्व तयारीको सन्देश प्रवाहका लागि नगर स्तरमा वार्षिक रुपमा कृतिम घटना अभ्यास सञ्चालन गरिने छ । यस्तो अभ्यास वडा तथा समुदाय स्तरमा समेत समय समयमा सञ्चालन गरिने छ ।

नीति च. विपद् तथा आपतकालिन व्यवस्थापन योजना निर्माण गर्दा महिला, जेष्ठ नागरिक, अपांगता भएका व्यक्ति, वालवालिका, गर्भवती आदिको सुरक्षाका उपायहरू समावेश गरिनेछ ।

नीति छ. विपद् प्रभावितको व्यक्तिगत सुरक्षा वाहेक पुर्वतयारी योजनामा व्यक्तिगत सम्पति तथा खाद्यान्न सुरक्षा एवं घरपालुवा पशुपंक्षी स्थानान्तरण तथा व्यवस्थापनका विषय पनि समावेश गरिने गरिने छ ।

नीति ज : ठाडो खोला आसपास तथा पहिरो सम्भाव्य क्षेत्रमा जोखिम कम गर्न बस्ती व्यवस्थापन तथा जोखिम न्यूननिकरण र अल्पिकरणका कार्यलाई दीर्घकालिन मुख्य प्राथमिकताको कार्यक्रमका रुपमा अघि बढाइने छ ।

नीति झ : वर्षाको पानी तथा नालाको पानीका कारण हुनसक्ने विपद् जोखिम न्यूनिकरणका लागि आकासे पानी व्यवस्थापन प्रणाली स्थापना गरी सञ्चालन गरिने छ ।

नीति ञः सामान्य समयमा सार्वजनिक हितका कार्यमा उपयोग हुनेसक्ने गरी नगर केन्द्र तथा नजिकका वडाको क्लस्टर वनाई क्लष्टर स्तरमा विपद्को समयका लागि शुरक्षित सामुहिक वसोवास भवन निर्माण गरिने छ ।

उद्देश्य ३ : विपद्को प्रकृति अनुसार विशिष्टीकृत पुर्वाधारको उपलब्धता सुनिश्चित गर्नु ।

नीति क : जोखिम वस्ती पहिचान गरी दीर्घकालिन बस्ती व्यवस्थापन, आवश्यकता अनुसार स्थानान्तरण तथा जोखिम न्यूननिकरण र अल्पिकरणका कार्यलाई प्राथमिकताका साथ अघि बढाइने छ ।

नीति ख : वर्षाको पानी सडक तथा बस्ती क्षेत्रबाट भू क्षय नगरी नदि प्रणालीमा मिसिने गरी आकासेपानी व्यवस्थापनका गतिविधि सञ्चालन गरिने छ । आवश्यकता अनुसार बायो इन्जिनियरिङ्ग तथा संचरनागत विपद् जोखिम अल्पिकरणका कार्य सेमत अघि बढाइने छ ।

नीति गः खुला स्थानहरूको संरक्षण साथै, शुरक्षित आश्रय स्थल निर्धारण वडा स्तरमा गरिनुका साथै शुरक्षित भवन निर्माणको वेग्लै मापदण्ड बनाई शुरक्षित भवन निर्माणमा नगरको स्रोत तथा वाह्य स्रोतको अधिकतम उपयोग गरी सघन बस्ती क्षेत्रमा शुरक्षित सामुदायिक भवन निर्माण गरिने छ ।

नीति घः उपलब्ध वारुण यन्त्रको पहुँच विश्लेषण गरी १५ मिनेट भित्र आगलागि नियन्त्रण स्थलमा पुगिसक्ने गरी वारुण यन्त्र व्यवस्थापन तथा २४ घण्टा सञ्चालन हुने अवस्थामा पुग्ने गरी पुर्वाधार तथा आन्तरिक व्यवस्थापनको कार्य गरिने छ ।

नीति ङः बारुण यन्त्रमा नै आगलागि जन्य स्वास्थ्य सम्वन्धि समस्या कम गर्न प्राथमिक उपचार गर्न सक्ने जनशक्ति तथा स्वास्थ्य उपकरणको व्यवस्था गरिनुका साथै आगलागि नियन्त्रणको प्राविधिक तालिम युक्त जनशक्ती परिचालित हुने व्यवस्था मिलाइने छ ।

नीति चः स्वास्थ्य जन्य महामारी नियन्त्रण तथा प्रतिकार्यका लागि नगर स्तरमा द्रुत प्रतिकार्य टोली बनाइनुका साथै अस्पतालमा महामारी नियन्त्रण इकाई गठनमा सहयोगी र समन्वयनकारी भूमिका निर्वाह गरिने छ ।

नीति छ : सडक दुर्घटना, विद्युतजन्य विपद् तथा अन्य कारणले घाइते भएकाहरूको जिवन रक्षा गर्न आपतकालिन ट्रमा सेवा व्यवस्थित गर्न स्थानीय स्वास्थ्य संस्थासँग संस्थागत समन्वयन गरिने छ ।

उद्देश्य ४ : विपद् प्रभावितको सम्मान, सुरक्षा तथा तत्काल राहत र पुनर्लाभ सुनिश्चित गर्नु ।

नीति क : कुनै पनि प्रकारको प्रकोप सिर्जित विपद् प्रतिकार्य गर्दा प्रभावित हरूको सेवा तथा सुरक्षा नगर मापदण्डको पुर्ण कार्यान्वयन गरिने छ ।

नीति ख : विपद्को समयमा अपांगता भएका, जेष्ठ नागरिक, वालवालिका र गर्भवती र विरामीहरूको सेवाको लागि विशेष प्रवन्ध गरिने छ ।

नीति गः विपद्को समयमा उपलब्ध गराइने सेवा तथा राहत प्याकेज वितरणमा स्पेयर मापदण्ड (Sphere Standards) लाइ आधार बनाइ एक द्वार नीति (One Door Policy) को पुर्ण पालना गरिने छ ।

नीति घ : नगरको विपद् प्रतिकार्य कोषलाई समृद्ध बनाई मध्यम स्तरको विपद् प्रतिकार्य तथा पुनर्लाभका गतिविधिका लागि नगरलाई आत्मनिर्भर बनाइने छ ।

नीति ङ. विपद् प्रतिकार्यका लागि आवश्यक सामग्रीहरू सहितको नगरस्तरिय र वडास्तरिय गोदाम घरको व्यवस्था र यसको पहुँच सुनिश्चितता गरी यसको सञ्चालन कार्यविधि समेत बनाइनेछ ।

नीति च. विपद् पूर्वतयारी एवं प्रतिकार्यका लागि नगरका युवा जनशक्तिको क्षमता वृद्धि र संलग्नतालाई बढि प्राथमिकता दिइनेछ ।

उद्देश्य ५ : नगर विकासका सवै पक्षमा विपद् तथा जलवायु परिवर्तन अनुकुलनलाई मुल प्रवाहीकरण गर्नु ।

नीति क : विपद् तथा जलवायु परिवर्तन अनुकुलन बजेट तर्जुमा विधि निर्धारण गरी कार्यान्वयन गरिने छ ।

नीति ख : सवै भौतिक पुर्वाधारका कार्यमा विपद् जोखिम न्यूनिकरण तथा अल्पिकरण संरचनागत कार्य समावेश गरिने छ ।

नीति ग : निश्चित रकम भन्दा माथिका पुर्वाधार निर्माणका कार्यको योजना बनाउदा विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु अनुकुलनको कार्ययोजना समावेश गर्ने व्यवस्था गरिने छ ।

नीति घ : उद्योग तथा कलकारखना स्थापना गर्दा हरित गृह ग्याँस (greenhouse gas) उत्सर्जन निरुत्साहित गरिनुका साथै न्यूनीकरणका कार्यक्रम समेत एकीकृत रुपमा अघि बढाउनु पर्ने व्यवस्था गरिने छ ।

नीति ङः नगर सरसफाई, खानेपानी व्यवस्थापन, स्वास्थ्य सेवा आदि सञ्चालनका पुर्वाधार तयार गर्दा विपद् जोखिम न्यूनिकरण तथा व्यवस्थापनमा प्रत्यक्ष योगदान गर्ने गरी गरिने छ ।

उद्देश्य ६ : नगर सुरक्षामा नगरपालिकाको भूमिका प्रभावकारी बनाउनु ।

नीति क. नगर प्रहरी गठन तथा काम, कर्तव्य र अधिकार सहितको नगर प्रहरी ऐन तथा नियमावली निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिने छ ।

नीति ख. नगर प्रहरीको सेवा क्षेत्र विस्तार गरी नगरपालिका कार्यालय सुरक्षाको अतिरिक्त आपतकालिन समयमा, हाट तथा अन्य प्रयोजनमा हुने भिडभाड नियन्त्रण, बजार व्यवस्थापन, फोहोर मैला व्यवस्थापन जस्ता कार्यको नियमन तथा साँस्कृतिक जमघट व्यवस्थापन जस्ता कार्यमा परिचालन गरिनेछ ।

नीति ग. ट्राफिक प्रहरी तथा जनपथ प्रहरीका साथै सशस्त्र प्रहरी लगायत सुरक्षा निकायसँगको समन्वयमा नगरको शान्ति सुरक्षा, लागुऔषध सेवन एवं वितरण नियन्त्रण र सवारी व्यवस्थापन लगायतका कार्यहरू प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन गरिनेछ ।

नीति घ. आवश्यकता अनुसार क्लस्टर स्तरमा प्रहरी विटहरूको व्यवस्थापनका लागि सम्वन्धित निकायसँग समन्वय गरिने छ ।

नीति ङ : सडक बत्ती तथा सघन बस्ती र बजार क्षेत्रमा नियमित गस्ती र सीसी क्यामेरा मार्फत आपराधिक गतिविधिको निगरानी तथा प्रतिकार्यका लागि समन्वयकारी भुमिका निर्वाह गरिने छ ।

प्राथमिकता तालिका ५.५.२: विपद् तथा आपतकालिन ब्यवस्थापन

क. संविधानको अनुसूची ८ मा विपद् व्यवस्थापनलाई स्थानीय तहको एकल अधिकारको सूचीमा सूचीकृत गरेको छ । त्यसैगरी अनुसूची ९ ले सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको अधिकारको साझा सूचीमा समेत विपद् व्यवस्थापनलाई समेटेको छ । नगरपालिकामा नगर विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन, २०७५ रहेको छ तर विपद् ब्यवस्थापन सम्बन्धि ऐन अन्तर्गत निर्माण हुनुपर्ने कार्यविधि निर्माण नभएको अवस्था रहेको छ । यसका साथै नगरको वडा नं ८ र ९ (रेड परियोजनाको जालाधार क्षेत्र पर्ने साविकका गाविस) को सामुदायिक विपद् ब्यवस्थापन योजना बनेको बाहेक हालसम्म संघीय ऐनले गरेको व्यवस्था, विपद् प्रतिकार्य कार्यढाँचा, कार्ययोजनाको मार्गदर्शन तथा निर्णय अनुसारको विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशील योजना तयार नभएको अवस्था रहेको छ । तसर्थ ऐनको प्रावधान अनुसार नगरको विपद् जोखिम न्यूनिकरण तथा ब्यवस्थापन नियमावली, कार्यविधि, रणनीति र कार्यक्रम तय गरी स्थानीय तहको विपद् तथा आपतकालिन ब्यवस्थापनको संस्थागत नेतृत्व नगरपालिकाले लिने गरी विपद् तथा जलवायु उत्थानशील नगर निर्माण गर्न निम्न प्राथमिकताहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१. नगरमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन अन्तर्गत नियमावली, कार्यविधि तथा निर्देशिका बनाउने ।	१. विपद् तथा आपतकालिन व्यवस्थापन सम्वन्धि कानुनको पुनरावलोकन र संशोधन गर्ने ।	१. परिवर्तित सन्दर्भमा विपद् तथा आपतकालिन व्यवस्थापन र अनुकुलन सम्वन्धी स्थानीय कानुनमा आवश्यक परिमार्जन तथा नयाँ कार्यविधि तथा निर्देशिका निर्माण गर्ने ।
२. जलवायु अनुकुलन सम्वन्धि निर्देशिका निर्माण गर्ने ।	२. पुर्वाधार निर्माण सम्वन्धि स्थानीय कानुनमा विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशिलताको विषय समेटि आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।	२. आर्थिक विकास, सामाजिक विकास र पुर्वाधार विकास अन्तर्गतका कार्यक्रममा संलग्न गरिएका विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु अनुकुनलका मापदण्ड कार्यान्वयनको आवधिक समिक्षा गर्ने ।
३. विद्यमान विपद् व्यवस्थापन ऐनमा जलवायु अनुकुलन तथा आपतकालिन व्यवस्थापन (शान्ति शुरक्षा, आगलागी नियन्त्रण, सडक सुरक्षा, वन्यजन्तु आतंक, स्वास्थ्य जन्य महामारी नियन्त्रण) का विषय समेटी संशोधन गर्ने ।		
४. दिगो विकास लक्ष्य १३ लाई समेत लक्षित गर्दै नगरपालिकाले जलवायु परिवर्तनसँग सम्बन्धित जोखिमहरूको सामना गर्न र अनुकुलनका उपायहरूलाई आफ्नो योजनाहरूमा समायोजन गर्ने।	४. जलवायु परिवर्तनसँग सम्बन्धित जोखिमहरूको सामना गर्न र अनुकुलनका उपायहरूलाई नगरको योजनाहरूमा समायोजन गर्ने ।	४. जलवायु परिवर्तनसँग सम्बन्धित जोखिमहरूको सामना गर्न र अनुकुलनका उपायहरूलाई आफ्नो योजनाहरूमा समायोजन गर्ने।

५. जलवायु परिवर्तन अनुकुलन मैत्री बजेट तर्जुमा र कार्यान्वयन निर्देशिका तयार गर्ने । ६. नगर स्तरमा स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजना तथा वडा स्तरमा सामुदायिक विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजना तथा विद्यालयस्तरीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजना निर्माण गर्ने ।	५. जलवायु परिवर्तन अनुकुलन मैत्री बजेट तर्जुमा र कार्यान्वयन निर्देशिकामा आवश्यक परिमार्जन गर्ने । ६. स्थानीय, सामुदायिक एवं विद्यालयस्तरीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशिल योजना कार्यान्वयनको वार्षिक रुपमा समिक्षा तथा परिमार्जन गर्ने एवं नयाँ योजनाहरू निर्माण गर्ने ।	५. स्थानीय बजेट लाई जलवायु परिवर्तन अनुकलनमा केन्द्रित बजेट वर्गिकरणको पद्धति विकास गर्ने । ६. स्थानीय, सामुदायिक तथा विद्यालयस्तरीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशिल योजना निर्माणलाई निरन्तरता दिने ।

ख. वि.सं. २०७२ सालको भुकम्पले अत्यधिक प्रभावित यस नगर पहिरोको जोखिममा पनि रहेको छ। नगरका सहर्पा, दुल्वु, खर्दी, तार्थली, खैदल, होक्सीला, भिरमुनी कार्तिके, बुस्ती जस्ता स्थानहरूमा पहिरोको जोखिम रहेको छ । तसर्थ वातावरणलाई क्षति पुऱ्याउन सक्ने संभावित घटना वा आपत्कालिन स्थितिको विश्लेषण गरी त्यस्ता घटना वा परिस्थितिलाई प्रभावकारी एवं उपयुक्त ढङ्गले सामना गर्न सक्षम हुनको निमित्त विभिन्न योजनाहरू निर्माण एवं प्रभावकारी कार्यान्वयनको आवश्यकता छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. संघ तथा प्रदेशसँगको समन्वय र स्थानीय समुदायसँगको सहकार्यम २०७२ को भूकम्पबाट क्षेतीग्रस्त भएका र पुनर्निर्माण गर्न बाँकी सबै विद्यालय भवन, स्वास्थ्य चौकी तथा वडा कार्यालय भवनको पुननिर्माण कार्य सम्पन्न गर्ने तथा एककीकृत बस्ती लगायत व्यवस्थित आवास निर्माण वा पुनर्निर्माणको कार्य सम्पन्न गर्ने ।	१. भौतिक पूर्वाधारका योजनाहरूलाई जलवायु अनुकुल वनाउदै लैजाने ।	१. विपद् व्यवस्थापन एवं जलवायु परिवर्तनलाई समेत मध्यनजर गरी निर्माणका कार्यहरू गर्ने ।
२. अरनीको राजमार्ग तथा संघीय वा प्रदेश सरकारको कार्यक्रममा रहेका क्षेत्र बाहेकका सडक आसपासका बस्ती नजिक रहेका र अन्य बस्ती क्षेत्रका पहिरो जोखिम रहेका क्षेत्रमा तारजाली वा टेवा पर्खाल निर्माण तथा बायो-इन्जिनियरिङ अघि बढाउने ।	२. सडक क्षेत्रको दायाँबायाँ रहेका एकाध परिवार मात्र बसोबास गर्ने जोखिम युक्त घरलाई सार्ने र बढि जोखिममा रहेका टोल बस्ती लक्षित टेवा पर्खाल निर्माण कार्य सम्पन्न गर्ने ।	२. पहिरोको जोखिमलाई मध्यनजर गर्दै पहिरो जोखिम रोकथामका नवीनतम खोज तथा प्रविधिहरूलाई अँगाल्दै पहिरो जोखिम न्यून बनाउने ।
३. सम्भावित हानी, नोक्सानी एवं क्षति कम गर्न जोखिम क्षेत्रमा रहेका व्यक्ति, समुदायलाई पूर्वतयारीमा रहन, जोखिम न्यूनिकरण गर्न र समयमा नै उपयुक्त ढङ्गले कार्य गर्न विभिन्न संघ संस्थाहरूसंग समन्वय गर्ने ।	३. साझेदारीमा विपद् तथा जलवायू समानुकुलित विकास योजनाहरू सञ्चालन गर्दै आगामी वर्षहरूमा नगरपालिका आफैले विगतका साझेदारीमा भएका सकारात्मक कार्ययोजनाहरूको अनुशरण गर्दै विपद् व्यवस्थापनका लागि कार्ययोजनाहरू बनाई कार्यान्वयन गर्ने ।	३. समन्वयलाई निरन्तरता दिँदै विपद्बाट नगर सुरक्षित राख्ने ।
४. प्राकृतिक प्रकोपका हिसावले जोखिममा रहेका स्थानहरूमा वृक्षारोपण कार्यक्रम सञ्चालन गरी	४. वृक्षारोपण बिरुवाहरूको संरक्षण गर्दै वृक्षारोपण कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिने ।	४. वृक्षारोपण कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिने ।

वातावरणीय सन्तुलन कायम राख्दै हरियाली प्रवर्द्धन गर्ने ।		
६. भूकम्पीय सुरक्षा बाहेक सुरक्षित निर्माणको बहु आयामलाई समेटेर भवन तथा पुर्वाधार निर्माणमा प्राविधिक सहायता गर्न सक्ने गरी प्राविधिक शाखाको क्षमता विकास गर्ने ।	६. आवश्यकता हेरी भवन तथा पुर्वाधार निर्माणमा प्राविधिकहरू थप गर्ने र उक्त शाखाका कर्मचारीहरूका लागि अनुशिक्षण उपलब्धतालाई निरन्तरता दिने ।	६. आवश्यकता हेरी भवन तथा पुर्वाधार निर्माणमा दक्ष प्राविधिकहरू थप गर्ने ।
ग. नगरपालिकामा खोज, उद्धार तथा राहत तथा सिघ्र पुर्नलाभका लागि आवश्यक नगरपालिकाको केहि वडा (वडा नं २, ९, ८) मा विपद् प्रतिकार्य सामग्रीको पुर्व व्यवस्था गरिएको छ । तर विपद् व्यवस्थापन ऐनमा व्यवस्था गरिए अनुसार राहतको न्यूनतम मापदण्ड तय नगरिएको तथा राहत सामग्रीको न्यूनतम पुर्व व्यवस्था नभएको अवस्था रहेको छ । तसर्थ आपत्कालीन अवस्थामा जनधनको सुरक्षा तथा सेवा प्रदान गर्न आकस्मिक योजना लगायत विपद् प्रतिकार्यका लागि आवश्यक सामग्रीहरूको व्यवस्था गरी वडास्तरमा समेत प्रतिकार्य एवं राहतका सामग्री एवं गोदाम घरको व्यवस्थापन गरी सेवा प्रवाह गर्नको निमित्त निम्न बुँदाहरूलाई प्राथमिकतामा राखिएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. विपद्को समयमा अपांगता भएका व्यक्ति, महिला, बालबालिका एवं ज्येष्ठ नागरिकको सुरक्षा तथा आपतकालिन सेवामा पहुँच सम्वन्धि स्फेयर कार्यढाँचा अनुकुलनका प्रावधान सहितको स्थानीय कार्यविधि निर्माण गर्ने ।	१. अपांगता भएका व्यक्ति, महिला, बालबालिका एवं ज्येष्ठ नागरिकको शुरक्षा तथा आपतकालिन सेवामा पहुँच सम्वन्धि स्फेयर कार्यढाँचा अनुकुलका प्रावधान सहितको स्थानीय कार्यविधिमा आवश्यकता अनुरुप परिमार्जन गर्ने ।	१. आपतकालिन सेवामा पहुँच सम्वन्धि स्फेयर कार्यढाँचा अनुकुलनका प्रावधान सहितको स्थानीय कार्यविधिमा समयानुसार संशोधन एवं परिमार्जन गर्ने ।
२. विपद् प्रभावितका विपद् प्रतिकार्य कोष सञ्चालन तथा राहत वितरण कार्यविधि निर्माण गर्ने ।	२. सरोकारवालासँगको समन्वय बढाई विपद् व्यवस्थापन कोषमा जुट्ने सहयोगको दायरा विस्तार गरी मुलधनको आकार वृद्धि गरी सबै किसिमका विपद् प्रतिकार्य गर्न सक्ने अवस्थामा पुऱ्याउने ।	२.विभिन्न संघ संस्थाहरूसँग सम न्वय गरी विपद् प्रतिकार्य कोषको रकम वृद्धि गर्ने ।
३. विपद् पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य योजना निर्माण गर्ने ।	३. विपद् व्यवस्थापन (पुर्वतयारी, आपतकालिन प्रतिकार्य र पुनर्लाभ) को वित्तीय रणनीति तयार गरी लागु गर्ने । विपद् प्रतिकार्यका औजारहरू उपयुक्त अवस्थामा राख्नुका साथै क्लस्टरगत रुपमा सामुहिक बसोबासको सामग्री सेटको पुर्व व्यवस्था गर्ने ।	३. समयानुसार विपद् पुर्वतयारी तथा प्रतिकार्य योजनाहरूमा परिमार्जन गर्दै आवश्यकता अनुरुप नयाँ योजनाहरू निर्माण गर्ने ।
४. खोज तथा उद्धार सामग्रीहरूको पुर्वव्यवस्था गर्ने ।	४. विपद् व्यवस्थापनका निमित्त बनाइने गोदाम घरको सञ्चालन एवं व्यवस्थापन सम्बन्धि कार्यविधि निर्माण गरी आवश्यकता हेरी गोदाम घरको व्यवस्था प्रत्येक वडामा गर्ने ।	४. क्लस्टरगत रुपमा रहेका विपद् प्रतिकार्य औजारमा आवश्यक थपघट तथा सामुहिक बसोबासका सामग्रीको अपुग पुर्ति र उपयोगिता कायम गर्ने ।
५. नगरपालिकाको बजार अनुगमनको निमित्त आपतकालिन अवस्थामा वजारको नियमन सम्वन्धि व्यवस्था समेत समेटिने	५. विपद्लाई मध्यनजर गर्दै बजार अनुगमन निर्देशिकाको आवधिक समिक्षा गर्दै आवश्यकता अनुरुप परिमार्जन गर्ने ।	५. बजार अनुगमन निर्देशिकाको समयानुसार परिमार्जन एवं संशोधन गर्ने ।

गरी बजार अनुगमन निर्देशिका निर्माण गर्ने । ६. विपद्का समयका लागि उपयुक्त आपतकालिन निकास लगायतका पुर्वाधार र सूचना नगरपालिका, वडा तथा अन्य सार्वजनिक भवनमा अनिवार्य व्यवस्थापन गर्ने प्रक्रिया प्रारम्भ गर्ने ।	६. सार्वजनिक, सामुदायिक र ठूला व्यवसायिक भवनमा आपतकालिन द्वार र संवन्धित सूचना डिस्प्ले गर्ने विभिलाई प्रभावकारी बनाउने ।	

घ. नगरपालिकामा भवन निर्माण संहिता कार्यान्वयनका लागि भवन तथा बस्ती विकास उपशाखा रहेको छ । विपद् व्यवस्थापन समेतलाई दृष्टिगत गरी केन्द्रीय शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभागले बस्ती विकास, शहरी योजना तथा भवन निर्माण सम्बन्धि संहिता तथा मापदण्ड २०७२ जारी गरेको र नगरले त्यसलाई अनुकुलन गरेको छ तर सबै किसिमका भवनको स्वीकृति तथा निर्माणको अनुगमन प्रक्रियामा स्थलगत रुपमा अध्ययन गरी सुरक्षाका मापदण्ड पुर्ण पालना भएको एकिन गर्नमा जनशक्तिको अपर्याप्तता रहेको छ । तसर्थ मानवीय जीवन सुरक्षा र हित सुनिश्चित गर्न र गर्नुका साथै नभत्कने खालका सुरक्षित भवन संरचना निर्माणका लागि आवश्यक पर्ने संरचनाको डिजाइन, निर्माण पद्धति, निर्माण सामग्री, मर्मत-संभार परिमार्जन, भोगचलन जस्ता पक्षहरूको नियमन तथा नियन्त्रणका निम्ति जारी अध्यादेश वा नियम/विनियम तथा सम्बद्ध मापदण्डहरूको आवश्यकता छ ।

नगरमा स्पेयर मापदण्ड अनुसार इभ्याकुएशन केन्द्रहरू २ वटा वडामा तयार भएको र एउटा तयार हुने क्रममा रहेको छ । तर नगरपालिकाको जनसंख्यालाई आधार मान्ने हो भने आगामी बर्षका लागि प्रति भवन २०० व्यक्ति अटाउने थप सुरक्षित भवन निर्माण गर्नु पर्ने आवश्यकता छ । त्यसैगरी २ किलोमिटर आसपास सुरक्षित भवन नभएको क्षेत्रमा सुरक्षित भवन थप्नुपर्ने आवश्यकता पनि छ । तसर्थ विपद्का दृष्टिकोणले आपतकालिन आश्रय स्थलको रुपमा प्रयोग गर्नको लागि नगरपालिकामा खुल्ला स्थान, सुरक्षित भवन र पार्कहरूको संख्यामा अपर्याप्तता भएकाले निम्न बुँदाहरू प्राथमिकतामा राखिएका छन् ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. नगर तथा वडा स्तरमा रहेका शुरक्षित भवनको अवस्था विश्लेषण गर्ने । ग्रामिण क्षेत्रमा आपतकालिन आश्रय स्थल पहिचान र निर्धारण गर्ने र सुरक्षित आश्रय स्थलको निर्माण गर्ने । चरीकोट, दोलखा र अन्य बजार क्षेत्रमा आपतकालिन आश्रय स्थलका लागि उपयुक्त भवन निर्माण गर्ने ।	१. बाल तथा अपाङ्ग मैत्री र विपद् प्रतिरोधात्मक बहुउपयोगी शौचालय, खानेपानी, बैकल्पिक उर्जाको व्यवस्था भएको प्रत्येक नगरबासीको पहुँचमा पुग्ने गरी नगरमा सुविधायुक्त सुरक्षित भवनहरू निर्माण गरी समुदायको जानकारीमा ल्याउने ।	१. जोखिमयुक्त बस्ती स्थानान्तरण गरी भू उपयोग योजना बमोजिम कम्तिमा ५ ओटा शुरक्षित एकीककृत बस्ती निर्माण गर्ने ।
२. विपद् परेको समयमा प्रयोग गर्नका लागि खुल्ला स्थान तथा चौरहरूको पहिचान र नक्सांकन गर्ने र सवै वडामा खुला स्थान पहिचान गरी इन्भेन्टरी तयार पार्ने टोलगत रुपमा खुला स्थान सम्वन्धि सूचना प्रवाह गर्ने ।	२.खुल्ला स्थानहरूको संरक्षणमा स्थानीय लाई प्राथमिकता दिँदै सरसफाई लगायत संरक्षणका कार्यक्रमहरू गर्ने र निर्माण भएका सुरक्षित स्थलहरूको नियमित अनुगमन गर्ने ।	२. सुरक्षित आश्रय स्थलको व्यवस्थापन तथा उपयोगिता कायम राख्ने र खुल्ला स्थान एवं सुरक्षित आश्रय स्थलहरूको नियमित अनुगमन गर्ने ।
३. पुर्वाधार र सेवा व्यवस्थापन शाखाका कर्मचारीका लागि विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु अनुकुलन सम्वन्धि आधारभूत अनुशिक्षण उपलब्ध गराउने ।	३. पुर्वाधार र सेवा व्यवस्थापन शाखाका कर्मचारीका लागि विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु अनुकुलन सम्वन्धि आधारभूत अनुशिक्षण उपलब्ध गराउने ।	३. विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु अनुकुलन सम्वन्धि आधारभूत अनुशिक्षण उपलब्ध गराउने कार्यलाई निरन्तरता दिने ।

ङ. नगरमा ४ जना नगर प्रहरीको व्यवस्था भएका छन् । नगर प्रहरीलाई आपतकालिन समयमा साथै हाट तथा अन्य प्रयोजनमा हुने भिडभाड नियन्त्रण, बजार व्यवस्थापन, फोहोर मैला व्यवस्थापन जस्ता कार्यको नियमन तथा साँस्कृतिक जमघट व्यवस्थापन जस्ता कार्यमा परिचालन गर्नका निमित्त नगर प्रहरी व्यवस्थापन सम्बन्धि नीति निर्देशिकाको आवश्यकता देखिन्छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१. नगर प्रहरी गठन र सञ्चालन सम्वन्धि ऐन र नियमावली निर्माण गर्ने ।	१. नगर प्रहरी सञ्चालन सम्बन्धि बनेका नीतिहरूको आवधिक समिक्षा गरी आवश्यकता अनुरुप परिमार्जन गर्ने ।	१. नगर प्रहरी सञ्चालन सम्बन्धि बनेका नीतिहरूको आवधिक समिक्षा गरी आवश्यकता अनुरुप संशोधन गर्ने ।
२. विपद् प्रतिकार्य तथा आपतकालिन सेवा प्रवाहमा आवश्यकता अनुसार नगर प्रहरी परिचालनको अभ्यास शुरु गर्ने ।	२. विपद् प्रतिकार्य र आपतकालिन सेवामा नगर प्रहरीलाई परिचालन गर्ने ।	२. नगर प्रहरीको थप व्यवस्था संगै विपद् प्रतिकार्य र आपतकालिन सेवामा नगर प्रहरीलाई परिचालन गर्ने ।
३. समुदाय स्वयं तथा नगर प्रहरी र अन्य सुरक्षा संयन्त्र (प्रहरी, सेना आदि) को सहयोगमा पार्क, मनोरञ्जन, खुला क्षेत्र र खेलकुद मैदानहरू लगायत सम्पदा क्षेत्र संरक्षण गर्ने ।	३. नगर प्रहरी, अन्य सुरक्षा संयन्त्र र स्थानीय (प्रहरी, बन विभाग, आदि) को सहयोगमा पार्क, मनोरञ्जन, खुला क्षेत्र र खेलकुद मैदानहरू संरक्षण गर्ने ।	३. नगर प्रहरीको सेवाको निरन्तरता र विस्तार गर्दै जाने ।
४. सम्वन्धित निकायसँगको समन्वयमा नगर प्रहरी र नेपाल प्रहरीका स्थानीय इकाइलाई स्थानीय शान्ति शुरक्षाको चुनौती सामना गर्न सघाउने गरी क्षमता विकासका सैद्धान्तिक कक्षा सञ्चालन गर्ने ।	४. नगर प्रहरी र नेपाल प्रहरीका स्थानीय इकाइलाई स्थानीय शान्ति सुरक्षाको चुनौती सामना गर्न सघाउने गरी क्षमता विकासका कार्यक्रमहरू आयोजना गर्ने ।	४. नगर प्रहरी र नेपाल प्रहरीका स्थानीय इकाइको क्षमता विकासका कार्यक्रमहरूलाई निरन्तरता दिने ।

च. नगरमा सडक दुर्घटना पनि प्रमुख समस्याको रुपमा रहेको छ। नगरमा दुर्घटना हुने क्रम बढ्दो रहेकोले सडक सुरक्षाको दुष्टिकोणबाट दुर्घटनाको सम्भाव्यतालाई मध्यनजर गर्दै सडक सुरक्षा कायम गर्न विभिन्न नीतिका साथै सडक स्तरोन्नति आवश्यक भएकाले निम्न प्राथमिकताहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१. स्थानीय प्रहरी कार्यालयको निगरानीमा रहने गरी चरिकोट बजार, दोलखा, र अन्य बजार क्षेत्रमा सीसी क्यामेराको व्यवस्था गर्ने ।	१. सडक दुर्घटना एवं अन्य सामाजिक अपराधका गतिविधि न्यूनिकरण गर्न आवश्यक स्थानहरूमा सीसी क्यामेराको व्यवस्था गर्ने ।	१. सडक दुर्घटना न्यूनिकरणका लागि भएका प्रविधिहरूको विकासलाई संभाव्यता हेरी नगरमा व्यवस्था गरी सडक दुर्घटना एकदमै न्यून बनाउने ।
२. समुदाय र निजी क्षेत्रको समन्वयमा बजार क्षेत्रमा सडक बत्तीको व्यवस्थापन गर्ने ।	२. सडक बत्ति एवं सि.सि क्यामेराको व्यवस्था नगरका प्रत्येक स्थानमा पुऱ्याउने ।	२. सडक बत्तिको व्यवस्था संगै आवश्यक मर्मत गरी यसको विस्तार गर्ने ।
३. सडक दुर्घटनालाई मध्यनजर गरी आवश्यक स्थानमा सडक चिन्हहरू, सिग्नलहरू, जेब्राक्रस एवं ट्राफिक पोलिसहरूको व्यवस्था गर्ने ।	३. सवै घरमा आपतकालिन सेवा सुनिश्चित हुने गरी सडक पुर्वाधार विकास गर्ने । सडक दुर्घटना नियन्त्रणका लागि जोखिम युक्त स्थानहरूमा सडक सुरक्षाको संरचना बनाउने ।	३. आवश्यकता हेरी नगरमा रहेका स्थानमा ट्राफिक चिन्ह, ट्राफिक लाइटहरूको मर्मत सम्भार गर्ने तथा आवश्यक स्थानमा ट्राफिक चिन्ह, ट्राफिक लाइट एवं ट्राफिकहरूको व्यवस्था गर्ने ।
४. प्रहरी बिटहरूको व्यवस्थापन गर्ने ।	४. आवश्यकता अनुरुप ट्राफिक विट एवं ट्राफिक प्रहरीहरूको थप व्यवस्था गर्ने ।	४. शहरीकरण बढेसँगै ट्राफिक विट एवं ट्राफिक प्रहरीहरूको थप व्यवस्था गर्ने ।
५. सडक दुर्घटना हुने क्षेत्रहरूको पहिचान गरी न्यूनिकरणका लागि ट्राफिक सचेतना कार्यक्रमका साथै ट्राफिक प्रहरी तथा	५. सडक दुर्घटना न्युनिकरणका लागि सचेतनाका कार्यक्रमहरूलाई निरन्तरता दिने ।	५. सडक दुर्घटना न्युनिकरणका लागि सचेतनाका कार्यक्रमहरूलाई निरन्तरता दिने ।

जनपद प्रहरीका स्थानीय एकाईसँगको नगरको शान्ति शुरक्षा, लागु औषध नियन्त्रण र सवारी व्यवस्थापन लगायतका कार्यक्रम समन्वय वैठक नियमित सञ्चालनको अभ्यास गर्ने ।		

छ. आगलागि नियन्त्रणका लागि अग्नि नियन्त्रक ग्याँस (Fire extinguisher) राख्ने बारेको आदेश २०७४ नगरपालिकाबाट स्वीकृत भएको छ जसमा नगरभित्रका बैंक, होटल, रेष्टुरेण्ट, मदिरा बिक्रि वितरण पसलहरू समेतले अनिवार्य रुपमा राख्नुपर्ने जारी गरेको छ । नगरले आपतकालिन सेवाका लागि महत्वपूर्ण मानिएको बारुण यन्त्र आफैंले सञ्चानल गरेको छ । प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र मार्फत एम्बुलेन्स सेवा सञ्चालन गरेको छ । आपतकालिन अवस्थाका लागि नगरमा ऐम्बुलेन्स एवं वारुणयन्त्रहरू अपर्याप्तता रहेको छ जसलाई तलको नक्शा **१/ ५.५.२** द्वारा प्रस्त्याइएको छ । नगरमा रहेका ऐम्बुलेन्स एवं दमकलले वडा नं. ३, ६ र ५ का आसपासका क्षेत्रमा मात्र सेवा पुऱ्याउन सक्दछ तर नगरका अन्य वडाबासीहरू आपतकालिन समयमा यस सुविधालाई छिटोछरिटो सेवाको पहुँचमा पुग्न नसकेको अवस्था रहेको छ । तसर्थ सम्पुर्ण नगरबासीले ऐम्बुलेन्स, शवबहान, दमकल जस्ता सेवाहरूमा सहज पहुँच पुऱ्याई विपद् जोखिमबाट सुरक्षित नगर निर्माण गर्नका निमित्त निम्न प्राथमिकताहरू तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

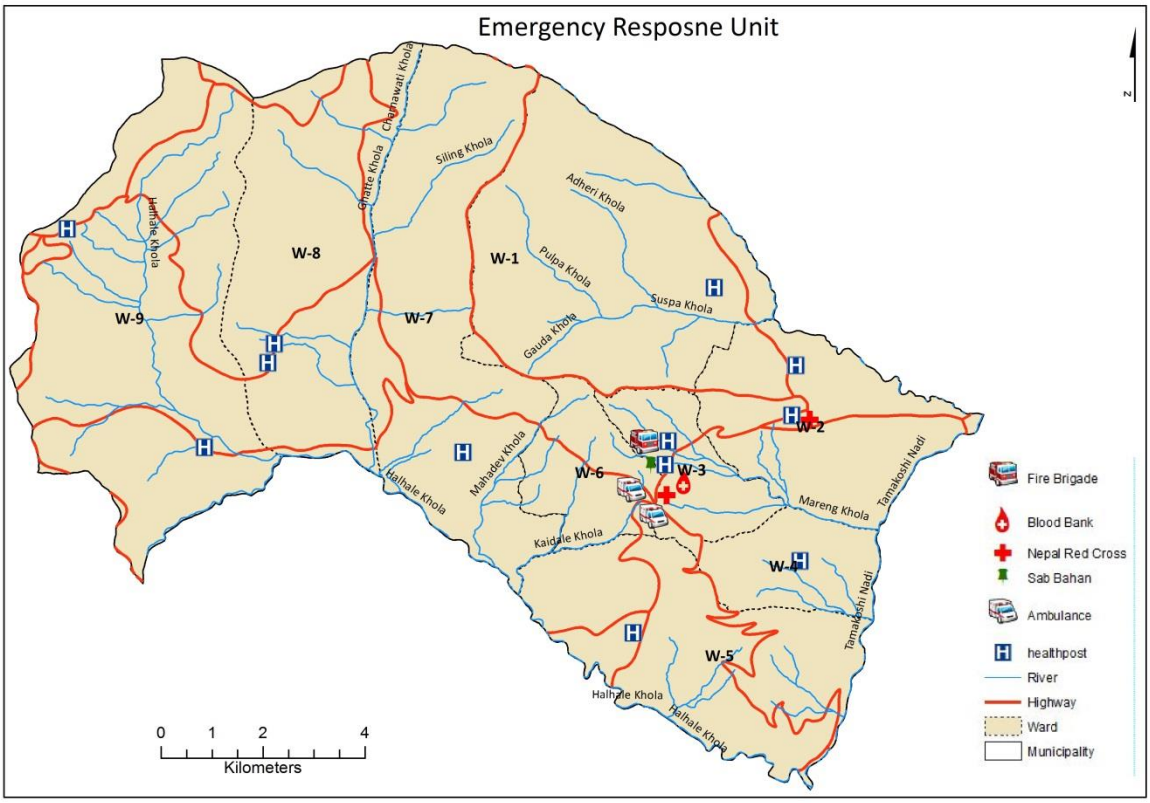

नक्शा : १/५.५.२: नगरमा रहेका आपतकालिन प्रतिक्रिया क्षमता

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१. वारुण यन्त्र सञ्चालन, शवबाहन, ऐम्बुलेन्स तथा फायरम्यान परिचालन सम्वन्धि कार्यविधि निर्माण गर्ने ।	१. वारुण यन्त्र सञ्चालन, शवबाहन, ऐम्बुलेन्स तथा फायरम्यान परिचालन कार्यविधिको आवधिक समिक्षा गरी आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।	१. वारुण यन्त्र सञ्चालन, शवबाहन, ऐम्बुलेन्स तथा फायरम्यान परिचालन कार्यविधिको आवधिक समिक्षा गरी आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।

२. वारुण यन्त्र सञ्चालनका लागि प्रशिक्षित फायरम्यानको व्यवस्था गर्ने । ३. व्यवसायिक, संस्थागत तथा सामुदायिक भवन, विद्यालय, सरकारी भवन, कलकारखाना जस्ता मानिसको बढि जमघट हुने संचरनामा अग्नि नियन्त्रक ग्याँस Fire Extinguisher अनिवार्य रुपमा राख्ने सम्वन्धि बनेको आदेशहरूको पुर्नपालना भए नभएको अनुगमन गर्ने । ४. वारुण यन्त्र तथा एम्बुलेन्सको सेवा सबैतिर समयमा पुऱ्याउनका लागि भौतिक पुर्वाधार, जनशक्ति तथा सम्वन्धित उपकरणको व्यवस्थापन गर्ने । ५. बढि जोखिममा रहेका (अपांगता भएका व्यक्ति, जेष्ठ नागरिक तथा गर्भवती) लाई आपतकालिन स्वास्थ्य सेवा पुऱ्याउन सहयोग गर्न एम्बुलेन्स सेवा निशुल्क गराउन पहल गर्ने । ६. ऐम्बुलेन्स, दमकल समयमा पुऱ्याउनको निमित्त सडक स्तरोन्नति गर्ने ।	२. वारुण यन्त्रहरूको संख्या वृद्धि संगै प्रशिक्षित फायरम्यानहरूको व्यवस्था गर्ने । ३. अग्नि नियन्त्रक ग्याँस Fire Extinguisher अनिवार्य राख्ने सम्बन्धमा निर्देशिका निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने । ४. नगर अस्पताल मार्फत ख बर्गको (स्वास्थ्य सहायक सहितको) एम्बुलेन्स सेवा सञ्चालन गर्ने । ५. बढि जोखिममा रहेका (अपांगता भएका व्यक्ति, जेष्ठ नागरिक तथा गर्भवती) लाई आपतकालिन स्वास्थ्य सेवा पुऱ्याउन सहयोग गर्न एम्बुलेन्स सेवा निशुल्क गराउन नगरपालिकाबाट लागत बेहोर्ने व्यवस्था मिलाउने । ६. सबै किसिमका आपतकालिन सेवा कम्तिमा टोल स्तरमा पुग्ने गरी वडा स्तरका सडकलाई ग्राभेल गरिसक्ने र क्लस्टर स्तरमा एम्बुलेन्स रहने गरी स्थानीय र वाह्य संघ संस्था तथा नीजी क्षेत्रसँग सहकार्य गर्ने ।	२. वारुण यन्त्रहरूको मर्मत सम्भार संगै आवश्यकतानुसार प्रशिक्षित फायरम्यानहरूको व्यवस्था गर्ने । ३. अग्नि नियन्त्रक ग्याँस Fire Extinguisher अनिवार्य राख्ने सम्बन्धमा निर्देशिकाको आवधिक समिक्षा गर्दै आवश्यक परिमार्जन गर्ने । ४. ख बर्गको एम्बुलेन्स सेवामा सवै नागरिकको पहुँच सुनिश्चित हुने गरी कम्तिमा ३ ओटा एम्बुलेन्स नगर अस्पताल वा क्लस्टर स्तर बाट सञ्चालन गरी हालको एम्बुलेन्स सेवालाई विस्थापित गर्ने । ५. एम्बुलेन्स लगायतका आपतकालिन सेवामा जोखिममा रहेका (अपांगता भएका व्यक्ति, जेष्ठ नागरिक तथा गर्भवती) को निशुल्क पहुँच सुनिश्चित गर्ने । ६. बारुण यन्त्रको संख्या र पहुँच विस्तार गरी सवै घरमा १५ मिनेट भित्र बारुण यन्त्र पुग्ने पद्धति विकास गर्ने ।
ज. महामारीको संक्रमणले ठुलो संख्यामा तीव्र रुपमा क्षति गर्न सक्दछ । वातावरणीय दृष्टिकोणले नगर क्षेत्रमा विकराल समस्या नरहेता पनि बढ्दो बस्ती सघनताका र फाहोर व्यवस्थापनमा रहेका समस्याका कारण नगरमा महामारी फैलन सक्ने सम्भावना छ । किटजन्य रोगको महामारीको जोखिमबाट पनि नगर मुक्त छैन । त्यसैले नगरबासीलाई महामारी सम्बन्धि सचेतिकरण गर्न निम्न प्राथमिकता तल प्रस्तुत गरिएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. महामारी नियन्त्रणको विषय समेटी सरसफाई निर्देशिका निर्माण गर्ने ।	१. महामारीको समयमा महामारी नियन्त्रण एवं सुरक्षित हुन महामारी सम्बन्धि निर्देशिकाको समिक्षा गर्दै आवश्यक परिमार्जन गर्ने । निर्माण गर्ने ।	१. महामारी सम्बन्धि भएका निर्देशिका एवं कार्यविधिलाई आवश्यकता हेरी संशोधन गर्ने ।

२. अस्पताल एवं स्वास्थ्य चौकीहरूमा आपतकालिन प्रतिक्रिया योजनाहरू निर्माण गर्ने । ३. महामारी सम्बन्धि जनचेतनाका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने । ४. टोल सुधार तथा सरसफाई समितिको संलग्नता हुने गरी नगरको नियमित सरसफाई गर्ने ।	२. विपद्लाई मध्यनजर गरी नगरमा भएका स्वास्थ्य चौकीहरूमा आपतकालिन सेवा प्रदान गर्ने व्यवस्था सहित स्वास्थ्य चौकीहरूको स्तरोन्नति गर्ने । ३. महामारी सम्बन्धि जनचेतनाका कार्यक्रमहरूलाई निरन्तरता दिने ४. पर्यटकीय नगर निर्माण गर्ने नगरको दुरदृष्टि समेत भएका कारण नगर सरसफाई गर्ने अभियानलाई निरन्तरता दिने ।	२. महामारी फैलदा समेत नगर सुरक्षित हुन सक्ने अवस्थामा पुग्न पुर्वाधार, जनशक्ति, साधन स्रोतहरूको पुर्व व्यवस्था गर्ने । ३. महामारी सम्बन्धि जनचेतनाका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने । ४. पर्यटन व्यवसायलाई समेत टेवा पुऱ्याउन सरसफाई अभियान सञ्चालन गरी सुन्दर स्वच्छ नगर निर्माण गर्ने ।
झ. बेरोजगारी एवं अन्य विविध कारणहरूले गर्दा युवाहरूमा लागुपदार्थ दुर्व्यसनी बढ्दो रहेको छ । तसर्थ रोजगारको व्यवस्था सँगै मदिरा सेवन एवं लागुपदार्थ दुर्व्यसनीमुक्त नगर निर्माण गर्नका लागि निम्न प्राथमिकताहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. मदिराको व्यवस्थित विक्रि वितरण सम्वन्धि स्थानीय कार्यविधि बनाउने । २. लागुपदार्थ दुर्व्यसनी सम्बन्धि विविध जनचेतनाका कार्यक्रमहरू विद्यालयहरू लगायत प्रत्येक वडाहरूमा सञ्चालन गर्ने । ३. युवाहरूलाई बढि भन्दा बढि सामाजिक कार्यहरूमा संलग्न गराउनका लागि आवश्यक रणनीतिहरू निर्माण गर्ने ।	१. मदिरा विक्रि वितरण सम्बन्धि बनेका कार्यविधिको आवधिक समिक्षा गरी आवश्यकता अनुसार संशोधन एवं परिमार्जन गर्ने । २. लागुपदार्थ दुर्व्यसनी सम्बन्धि जनचेतनाका कार्यक्रमहरूलाई निरन्तरता दिने । ३. लागुपदार्थ दुर्व्यसनीमा लागेका व्यक्तिहरू लक्षित गर्दै नगरमा विभिन्न रोजगारको व्यवस्था गर्ने ।	१. मदिरा विक्रि वितरण सम्बन्धि बनेका कार्यविधिको आवधिक समिक्षा गरी आवश्यकता अनुसार संशोधन एवं परिमार्जन गर्ने । २. लागुपदार्थ दुर्व्यसनी सम्बन्धि जनचेतनाका कार्यक्रमहरूलाई निरन्तरता दिने । ३. युवाहरूलाई स्वरोजगार बनाई लागुपदार्थ दुर्व्यसनी मुक्त नगर निर्माण गर्ने ।
ञ. जलवायु परिवर्तन भए सँगै जमिन सुख्खा हुने समस्या पनि नगरबासीले भोग्दै आएका छन् जसले कृषि उत्पादनमा ह्रास ल्याएको छ । नगरमा खडेरी लगायत आगलागिको समस्या रहेको छ । केही स्थानहरूमा रिचार्ज पोखरीहरू निर्माण समेत भएको छ तर नगरमा खडेरी समस्यालाई निराकरण गर्नका निमित्त निम्न एवं आगलागि, खडेरी जस्ता विपद्को लागि कुनै पनि नीति निर्देशिकाका साथै कार्यान्वयनका प्रावधानहरू नभएका कारण निम्न प्राथमिकताहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. आगलागि नियन्त्रण गर्न प्रत्येक वडाको पहुँचमा पुग्ने गरी स्थान पहिचान गरी पानी संकलन विन्दु निर्धारण र पुर्वाधार व्यवस्थापन गर्ने र नगरमा भएका पोखरीहरूको संरक्षण गरी आवश्यकता हेरी Plastic pond हरू निर्माण गर्ने । २. जलवायु परिवर्तन न्यूनिकरण र स्वच्छ उर्जा कार्यक्रम जस्तै विद्युतीय सवारी साधनको सम्भाव्यता अध्ययन एवं परिक्षण गर्ने ।	१. जमिन सुख्खा हुने जस्ता समस्या भइरहेको सन्दर्भमा नगरमा भएका पोखरीहरूको संरक्षण गर्दै ठाउँ ठाउँमा रिचार्ज पोखरीहरू निर्माण गर्ने । २.विद्युतीय सवारी साधनहरू सञ्चालन गर्ने ।	१. प्लाष्टिक पोखरी निर्माणलाई निरन्तरता दिँदै आवश्यक मर्मत सम्भार गर्ने । २.जलवायुमैत्री सवारी साधन जस्तै विद्युतीय सवारी साधन लगायत नवीनतम साधनहरू सञ्चालन गर्ने ।
ट. नगरपालिकामा विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धि क्रियाकलापहरू गर्न कार्यालयमा वडा अध्यक्ष मध्य एकको अध्यक्षता नगर कार्यपालिका अन्तर्गत वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन समिति तथा नगर प्रमूखको अध्यक्षतामा विपद् तथा जलवायु		

उत्थानशील समिति गठन र नगरमा विपद् हेर्न फोकल पर्शन पनि तोकिएको छ । यसका साथै नगरमा पूर्वसूचना कार्यदलका सदस्यहरू, प्रथामिक उपचार कार्यदलका सदस्यहरू र खोज तथा उद्धार कार्यदलका सदस्यहरू नगरमा रहेका छन् तर विपद् व्यवस्थापन उपशाखामा हाल पनि आवश्यक कर्मचारीहरूको व्यवस्था गर्न नसकिएको अवस्था रहेको छ । नगरका प्रत्येक वडाहरू समेट्न सक्ने गरी प्रतिकार्य टोलीहरू एवं अन्य मानव संशाधनको अपर्याप्तता छ । यसका साथै नगरमा स्थानीयहरूमा विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धि चेतनामा कमी छ । प्रकोप एवं जलवायु परिवर्तन, विपद् व्यवस्थापन कोष, विपद् प्रतिकार्य टोली, आपतकालिन योजना, आपतकालिन नम्बरहरू लगायत विपद्का विविध पक्षहरूबारे हाल पनि वडाबासीहरूमा जानकारीको कमी भएका कारण निम्न प्राथमिकताहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. नगरपालिकामा अवस्थित विभिन्न संघ संस्थाहरू सगँ आपसी समन्वयमा प्रत्येक वडाहरू समेटिने गरी विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धि कार्यक्रमहरू गर्ने साथै नियमित रुपमा यी संघ संस्थाहरूद्धारा गरिने कार्यहरूको अनुगमन एवं मुल्यांकन गर्ने ।	१. विपद् जोखिम न्यूनिकरण र व्यवस्थापन सम्बन्धि अध्ययन अनुसन्धान र प्रविधि विकासका क्षेत्रमा सरकारी निकाय, शिक्षण संस्थान, अनुसन्धानकर्ता तथा नीजि क्षेत्रको साझेदारी र सहकार्यलाई प्रवर्द्धन र सुदृढ गर्ने ।	१. अनुगमन एवं मुल्यांकन संगै विपद् जोखिम न्यूनिकरण र व्यवस्थापन सम्बन्धि अध्ययन अनुसन्धान र प्रविधि विकासका क्षेत्रमा सरकारी निकाय, शिक्षण संस्थान, अनुसन्धानकर्ता तथा नीजि क्षेत्रको साझेदारी निरन्तरता दिने ।
२. नगरपालिकामा विपद् सम्बन्धि भएका घटनाहरूको तथ्यांक राख्नको निमित्त तथ्याकं व्यवस्थापनको विकास गर्ने ।	२. विपद् एवं जलवायु परिवर्तन सम्बन्धि घटनाहरू डिजिटल माध्यमबाट तथ्यांक राख्ने प्रणालीको व्यवस्था गर्ने ।	२. सबै प्रकारका प्रकोप समेटिने गरी तथ्याक व्यवस्थापन गर्ने ।
३. प्रकोप र विपद् जोखिमको अनुगमन, सूचना संप्रषण, खोज तथा उद्धार कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन आधुनिक प्रविधि तथा उपकरण, बन्दोबस्तीका सामग्री र दक्ष जनशक्ति सहितको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।	३. जलवायु परिवर्तन अल्पिकरण, अनुकुलन, प्रभाव न्यूनिकरण मानव तथा संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।	३. खोज तथा उद्धार कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन आधुनिक प्रविधि तथा उपकरण, बन्दोबस्तीका सामग्री र दक्ष जनशक्ति सहितको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।
४. सवै वडामा स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समिति अन्तर्गत परिचालित हुने गरी सामुदायिक विपद् प्रतिकार्य तथा प्राथमिक उपचार टोली गठन र टोलीको क्षमता बढाई टोलीको न्यूनतम ब्यवस्थापन र परिचालन गर्ने ।	४. सामुदायिक विपद् प्रतिकार्य तथा प्राथमिक उपचार टोली गठन र टोलीको क्षमता बढाई टोलीको व्यवस्थापन र परिचालनलाई निरन्तरता दिने ।	४. जलवायु परिवर्तन अनुकुलन तथा अन्य विपद् तथा आपतकालिन व्यवस्था सम्वन्धि आवश्यक क्षमता अभिवृद्धि गरी परिचालन गर्ने ।
५. विपद्का हरेक प्रकोप समेटिने गरि नगरमा विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धि जनसमुदायमा चेतना अभिवृद्धिका लागि वृहत कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने ।	५. विपद् जोखिम व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तन सम्बन्धि जनचेतनाका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने ।	५. नगर, वडा र सामुदायिक विपद् व्यवस्थापन समितिबाट हुने सचेतनामुलक गतिविधिको कार्यान्वयनलाई निरन्तरता दिने ।
६. विपद् तथा आपतकालिन व्यवस्थापन सम्वन्धि ऐन, नियम वा निर्देशिका सम्वन्धि अनुशिक्षण सवै कर्मचारीहरूलाई दिने ।	६. वडा र नगर स्तरको विपद् व्यवस्थापन समितिमा नव निर्वाचित प्रतिनिधि सहित आवश्यक परिवर्तन र विपद् र जलवायु परिवर्तन सम्वन्धि अनुशिक्षण र वार्षिक रुपमा पुनर्ताजगी दिने ।	६. नयाँ कर्मचारी तथा जनप्रतिनिधिलाई जलवायु परिवर्तन अनुकुलन तथा अन्य विपद् तथा आपतकालिन व्यवस्था सम्वन्धि नीति र अभ्यासको अनुशिक्षण र आवश्यक सैद्धान्तिक तालिम दिने ।

५.६. संस्थागत विकास र सुशासन

यो खण्डमा यस नगरपालिकाको आन्तरिक संगठन संरचना तथा संयन्त्रको वर्तमान अवस्थामा आवश्यक परिमार्जन र क्षमता विकास गरी नगरको सेवा प्रवाहमा थप प्रभावकारीता ल्याउन गरिने कार्यक्रम तथा तथा सुशासन प्रवर्द्धनका नीति तथा कार्यक्रम प्रस्तुत गरिएको छ ।

५.६.१. संस्थागत विकास

संविधानले निर्धारण गरे अनुसारको नगरसभा नगरको संगठन संरचनाको सवैभन्दा माथिल्लो अंग हो जसले नगरको व्यवस्थापिकाको जिम्मेवारी निर्वाह गर्छ । नगर कार्यपालिका नगरसभा प्रति उत्तरदायी कार्यकारी अंग हो । नगर कार्यपालिका नगर प्रमूखको अध्यक्षतामा रहन्छ भने नगर उपप्रमूखले न्यायिक समितिको संयोजक का साथै नगर प्रमुखको अनुपश्थितिमा नगर कार्यपालिकाको अध्यक्षको भूमिका निर्वाह गर्छन् । प्रमूख प्रशासकीय अधिकृतले नगर कार्यपालिकाको सदस्य सचिवको अतिरिक्त नगरको प्रशासनीक नेतृत्व गर्छन् । संविधान र संघीय कानुनले निर्धारण गरेका उल्लिखित संरचना तथा जिम्मेवारी अनुरुप नगरमा विभिन्न प्रयोजनका लागि विभिन्न समिति तथा संयन्त्र निर्माण र सञ्चालन भीमेश्वर नगरपालिकाले गरिरहेको छ । संस्थागत क्षमता विकासले नीतिगत भूमिकामा रहने नेतृत्व तथा नीति कार्यान्वयनको भूमिकामा रहने स्थानीय कर्मचारी संयन्त्र एवं सान्दर्भिक अन्य संयन्त्र तथा इकाईको क्षमता विकासका विषउ पर्दछन् । बृहत योजना तर्जुमाका क्रममा पहिचान गरिएका आन्तरिक क्षमतामा रहेको कमी पुरा गर्ने योजना कार्यान्वयनका लागि आवश्यक क्षमता तयारीका कार्यक्रमलाई नगरले अघि बढाउने छ ।

नगरको संस्थागत क्षमता विकासका सवाल ४ ओटा विषगत क्षेत्र तथा ती क्षेत्र अन्तर्गतका उपक्षेत्रको नीति तथा प्राथमिकतामा नै समेटिएको छ । त्यसैले आवधिक प्राथमिकतालाई यस खण्डमा समेटिएको छैन । तथापि यो क्षेत्रमा गरिने प्रमूख प्राथमिकताका विषयलाई बुँदागत रुपमा निम्नानुसार तय गरिएको छ ।

- शासकीय जिम्मेवारीमा रहने नगरको माथिल्लो अंगका लागि क्षमता विकासका कार्यक्रम निर्माण र कार्यान्वयनमा प्रदेश, संघ तथा अन्य निकायसँग समन्वय र सहकार्य गर्ने ।
- नगरको संगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण गरी नगर बृहत योजनाले प्रस्ताव गरेको क्षेत्रगत शाखा तथा इकाईहरूको स्वरुपमा आवश्यक परिवर्तन गर्ने र सेवा शर्त तथा जिम्मेवारी थप परिभाषित गर्ने ।
- प्रमूख प्रशासकीय अधिकृतको प्रत्यक्ष सुपरिवेक्षण हुनेगरी नगरपालिकामा नगर स्तरीय योजना शाखा बनाउने । यसरी बन्ने शाखाले बृहत योजना कार्यान्वनको आवधिक समिक्षा, योजनामा आवश्यक परिमार्जनको सहजीकरण, वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम तयारीमा सहजिकरण तथा पुँजी सुधार योजना निर्माण र कार्यान्वन , शहरी नियोजनाका कार्यमा समन्वय जस्ता समग्र पक्षमा नेतृत्वदायि भूमिका निर्वाह गर्नेछ,।
- दिर्घकालमा सवै किसिमका भौतिक पुर्वाधार र सम्वन्धित सेवा व्यवस्थापनको जिम्मेवारी सहितको शहरी विकास महाँशाखाको अंग हुने गरी प्रविधिक शाखालाई विशिष्ठ शाखा तथा इकाईको स्तरमा लाने र प्राविधिक कर्मचारीको कार्य विशिष्टीकरण गर्ने ।
- राजश्व तथा पुर्वाधार, कृषि, पर्यटन तथा उद्योग व्यवसाय लगायत आर्थिक विकासका समग्र पक्ष हेर्ने जिम्मेवारी सहित आर्थिक विकासको समग्र पक्ष हेर्ने वेग्ला क्षमतायुक्त शाखा बनाउने ।
- शिक्षा र स्वास्थ्य, सरसफाई जस्ता समाजिक विकासका संयन्त्रलाई थप जनशक्ती र क्षमतायुक्त बनाउने ।
- प्राकृतिक स्रोत तथा वातावरण, विपद् तथा आपतकालिन व्यवस्थापन, सम्पदा संरक्षण, पार्क तथा मनोरञ्जन आदिलाई थप प्रथमिकता दिन सम्वन्धित क्षेत्रको संगठन विकासका कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने । जसमा आन्तरिक कर्मचारीको क्षमता तथा नगर र वडा स्तरका समिति वा संयन्त्र स्थापना र तीनको प्रभावकारीता विस्तारका कार्य गर्ने ।
- सवै क्षेत्रका समिति, आयोग आदि गठन र क्षमता विकासका कार्यक्रम सम्वन्धित क्षेत्रको प्राथमिकताका आधारमा कार्यान्वयन गर्ने ।

- दिर्घकालमा नगर योजना आयोग गठन गरी नगर विकास योजना निर्माणको माथिल्लो निकायको रुमपा क्रियाशिल गराउने ।

५.६.२. सुशासन

नेपाल सरकारको न्यूनतम शर्त तथा कार्य सम्पादन मुल्यांकनमा भीमेश्वर नगरपालिकाले विगतमा उत्कृष्ठता प्रस्तुत गर्दै आएको हो । नयाँ संविधान वमोजिमको संरचना निर्माण भइसहेकेपछि पनि पारदर्शिता र सुशासनको विषयलाई नगरले उच्च प्राथमिकतामा राख्दै विभिन्न कानुनी व्यवस्था निर्माणका साथै सुशासन सहितको स्थानीय शासन प्रवर्द्धनका अभ्यास गरिरहेको छ। पारदर्शी, जवाफदेहि, उत्तरदायी र सहभागितामुलक, गुणात्मक प्रतिस्पर्धामा आधारित समतामुलक र सदाचारयुक्त एवं शासन प्रणालीलाई संस्थागत गर्ने प्रण भीमेश्वर नगरपालिकाले लिएको छ ।

विकास निर्माणको हरेक प्रक्रियामा नागरिकको सुसूचित सहभागिता तथा सामाजिक जवाफदेहिता प्रवर्द्धनका विभिन्न औजार उपयोग गर्दे आएको छ । सार्वजनिक सरोकारका सवै सूचनामा नागरिकको सरल र सहज पहुँच सुनिश्चित गर्न नगरले संस्थागत प्रवन्ध गरेको छ । तथापि सशुसानको माग तथा यस क्षेत्रमा आएका नयाँ अभ्यासलाई आत्मासात गरी नगर र नागरिकका विचको विश्वास प्रवर्द्धन गर्न तथा आम नागरिकलाई जनउत्तरदायी स्थानीय सरकारको अनुभूति दिलाउनका लागि थप प्रयास गर्नुपर्ने आवश्यकता नगरले महशुष गरेको छ ।

सेवा प्रवाहमा रहेका कार्य विधिगत प्रकृयालाई छिटो र सहज बनाउन आधुनिक प्रकृयामा आधारित विद्युतिय शासन प्रणालीको विकास र विस्तार गर्दै नागरिकका तहसम्म सेवालाई गुणस्तरीय र प्रभावकारी बनाउने र आम नागरिकमा सुशासनययुक्त स्थानीय शाससनको अनुभूति गराउने लक्ष्यका साथ नगरले यो क्षेत्रको उद्देश्य तथा नीति तय गरेको छ।

उद्देश्य १ : नगरको शासकीय अभ्यासको पारदर्शिता अभिवृद्धि गर्नु

नीति क : सूचनाको हक संवन्धि संघीय ऐनको पुर्ण कार्यान्वयन गरिने छ ।

नीति ख : नगरका विकास तथा सेवा सम्वन्धि सूचनालाई अध्यावधिक गरी नागरिकले वझ्न सक्ने भाषा र स्वरुपमा समय समयमा सार्वजनिक गरिने छ ।

नीति ग : विकासका कार्यक्रम सम्वन्धि सूचना सम्वन्धित समूदायले सहज रुपमा प्राप्त गर्न सक्ने गरी कानुनी र प्रक्रियागत प्रवन्ध गरिने छ ।

नीति घ : नगरको आन्तरिक संयन्त्रको क्षमता विकास र कार्यस्थलको स्वरुपमा आवश्यक परिवर्तन खुला कार्य स्थलको अवधारणा प्रवर्द्धन गरिने छ ।

नीति घ : नगरका निर्णय तथा आर्थिक गतिविधिका सूचनामा आम नागरिकको पहुँच बढाउन सूचना व्यवस्थापन र प्रवाहका वढि भन्दा बढि माध्यमको उपयोग गरिने छ ।

उद्देश्य २ : स्थानीय विकास प्रक्रियालाई सहभागिताकुलक बनाउनु ।

नीति क : नगरवाट कार्यान्वयन हुने सवै किसिमका पुर्वाधार निर्माणका कार्यक्रमको योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन र निगरानीमा नागरिक सहभागिता सुनिश्चित गर्ने विधि तय गरी कार्यान्वयन गरिने छ ।

नीति ख : उपभोक्ता समितिमा पदाधिकारी तहमा महिला समभागिता अनिवार्य हुने गरी कम्तिमा ३३ प्रतिशत महिला सहभागिाता र सम्वन्धित समुदायको जानसांखिक समिश्रणका आधारमा दलित, आदिवासी जनजाती तथा सिमान्तकृत वर्गको सहभागिता सुनिश्चित गरिने छ ।

नीति ग : विकासका कार्यक्रम र वजेट तर्जुमा गर्दा लैगिक उत्तरदायी र गरिवी निवारण केन्द्रित पद्धति कार्यान्वयन गरिने छ ।

नीति घ : विकास कार्यक्रमको उपलब्धी मुल्यांकन तथा परिमार्जन सम्वन्धि निर्णयमा सम्वन्धित समुदायको प्रतिनिधित्वका लागि आवश्यक प्रवन्ध गरिने छ ।

उद्देश्य ३ : स्थानीय स्तरमा सामाजिक जवाफदेहिता प्रवर्द्धन गर्नु ।

नीति क : नगर तथा अन्तर्गतका निकायवाट प्रवाह हुने सेवा तथा सुविधामा नागरिकको धारणा र सन्तुष्टी आँकलन गर्न सामाजिक परिक्षण, सार्वजनिक सुनुवाई, टाउनहल बैठक, नागरिक प्रतिवेदन प्रणाली जस्ता सामाजिक जवाफदेहिताका उपयुक्त औजारहरूको समयवद्ध रुपमा उपयोग गरिने छ ।

नीति ख : सेवा र विकासका प्रक्रिया प्रति नागरिक तहमा रहनसक्ने असन्तुष्टी संवोधनका लागि नगर स्तरमा गुनासो संकलन र सुनुवाइका लागि संयन्त्र तयार गरी क्रियाशिल गराइने छ ।

नीति ग : विकास निर्माणको निर्णय लिनु अघि स्थानीय परम्परा, संस्कृति तथा सम्पदा एवं निश्चित समुदायको हितमा पर्नसक्ने नकरात्मक प्रवाभको लेखाजोखा प्रक्रियामा सम्वन्धित समुदायको प्रतिनिधित्व शुनिश्चित गरिनेछ ।

नीति घ : नगरको कार्यप्रतिको नागरिक धारणा अभिव्यक्त हुने वातावरण बनाउन अनलाइन विधिहरू निर्धारण र प्रचारप्रसार गरिने छ ।

उद्देश्य ४ : स्थानीय प्रशासनको सदाचारिता सुनिश्चित गर्नु ।

नीति कः नगर र नगर अन्तर्गतका निकायवाट प्रवाह हुने सेवा र सुविधा प्राप्तीको प्रक्रिया थप सरल वनाइने छ ।

नीति ख : राजश्व भूक्तानी, सिफारिस, नक्शा स्वीकृति प्रक्रिया आदिलाई विद्युतीय प्रणालीमा आवद्ध गरिने छ ।

नीति ग : नगरको संयन्त्र तथा नगर भित्रका सवै सार्वजनिक निकायको सेवा प्रवाहमा हुनसक्ने आर्थिक अनियमितताको सूचना संकलन, विश्लेषणका लागि नगर स्तरीय संयन्त्र निर्माण गरिने छ ।

नीति घ : आन्तरिक र वाह्य रुपमा आर्थिक अनियमितता सम्वन्धि सूचना उपलब्ध गराउने सूचनादाताको संरक्षण गरिने छ ।

नीति ङः आर्थिक अनियमितता सम्वरिन्ध अनुसन्धान, अभियोजन र तहकिकातका लागि सम्वन्धित निकायसँग आवश्यक समन्वय गरिने छ ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.६.२ : सुशासन प्रवर्द्धन

नेपालको संविधानको धारा ५१ म उल्लिखित सार्वजनिक प्रशासनलाई स्वच्छ, सक्षम, निष्पक्ष, पारदर्शी, भ्रष्टाचारमुक्त, जनउत्तरदायी र सहभागितामूलक बनाउँदै राज्यबाट प्राप्त हुने सेवा सुविधामा जनताको समान र सहज पहुँच सुनिश्चित गरी सुशासनको प्रत्याभूति गर्ने संघीय नेपालको नीतिलाई मार्गदर्शक नीतिको रुपमा लिदै नगरपालिकाको शासकीय अभ्यासलाई थप पारदर्शी, जवाफदेहि र सहभागितामुलक बनाउन संस्थागत सुशासन सम्वन्धि आवधिक प्रथमिकतालाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	**मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)**	**दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)**
१. नगरमा रहेका ऐतिहाँसीक दस्तावेज तथा सवै सिमिका सूचना तथा तथ्यांक व्यवस्थित र सकेसम्म डिजिटाइज गर्नका साथै अभिलेख व्यवस्थापन प्रणालीमा सुधार गर्न सूचना अधिकारी तथा सम्वन्धित सूचना व्यवस्थापन शाखाका कामको विचमा समन्वयात्मक रुपमा कार्य गर्ने ।	१. अभिलेख व्यवस्थापन, सूचनाको स्ततः सार्वज निकिकरण तथा सूचनाको मागको संवोधनको अभ्यासलाई व्यवस्थित गराई नगरवासीलाई सूचनाको हकको पुर्ण प्रात्याभूति दिलाउने ।	१. अन्तरशाखा समन्वयमा सवै क्षेत्रको सूचनाको उचित व्यवस्थापन मार्फत सूचनाको हक सम्वन्धि संघीय कानुनले तोकेको समय भन्दा छिटो नगरवासीले सूचना सेवा पाउने अवस्थामा पुऱ्याउने ।

२. व्यक्तीको संविधान प्रद्धत्त गोपनियताको हकमा असर नपर्ने गरी नगरका विकास, सेवा तथा आर्थिक सूचनालाई डिजिटाइज गरी नलाइन पद्धतिबाट सार्वजनिक पहुँचमा उपलब्ध गराउने प्रक्रिया प्रारम्भ गर्ने ।		२. सूचना सार्वजनिकीकरणको विधिलाई अनलाइन बनाई निर्धारित मितिमा नागरिक सम्वाद सञ्चालन हुने व्यवस्था गर्ने ।
३.१. नगरको मुख्य प्रवेशद्वार वाहिर डिजिटल सूचना पाटी राख्ने र सो मार्फत नागरिक बडापत्रका विषय लगायत आर्थिक तथा अन्य सूचना सार्वजनिक गर्ने पद्धति विकास गर्ने । ३.२. बजेट तथा योजना एवं उपलब्धी विश्लेषणका आधारमा आर्थिक सूचना सहितको चौमासिक प्रतिवेदन तयार गरी सार्वजनिक गर्ने र सोका आधारमा चौमासिक नागरिक सम्बाद गर्ने ।	३. आर्थिक सूचना नगरका सरोकारवाला विच सार्वजनिक गर्ने पद्धतिलाई समयवद्ध बनाउने । खूला तथ्यांक (कम्प्यूटरकृत ओपन डाटा) तयारी गरी स्वतः खुलासाको अभ्यासलाई थप प्रभावकारी बनाउने ।	
४. कर भुक्तानी तथा नक्शा पास प्रकृयालाई अनलाईन बनाउन पुर्व तयारीका कार्य सम्पन्न गर्ने ।	४. विद्युतीय माध्यमबाट नक्शा स्वीकृति तथा राजस्व भुक्तानी प्रणालीको पुर्ण कार्यान्वयन गर्ने र सिफारिस लगायतका सेवालाई विद्युतीय विधिबाट कार्यान्वयनका लागि पुर्वतयारी गर्ने ।	४. नगर र वडाका सिफारिस लगायतका सेवालाई अनाइन बनाउने ।
५. उपभोक्ताबाट कार्यान्वयन हुने कार्यक्रम कार्यान्वनको विद्यमान अभ्यासलाई संस्थागत र थप प्रभावकारी बनाउन र स्थानीय योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन र अनुगमन पद्धतिलाई थप सहभागितामुलक बनाउन स्थानीय विकास कार्यक्रम सञ्चालन र व्यवस्थापन ऐन तथा अन्य सान्दर्भिक स्थानीय कानुन बनाउने ।	५. विकास योजना योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वन र नागरिक निगरानीको को विधिलाई सहभागितामुलक बनाउन तय गरिएका स्थानीय कानुन कार्यान्वयनको समिक्षा गरी थप रणनीति निर्माण गर्ने ।	५. बृहत योजना तथा पुँजी सुधार कार्यक्रम निर्माण वा परिमार्जनलाई सहभागितामुलक बनाउन स्थापित विधि तथा मापदण्डमा आवश्यक परिवर्तन गर्ने ।
६. नागरिकको गुनासो संकलन तथा समयवद्ध सुनुवाई वा फछ्यौटको विधि निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने ।	६ . गुनासो संकलन र फर्छौटको अभ्यासलाई अनलाइन बनाउने ।	
७. जनप्रतिनिधि तथा कर्मचारीलाई सूशासन र सूचनाको हक तथा सामाजिक जवाफदेहिता प्रवर्द्धन सम्वन्धि अनुशिक्षण उपलब्ध गराउने ।	७. जनप्रतिनिधि तथा कर्मचारीलाई सुशासन र सूचनाको हक सम्वन्धि अनुशिक्षण उपलब्ध गराउने अभ्यासलाई वार्षिक रुपमा निरन्तरता दिने ।	७. जनप्रतिनिधि तथा सूचनाको हक, शुसासन तथा सुशासन प्रवर्द्धनका लागि नगरले तय गरेका विधि तथा मापदण्ड सम्वन्धि अनुशिक्षण दिने ।

८. वडा र नगरस्तरीय सार्वजनिक सुनुवाईमा सुसुचित सहभागिता प्रवर्द्धन गर्न छलफल अगाडि सम्वन्धित विषयको प्रमूख सूचना प्रवाहको व्यवस्था गर्ने ।		
	९. सामाजिक जवाफदेहिता र सुशासन प्रवर्द्धनलाई सम्वन्धित शाखा र कर्मचारीको कार्यसम्पादन मापनका शुचकका रुपमा संस्थागत गर्ने	९. परदर्शिता र सुशासनमा योगदान गर्ने एकजना कर्मचारी र एकजना नागरिक समाजका सदस्यलाई वार्षिक रुपमा पुरस्कृत गर्ने अभ्यास शुरु गर्ने ।
	१०. बजेट तर्जुमा तथा कार्यान्वयनको अभ्यासलाई बृहत योजना, मध्यकालिन खर्च संरचना र पुँजी सुधार कार्यक्रममा आधारित बनाउने अभ्यास संस्थागत गरिसक्ने ।	
		११. नगर पालिका कार्यालयमा रहेका कार्यस्थलको वर्तमान स्वरुपमा आवश्यक परिवर्तन गरी खुला (पारदर्शी) कार्यकक्षको अवधारणा पुर्ण कार्यान्वयनमा ल्याइसक्ने ।

समाप्त